

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**KAFKASYA JEOPOLİTİĞİNDE
ABHAZYA**

FİLİZ KOÇ

**ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

İSTANBUL, 2021

T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

KAFKASYA JEOPOLİTİĞİNDE
ABHAZYA

FİLİZ KOÇ

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ EROL MÜTERCİMLER

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İSTANBUL, 2021

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışmada alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

08 / 01 / 2021

Filiz K0Ç

İmza

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	VI
HARİTALAR.....	VIII
ŞEKİLLER.....	VIII
ÖNSÖZ	IX
ABSTRACT	X
ÖZET	XI
GİRİŞ	1
BÖLÜM I. JEOPOLİTİK.....	6
1.1. Jeopolitik Kavramı.....	6
1.2. Jeopolitik Değerlendirme ve Strateji.....	10
1.3. Jeopolitik Kuramların Uygulamaları.....	12
1.3.1. Atlantikçi Görüşler.....	14
1.3.2. Yeni Avrasyacılık Tezi İle Dugin'in Kafkasya'ya ve Hazar Havzası'na Yönelik Analizi	18
BÖLÜM II. KAFKASYA.....	22
2.1. Kafkasya	22
2.2. Kafkasya'da Etnik Sorunlar ve Din Olgusu	26
2.3. Kuzey Kafkasya	28
2.3.1. Kuzey Kafkasya'da İdari ve Kültürel Yapı	29
2.3.2. Çerkes Kavramı ve Konuşulan Dillere Göre Kafkasya Halkları	33
2.3.3. Kuzey Kafkasya'da Yaşanan Önemli Gelişmeler.....	35
2.4. Güney Kafkasya	40
2.4.1. 20.Yüzyılda Güney Kafkasya'da Yaşanan Önemli Gelişmeler	42
2.4.2. Rusya'nın Nüfus Yapısı ve Yakın Çevre Politikası	48
2.4.3. Genel Olarak Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası	49
2.4.4. Genel Olarak ABD'nin Güney Kafkasya Politikası	50
2.4.5. Güney Kafkasya'da Yaşanan Uluslararası Enerji Rekabeti	52
2.5. Gürcistan'ın Küresel ve Bölgesel Güçler İle Genel Olarak İlişkileri.....	59

2.5.1. Gürcistan-Rusya İlişkileri.....	59
2.5.2. Gürcistan-Türkiye İlişkileri.....	61
2.5.3. Gürcistan-AB İlişkileri.....	65
2.5.4. Gürcistan-ABD İlişkileri.....	67
2.5.5. Gürcistan'ın Ermenistan ve Azerbaycan İle İlişkileri.....	72
BÖLÜM III. ABHAZYA.....	76
3.1. Abhazlar ve Etnik Kimlik..	76
3.2. İlkçağdan 19. Yüzyıla Abhazya'nın Tarihsel Arka Planı.....	77
3.3. 19. Yüzyıldan Modern Döneme Abhazya.....	89
3.4. Abhazya'nın Coğrafi Özellikleri	91
3.5. Abhazya'da Din.....	93
3.6. Osmanlı-Abhazya İlişkileri.....	95
3.7. Abhaz Sürgünü.....	103
3.7.1. 21 Mayıs 1864 Tarihli Birinci Büyük Sürgün.....	107
3.7.2. 1867 Yılında Yaşanan İkinci Büyük Sürgün.....	109
3.7.3. 93 Harbi'nde Yaşanan Üçüncü Büyük Sürgün ve Abhazların Geri Dönme Teşebbüsleri	110
3.8. Sovyetler Birliği Dönemi'nde Abhazya	112
3.9. 1992-1993 Abhaz- Gürcü Savaşı.....	117
3.9.1. Savaşın Başlangıcı ve Ordunun Kurulması.....	117
3.9.2. Savaşın Seyri ve 27 Temmuz 1993 Tarihli Soçi Anlaşması.....	122
3.9.3. Kültürel Yıkım ve Savaşın Bilançosu.....	125
3.10. 1993-2008 Yılları Arasında Abhazya.....	128
3.11. 2008 Savaşı ve Abhazya'ya Etkileri.....	130
3.12. Abhazya'nın Yasal Statüsü ve Uluslararası Hukuk.....	133
3.13. Türkiye'nin Abhazya Politikası.....	134
3.14. 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı Sonrası Gürcistan.....	136
3.15. Abhazya'da İktisadi Siyasi ve Askeri Yapı.....	139
3.16. Abhazya Cumhuriyeti Demografya Politikası.....	142
SONUÇ.....	145

EKLER.....	148
KAYNAKÇA.....	157
ÖZGEÇMİŞ.....	170

KISALTMALAR

Abhazfed	Abhaz Dernekleri Federasyonu
AC	Abhazya Cumhuriyeti
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHK	Abhaz Halk/Ulusal Konseyi
AK	Avrupa Konseyi
AÖSSC	Abhazya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
ASSC	Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
AVİD	Avrasya İncelemeleri Dergisi
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı
BTE	Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı
b.t.y.	Basım Tarihi Yok
b.y.y.	Basım Yeri Yok
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
DHC	Donetsk Halk Cumhuriyeti
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
FMF	Foreign Military Financing
GSSC	Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
GUAM	Gürcistan Ukrayna Azerbaycan Moldova
UUAM	Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova
haz.	Hazırlayan
IMET	International Military Education & Training
INOGATE	Interstate Oil and Gas Transport to Europe
KADK	Kafkas-Abhazya Dayanışma Komitesi
KAFDER	Kafkas Dernekleri
Kaffed	Kafkas Dernekleri Federasyonu
KDHK	Kafkasya Dağlı Halklar Konfederasyonu
KEİT	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KHK	Kafkasya Halkları Konfederasyonu

ORSAM	Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
ÖSSC	Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
RF	Rusya Federasyonu
ss.	Sayfa Aralığı
SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
TRACECA	Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia
USAID	United States Agency For International Development
USDA	United States Department of Agriculture
vd.	Ve Diđerleri
Y.	Yıl
yy.	Yüzyıl

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Abhazya Haritası.....	71
Harita 2: Orta Çağ Bizans Haritası.....	79
Harita 3: Abhazya Haritası.....	85

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 19. Yüzyıl'dan Önce Doğu Avrupa.....	13
Şekil 2: Kuzey ve Güney Kafkasya.....	23
Şekil 3: 1826-1830 Yılları Arasında Batı Kafkasya.....	34
Şekil 4: Uluslararası Doğalgaz Boru Hattı Projeleri.....	53
Şekil5: 1113-1400 Yılları Arasında Abhazya Bayrağı.....	80
Şekil 6: 1400-1577 Yılları Arasında Abhazya Bayrağı.....	80
Şekil 7: Çerkesler	92

ÖNSÖZ

Bu çalışmada eski çağlardan günümüze refahın, zenginliğin, gücün ve iktidarın simgesi olan Altınpost'un bulunduğu düşünülen Abhazya Cumhuriyeti incelenmiştir. Karadeniz ve Hazar Havzası arasında bulunan Kafkasya coğrafyasında Kuzey ve Güney Kafkasya'nın kesiştiği yer olan Abhazya'nın coğrafi konumundan kaynaklanan jeopolitik değeri son derece yüksek olmasına rağmen; Abhazya hakkında bilinenler pek azdır. Bu durumda, Abhazya hakkındaki kaynakların sınırlı oluşu; temel nedenlerden birini oluşturmaktadır. Günümüzde, Soğuk Savaş sonrası çatışma unsuru haline gelen Avrasyacı ve Atlantikçi görüşlerin mücadelesi Abhazya'da ve Kafkasya coğrafyasında hala güncelliğini korumaktadır.

Bu çalışmada; dünyayı şekillendiren jeopolitik stratejilerden yola çıkılarak Kafkasya'da yaşanan rekabet, Kafkasya jeopolitiğinde rol oynayan küresel ve bölgesel aktörler, Abhazya Cumhuriyeti'nin geçmişten günümüze siyasi faaliyetleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmamın birinci bölümünde jeopolitik uygulamalara; ikinci bölümünde Kafkasya'nın sahip olduğu nitelikler ile Kuzey ve Güney Kafkasya'da geçmişten günümüze yaşanan önemli gelişmelere; Kafkasya'da yaşanan enerji rekabeti konusuna ve Gürcistan'ın küresel ve bölgesel güçler ile ikili ilişkilerine değinilmiştir. Üçüncü ve son bölümünde Abhazya'nın sahip olduğu nitelikler ile Abhazların geçmişten günümüze oluşturdıkları siyasi tarih hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Ekler bölümünde ise Osmanlı Devleti'nin Abhazya ve Kafkasya'da var olduğu döneme ait bazı belgelere yer verilmiştir.

Çalışmalarım süresince öğrencisi olmaktan gurur duyduğum,engin bilgisi ve vizyonuylasadece biz öğrencileri için değil ülkemiz için de çok kıymetli bir şahsiyet olan Tez Danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Erol Mütercimler'e göstermiş olduğu rehberlik, sabır, anlayış ve empati için şükranlarımı bir borç bilirim. Lisansüstü eğitimim süresince bizleri bilgileriyle donatan ve sevgiyle kucaklayan, manevi güçlerinden de beslendiğim çok değerli hocalarım Prof. Dr. Tülay Âlim Baran başta olmak üzere Prof. Dr. Zekeriya Kurşun'a, Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu'na ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Taştemir'e minnettarım. Eğitim hayatım süresince desteğini benden esirgemeyen değerli büyüğüm Av. Seher Demirel Tosun'a ve eşsiz yardımlarından ötürü kıymetli arkadaşım Eren Balevi'ne çok teşekkür ederim.

Filiz KOÇ

ABKHAZIA IN GEOPOLITICS OF CAUCASIA

ABSTRACT

Following the invasion and annexation of the Crimea, the Russian Tsarist Empire turned to the Caucasus as its new target. At that time the region which was bound to the Ottoman Empire for 300 years was invaded by the Russians over a period of 20 years. One of the occupied countries was Abkhazia. In addition to the decimation of Russians who lost their lives as many Abkhazians in Abkhazia settled in various countries, especially Turkey. Following the collapse of the Russian Tsarist Empire, Abkhazia became involved in various political structures in the Caucasus but after the dissolution of the Soviet Union, it was under the attack of Georgia which did not allow it to do so. The Abkhazians who removed their Georgian troops from their countries gained their de-facto independence. Today, they are struggling to establish their independence in the international arena. In this study small in terms of area of the Caucasus, but is of great importance from strategic perspective geopolitics of the Republic of Abkhazia, the Caucasus geopolitics, the history of Abkhazia mainly in the last 200 years, some important theories of the geopolitical science, Russia, Georgia and the region, especially Turkey all the actors are examined.

Keywords: Abkhazia, Abkhazian, Caucasus, Black Sea, Circassians, Russia, Turkey, Georgia, Energy, Geopolitics.

KAFKASYA JEOPOLİTİĞİNDE ABHAZYA

ÖZET

Rus Çarlığı, Kırım'ı işgal ve ilhak etmesinin ardından yeni hedefi olarak Kafkasya'ya yöneldi. O sırada 300 yıl boyunca Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmış bölge 20 yıllık bir süre zarfında Ruslar tarafından istila edildi. İşgal edilen ülkelerden biri de Abhazya'ydı. Rusların kırımında hayatını kaybeden Abhazların yanı sıra pek çok Abhaz da Türkiye başta olmak üzere çeşitli ülkelere yerleştiler. Rus Çarlığı'nın yıkılışının ardından Kafkasya'da teşekkül eden çeşitli siyasi yapılara dâhil olan Abhazya, Sovyetler Birliği'nin dağılışının ardından kendi kaderini tayin etmek arzusundayken buna müsaade etmeyen Gürcistan'ın saldırısına maruz kaldı. Gürcü birliklerini ülkelerinden çıkaran Abhazlar fiili bağımsızlıklarını kazandılar. Bugün ise bağımsızlıklarını uluslararası arenada kabul ettirmek için siyasi mücadele veriyorlar. Bu çalışmada Kafkasya'nın jeopolitiği, Abhazya tarihinin ağırlıklı olarak son 200 yılı, jeopolitik bilimine ait bazı önemli kuramlar, Rusya, Gürcistan ve Türkiye başta olmak üzere bölgede faaliyet gösteren tüm aktörler göz önünde bulundurularak Abhazya Cumhuriyeti incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abhazya, Abhaz, Kafkasya, Karadeniz, Çerkes, Rusya, Türkiye, Gürcistan, Enerji, Jeopolitik.

GİRİŞ

Rusya Federasyonu, SSCB'nin Aralık 1991'de resmi olarak bitişinin ardından uluslararası sahada yerini almıştır. Güney Kafkasya'da 1992'de Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmelerinin ardından günümüze değin tam istikrar ve güvenlik hiçbir zaman sağlanamamıştır. Ağustos 2008'de yaşanan Rusya-Gürcistan Savaşı ise Güney Kafkasya jeopolitiğinde değişimlerin devam ettiğini göstermiştir. RF, Kuzey ve Güney Kafkasya'ya kendi güvenliği için kıymet vermekte ve Güney Kafkasya'ya sınırı olmasından dolayı bölgede yaşanan gelişmelerle doğrudan ilgilenecek, bölgeyi "Yakın Çevresi" içerisinde değerlendirmektedir. SSCB'nin dağılmasından sonra Güney Kafkasya'da bağımsızlıklarını kazanan Gürcistan, Azerbaycan ve kısmen de Ermenistan, RF'den bağımsız, kendi politikalarını kendi imkânları kapsamında tanımlayarak dünya siyasetine kendi ulusal menfaatleri için katılabilecekleri bir dış politika geliştirme süreci yaşamaktadırlar. RF'nin dış siyaset hareketlerini oluşturan güvenlik öğretileri ve Avrasyacı-Atlantikçi fikirler; RF'nin Güney Kafkasya cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini düzenlemiştir.¹

2000'lerden itibaren Vladimir Putin önderliğinde Kafkasya ülkelerine karşı müdahaleci bir siyaset izleyen RF, Kuzey Kafkasya'da Moskova'nın denetimini etkin bir biçimde sağlamış görünürken; ABD ile temasları daha çok olan Güney Kafkasya ülkelerine karşı ise daha sert bir siyaset izlemektedir. Gürcistan'ın Gül Devrimi ile başlattığı demokratikleşme hareketinin diğer ülkeleri etkilemesini engellemeye çalışan RF, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'nın ardından Tiflis'e yönelik müdahalesini artırarak Abhazya ve Güney Osetya'yı bağımsız ülkeler olarak tanımış ve batı yanlısı Gürcistan Cumhurbaşkanı Saakashvili'yi iktidardan düşürmek için girişimlerde bulunmuştur. RF ile çatışmamaya özen gösteren, enerji güvenliğinde Avrupa için kilit bir ülke olan Azerbaycan'ın ve RF'nin nüfuzunu kabullenmiş görünen Ermenistan'ın, NATO'dan uzak durmasını isteyen Rusya; Azerbaycan ve Ermenistan'ın askeri ve ekonomik alanlarda kendisine bağımlılığını artırmak gayretindedir.²

¹ Fırat Karabayram, *Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 11.

² Oktay F. Tanrısever, "Rusya'nın Kafkasya Politikası: Sovyet Sonrası Geri Çekilme Söyleminden Emperyal Müdahaleciliğe", *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*, der: M. Aydın, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012, s. 200-201.

Öte yandan 2013 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping; Kazakistan'ın başkenti Astana'da yaptığı konuşmada ilk defa Çin'in Yeni Dünya vizyonunun bir simgesi olan Bir Kuşak Bir Yol Projesi'ni dile getirmiştir. 2015 yılında Çin Devlet Konseyi tarafından somutlaştırılan, dünya nüfusunun ve ekonomisinin yarısından fazlasını kapsayan proje; kara ve deniz kısımları olmak üzere iki ayaklıdır. Kadim İpek Yolu'nu canlandıracak olan ve Avrasya coğrafyasını kapsayan girişimin karasal ekonomik kısmı 'Kuşak'; Çin Denizi'nden başlayıp Hint Okyanusu'nu aşarak Doğu Afrika ve Süveyş Kanalı üzerinden Doğu Akdeniz'e uzanan 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu kısmı ise 'Yol' olarak adlandırılmıştır. ABD, yakın gelecekte küresel rakibi olarak gördüğü Çin'in dünyaya açılan ticaretini baltalamak için daha sert tedbirlere başvurabilir.³ Bu öngöründen hareketle tezimizde ele aldığımız Kafkasya bölgesinin; ticaret ve enerji yollarının merkezi olması nedeniyle dikkatle izlenmesi gerekir.

Soğuk Savaş sonrasında Avrasya coğrafyasında, Kafkaslar-Hazar, Ortadoğu, Orta Asya ve Doğu Avrupa'da bölgesel ve küresel ölçekte istikrarsızlık kaynağı olan güç boşlukları oluşmuştur.⁴ Çağımızda ABD, Çin, Hindistan, RF, AB gibi güç merkezlerinin jeopolitik boşluk alanlarındaki rekabetinin, günümüze ait jeopolitik mücadelenin ve kavganın temel konusu olacağı öngörülmektedir.⁵

Türkiye, dünya tarihinin büyük kısmının yazıldığı, dünya nüfusunun yaklaşık %75'inin yaşadığı, dünya kara kitlesinin %37'sinin kapsandığı, dünya enerji rezervlerinin %75'inin bulunduğu Avrasya coğrafyasının en kritik bölgesinde yer alan jeostratejik bir aktördür. Geleceğin küresel güvenlik denklemlerinin Türkiye'nin çevre sahasında şekillenmeye başlaması Anadolu'daki sorumluluklarımızı daha da artıracaktır. Okyanus ve denizlerdeki mücadelelerle şekillenecek olan 21. asrın jeopolitik haritasında; mücadele bölgesel, kıtasal ve küresel çapta olacaktır.⁶

Türkiye, SSCB'nin dağılmasıyla sınırlarında kendisini doğrudan tehdit edebilecek 'Büyük Komşu' sendromundan kurtulmuştur ama öte yandan Avrasya'da ortaya çıkan yeni gelişmeler, milliyetçi gruplar arasındaki gerilimler, ihtilaflı sınırlar, ekonomik zorluklar, bölgede birbirleriyle yarışan dış aktörler nedeniyle bölgesel güvenliğe ilişkin olası riskler

³ Volkan Özdemir, *Yenilenen Dünya Eskimeyen Türkiye*, Destek Yayınları, İstanbul 2019, s. 73, 75.

⁴ Nejat Tarakçı, *Devlet Adamlığı Bilimi*, TASAM Yayınları, İstanbul 2013, s. 223.

⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, *Güney Kafkasya'ya Güncel Bakış Sempozyumu*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul 2006, s. 1.

⁶ Cem Gürdeniz, *Mavi Vatan'ın Güney Cephesi: Doğu Akdeniz*, Pankuş Yayınları, Ankara 2020, s. 166-167.

ve tehditler de Türkiye'nin kuzey doğu sınırlarında tehlikeli bir alana dönüşmüştür. Rusya emperyal olmayan, işbirliğine dayanan temaslarla Kafkasya'daki demokratikleşme süreçlerinin başarısına katkıda bulunabilir; Kafkasya ve yakın çevresinde barış ortamı yaratabilir.⁷

2006 Rusya-Ukrayna Gaz Krizi sonrası enerji politikalarında daha agresif bir tavır sergileyen Rusya; Kuzey Akım ve Güney Akım projelerini ortaya koymuş; 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ile bölgenin jeopolitiğini önemli ölçüde değiştirmiş; son olarak yaşanan 2020 Dağlık Karabağ Savaşı ile bölgenin jeopolitiğine damgasını vurmuştur.

2020 yılında 27 Eylül-9 Kasım tarihleri arasında, Dağlık Karabağ'ı işgalden kurtarmak için Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan çatışmalar; Ermenistan'ın 9 Kasım'da teslim olduğunu açıklamasının hemen ardından 9 Kasım'ı 10 Kasım'a bağlayan gece 2020 Dağlık Karabağ Ateşkes Anlaşması ile sonlandırılmıştır. Üzerinde mutakabata varılmış olan dokuz maddeyi içeren ateşkes anlaşması Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan ve RF Devlet Başkanı Vladimir Putin arasında telekonferans yöntemiyle imzalanmıştır. Azerbaycan'ın üstünlüğü ile sonuçlanan çatışmalar sonrasında imzalanan ateşkese göre; Rus Barış Güçleri Laçın Koridoru'na konuşlanırken, Azerbaycan işgal altındaki Dağlık Karabağ ve çevresindeki yedi reyonu özgürleştirmiştir.⁸

Milli güç; Bir milletin, milli amaçlarına ulaşabilmek için faydalanabileceği tüm maddi ve manevi kaynaklarıdır. Bir devletin, diğer devletler karşısında arzu ettiği sonuçları elde etmesini sağlayacak olan imkân ve yeteneklerinin tümüdür. Bir meselenin çözümü her şeyden önce milli imkân ve güç meselesidir.⁹ Güç dengeli olarak kullanıldığında bölgesel ve evrensel barışa da katkı sağlayan bir ögedir ve gücün milliliği milli devlet anlayışıyla ifade edilebilir. Her ülke kendi milli hedef ve politikalarını belirlemek zorundadır. Bu noktada stratejik düşünmenin önemi ortaya çıkar. Milli Güç, kriz ve savaş halinde ülkenin ve milletin bekasını devam ettirme becerisini ve milli çıkarların elde edilmesinde

⁷ Mustafa Aydın, "Kafkasya'da Türk Dış ve Güvenlik Politikalarının Değişen Dinamikleri", *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*, der: M. Aydın, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012, s. 226.

⁸ Kırım Haber Ajansı, *Azerbaycan Ermenistan ve Rusya Arasındaki Karabağ Anlaşması'nın Ayrıntıları Belli Oldu*, Erişim Tarihi: 17.11.2020, Bağlantı:

<https://qha.com.tr/haberler/guvenlik/azerbaycan-ermenistan-ve-rusya-arasindaki-karabag-anlasmasin-ayrintilari-belli-oldu/274554/>

⁹ Muzaffer Erendil, "Atatürkçü Uygulamada Milli Güç", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Y: 1989, C: V, S: 14, s. 354.

kullanılabilecek kuvveti temsil eder. Güç ne kadar yüksekse Milli Strateji uygulaması o derecede başarıya ulaşabilir.¹⁰

Devletlerin devimselleri o kadar hızlı değişmektedir ki milli güçlerini denetim altında tutabilmeleri gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Günümüz koşullarında hayatta kalmak, gücü korumak, başka güçlere yenik düşmemek amacıyla milli güçlerin idaresi daha da kıymetlenmiştir. Türkiye milli güç unsurları bakımından hayli varlıklıdır ve güç unsurlarını "tam bağımsızlık" prensibine göre bir araya getirirken ülkenin bulunduğu jeopolitik konumu en doğru şekilde değerlendirerek buna göre bir siyaset ortaya koyabilmelidir.¹¹

Devletler; özgün tarihlere, örgütlenme modellerine, amaçlara ve buna uygun stratejilere sahip kurumlardır. Bu nedenle devlet akli oluşturulurken jeopolitik, jeostrateji ve jeoekonomi birlikte düşünülerek stratejik akıl ortaya konmalıdır. Tarihte, siyasette, stratejide kuraldır: Koşullar, ihtiyaçlar öncelikler, menfaatler değişince, ittifaklar da değişir. Diplomaside ikili ilişkilerin mutlaka üçüncü taraflara yansımaları olur. Uluslararası ilişkiler tek yönlü değil, çok yönlüdür.¹² Jeopolitik, Büyük (Yüksek) Strateji'nin; jeostrateji ise jeopolitiğin önemli bir çarpanıdır. Türkiye, jeostratejik ve jeopolitik konumunun yol açtığı sorunlarla uğraşan bir ülke olarak jeopolitik çalışmalarına gereken önemi vermek zorundadır.¹³ Jeostratejik planlama, devlete uluslararası ilişkilerde proaktif tutumlar için imkânlar sağlar.¹⁴

1930-1937 yılları arasındaki süreçte, Atatürk'ün büyük devlet adamlığı ile proje olarak çağının çok ötesinde bir siyasi düşünceye sahip olan Sadabât Paktı imzalanmıştır. Atatürk, devlet adamlarına bu coğrafyada kalıcı bir barış ve işbirliğinin mümkün olabileceğini kanıtlamıştır.¹⁵ Atatürk'ün büyük devlet adamı olmasında üstün kişiliğinin ve sağlam bilgi birikiminin yanında jeopolitik ve jeostratejik açıdan güçlü durum muhakemesini görürüz. Onun sayesinde çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak milli hedef olurken; yurttta ve dünyada barış anlayışı milli politikayı oluşturmuştur.¹⁶

¹⁰ Nejat Tarakçı, a.g.e. s. 317-319.

¹¹ Şamil Ünsal, *Avrasya'ya Yönelmek Politik Ekonomik Askeri Analizler*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2016, s. 8, 34.

¹² Barış Doster, "Türkiye İçin 2 Kritik Soru: Jeopolitik Öneminin Farkında Mı? Stratejisi Var Mı?", *Avrasya'nın Kilidi Türkiye (Türk Jeopolitiği-1)*, ed. Barış Doster vd., Kaynak Yayınları, Ankara 2017, s. 90.

¹³ Bilal Karabulut, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi 1: Strateji Jeostrateji Jeopolitik*, Barış Kitabevi, Ankara 2013, s. 11-12.

¹⁴ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 30.

¹⁵ Haktan Birsnel, *Dengesiz Güçler Merkezi Avrasya*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 18-19.

¹⁶ Nejat Tarakçı, a.g.e. s. 9-11.

Bu bağlamda Atatürk'ün ortaya koyduğu hedefleri yakalayabilmemiz; ülkemizde ve dünyada istikrar ve barış ortamına katkı sağlayabilmemiz; bize hız kazandıracak rakiplerimizden daha önde koşmamızı sağlayabilecek imkânları elde edebilmemiz; içerisinde bulunduğumuz bölgesel ve küresel çatışmalardan ekonomik açıdan kârlı çıkabilmemiz için var olan ve olabilecek tehdit ve fırsatların farkında olmamız gerekmektedir.

I. BÖLÜM: JEOPOLİTİK

"Coğrafya, kaderdir."

İbni Haldun

"Coğrafya, uluslararası ilişkilerde en temel unsurdur, zira en kalıcı olan odur.

Bakanlar gelir ve gider; hattâ diktatörler bile ölür ama dağlar yerinde kalır."

Nicholas J. Spykman¹⁷

1.1. Jeopolitik Kavramı

Jeopolitik, coğrafyanın siyaseti etkilemesi ve yönlendirmesidir.¹⁸ Jeopolitik, günümüz ve istikbaldeki güç ve gaye ilişkisini politik düzlemde fiziki ve siyasi coğrafyayı temel alıp inceleyerek tüm güç unsurlarının, coğrafi platform ve veriler ile politikaya gösterdiği istikameti belirlemektir. Jeopolitik, coğrafyanın tüm unsurlarıyla aktifleşmesi ve bu unsurlar değerlendirilerek sonuçlar çıkarılmasıdır. Jeopolitik, coğrafyanın politikaya verdiği yönü belirler. Coğrafyayı tüm unsurları ve tüm alt birimleriyle beraber dikkate alan jeopolitik; politika üretmez, politika üretecek olanlara ve politika üretecek noktalara bilgi hazırlar.¹⁹

Başarılı bir (dış) siyaset plânlaması, coğrafyayı dikkate almak zorundadır. Napoléon Bonaparte'ın ünlü "her devlet kendi coğrafyasının siyasetini yapar" sözünün değer kazanması adına devletin coğrafyasının belli bir dönemde gerçekleştirdiği kendi tasarımı ve ilgili dönemde yararlandığı insani ve ekonomik araçların varlığı gerekir.²⁰

Coğrafya, uluslararası siyasette her zaman en kalıcı faktör ve en önemli unsur olmuştur. Coğrafya, hayli seneler dağları, ovaları, nehirleri hayvan ve bitki varlığı ile tüm yeryüzünü araştıran, yerkürenin bilinmez alanlarını keşfederek anlamaya ve oralara ulaşan kara ve deniz güzergâhlarını incelemeye çabalayan bir bilim dalı olarak görülmüştür ve yerin uluslararası ilişkilere olan tesirinin saptaması, coğrafya biliminin haricinde tutulmuştur. Ancak 19. yüzyıl sonlarında yerküre üzerinde güç savaşımı, sömürge

¹⁷ Hamza Akengin, *Siyasi Coğrafya: İnsan ve Mekan Yönetimi*, Pegem Akademi, Ankara 2012, s. V.

¹⁸ Bilal Karabulut, a.g.e. s. 9.

¹⁹ Suat İlhan, "Jeopolitik Kavramı Ve Unsurları", *Avrasya Dosyası Dergisi*, Y: 2002, C: 8, S: 4, ASAM Yayınları, s. 318-319.

²⁰ Alexandre Defay, *Jeopolitik*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, s. 13.

paylaşımı ve paylaşılan sömürgeleri koruma çabası, coğrafyaya farklı bir perspektiften bakılmasını gündeme getirmiştir.

Coğrafyacı Halford J. Mackinder, 1887'de Britanya Kraliyet Coğrafya Derneği'nin düzenlediği toplantıda sunduğu tebliğinde: "Coğrafya nedir? Fizikî coğrafyanın esasları temelinde yapılandırılmamış bir siyasî coğrafyanın geçerliliği olamaz. Coğrafya, bu etkileşimi sorgulayan, araştıran bir bilim dali olarak değerlendirilmelidir." diyerek 19. yüzyılda coğrafyaya bakış açısını değiştirmiştir. Coğrafya, dış politikada en asıl unsurdur çünkü en kalıcı olandır. Bir ülkenin coğrafi konumu o ülkenin dış siyasetinde bariz sınırlamalar ve fırsatlar getirir, uluslararası oyuncuları, oyuncuların elindeki kozları, birbirlerine uygulayacakları güvenlik tedbirlerini belirler. Coğrafyaya tam nüfuz edebilmeden geleceğe dönük projeler çıkarılamaz. Dünya siyasî tarihinde en temel etken coğrafyadır. *Coğrafya kaderdir*. Coğrafya bir ülkenin kaderini, siyaset ise bu yazgının değiştirilmesi için uygun yol ve yöntemleri ortaya çıkarır.

Üç temel dinamiği; coğrafya, devlet ve siyaset olan jeopolitik, coğrafyanın dinamik siyasî yorumudur. Jeopolitik, içinde var olunan zamanda devlete, coğrafyayı inceleyerek politik hareketlerinde yön verir. Devlet, coğrafya ve politika kavramlarıyla yapılacak her tanım bizi jeopolitiğe ulaştırır. Coğrafyanın siyasî yorumlanması ve bilimsel bir disiplin şeklinde değerlendirilmesi, Mackinder tarafından 1887'de ileri sürülmüştür. Ancak bilimsel çalışmalarda ilk kez *jeopolitik* terimi İsveçli Profesör Rudolf Kjellen tarafından 1899'da, İsveç'in sınırlarını konu alan bir makalede kullanılmıştır.²¹ 1887'de Mackinder'ın ortaya attığı "Kara Hâkimiyet Teorisi" jeopolitik terimin belirtmemiş olsa da jeopolitik açıdan yapılmış bir çalışmadır.²² 19. yüzyılın son yılında R. Kjellen tarafından kullanılan 'jeopolitik' sözcüğü, sözcüğe verilen manaya ve kullanım niteliklerine göre zamana ve yerlere bağlı olarak değişmiştir.²³ Kjellen'in sadece devlet üzerine temellendirdiği jeopolitik değerlendirmesi bugün için yetersizdir. İncelemeler jeopolitik metodun, sadece devletler tarihinde değil kültürel, dini ve ekonomik alanlarda da sistematik olarak

²¹ Yılmaz Tezkan, M. Murat Taşar, *Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye*, Ülke Yayınları, İstanbul 2013, s. 13-15.

²² Ramazan Ozey, *Jeopolitik: Tanımlar, Teoriler ve Değişimler*, Pegem Akademi, Ankara 2018, s. VII.

²³ Alexandre Defay, a.g.e. s. 7.

kullanılabileceğini göstermiştir. Bugün İslam'ın, Ortodoksluğun, demokrasinin jeopolitiği gibi çok çeşitli jeopolitik anlayışlarından bahsedilir.²⁴

Jeopolitik terimi başlangıçta emperyalist, sonra da "hayat alanı" adı altında yayılmacı siyasetin gerekçelerini anlattığından şeytanî bir siyaset aracı olarak görülmüştür. Hatta Nasyonal Sosyalist ideolojide Alman Devlet Yönetim Bilimi ile eş anlamlı kullanılmıştır. Jeopolitik, bilimsel bir disiplin ihtiyacından doğmuştur ancak jeopolitik adına yapılan değerlendirmeler bilimsel kesinlik taşımaz. Jeopolitik doğrular, mutlak değildir çünkü jeopolitiğin sabit değeri coğrafya, değişkeni ise siyasettir. Değerlendirmeler, bilimsel olarak ölçülebilen coğrafyanın, siyaset gibi kişiye ve zamana göre değişen bir kavramla belirli yeteneklere sahip kişilerce yorumlanarak yapılır.

Jeopolitiğin klâsik bir çalışma şekli; kara, deniz kütlelerinin incelenerek ülkelere anlamlar yüklenmesidir. Bu çalışmalar sonucunda, deniz kuvveti-kara kuvveti, kıta ülkesi-deniz ülkesi, hayat alanı (lebensraum), kalpgâh (heartland), kenar kuşak (rimland), çekirdek (merkez) bölgeler-çeper (periferik) bölgeler, kırılğan-çatışmalı-kargaşalı bölgeler, fay hatları ve boşluk gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Jeopolitik direkt olarak devlet idaresi, dış ilişkilerin yönetilmesi ve güvenliğinin ouşturulması kapsamında anlamlandırılmıştır. Jeopolitik, yerküre coğrafyasını, coğrafi yapı ve üniversal değerler aracılığıyla araştırarak yerküre, bölge ve ülke bazında güç ve siyasal seviyede araştırma gerçekleştirir ve yol tutulması için toplulukların, ulusların veya bölgelerin değişen ile değişmez faktörlerini esas alıp güç değerlendirmesi yapar. Bugün var olan ile gelecekte var olabilecek politik güç ve politik hedef bağı, amaçlara ulaşma koşul ve mertebelerini tespit eder. Jeopolitik, bir ülke veya bölgenin yeryüzü şekillerinin, doğal zenginliklerinin, kültürel değerlerinin, siyasî ve ekonomik yapısının, diğer ülke ve bölgelerle olan temaslarında oynadığı rolün etkisinin, bir ülkenin dış politikasına vereceği yönü belirlemek amacıyla belli bir zaman dilimine göre gerçekleştirilen bir değerlendirme ve bu değerlendirmenin sonucu olarak ülkeye, bölgeye verilen anlamdır.²⁵

Coğrafyanın siyasî yorumuyla ortaya çıkan zihinsel harita, dünya haritasına bakanların stratejik zihnini de yansıtır. Bugün jeopolitik, reel politika bağlamında devlet gemisini yönetmek anlamında kullanıldığı gibi, Devlet Adamlığı Bilimi'ni de ifade eder. Devlet Adamlığı vasfı için bir zorunluluk olan jeopolitik eğitimi, ülkemizdeki sosyal

²⁴ Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği*, Küre Yayınları, İstanbul 2018, s. XI.

²⁵ Yılmaz Tezkan, M. Murat Taşar, a.g.e. s. 16-17.

bilimler alanında eğitim veren yükseköğrenim kurumlarının programlarında yoktur. Bu alanda resmi eğitim veren tek kuruluş, Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı Harp Akademileri'dir. Atatürk'ün de eğitim gördüğü bu tarihi kuruluş, tarihe yön veren önemli şahıslar yetiştirmiştir. Oysa ABD, İngiltere ve benzeri gelişmiş ülkelerde bu amaçla kurulan ulusal savunma üniversiteleri ve diğer yükseköğrenim kurumlarına ait benzer programlar vardır. Mahan, Spykman, Kissinger ve Brzezinski gibi jeopolitik ve jeostrateji bilimlerine vâkıf stratejilerin, ABD'nin bugünkü konumuna gelmesindeki katkıları çok büyüktür. Rus strateji Alexander Dugin de Putin'in küresel stratejilerine katkı sağlamış, Rusya stratejisini belirlemede öne çıkmış jeopolitik uzmanlardandır. Ülkemizde ise bu alanda bürokratik ve politik kadrolarda büyük eksiklikler bulunmaktadır.²⁶

Bir topluma ait stratejik zihniyet; içerisinde kültürel, psikolojik, dini ve sosyal kıymetleri içeren tarihi deneyimle bu deneyimin meydana geldiği ve yansıdığı coğrafi yaşam sahasının ortak eseri olan bir bilincin, o toplumun yerküredeki konumuna bakışını belirlemesinin bir sonucudur. Zihniyet ve strateji ilişkisi, coğrafi datalara ilişkin mekân algısı ile tarih bilincine dayanan zaman algısının kesişiminde meydana gelir.²⁷ Ülkelerin uluslararası siyasette, askerî meselelerde farklı yaklaşımlar göstermesi farklı stratejik zihniyete sahip olmalarındandır. Ülkeler farklı tarihî tecrübeleri farklı coğrafyalarda edinerek, farklı tarihî tecrübeleriyle farklı coğrafi şartlarının bir karışımı olan farklı siyasî kültürleri, oluştururlar. Bir coğrafya parçasının değerlendirilişinde üzerinde yaşanmış olan tarihin bugünkü ve gelecek zamana yönelik belirteceği hayli fazla gösterge mevcuttur. Kafkasya alanının jeopolitik değerlendirilmesi, Kafkas topluluklarını ortaya çıkaran kavimlerin tarihleri bilinmeksizin belirlenemez.

Jeopolitik araştırma; bölgenin coğrafi resmini, çevresiyle gerçekleşen temaslarını kapsamlı, bölgenin doğal kaynaklarını ve bölgedeki siyasî birimleri belirtmelidir. Bölgeyi, politik anlamda biçimlendiren hadiselerin tarihini kapsamlı, bölgedeki egemen devletin jeopolitik beklentilerinin detaylı araştırmasını vermeli, araştırmayı yapan ülke için görünür dış siyaset hareket şekilleri önermelidir. Jeopolitik, devlet adamlığı sanatıdır. *Büyük devletlerin arasında bir güç dengesi olmadığı takdirde barış olmaz.* Jeopolitik, bu tarihî dersi dikkate alarak geleceğe yönelik fikirler yaratan bir düşünce sistemi ve devlet yönetimi anlayışıdır. Güç dengesi siyaseti, katı gerçeklerin hâkim olduğu bir siyaset

²⁶ Nejat Tarakçı, a.g.e. s. 13-14.

²⁷ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 24.

yöntemidir. Jeopolitik görüş, ülkücü ve kişisel yönelimlere göre değil, güç dengesi hesaplarına göre belirlenir.

1.2. Jeopolitik Değerlendirme ve Strateji

Jeopolitik bir değerlendirmede, göz önünde bulundurulması gereken unsurlar Coğrafi ve Beşeri unsurlardır. Coğrafi Unsurlar; coğrafi konum, sınırlar ve coğrafi bütünlük, saha genişliği, stratejik kaynaklar ve coğrafi özelliklerden meydana gelir ve bu faktörler statiktir. Genellikle değişmezler veya çok az değişikliğe uğrarlar. Beşerî Unsurlar ise kültürel, siyasal, toplumsal, askeri, ekonomik yapılardan oluşur ki bu faktörler dinamik ve değişkendir. Suat İlhan, bu unsurlara ek olarak, Zamanın Etkileri faktöründen de bahsetmiştir. Zamanın etkileri, potansiyel (gizli) değerlerin güncellenmesiyle gün yüzüne çıkar. Jeopolitik, zaman unsurunu da kullanarak geleceğe ait kararlar ortaya çıkarır.²⁸

Jeopolitik devletin uzun dönemde takip edeceği ve milli güvenliği derin bir perspektif içinde sağlayan bir büyük stratejiyi belirlemek ve tasarlamaktır. Bu faaliyetin çıkış noktası ise ülkenin coğrafyasıdır. Jeopolitik bilimi yardımıyla, ufuk ötesi görülmeye ve değerlendirilmeye çalışılır. Bir ülkenin motor gücü olan siyasî yapısı ve bu siyasi yapı üzerindeki aksaklık ve bozulmalar, ülkenin jeopolitik değerlendirmesini negatif yönde etkiler. Güçlü ve etkili bir siyasî yapı, coğrafyanın birçok noksanını kapatır hattâ o noksanlıkları bir güç hâline dönüştürebilir. Her beşerî faaliyetin öznesi olan insan gücünü değerlendirmeye katmayan bir jeopolitik inceleme devlet idarecilerini yanıltır. İnsan gücünün nitelik ve tutum şekli toplumsal yapıyı meydana getirir. Eğitimin alt yapısı ve sağlık; bilimsel alt yapı; bilgi üretme ve kullanma kapasitesi; yetişmiş insan potansiyeli, yüksek teknolojiyi kullanma yeteneği; duygu ve davranış alt yapısı toplumsal yapıyı meydana getirir. Duygu ve davranış alt yapısını ise yaşanan mekânı koruma ve sahip çıkma bilinci, dayanışma ve örgütlülük bilinci, çıkarlarda toplumsal bilinç; ulus ve yurt bilinci oluşturur.²⁹

Jeopolitiğin ana görevi sürekli Güç Değerlendirmesi yapmaktır. Ülkelerin güçlerinde oluşan her farklılık, zamanla güç merkezlerinin sınıflarının farklılaşmasına veya

²⁸ Suat İlhan, a.g.m. s. 319- 321.

²⁹ Yılmaz Tezkan ve M. Murat Taşar, a.g.e. s. 18-23.

yok olmalarına neden olabilir.³⁰ Stratejik düşünme bilimine Oyun Teorisi denir ki oyunların içerik ve kapsamı ne olursa olsun tek bir amacı vardır: Rakibe üstün gelmek. Stratejik düşünme; rakibe üstün gelme ve bunu da, aynı şeyi onun size uygulamaya çalışacağını akılda tutarak yapma sanatıdır. Stratejik öngörü, geçmişten gelip bugün var olan ve geleceği etkileme ihtimali olan temayülleri dikkate alarak geleceğe ilişkin stratejik planlama yapılmasını sağlar. On, yirmi, elli yıl sonrasına ait amaçların belirlenmesi stratejilerin geliştirilmesinin en temel özelliklerindendir. Askeri veya işletmelere yönelik olsun, geleceğe ilişkin amaçlara ulaşmak adına olasılıklı strateji planları hazırlanır ki, süreçte umulmayan vaziyetlerle karşı karşıya kalınırsa uygulanacak yeni paradigmaya süratle geçilmelidir.³¹

Strateji, belli amaçlara giden yolda var olan tüm kaynakları (askeri, ekonomik, politik, teknolojik, bilimsel) elverişli şekilde organize etme sanatı veya bilimidir. Bir hedefe ulaşmak için takip edilmesi gereken ana yoldur. Hedefe varmak için izlenen ana yolun saptanmasını, eldeki tüm kaynakların buna uygun kullanılmasını düzenler. Klasik strateji kavramı, askeri alanda, savaşı kazanmak için, kuvvetlerin nasıl kullanılacağıyla ilgilendir. Bu tanım daha ziyade askeri manevralarla, düşmana karşı üstünlük oluşturmak ve inisiyatifi elde bulundurarak hedefe ulaşmayı içerir. Ancak bu tanımlama sadece askeri karar ve hareketleri içermemelidir. Çünkü tarih boyunca savaşan uluslar, sadece askeri güçleriyle değil, tüm ulusal güç unsurlarını kullanmak suretiyle mücadele etmişlerdir. Yunanca generallik sanatı anlamına gelen 'strategos' sözcüğünden günümüze kadar gelen strateji kavramı; belirlenen hedeflere ulaşmak için kaynakların doğru, verimli, etkin kullanımı esas almaktır.

"Büyük Strateji", "Yüksek Strateji" denen strateji, devletin izlediği siyasete, yöneldiği hedefe uygun olarak, tüm imkân ve kabiliyetlerini seferber etmesidir. Strateji sahibi olmak, sadece ulusal ölçekte hedef saptamaktan, ona uygun siyasetlere sahip olmaktan, bu amaçla gerekli tüm güç unsurlarını kullanmaktan ibaret değildir. Aynı zamanda yaklaşmakta olan risk, tehdit ve tehlikelerin hangi yönden, ne taraftan geldiğini, onların şiddetini, yaratabileceği tahribatı, verebileceği zararı da öngörmeyi, gereken önlemleri almayı zorunlu kılar. Stratejide her şey basittir. Ama bu kolay oldukları anlamına

³⁰ Nejat Tarakçı, a.g.e. s. 228.

³¹ Erol Mütercimler, *Geleceği Yönetmek ve Kazanmak İçin Stratejik Düşünme*, Alfa Yayınları, İstanbul 2018. s. 92, 15, 223.

gelmez. Mao Zedung' un sözleri de benzer içeriktedir: "Politika kansız bir savaş, savaş ise kanlı bir politikadır." Stratejik düşünme, sizin temel yeteneklerinizle başlar ve onların en iyi şekilde nasıl kullanılacağını inceler.³²

1.3. Jeopolitik Kuramların Uygulamaları

19. yüzyıl sonunda ortaya çıkan jeopolitik kuramları oluşturan fikirler medeniyetin ilk dönemlerine kadar gider. Herodot, Platon, Aristo, Strabon gibi fikir insanları antik dönemde yaptıkları devlet-toprak arasındaki bağı irdeleyen çalışmalarında jeopolitik anlayışa rastlansa da siyasette coğrafyanın faktörlerine 15. yüzyıl itibariyle yer verilmiştir ve bu durumda coğrafi keşifler hayli rol oynamıştır.³³

Coğrafya, tarih, iktisat, felsefe, sosyoloji, edebiyat ve politika gibi türlü alanlarda fikirler ortaya koymuş ortaçağ âlimi İbn Haldun, "Mukaddime" adlı eserinde, devletler ile coğrafi çevre arasındaki ilişkileri ayrıntılı olarak anlatmıştır.³⁴ 19. yüzyılda yaygınlaşmaya başlayan coğrafi determinizm anlayışını aslında 14. yüzyılda ortaya koyan kişidir, İbn Haldun. Düşünceleri, Mukaddime'nin Osmanlı devlet adamları ve tarihçileri tarafından Türkçe tercümeleri ile yaygınlık kazanarak sonrasında birçok farklı disipline ait araştırmalar tarafından da değerlendirilmiştir.³⁵ İbn Haldun'un düşünceleri, Osmanlı'da ulema sınıfı, tarih, toplum ve siyaset düşünürleri arasında Taşköprüzade, Katip Çelebi, Naimâ, Münecimbaşı, Pîrîzâde Mehmet Sâhib Efendi, Hayrullah Efendi, Ahmet Cevdet Paşa gibi pek çok izlemci bulduğundan Osmanlı fikir dünyasında İbn Haldun Ekolü'nden bahsedilir.³⁶

Jeopolitik kuramlar zaman içinde değişmeyen sağlam coğrafi verilere dayanmasından dolayı günümüzdeki gelişmelere ışık tutarak geleceğe yönelik açılımlar

³² Erol Mütercimler, *Yüksek Stratejiden Etki Odaklı Harekâta: Geleceği Yönetmek*, Alfa Yayınları, İstanbul 2006, s. 45, 46, 49, 50, 68.

³³ İsmail Hakkı İşcan, "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Y: 2004, C: 1, S: 2, s. 53.

³⁴ Nejat Tarakçı, a.g.e. s. 33.

³⁵ Cemalettin Şahin, Rauf Belge, "İbn Haldun'da Coğrafi Determinizm", *Akademik Bakış Dergisi*, Y: 2016, S: 57, s. 439.

³⁶ Yavuz Yıldırım, "Mukaddime'nin Osmanlı Dönemi Türkçe Tercümesi", *DÎVÂN İlmi Araştırmalar*, Y: 2006, S: 2, s. 17-21.

için kılavuz görevi görmektedirler. Başlangıçtaki hakimiyet noktasına veya kuvvete verilen öncelik baz alınarak uygulama bakımından kuramlar üçe ayrılabilir.³⁷

- a. Coğrafyaya Dayalı Kuramlar (Kara Hâkimiyeti, Kenar Kuşak Kuramı)
- b. Coğrafyaya ve Kuvvete Dayalı Kuramlar (Deniz Hâkimiyeti Kuramı)
- c. Kuvvete Dayalı Kuramlar (Hava Hâkimiyeti Kuramı)

Güç ve hâkimiyet üzerine çalışan jeopolitikçilerin fikirlerinin sistemli hale getirilmesi jeopolitik teorileri çoğaltmıştır. Başka bir deyişle jeopolitikçiler tarafından kabul gören başlıca jeopolitik teoriler: Kara Hâkimiyeti Teorisi, Kenar Kuşak Hâkimiyeti Teorisi, Deniz Hâkimiyeti Teorisi ve Hava Hâkimiyeti Teorisi olarak dört başlık altında da sayılabilir.³⁸

Günümüzde herkesin merakla incelediği yeni bir kuram daha gelişim halindedir. Bu kuram, teknolojik ilerlemelere paralel şekilde ortaya çıkmış olan Uzay Jeopolitiği'dir. 1957'de Sputnik I adlı Sovyet uydusunun uzaya gönderilmesinden sonra başlayan Uzay Çağı, uluslararası ilişkilerde yeni bir devrin kapısını açmıştır.

Uzay çalışmalarının Soğuk Savaş döneminde hız kazanmasıyla uluslararası ilişkilerde güce ait algılar çok yönlü hale gelmiştir. Elektronik gelişimler, bilgisayar sistemleri, radar, uydu, roket, atom bombası gibi teknolojik gelişmeler de uzay araştırmalarına ivme kazandırmıştır. Küreselleşme ile genişleyip derinleşen teknolojik fırsatlarla dünya küçülmüştür. Yumuşak gücü ön plana çıkartan gelişmelerle uzay araştırmaları 21. yüzyılda önem bakımından birinci sıraya yerleşmiştir. Bu süreç içerisinde de, E. Carl Dolman tarafından Astropolitik Kuramı ortaya konmuştur. Dış uzayın jeopolitiği manasına gelen Astropolitik, gelişen teknolojilerin stratejik olarak uzaya aktarılmasına odaklanır. Çağımızda, uzaya, uzay bilgisine ve uzay teknolojilerine hâkim olanlar, dünyaya hâkim olacaktır.³⁹

³⁷ Nejat Tarakçı, a.g.e. s. 196.

³⁸ Hamza Akengin, a.g.e. s. 24.

³⁹ Tolga Erdem, "Uluslararası İlişkilerde Yeni Perspektif: Astropolitik Giriş", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y: 2018, C: 20, S: 1, s. 431, 444.

1.3.1. Atlantikçi Görüşler

Jeopolitik üzerine düşünürken, coğrafi gerçekliğin ve siyasi hedeflerin devlet aklıyla ve milli bilinçle tasarlanmasına çalışılır. Tüm değişkenlere rağmen coğrafi konum temel belirleyicilerdendir. Jeopolitikte en çok öne çıkan üç kuram; İngiliz Halford John Mackinder'in Kara Hâkimiyeti Teorisi; ABD'li Alfred Thayer Mahan'ın Deniz Hâkimiyeti Teorisi ve Hollanda kökenli ABD'li Nicholas Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi'dir.⁴⁰ Kuvvet faktörü, mekân ve zaman ile stratejinin en önemli faktörlerindendir. En geniş ve etkili uygulama alanı bulan, ülke politikalarına yön veren kuram, doğrudan stratejinin üç unsurundan ikisi olan mekân (yer, alan, saha) ve kuvvete dayanması nedeniyle Deniz Hâkimiyet Kuramı olmuştur. Dünyamızın % 80'inin denizlerle kaplı olması Deniz Hâkimiyet Kuramı'na diğer kuramlarla kıyaslanamayacak kadar geniş bir uygulama alanı vermiştir. Bu kurama uygun bir deniz kuvveti oluşturan İngiltere, Japonya ve ABD kuramın en iyi uygulayıcıları ve dünyanın en etkili güçleri olmuşlardır.⁴¹

Mackinder, modern coğrafya disiplininin kurucusu ve jeopolitik biliminin çıkış açıcısı olarak dünyaca meşhurdur.⁴² İngiliz jeopolitikçi Sir Halford John Mackinder (1861-1947) Kara Hâkimiyet Teorisi kuramında, kuzeyde Kuzey Buz Denizi, doğuda Sibirya, güneyde Himalayalar, batıda Volga Nehri arasında kalan bölgeyi, dünyanın kalbi anlamına gelen Kalpgâh (Heartland) olarak tanımlanmıştır. Bu teoriye göre: Doğu Avrupa'ya hükmeden Kalpgâh'a hâkim olur. Kalpgâh'a hükmeden Dünya Adası'na hakim olur. Dünya Adası'na hükmeden Dünyaya hâkim olur.⁴³

Mahan, deniz hâkimiyetini, deniz yollarının denetimini, güçlü bir donanmayı ve stratejik üslere sahip olmayı dünya hâkimiyeti için şart koşmuş ve İngiltere'nin 20. yüzyıl başlarındaki konumunu sürdüremeyeceğini öngörerek ABD'nin onun yerini alacağını, denizlerde başat güç olacağını saptamıştır.⁴⁴ İki temel kara teorisine karşı, dünya egemenliğinin asıl kaynağının deniz ve okyanuslarda elde edilen hakimiyet olduğunu savunan ABD'li Amiral Alfred Mahan: "Denizler medeniyetin büyük meydanı ve oyun bahçesidir. Küresel mücadelenin sonucunu belirleyen değişken deniz gücüdür." demiştir. Mahan, 1901'de ABD başkanlığına seçilen Roosevelt'e; tarihi dikkatle incelediğinde deniz

⁴⁰ Barış Doster vd., a.g.e. s. 86.

⁴¹ Soner Polat, *Türkiye İçin Jeopolitik Rota*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2017 s. 20.

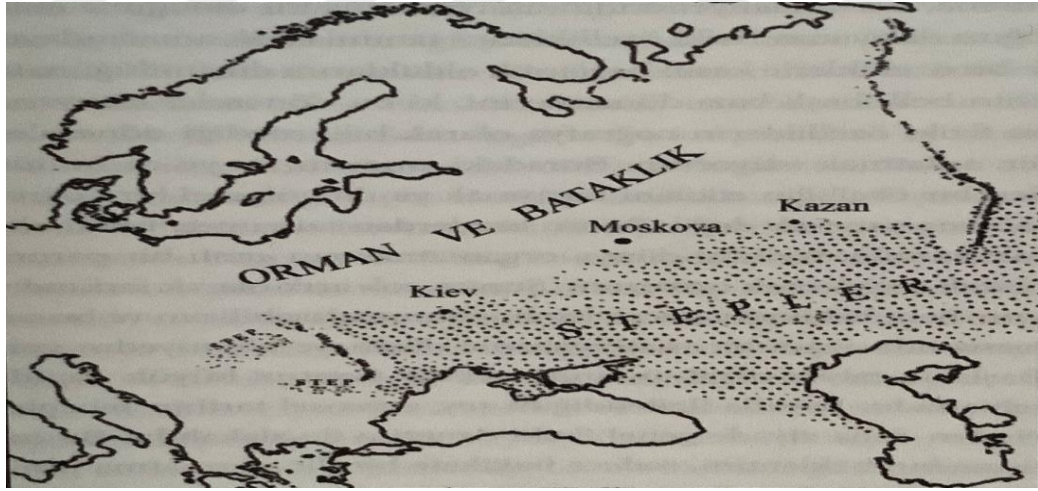
⁴² H. J. Mackinder, *Tarihin Coğrafi Kalbi*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2013, s. 27.

⁴³ Soner Polat, a.g.e. s. 35.

⁴⁴ Barış Doster vd., a.g.e. s. 87.

ve okyanuslarda şart olan kontrolün sağlanmasıyla milli ticaret, milli kalkınma ve milli büyümenin gerçekleşebileceğini bildirerek verdiği yönle Roosevelt'i etkilemiştir. 1901-1909 yılları arasında başkanlık yapan Roosevelt, çok büyük ve güçlü bir donanma yaratmıştır. ABD Donanması öylesine güçlenmiştir ki, ABD Dışişleri ve Savaş Bakanlığı yapmış olan Henry L. Stimson : "Okyanuslar Tanrısı Neptün, onun peygamberi Alfred Mahan ve dünyadaki gerçek ve tek kilise de Amerikan Donanmasıdır." demiştir.⁴⁵

ABD tarihi, jeopolitik teoriler ekseninde şekillenen dış politika stratejileriyle değerlendirilmelidir çünkü ABD, Alfred Mahan'ın Deniz Hâkimiyeti Teorisi aracılığıyla dünyanın en büyük ticari ve askeri filosunu; Aleksander De Seversky'nin Hava Hâkimiyet Teorisi aracılığıyla dev hava kuvvetlerini kurmuştur. Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi aracılığıyla Sovyetler Birliği'ni yıkmak için Çevreleme Politikası'nı uygulamış ve stratejilerinde muvaffakiyetli olduğunu Sovyetlerin dağılmasıyla göstermiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Huntington'un Medeniyetler Çatışması Teorisi'nden sonra Büyük Orta Doğu Projesi üretilmiştir. Büyük Ortadoğu Projesi, Medeniyetler Çatışması ve Çevreleme Politikası'nın sentezidir.⁴⁶

Şekil 1: 19. Yüzyıl'dan Önce Doğu Avrupa⁴⁷

Avrasya, ABD için giderek daha önemli olan stratejik bir bölgedir. Soğuk Savaş'ın bitiminde Brzezinski Avrasya'yı, küresel ve bölgesel oyuncuların jeostratejik ve iktisadi

⁴⁵ Soner Polat, a.g.e. s. 36, 37.

⁴⁶ Bilal Karabulut, a.g.e. s. 83-84.

⁴⁷ H.J. Mackinder, a.g.e. s. 51

menfaatlerini müdafaa etmek amacıyla sürekli rekabet ettiği "büyük bir satranç tahtası" şeklinde tanımlamıştır. Kafkasya da bu satranç tahtasının tam merkezindedir.⁴⁸

"Avrasya'ya hâkim olan dünyaya hâkim olur" diyen, Asya'yı "ekonomik olarak çekim merkezi, siyasi olarak potansiyel bir volkan" olarak tanımlayan Zbigniew Brzezinski, Mackinder'i takip etmiştir.⁴⁹ "Kalpgâh" kuramına göre; Rusya'nın batısını, Orta Avrupa'yı ve Ortadoğu'yu içeren bölge olan Avrasya kalpgâhtır. ABD'li Nicholas J. Spykman'ın geliştirdiği Kenar Kuşak (Rimland) Teorisi'ne göre; Dünya Adası'na hakim olmak için Kalpgâh'ı çevreleyen alan kontrol altına alınmalıdır. Bu kuşak Avrupa'dan başlayıp Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore üzerinden Doğu Sibirya'ya kadar uzanır.⁵⁰

II. Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş devrinde ABD egemen kuvvet olarak İngiltere'nin yerini almış ve Rusya'ya karşı çevreleme politikası izlemeyi temel strateji olarak benimsemiştir. ABD eski Dışişleri Bakanı James Baker'ın Hazar petrollerinin ileride bugünkü sanayileşmiş ülkeler açısından Ortadoğu petrolleri kadar değerli olacağını belirtmesi bu stratejinin açık örneklerindendir. Stratejik kaynakların yoğun olarak bulunduğu Kafkasya ve Hazar bölgesindeki enerji kaynakları ABD'nin gündemini oluşturmaktadır. Clinton idaresi, Brzezinski ve Kissinger tarafından müdaafa edilen Rusya'nın çevresinde tampon devletler yaratıp etkinlik sahasını kısıtlamak siyasetini uygulamıştır. NATO'nun coğrafi kontrol alanını genişletmek ve bu maksatla Ukrayna ve Gürcistan'ı da NATO'ya dâhil etme çabasını sürdüren ABD yönetimi, Moskova'nın itirazıyla karşılaşmış ve geri adım atmak zorunda kalmıştır. Mayıs 2000'de, Rus General Leonidivaşov somut şekilde NATO'nun Soçi'ye kadar ilerlemesine müsaade edilmeyeceğini belirtmiştir.⁵¹

SSCB'nin dağılmasının ardından Clinton Yönetimi genişleme (enlargement) stratejisini dış siyasetinin en mühim ögesi kabul ederek, dünyanın her yerinde serbest piyasa ekonomisi ve diğer Batılı politik, iktisadi, sosyal ve demokratik değerlerin yayılmasını hedeflemiştir. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında ABD Başkanı George W. Bush, dünyanın diğer memleketlerindeki insanların özgürlüklerini de korudukları

⁴⁸ Mustafa Aydın, *Kafkaslar Değişim Dönüşüm: Avrasya Üçlemesi III*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2012, s. 171-172.

⁴⁹ Barış Doster vd., a.g.e. s. 86.

⁵⁰ Soner Polat, a.g.e. s. 35-36.

⁵¹ H. J. Makinder, a.g.e. s. 14-18.

iddiasıyla 2003 yılında Irak'a askeri müdahalede bulunmuştur. Rusya'nın benimsediği Yakın Çevre Politikası, ABD'li şirketlerin bölgede artan yatırımları, ABD'nin Afganistan'a askeri müdahalesi, ABD'nin bölgeye ilgisini göstermektedir. Uzmanlar, ABD'nin Orta Asya politikasının temelinde Rusya ve Çin'in bölgedeki nüfuzunu azaltmayı hedeflediği noktasında mutabıktır.⁵²

Sovyetlerin ve komünizm ideolojisinin çöküşünden sonra yeni dünyanın düzenlenmesi ile ilgili jeopolitik görüş ABD'li siyaset bilimci Samuel Huntington'un 1996'da yazıp yayımladığı Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması tezi olmuştur. Tezde Batı dışındaki medeniyetlerin gelişmesinin sonuçları olarak ekonomik gelişme Asya devletlerinin askeri kapasitelerini genişletmektedir. Asya'nın en büyük kuvvetinin iktisadi büyümesi, Çin'in bölgede ve Doğu Asya'da egemenliğini tekrardan ortaya çıkarma olasılığını artırmaktadır. Bu kapsamda; Çin'in ve İslâm devletlerinin konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan askerî güçlerini geliştirmeleri kısıtlanmalı, Japonya'nın Batı'dan uzaklaşıp Çin ile yakınlaşması yavaşlatılmalı, Batı'nın diğer uygarlıklar üzerindeki teknolojik ve askeri faikiyeti korunmalıdır.⁵³

2004'te ABD Büyük Ortadoğu Projesi'nin Arap devletleri, Türkiye, İsrail, İran, Pakistan ve Afganistan'ı içerdiğini söylemişse de bu kapsamın daha geniş olduğu ve Kafkaslar, Orta Asya ve Kuzey Afrika'yı da içerdiği pek çok düşünürce ifade edilmiştir. Büyük Orta Doğu Projesi'nin en mühim hedefi Orta Asya ve Kafkasya'da bulunan ülkelerdir. Bu teorinin çevreleme amacı güttüğü bölgelerden olan ve bu çevrelemenin farkında olan Çin, Rusya ve Hindistan ile olan ittifakını güçlendirmekte ve uluslararası finans ağını kullanmaya çalışmaktadır.⁵⁴

Bu bağlamda Kafkasya'dan bahsettiğimize göre; günümüzde tartışılan Aleksandr Dugin'in Yeni Avrasyacılık Tezi'ni kısa da olsa ele alma gerekliliğini değerlendiriyoruz.

⁵² Şatlık Amanov, "Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya Politikası", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 9, 81.

⁵³ Nejat Tarakçı, a.g.e. s. 263-268.

⁵⁴ Bilal Karabulut, a.g.e. s. 85.

1.3.2.Yeni Avrasyacılık Tezi İle Dugin'in Kafkasya'ya ve Hazar Havzası'na Yönelik Analizi

Rus tarihi, üç büyük lider olan Svatoslav, Korkunç İvan ve I. Petro tarafından kurulmuştur. Rusların, Hazar Denizi ve Kafkaslar ile Balkanlar yönünde yayılmalarının ilk hamlesini yapan Svyatoslav'ın yayılma politikası kendisinden sonraki pek çok Rus devlet adamına örnek olmuş; Korkunç İvan siyaset-strateji politikasını işlemiş; Petro ise Rusya'yı batılı manada modernleştirmiştir. Üç devlet adamı da Çarlık totaliter düzenini uygulamış, savaş politikasını yayılabilmek amacıyla ideoloji durumuna getirmiştir. Nesilden nesile aktarılan bu siyasetin özelliği; komşu devletlerin arazileri aleyhinde yayılarak hudutların genişlemesidir. 15. yüzyılda başlayan Rusya Devleti'nin yayılması; devamlı zayıf alanlarda belli bir alan hudutlarında güç oluşturulması şeklinde başlayıp sonrasında kıtasal bir imparatorluk ve hegemonya oluşturmayı hedeflemiştir.⁵⁵

Çar I. Petro devrinde ortaya konan Avrasyacılık siyaseti Rusların Slav unsuruyla tanımlanamayacağını, Rus halkının Avrasyalı kimliğinin olduğunu vurgular. SSCB döneminde vurgulanmayan Avrasyacılık akımı SSCB'nin çöküşünde tekrar ortaya çıkmıştır. Klasik Avrasyacılık şeklinde tanımlanan bu anlayış Putin'in yönetime gelişiyle politik, iktisadi, siyasi ve askeri manada şekil değiştirerek "Yeni Avrasyacılık" tezi ile kabul görmüştür. Yeni Avrasyacılar, jeopolitiğe daha fazla odaklanmaktadırlar. Küresel üstünlük savaşının verildiği bir satranç tahtası olan Avrasya coğrafyasına hükmeden gücün, yerkürenin en gelişmiş ve en mümbit üç alanından ikisini denetleyeceği öngörülmektedir. Avrupa ve Asya ana karalarının tamamını içeren 53.000.000 km.² bölge olan Avrasya'da dünya nüfusunun yaklaşık %60'ı yaşamaktadır.⁵⁶

Aleksandr Dugin, SSCB'nin dağılması sonrasında Rusya'da ortaya çıkan yeniden dirilme ve güç toplama stratejileri içinde görüşleri en çok taraftar bulan bir jeopolitikçi olarak dünya siyaset arenasında ortaya çıkmıştır.⁵⁷ Avrasyacılık, önce Rusya tarafından ardından Kazakistan gibi eski Sovyetler Birliği hinterlandında var olmuş bazı devletlerce resmî öğreti kabul edilmiştir.⁵⁸ 1998-2004 aralığında Duma Başkanlığı'na strateji ve

⁵⁵ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 30, 31.

⁵⁶ Salih Yılmaz, "Yeni Avrasyacılık ve Rusya", *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Y: 2015, S: 34, s. 111-112.

⁵⁷ Nejat Tarakçı, a.g.e. s. 278.

⁵⁸ Kubilayhan Erman, "Jeopolitik Teoriler Ve Afganistan", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y: 2017, C: 4, S: 11, s. 407.

jeopolitik konularında danışmanlık yapmış bir isim olan Dugin, 2002-2003 yıllarında Avrasya Birliği Partisi'nin liderliğini yapmış ve 2003'te Uluslararası Avrasya Hareketi'ni kurmuştur. SSCB devrinden sonra en etkili Rus düşünce insanı olarak tanımlanan Dugin, Avrasyacılığın en mühim sözcülerindendir.⁵⁹

1991'de Sovyetler kendi rızası ile ve nispeten barışçı bir şekilde dağıldıktan sonra, bir zamanlar birliğin birer cumhuriyeti olan yeni devletlerle sınırdaş olan yeni RF, ardılı olduğu Sovyetler nüfusunun yalnızca %50'sine, endüstri kapasitesinin %60'ına, arazisinin ise %70'ine sahipti. Rus seçkinlerinin zihninde, derin acılara neden olan toprak kaybı, Rusya için giderilemez gediklerin açılmasıydı. Bu bağlamda Putin, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını 20. asrın en önemli jeopolitik yıkımı şeklinde nitelendirmiştir. SSCB sonrasında Rusya'nın itibarının yeniden kazanılabilmesi için üretilen pek çok tez-anti tez içerisinde Rus elitlerinin ve milletin özüne en uygunu; Dugin'in Yeni Avrasyacılık Tezi olmuştur. Buna göre, Rusya kendine dayanmalı ve batılılaşmaksızın modernleşmelidir. Batı medeniyeti ile liberalizm kullanılarak RF'nin hatta yerkürenin Amerikanlaştırılması karşısında bugün artık Avrupa değil ABD tüm kötülüklerin anasıdır. Dugin'e göre Avrupa da, Rusya'nın Atlantik ablukasından kurtaracağı şaşkın politik bir nesnedir. Amerika'nın iktisadi, kültürel ve siyasal kuşatmasından Avrupa'yı kurtaracak görevi üstlenmesi için Rusya'nın büyük gücünü tekrar elde etmesi zaruridir. Bu amaçla kurulacak Avrasya Birliği, Rusya'nın dünyadaki pozisyonunu teminat altına alarak Moskova, Tahran, Delhi, Pekin eksenlerinden de stratejik ittifakları dengeli hale getirecektir.⁶⁰

1990'lardan bu yana Rusya'nın dış siyasetinde Avrasyacılık ideolojisine dayalı bir yolun takip edildiği görülür. Putin'in 2011'de teklif ettiği Avrasya Birliği Projesi, bu yolun vardığı yerdir. Avrasya Birliği'ni kurma amaçlarını yavaş yavaş gerçekleştiren Rusya, uluslararası alanda yine büyük bir güç merkezi olarak görülmeyi becerebilmiştir. RF, eski SSCB coğrafyasında yine egemen olabilmeyi amaçlar. Putin'in Avrasya Birliği kurulması tezi, Rusya'nın uluslararası düzende yine bir güç olarak kabul görmesi için yaptığı önemli bir hamleydi. Ocak 2015'te kurulan Avrasya Birliği ise bu tezin hayata geçmiş halidir. Putin için Avrasya Birliği, AB'yi örnek alarak eski Sovyet cumhuriyetlerini bir araya getirecek bir ekonomik bütünleşme projesidir. Rusya'nın yine bir süper güce evrilmesinin ya da eski SSCB sahasında hakim olmasının kabul edilemezliğini bildiren ABD başta

⁵⁹ Aleksandr Dugin, a.g.e. s. IV.

⁶⁰ Nejat Tarakçı, a.g.e. s. 279-280.

olmak üzere kimi Batılı devletlerin bu projeye tutumu olumsuz da olsa RF, birtakım eski Sovyet devletlerini siyasal ve iktisadi açılardan kendine bağlamayı büyük ölçüde gerçekleştirmiştir.⁶¹

Çağdaş Rus dış siyasetinin hedefi tek kutuplu küreselleşmeye karşı olmaktır. ABD merkezli tek kutuplu dünyaya rıza gösteren Rusya; bağımsızlığını, özgünlüğünü ve bekasını kaybedeceğinden çok kutuplu dünya inşa edilmelidir. Tek kutuplu dünya görüşü ile Rusya tek başına baş edemeyeceğinden BDT ile ilişkilerin güçlendirilmesi, Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulması, RF'nin Avrupa, Japonya ve İran ile ilgili izlediği dış politika, yeni bir federal bölgeler düzeninin tesis edilmesi, iktidarın güçlenmesi, oligarşik çetelerin zayıflatılması, vatanperverlik politikasının kabul edilmesi Avrasyacılık planının gerekleridir. Çıkışın Avrasyacılık olduğunu söyleyen Dugin'e göre; ABD tek kutuplu küreselleşme stratejisinde ısrar eder ise Rusya ABD karşıtı faaliyetleri desteklemelidir.⁶² Rus geniş sahasını Mackinder "Tarihin Coğrafi Eksenini" şeklinde nitelendirdiğinden Rusya'nın taşıdığı en büyük tehdit duygusunun temelinde Atlantikçi Blok ve faaliyetleri yatmaktadır. Rusya için Tek Dünyacılık küresel çapta ABD ve Atlantikçi imparatorluğun kuruluşudur. Buna karşı tek çözüm ise Avrasyacılıktır.⁶³

Kafkasya'da Kafkas Savaşları, Kırım Savaşı, Rus ve Türk ile Rus ve İran Savaşları'nın yaşanmış olmasının temel nedeni, Rusya'nın sıcak denizlere, güneye, Hindistan'a ve Hint Okyanusu'na inmek istemesi İngiltere'nin ise her fırsatta bu duruma karşı koymasıydı. Rusya'nın karşısında her zaman İngiltere olmuştur. Karadeniz'in doğu kıyıları ve Hazar Denizi'nin önemli bir bölümünde denetimi pekiştirmesine rağmen Ruslar okyanuslara erişememiş ve büyük hedefine ulaşamamıştır.

20. yüzyılın endüstri gücü olan petrol ile Kafkaslar önem kazanmıştır. Kaynakları itibariyle Hazar Havzası, Suudi Arabistan'dan hemen sonra gelir. 20. yüzyılda Rusya ve Batı (özellikle İngiltere) arasında "Avrasyacılık ve Atlantikçilik" olarak bilinen düalizm, iki süper devletin SSCB ve ABD'nin zıtlığı biçiminde somutlaşmıştır. Bugün de bölgedeki tüm ihtilafların ve farklı türde çatışmaların arkasında bu rekabet vardır. Kafkas bölgesinin her açıdan değerlendirilişi, global jeopolitik düalizmin; Rusya ve ABD'nin her konuda çatışan jeopolitik menfaatleri etrafında gerçekleşir. Dugin'e göre Kafkasya'nın

⁶¹Elnur İsmayıl, "Rusya'nın Avrasya Birliği Politikası", *Avrasya Etüdleri Dergisi*, Y: 2016, C: 49, S: 1, s. 125-127.

⁶²Nejat Tarakçı, a.g.e. s. 281-283.

⁶³Aleksandr Dugin, a.g.e. s. XVIII.

Moskova'dan yabancılaşmış Çeçenistan, Gürcistan gibi yerlerinde ABD yanlısı yerel elit, nüfuz ve örgütler bloke edilmelidir. Atlantikçiliğin Ankara'nın siyasi, etnik ve iktisadi aracılığıyla sürdürüldüğünü düşünen Dugin'e göre Türkiye'yi bir dost olarak görebilmek için Ankara, Tahran ve Moskova'nın beraber olduğu bir ittifak geliştirilmelidir.

ABD'nin stratejik planı ve en değerli jeopolitik amaçlarından birisi; Hazar'ı Karadeniz'in Türk kıyısıyla bütünleştiren bir jeopolitik eksenini oluşturmaktır. RF ile İran'ın kontrolünde bulunmaması gereken bu kuşak Türkiye'nin veya doğrudan ABD'nin etkisinde bulunan bir Kafkas Devleti'nin veya birkaç devletin kurulmasını gerektirir ki bu da, Azerbaycan'ın etnik doğrultuda Türkiye'nin nüfuzuna çekilmesiyle Hazar-Karadeniz kuşağının RF'nin etki sahasından çıkarılmasıdır. Petrolü ve aktarımını kontrol ederek hegemonyasını muhafaza etmeyi amaçlayan ABD, Hazar-Karadeniz alanı üzerinde denetim kurmayı stratejik amaç edinmiştir. Eğer Kafkas Devleti'nin kuruluşu gerçekleşirse ki bu görmezden gelinemez, ABD ve Türkiye yanlılarına zarar verecek unsur, faaliyet, lider ve hareketlerin Moskova tarafından yönlendirilmesi yararlıdır. Bu amaçla, Kafkasya'da kök salmış Ermeni diasporasından faydalanılmalıdır. Ermeni İstihbarat Örgütleri, etkiliklerini Elçibey'in görevinden alınmasıyla neticelenen Azerbaycan vakalarında kanıtlamışlardır. Moskova, İran ile pakt akdetmeli; Rusya ve İran, Türkiye'yi, ABD'nin nüfuzu olduğu Kafkasya bölgelerinde destabilize etmelidir. Boru hattı sevkiyatı, Rusya ve İran'a dost jeopolitik yapılardan oluşmalıdır. Ermeniler; önceleri Atlantikçileri, Bolşevik Moskova'ya tercih etmişler de İslam devletleriyle çevrelenmiş, denize erişimden ve güvenilir ulaşım yollarından yoksun konumunun zaaflarını anlayarak hızlıca Rusya yanlısı pozisyonu benimsemişlerdir. Ermenistan'ın İran ile gelişen ilişkileri, Rusya-İran eksenlidir.⁶⁴

⁶⁴ Aleksandr Dugin, a.g.e. s. 365, 366, 368, 372, 374.

II. BÖLÜM: KAFKASYA

"Bugün, en önemli jeostratejik bölge Kafkasya'dır. Ufacık bir toprak parçasında çok büyük bir mücadele veriliyor. Tarihte en çok kan dökülen bölge burasıdır. Kafkasyalılar, dünyanın en çok acı çeken halkıdır."

Ziya Bünyadov⁶⁵

2.1. Kafkasya

Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan bir bölge olarak çok büyük önem taşıyan, coğrafi ve siyasi açılardan kuzey ve güney olmak üzere iki bölümde sınıflandırılan Kafkasya; uluslararası ilişkilerde farklı türde "dondurulmuş" meselelerin var olduğu bir coğrafya olarak algılanır.⁶⁶ Kafkaslar, zengin yer altı ve toprak üstü kaynaklarıyla dikkat çekici bir hedef olduğundan; tarih boyunca egemen güçlerin savaşlarına sahne olmuştur.⁶⁷

Azak Denizi, Maniç çukurlukları, Hazar Denizi ve Karadeniz arasında yer alan Apşeron Yarımadası'ndan başlayıp, kuzeybatı yönünde Kafkas sıradağlarının kuzeyini ve güneyini kapsayan coğrafi alana Kafkasya denir.⁶⁸ Çeşitli topluluklar için binlerce yıllık bir geçit yeri olan, dünyanın en eski yerleşik toplumlarını barındıran bir bölge olan Kafkasya; Hazar Denizi'nden Karadeniz'e kadar uzanan Kafkasya sıradağları ile kuzeyde Kuban ve Terek Nehirleri'ni, güneyde Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ı kapsayan coğrafi birleşkenin ismidir.⁶⁹ Kafkasya'nın coğrafi yapısı temelde dört bölgeden oluşur: Büyük Kafkas Dağları, Küçük Kafkas Dağları, Rua ile Kura Nehri çöküntüleri ve Aras Nehri çöküntüsüdür.

Büyük Kafkas Dağları; Azak Denizi'nden Bakü'nün yer aldığı Apşeron yarımadasına doğru uzanır. Bu sıradağların en yüksek zirveleri Elbruz ve Kazbek'dir. Küçük Kafkas Dağları; Karadeniz'e dökülen Rua ile Hazar Denizi'ne dökülen Kura nehirlerinin oluşturduğu çöküntülerle Büyük Kafkas dağlarından ayrılır. Sönmüş volkanlar

⁶⁵ Elnur Hasan Mikail, "ABD'nin Kafkasya Politikası'nın Güvenlik Boyutu", *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Y: 2012, C: 4, S: 2, s. 88.

⁶⁶ Vügar İmanbeyli, "Modern Dönemde Kafkaslarda İşbirliği Modelleri", *AVİD*, Y: 2015, C: 4, S: 2, s. 224.

⁶⁷ Okan Mert, *Gürcistan'ın Kafkaslarda Jeopolitik Önemi Ve Türkiye'nin Kafkasya Politikasında Gürcistan*, Gebze İleri Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Strateji Bilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2004, s. 215.

⁶⁸ Cahit Aslan vd., *Biz Çerkesler*, Kaffed, Ankara 2005, s. 3.

⁶⁹ Yaşar Bağ, *Kafkasya Ve Çerkesler*, İstanbul 2002, s. 4.

ve volkanik gölleri ile bu sıradağların en yüksek zirveleri Ermenistan'da Alagöz (Aragats) Dağı ile Azerbaycan'da Karabağ Dağı'dır. Rua Nehri batıya, Kura Nehri doğuya akarak Büyük ve Küçük Kafkas Dağları'nın sularını Karadeniz ve Hazar Denizi'ne boşaltır. Rua Nehri çöküntüsü Kutaisi'den batıya doğru genişleyip Karadeniz kıyısında Kolhida Ovasını oluştururken; Kura Nehri çöküntüsü güneydoğuya doğru ilerleyerek önce Mingçeçevir Gölü'ne sonra Azerbaycan steplerine ulaşır. Kura; kanallar sahasında Aras Nehri ile birleşir ve bu sular geniş steplerin sulanması sağlar. Aras Nehri; İran'ın Nahcivan, Ermenistan ve Azerbaycan ile sınırlarını çizerek Kura Nehri'yle birleşip Hazar Denizi'ne dökülür. Aras Nehri, Küçük Kafkas Dağlarının sularını batıdan ve güneyden toplayıp Hazar Denizi'ne boşaltır.⁷⁰

Avrupa ve Asya kıtalarının birbirine bağlandığı nokta olan Kafkasya, Azak Denizi'nden başlayarak Kerç Boğazı ile Karadeniz'e bağlanan; İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Akdeniz'e ve sıcak denizlere bağlanan deniz yolunun bir giriş bölgesidir.⁷¹

Batı açısından 'Doğu'nun Kapısı', Doğu açısından 'Batı'nın Kapısı' olarak değerlendirilen Kafkasya; yalnızca hammadde faktörü bakımından bir köprü veya geçiş alanı değil politik ve sosyokültürel etkileri nedeniyle de değerli ve stratejik bir iletkendir.⁷² Kafkasya, batı (Rus-Ortodoks) ve doğu kültürü (Yerli halklar-İslam) arasında kesişen noktada binlerce yıllık bir medeniyet ve insanlık tarihine sahiptir. Kafkasya'nın, göç ve geçiş yollarında bulunuyor olması, farklı kültürlerin çatışma alanı olmasına sahne olmuştur.⁷³ Avrasyanın geçiş alanı olan Kafkasya, Rus Çarlığı'nın Avrasya'da 300 yıllık ilerleyişinde, 19. yüzyılda işgale uğramıştır. Rus Çarlığı'nın yıkılmasıyla Kafkasyalı halklar kısa bir süre için özgürlüklerine kavuşsa da Kızıl Ordu olarak geri dönen SSCB 1991'de yıkılana kadar Kafkasyalı halklar üstündeki egemenliğini sürdürmüştür.⁷⁴

Kafkas Dağları, 38°-50° kuzey enlemleri ile 37°-50° doğu boylamları arasında; Kuzeybatı-Güneydoğu istikametinde 1.200 km. Kuzey-Güney istikametinde de 600 km. uzunlukta ve 470.000 km.² alanı kapsayan dağlık bir sahadır. Kafkas ismine ilk kez Yunan

⁷⁰ Ahmet Tunç, *Lenin Dönemi (1917-1924) Sovyet Rusya'nın Kafkasya Ve Azerbaycan Politikası*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2014, s. 1, 2.

⁷¹ Rahmi Tuna, *11 Mayıs 1918 Cumhuriyeti'ne Ve Dönemin Olaylarına Bakış*, İstanbul 2015, s. 1-2.

⁷² Rövsen Şahbazov, *Yeni Küresel Sistemde Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya: Genişleme ve Komşuluk Politikası Ekseninde*, EkoAvrasya Yayınları, Ankara 2015, s. 194.

⁷³ Osman Tekir, "Kuzey Kafkasya'da Mevcut ve Potansiyel Etnik Çatışma Alanları", *Kafkasya Çalışmaları Sosyal Bilimler Dergisi (JOCAS)*, Y: 2016, C: 2, S: 3, s. 24.

⁷⁴ Elnur Hasan Mikail, a.g.m. s. 89.

düşünürü Aiskhylos'un M.Ö. 490'da yazdığı "Zincire Vurulmuş Zevk ve Eğlence" isimli eserinde "Kavkasos Dağı" ibaresinde rastlasak da bölgeye Kafkasya adının Dağıstan'lı yerlilerce 479'dan itibaren verildiği bilinir. Eski Arap coğrafyacılarınca Cebelü'l-Elsan (Diller Dağı) şeklinde adlandırılan Kafkasya'yı; ilk Müslüman coğrafyacılar medeni güney ve karanlık kuzey arasında meşhur Kaf Dağı'nın yer aldığı bölge olarak tarif etmişlerdir. Kafkas ismi, Farsça Kaf Dağı anlamına gelen Kâfkah'tan türetilmiştir. Karadeniz ve Hazar Denizi arasında bulunan sıradağlara Türk-İslam eserlerinde eski Farsça "Yüksek Dağ" manasında olan Alburuz Dağı denmiştir.

Karadeniz ve Hazar Denizi arasında doğu-batı paralelinde ve yüksekliği orta bölümlerde 5.000 m.'yi aşan bu sıradağlar bugün Kafkaslar ismiyle tanınır. Rus İmparatorluğu'nda Kafkasya ismi bir bölge olarak ilk kez 19. yy. başında St. Petersburg İmparatorluk Bilim Akademisi'nin bilim adamlarınca telaffuz edilmiştir. Kafkasya, güneyde Aras ile Çoruh, kuzeyde Volga ile Don ırmaklarıyla, doğuda Hazar Denizi, batıda Karadeniz'in çevrelediği bölge olarak tanımlanmıştır.⁷⁵

Kafkasya, Avrupa ve Asya ana karalarının arasına girmiş haliyle Karadeniz ile Azak Denizi gibi birbirine bağlı iç denizlerin oluşturduğu bir su koridorunun ucunda ve boğazlarla Akdeniz, Ege, Marmara denizleriyle bağlantılıdır. Bu su koridoru, batıda Cebelitarık Boğazı ile Atlas Okyanusu'na açılır. Hazar aracılığıyla da Orta Asya'ya bağlanır. Kafkas Dağları'nın yüksek zirvelerinde ki toplam 2.200 adet buzulun alanı 1.424 km.²'yi bulur. Kafkasların en yüksek yerleri olan Elbruz (5.630 m.) ve Kazbek (5.043 m.) sönmüş birer volkan kolonisidir. Tabiat zenginlikleri açısından dünyanın en mühim alanlarından olan Büyük Kafkas Sıradağları'nda; Elbruz, Dombay, Kazbek, Cimara, Şırh Berzend gibi dağlar yer alır. Dağların 3.100 m.'nin üzerinde kalan kısımlarında daima karlar ve buzullar kaplı iken; 2.220-3.100 m. arasında çam, ladin ile köknar ağaçlarının hâkim olduğu zengin orman biçimleri mevcuttur.

Hazar kıyısındaki Derbent, Kazbek civarındaki; Daryal, Mamişo, Ruk, Kluhor ve Tırş geçitleri Kuzey ve Güney Kafkasya'yı birbirine bağlar. Mamişo; Kutais'i (Gürcistan) Vladikafkas'a (Kuzey Osetya) bağlar iken Kluhor da; Abhazya'yı Çerkesk'e bağlar. Kuzeydoğu Gürcistan'ı Dağıstan'a bağlayan Kodor, Salavat, Vantliaşet geçitleri ve Çeçenistan'a bağlayan Arkotis geçitleri tarihi çağlardan beri kullanılır. 900 km.

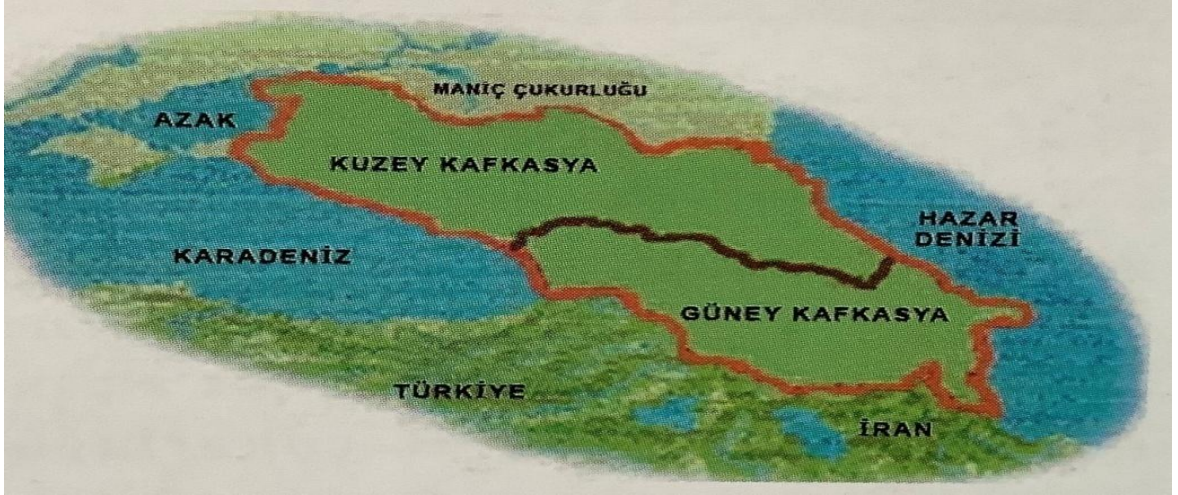
⁷⁵ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 17-18.

uzunluğundaki Kafkaslar, Avrupa ve Asya ana karalarını ayırır, genişliği 60-260 km. aralığında değişkenlik gösterir. Kafkaslar, batı, merkez ve doğu şeklinde üç kısma ayrılır. Batı kısmı, Taman yarımadasından Kuban Nehri'nin kaynağına kadar olan yerdir. Batı kısımda ortalama yükseklik 2.500-3.500 m.'dir. Merkez kısmı Daryal Geçidi'ne kadar sürer, geniş ve en yüksek kısımdır. Burada Elbruz Dağı'ndan başka yükseklikleri 5.000. metreyi aşan; Chkhara, Diktau, Kazbek, Misirghi tepeleri bulunur. Orta kısım, Vladikafkas ve Tiflis'i birbirine bağlar. Doğu kısmı, Daryal Geçidi'nden Azerbaycan'a kadar olan kısımdır. Kuzeyden güneye hiç yol vermez ama Apşeron yarımadasından geçilebilir.

Kafkasya'daki kültürel yapı, Kafkasya'yı tarih boyunca dışarıdan etkileyen medeniyetler ile yakından ilgilidir. Kafkasya'ya kuzeyden gelen Kimmerler, İskitler gibi ön Türk kavimleri; Hunlar, Bulgarlar, Alanlar, Hazarlar, Kıpçaklar gibi Türk kavimleri; Karadeniz vasıtasıyla batıdan gelen eski Yunan, Roma, Bizans ve Ceneviz ticaret kolonileri; Anadolu ile Ön Asya'dan gelen uygarlıklar; Kafkas halklarının kültürleriyle birleşip Kafkas etnik ve toplumsal yapısını şekillendirerek günümüzdeki Kafkas kültürünü oluşturmuşlardır.

Coğrafyacılar ve siyaset bilimciler; Kafkasya'yı Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya olarak ikiye ayırır. Rusça "Zakavkazye" olarak tanınan ve Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetlerini içeren Güney Kafkasya; Hazar Denizi ile Karadeniz arasında eski baharat ve ipek yolları üzerinde bulunur. Zakavkazye; kafkas ötesi manasına gelir ve Rusya'ya göre bir coğrafi konumu gösterir. Rusya'nın Zakafkasya diye isimlendirdiği bölge, Kafkas Dağları'nın arkasında yer alan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı içine alır. Bu bölge Türkiye'de Güney Kafkasya, Batıda ise Transkafkasya adıyla bilinir. Kafkas Dağları'nın kuzeyinde kalan topraklara ise Kafkas Önü denir. Kafkas ülkeleri sözü ile Kafkasya'nın kuzeyinde ve güneyinde kalan toprakların tümü kastedilir.⁷⁶

⁷⁶ Sefa Tekin ve Rahşan Tekin, "Güney Kafkasya Ve Gürcistan", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2006, S: 2, s. 28.

Şekil 2: Kuzey ve Güney Kafkasya⁷⁷

18. yy. sonlarında Rusya'nın nüfuzunu göstermesine kadar çevre bölgelerin kısıtlı tesirlerin görülmesine rağmen coğrafyanın muhafaza özelliğinden Kafkasya'da çok sayıda halk dış çevreden bağımsız biçimde yaşayabilmiş ve binlerce yıl mevcudiyetini sürdürebilmiştir. Çarlık Rusya egemenliğinde bütün Kafkasya tek bir otoritenin kontrolüne girince; bölgedeki topluluklar Çarlık despotluğuna karşı direnç merkezi oluşturmuştur. Bölgenin yerli halkları olan; Abhaz, Adige, Çerkes, Çeçen, Dağıstanlı gibi Kuzey ve Gürcü, Megrel, Laz, Svan gibi Güney Kafkasyalıları binlerce sene öncesinden günümüze bu coğrafyada yaşamaktadırlar.⁷⁸

2.2. Kafkasya'daki Etnik Sorunlar ve Din Olgusu

Rusların ve Batı Avrupalıların jeopolitik menfaatlerinin çakıştığı bölge olan Kuzey ve Güney Kafkasya'da denetim kurmak için Moskova ve Atlantik (Batı Avrupa, bilhassa İngiltere) kutupları arasında son üç yüzyıldır savaşlar yapılmıştır.⁷⁹

İmparatorluk olarak tarih sahnesine çıktığı 15. yy. sonundan itibaren doğu-batı ve güney yönünde yayılarak dünya karasının mühim bölümünü hâkimiyeti altında tutan Rusya; 19. asırda Kafkasya ve Orta Asya'da gerçekleştirdiği genişleme faaliyetleriyle arazilerini büyütmüş ve sonrasında genişleyen çarlık nüfusunu ve nüfusun niteliklerini bilme gereği görmüştür. Rusya'nın ilk genel nüfus sayımı olan 09 Şubat 1897 tarihli nüfus

⁷⁷ Sefa Tekin ve Rahşan Tekin, a.g.m. s. 29.

⁷⁸ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 23.

⁷⁹ Aleksandr Dugin, a.g.e. s. 365.

sayımı; 19. yüzyıl Rusya'sı hakkında yegâne veri kaynağı olduğundan çok önemlidir. Bu sayımda İmparatorluğun nüfusu 129.1 milyon; Avrupa Rusyası 94.2 milyon, Kafkasya 9.3 milyon, Orta Asya 7.7 milyon, Sibirya 5.7 milyon kişi olarak hesaplanmış ve tüm nüfusun % 90.3'ünü köylüler; % 9.7'sini kentliler oluşturmuştur. 1989'daki son nüfus sayımında ise Sovyetler Birliği'nin nüfusu 286,7 milyon kişi olarak belirlenmiştir.

Kafkasya devletleri, SSCB'de Rus olmayan diğer bölgelerden farklı olarak dillerini, geleneklerini ve milli duygularını Ruslaştırma propagandaları karşısında büyük oranda muhafaza edebilmiştir. Stalin devrinde bölgede yapılan hudut değişikliklerinde, Kafkasyalı halklar göçe zorlanmıştır. 1939'da; 407.690 Çeçen, 92.074 İnguş, 75.737 Karaçay, 42.666 Balkar, 134.271 Kalmuk, 200.000'den fazla Kırım Tatarı, 380.000 Volga Almanı olarak bir milyondan fazla kişi vatana ihanet suçuyla itham edilerek muhacerete zorlanmış ve Kafkasya'ya Rus popülasyonu yerleştirilmiştir.

1992'den beri Kuzey Osetya, Kabardey-Balkar, Karaçay-Çerkes, Çeçenistan ve Abhazya cumhuriyetlerinde düzenli biçimlerde etnik çatışmaların olmasının ana nedeni Rusya'nın bölgeye uyguladığı politikalaradır. Kuzey Kafkasya'nın demografyasıyla oynanmış, göç ve cezalarla insanların yaşadıkları yerler değiştirilmiş, toprak anlaşmazlıkları yaratılarak sıkça değiştirilen idari hudutlarla çatışma ortamı tesis edilmiştir. Bölgedeki çatışmalarda Kuzey Kafkasya halklarının birbirlerine karşı yürüttükleri mücadelelere örnek olarak İnguş-Oset çekişmesi verilebilir. Sovyetlerin dağılmasının ardından ise Abhaz-Gürcü ve Rus-Çeçen çatışma eksenleri ön plana çıkmıştır.⁸⁰

Dini açıdan da çeşitlilik gösteren Kafkasya bölgesinde; Rusların tümü, Osetlerin çoğunluğu, Abhazların önemli bir kesimi ile Çerkeslerin çok küçük bir kesimi Ortodoks Hristiyan iken; kalan Çerkeslerin Çeçenlerin, İnguşların, Dağıstan halklarının ve Türkî halkların neredeyse tümüne yakını Sünni Müslümandır. Tarihsel süreçte kültürel yapısından dolayı Kuzey Kafkasya'da, Kafkas halkları arasında dini farklılıkları aşan yüzlerce senelik ortak yaşam kültürünün meydana getirdiği değerler sistemi hakimdir.

Bölgenin doğu ve batısında öne çıkan farklılıklar görülse de genelde dağlı toplumlara özgü ataerkil, savaşçı, dış baskıya karşı silahlı direniş kavramını önemseyen kültür ve değerler sistemini Çerkes ve Abhazlar; Habze olarak adlandırır. Modernleşme ile bazı değişiklikler yaşansa da bu değerler; bölgede hâlâ en geçerli dayanaklardandır.

⁸⁰ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 24-27.

İslam'ın 8.asırda Araplar aracılığı ile ulaştığı Dağıstan'da ve onların komşuları olan Çeçen ve İnguşlar'da Şafii mezhebi hâkim iken; İslam'ın Kırım Hanlığı aracılığı ile 16 ve 17. asırlar gibi göreceli olarak geç ulaştığı Kuzeybatı Kafkasya'da Çerkes, Abaza, Karaçay-Balkarlar arasında Hanefi mezhebi yaygındır. Kadiri ve Nakşibendi tarikatları sosyal, tarihsel ve politik manada Çeçenistan, İnguşetya ve Dağıstan'da önemli rol oynar. Dağıstan'da az sayıda Yahudi ve Şii topluluklar da mevcuttur.⁸¹

Kuzey Kafkasya'da Hristiyanlık ve Musevilik 4. asırda yayılmıştır. Met Yusuf İzzet Paşa'nın ifadesiyle Çerkesler din ve inanç ile ilgili üç devir yaşamıştır: Mitolojik anlamda güneş, ay, hava, ağaç tanrılarının olduğu Hattiler dönemi, birinci dönemdir. İkinci dönemde, 1. asırdan beri Hristiyanlığı benimseyen Çerkesler eski inanışlarının bir kısmını korumuştur. Çerkesya'da 6. asırda Bizans tesiriye fazla sayıda kilise kurulmuş ve papazlar yetişmiştir. 7. asırda Arap mücahitlerinin Güney Kafkasya'ya seferleri ile Gürcistan'da bir Arap-İslam Devleti kurmaları sonucu Dağıstanlılar ve Kırımlılar aracılığıyla Çerkesya'da İslam'ın kabulü de üçüncü dönemi oluşturur. Osmanlı döneminde, İslam halifesine bağlı olan Çerkes coğrafyasının bugün büyük çoğunluğu Müslümandır. İslam Kabardey'de 18. yüzyıl sonlarında, Çerkes topluluklar arasında ise 19. yüzyıl ortasında hâkim olabilmıştır. 1840-50'lerde İmam Şamil'in müridizmi yayan imamları, İslamiyetin yayılmasında etkili olmuştur. Rusya'nın Kafkasya'ya olan emperyal tavrı Çerkes toplulukların yeni bir din olarak İslamı benimsemelerini sağlamıştır.⁸²

2.3. Kuzey Kafkasya

Kafkas sıradağlarının kuzeyinde yer alan, batısında Azak ve Karadeniz, kuzeyde Maniç Çukuru, doğuda Hazar Denizi ve güneyde Karadeniz'e dökülen İngur Nehri ile çevrelenmiş bölge Kuzey Kafkasya'dır. Abhazya ve Kuzey Osetya, bir miktar güneyde kalmasına rağmen kültürel ve kökensel nedenlerle kuzeyde kabul edilir. Bazı tarihçiler Kuzey Kafkasya'ya Çerkesya adı vermektedir.⁸³

⁸¹ Z. Abidin Besleney, "Sovyet Sonrası Dönemde Kuzey Kafkasya", *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*, der: Mustafa Aydın, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012, s. 117-119.

⁸² İrfan Kalaycı, "Tarih Kültür ve İktisat Açısından Çerkesya (Çerkesler)", *Avrasya Etüdlere*, T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Y: 2015, C: 47, S: 1, s. 90.

⁸³ Cahit Aslan vd., a.g.e. s. 3.

Bugün Kuzey Kafkasya’da Adigey, Karaçay-Çerkez, Dağıstan, Kabartay-Balkar, Kuzey Osetya, İnguşetya özerk bölge ve cumhuriyetleri bulunur. Kuzey Kafkasya bölgesi tümüyle RF’nin egemenliği altındadır. Kuzey Kafkasya’nın hudutları; güneyde ve Hazar kıyısında Kızılburun’dan Dibrar Tepesi ile Nuha’nın güneyinde Ari ve Alazan çayları boyunca Çinvali bölgesini de kapsayarak İngur Nehri’ne kadar uzanır. Kuzey hudutu Kuma ırmağından Maniç Gölü’nün batısına kadardır.⁸⁴

Kuzey Kafkasya, Sovyetler Birliği’nin dağılma sürecini RF’nin diğer birimlerinden ve komşu bölge Güney Kafkasya’nın bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkelerinden farklı biçimde yaşamıştır. Sovyet devri boyunca idari olarak özerk bölge ve cumhuriyetler biçiminde yapılanan çok dilli, dinli ve etnili olan bu bölge, RF’nin bağımsızlığı ile siyasal ve sosyal dönüşüme girmiştir. Boris Yeltsin’in iktidarında, 1991-1999 yıllarını kapsayan dönemde Kuzey Kafkasya’nın istikametini belirleyen en mühim hadiseler 1990-1996 döneminde gerçekleşen; Gürcü-Güney Oset, Gürcü-Abhaz, Kuzey Oset-İnguş çatışmalarıyla I. Rus-Çeçen Savaşı olmuştur. Putin’in başbakanlığı ve devlet başkanlığı döneminde 1999’da başlayan II. Çeçen Savaşı ile Ağustos 2008’de Rusya-Gürcistan arasında gerçekleşen 5 Gün Savaşı, Kuzey Kafkasya’nın 21. asrın ilk on senesinde yaşadığı en önemli gelişmelerdir.⁸⁵

2.3.1. Kuzey Kafkasya’da İdari ve Kültürel Yapı

Yunan coğrafyacısı Timosfen, Dioskuria’da 300 farklı etnik topluluğun bulunduğunu; Rum tarihçisi Pliniy Sekund, Rumların bu kentte işlerini 130 çevirmenle yürüttüğünü yazmıştır. Kafkasyada yaşayan toplumların sayısını yalnızca Tanrı bilebilir diyen 10. yüzyılın Arap yazarı Masudi ise Kafkaslara diller dağı demiştir.⁸⁶

Ortaçağda Arap coğrafyacılarının ‘Diller Dağı’ diye adlandırdığı Kafkasya, yüzden fazla etnik topluluğun yaşadığı bir mozaiktir. Dün Çarlık Rusyası ve SSCB’nin, bugün ise RF’nin etnik farklılıklar üzerine politikalar üretmiş ve üretiyor olmaları, iskânları ve hudutları suni biçimde çizilmiş cumhuriyetlerdeki nüfus kombinasyonları, Kuzey Kafkasya’yı etnik bir mayın tarlasına dönüştürmüştür. Günümüzde Kafkasya’daki etnik

⁸⁴ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 19.

⁸⁵ Z. Abidin Besleney, a.g.m. s. 113.

⁸⁶ N. Y. Voronov vd., *Abhazya’nın Beyaz Kitabı*, çev: Billur Behman ve Kayhan Yükseler, Kafdav Yayınları, Ankara 2002. s. 30.

durum; SSCB dönemindeki bürokratik burjuva sınıfı ve mafya, SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yerel ve bölgesel siyasetteki ehliyetsizlikler, totaliter düzenlerin tekrar canlandırılma talebi ve etnik meselelerin askeri güçlerle çözülmesi çabalarının etkisi altındadır.⁸⁷

Bolşeviklerin 1930'larda uyguladıkları 'Kollektifleştirme' çalışmaları Kafkasya'da bir dizi önemli olaya sebebiyet vermiştir. II. Dünya Savaşı'nda ise Nazi birlikleri ile işbirliği iddiasıyla haksız sürgünler ve ölümler yaşanmıştır. Hatta bu dönemde Çeçen, İnguş, Karaçay, Balkar isimleri kitaplardan bile silinmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası, önceki dönemlere nazaran daha istikrarlı geçmiştir.⁸⁸

Kuzey Kafkasya, idari, coğrafi ve kültürel açıdan tanımlaması çok zor bir coğrafyadır. Kuzey Kafkasya'da Rus işgaline kadar feodalite hâkimdi. Cemaat sistemi biçiminde organize olmuş Kuzey Kafkasyalılar, prensliklerce idare ediliyordu. 1864 senesinde Kuzey Kafkasya'nın büyük çoğunluğu, öz vatanlarından Osmanlı topraklarına göç ettirildiler. Kafkasya'da kalanlar çarlığa bağlandı. Sovyetler döneminde ise otonom cumhuriyet ve bölgeler meydana getirildi. SSCB'nin çöküşünün ardından özerk birimler cumhuriyetler şeklinde tekrar yapılandılar. Kasım 1991'de Çeçenistan bağımsızlığını duyurunca bağımsızlığını reddeden Rusya, Çeçenistan'ı işgale yöneldi ve Rus-Çeçen savaşları patlak verdi. 1996'da Rusya geri çekilerek Hasavyurt Anlaşması'nı imzaladı. Bu anlaşma ile uluslararası hukuka göre Çeçenistan ayrı bir devlet olarak tanındı ama II. Rus-Çeçen Savaşı başlayınca Rusya Hasavyurt Anlaşması'nı geçersiz saydı.

1992'de ise Gürcistan; 1921 Anayasası'na dönüş yaptı. 1921 Anayasası'nda Abhazya'yı bağlayan bir hüküm bulunmadığından Abhazya bağımsızlık ilanında bulununca; durumu reddeden Gürcistan Abhazya'yı işgale kalkıştı ve ardından yaşanan Gürcü-Abhaz Savaşı neticesinde Gürcistan kuvvetleri geri çekildiler. RF'yi oluşturan diğer federe devletlerden Adıgey, Kabartay-Balkar, Karaçay-Çerkes, Kuzey Osetya, Dağıstan, İnguşetya Cumhuriyetleri ile merkez Rusya arasında 1995'te imzalanan Yetki Paylaşımı Anlaşması'na göre; federe devletler siyasi-askeri sahalar dışında iktisadi, sosyal ve kültürel mevzularda başka ülkelerle uluslararası temaslarda bulunmakta özgür, ticari temsilcilikler

⁸⁷ Osman Tekir, a.g.m. s. 25.

⁸⁸ Nail Sönmez, Orhan Doğbay, *Birleşik Kafkasya İdealine Adanan Ömür: M. Aydın Turan*, Kafkas Vakfı Yayınları, İstanbul 2018, s. 151-152.

açmak konusunda yetki sahibidirler. Bu cumhuriyetlerin bayrakları, marşları, parlamentoları, cumhurbaşkanları, hükümetleri ve yerel yönetimleri de mevcuttur.⁸⁹

Çeçenistan-İnguşetya'nın dağılması, İnguşetya Cumhuriyeti'nin ve İçkerya Çeçen Cumhuriyeti'nin kurulması, İnguşların kitlelerce Kuzey Osetya'dan ayrılmalarına sebep olan Oset-İnguş ihtilafı, I. ve II. Çeçen Savaşları, Karaçaylar ile Abazin-Çerkesler arasındaki karışıklık, Güney Osetya-Gürcü ihtilafı, 1992-1993 Abhaz-Gürcü Savaşı, Kuzey Kafkasya bölgesini sarsan önemli olaylardan bazıları olmuştur.⁹⁰

Kuzey Kafkasya'daki idari yapıların RF içerisindeki sınırları, zamana ve koşullara göre hep yeniden tanımlanmıştır. Bölge önce Putin'in 2000'de gerçekleştirdiği idari reformla oluşturulan ve Kalmuk Cumhuriyeti'nin yanı sıra Astrahan ve Rostov gibi genelde Kuzey Kafkasya'nın parçaları olarak algılanmayan idari birimleri de içeren; Güney Federal Bölgesi içinde yer almıştır. Ocak 2010'da yeni başkan Medvedev'in kararıyla resmi bir Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi oluşturulunca yeni sınırlarıyla Kuzey Kafkasya; Dağıstan, Çeçenistan, Kuzey Osetya, İnguşetya, Kabardey-Balkar ve Karaçay Çerkes Cumhuriyetleri ile Slav nüfus yoğunluklu Stavropol Kray'ını kapsamıştır. Ancak bir Çerkes ülkesi olan Adıgey Cumhuriyeti'ni kapsamamasından ötürü yine sorunlu bir yapı olarak oluşturulmuştur. Hazar ve Karadeniz kıyılarındaki sahillerin hangi kesiminin Kuzey Kafkasya ve güney Rusya'ya dâhil olduğu hususunda oluşmuş bir konsensus da yoktur.

Kuzey Kafkasya'nın kültürel sahasının hudutlarını tespit etmek, coğrafi ve idari hudutlarını tespit etmek kadar güçtür. Mesela, Krasnodar Kray tartışmasız olarak Kuzey Kafkasya'da yer almasına rağmen nüfusunun % 80'inden fazlasının Ortodoks Ruslardan oluşmasından dolayı kültürel olarak Slav kültür dairesine aittir. Resmi olarak, Rusya Federasyonu üyesi Dağıstan, Çeçenistan, İnguşetya, Kuzey Osetya, Kabardey-Balkar, Karaçay-Çerkes ve Adıgey cumhuriyetlerini kapsayan Rusya Federasyonu'na bağlı tüm bu ülkelerin yer aldığı Kuzey Kafkasya; 115.000 km.² büyüklüğünde ve 2002 itibarıyla 6,5

⁸⁹ Cahit Aslan vd., a.g.e. s. 10-11.

⁹⁰ Almir Abreg, "Yeltsin Dönemi Sonrasında Adıgey Cumhuriyeti: Rus Medyasının Çapraz Ateşindeki Cumhuriyet", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2006, S: 2, s. 12.

milyon nüfusa sahip dünyanın etnik bakımdan en karışık bölgelerindendir. (Çeçenistan ve İnguşetya 1989'da Çeçen-İnguş Cumhuriyeti ismiyle tek bir otonom devletti.)⁹¹

Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinin tamamı ekonomik olarak hayatta kalabilmek için RF merkezi hükümetinden sübvansiyonlar almaktadır. RF Maliye Bakanlığı'nın 2006'da verdikleri bilgilere göre, İnguşetya bütçesinin % 89'undan fazlası, Çeçenistan bütçesinin % 80'inden fazlası, Karaçay-Çerkes'in % 60'a yakını, Dağıstan bütçesinin % 75'e yakını, Kabardey-Balkar bütçesinin % 58'e yakını, Kuzey Osetya bütçesinin %56'sı Kalmık Cumhuriyeti bütçesinin % 48,5'i federal merkezden alınan yardımlarla oluşmaktadır.⁹²

Rusya Federasyonu'nun Kafkasya'daki petrol rezervlerinin %34'ü Stavropol çevresinde, %33'ü Çeçenistan ve İnguş Cumhuriyeti'nde, %27'si Krasnodar çevresindedir. Kabardey-Balkar'da 300 milyon ton civarında işlenebilir petrol, 12.000. m.³ maden suyu ve volfram rezervleri mevcuttur. Adıgey, Karaçay ve Kabardey; termal tesisleri, dağ turizmi, orman ürünleri hayvancılığı, madenciligi, zengin doğal kaynaklarıyla ön plana çıkmaktadırlar.⁹³ RF, Kuzeybatı Kafkasya'nın Gürcistan-Ukrayna-Karadeniz üçgeninde sıkışmasından ve Avrupa-Atlantik eksenine kaymasından endişelenmektedir. RF, bu endişesine rağmen bölgenin alt yapısına ilişkin düzenlemeler getirmek yerine askeri çözümleri tercih etmektedir.

Kuzey Kafkasya, RF'nin yaklaşık % 0,7'i kadar olsa da bu küçük alanda hep büyük çatışmalar yaşanmıştır. Kuzey Kafkasya, RF'nin diğer bölgelerinden nüfus artış hızıyla da ayrılır. 1990'dan beri RF genelinde etnik olarak Rus nüfusu sürekli düşerken, Kafkas halkları arasında nüfus artış oranı çok yüksektir. Farklı dillerin konuşulduğu Kuzey Kafkasya, kavimlerin geçiş yolu üzerinde olan dağlık bir coğrafyadır. Bu dağlık yapının birçok kavim için sığınılacak yer olmasından ötürü günümüze kadar varan çeşitli etnik ve dilsel yapılar oluşmuştur. Örneğin, Dağıstan'da otuzdan fazla dil konuşulurken, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde 5 resmi dil mevcuttur.⁹⁴

SSCB'nin dağılmasından sonra meydana gelen gelişmeler sonucunda özellikle Kuzeybatı Kafkasya, RF'nin Karadeniz'e tek çıkış kapısı olmuştur. Bu şekilde RF'nin

⁹¹ Z. Abidin Besleney, a.g.m. s. 114-116.

⁹² "Kuzey Kafkasya Kendine Yetebilir", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2006, S: 2, s. 126.

⁹³ İrfan Kalaycı, a.g.m. s. 102.

⁹⁴ Z. Abidin Besleney, a.g.m. s. 117.

tarım ürünleri ihtiyacını karşılayan ve enerji hatlarının (Bakü-Novorosisk, Tengiz-Novorosisk, Mavi Akım) geçiş noktası olan Kuzeybatı Kafkasya'nın Rusya bakımından jeostratejik önemi Çarlık'tan günümüze en üst düzeye erişmiştir.⁹⁵

2.3.2. Çerkes Kavramı ve Konuşulan Dillere Göre Kafkasya Halkları

Kafkasya, Çerkes halklarının da içerisinde yer aldığı bir çeşit etnik kazandır. Çerkesler, Kuzeybatı Kafkasya'da doğmuş, büyümüş ve dağılmışlardır. 1864 yılı Çerkesler için büyük sürgün trajedisini ifade eden bir dönüm noktasıdır. İlk atalarının Hattiler veya Grek kaynaklarında Sindler ile Meotlar olduğu düşünülen Çerkeslere, Araplar "Kerkes", Cenevizliler ise "Kirkasi" olarak seslenmişlerdir. Kafkasyolog A. Dirr, Çerkes etniğinin M.Ö. 2. asırda "Kerket" isminden türediğini belirtmiştir.⁹⁶

Kafkasya'yı gezen ve Kafkasya'dan bahsetmiş olan Heredot, Hellenikus, Strabon, Pliny gibi antik dönem gezginleri, tarihçileri ve Ruslar, Gürcüler, Tatarlar ile Araplar; Kuzey Kafkasya'nın otokton halkları için Kas, Kask, Kasog, Kasogi, Sirkas, Kerkes, Kerakes gibi adlandırmalar yapmışlardır. Bu tanımlar zamanla batı söylemiyle Cirkas, Cirkassi, Cirkasıyen ve sonunda Arapların kullandığı Şerakise, Çerakise gibi ifadelerin sonucunda "Çerkes" kelimesine dönüşerek edebiyatta yer almıştır.

Çerkes terimi, Kafkasya'da yaşamış olan halklardan birinin ismi değildir. Kafkasya'da her halk kendi tarihi ismiyle vardır ve kendi ismiyle bir devlete sahiptir. Çeçenler Çeçenistan'da, Abhazlar Abhazya'da, Osetler Osetya'da, Adigeler Adıgey'de, Dağıstanlılar Dağıstan'da yaşamaktadır.⁹⁷

Kesintisiz şekilde iki yüz yetmiş sene devam eden ve 1864'te Rusya'nın Kafkasya'yı işgal etmesiyle neticelenen Kafkas-Rus savaşlarının ardından, farklı soylara ait 1.500.000.'den fazla Kafkasyalı sürgün edilmiş ve Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kalmıştır. Abhaz, Adige, Karaçay-Malkar, Oset, Çeçen-İnguş ve Dağıstan etnik alt kimliklerinde, farklı dillere mensup bu Kafkasya göçmenleri; Osmanlı İmparatorluğu'nun resmî belgelerinde ve Anadolu halkının söylemlerinde 'Çerkes' ismiyle tanınmıştır. Sosyal

⁹⁵ Hasan Kanbolat, "Kuzeybatı Kafkasya'nın Değişen Jeopolitiği", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2006, S: 2, s. 4, 8.

⁹⁶ İrfan Kalaycı, a.g.m. s. 71, 75.

⁹⁷ Cahit Aslan vd., a.g.e. s. 15.

ve kültürel olarak birbirlerine pek benzeyen Kafkasya göçmenleri; 'Çerkes' kavramı altında tek bir halk şeklinde kabul edilmiştir.⁹⁸

Çerkesler, büyük bölümünün anavatanları dışında yaşamalarından dolayı diaspora oluşturmuş halklardandır ve günümüzde 40 ülkeye dağılmış olan Çerkeslerin en büyük grubu Türkiye'dedir. Türkiye'de yaşayan Kuzey Kafkasya göçmenleri etnik aidiyet açısından kendilerini öncelikle Abhaz, Adige, Ubi, Şapsuğ, Çeçen vb. olarak tanımlasalarda 'Çerkes' üst kimliği üzerinde toplanmışlardır. Türkiye mozağinde Çerkeslerin öneminin anlaşılması için Çerkeslerin, Türkler ve Kürtlerden sonra üçüncü büyük etnik unsur olduklarını, orduda ve özel teşkilatlarda ilk sıralarda bulunduklarını belirtmek gerekir.⁹⁹

Kafkas dilleri yalnızca Kafkasya'da yer alan, diaspora haricinde başka hiçbir yerde konuşanı olmayan, izole bir dil grubudur. Kafkas yerli dilleri için 'İber-Kafkas Dilleri', 'Yafetik Diller' ve 'Paleokafkas Dilleri' kavramları da kullanılmıştır. Birtakım lengüistler, Kafkas dilleri ile eskiden Ortadoğu ve Anadolu'da kullanılan Hatti, Sümer ve Hurri-Urartu dilleri arasında bağlantı kurmakta; kimileri de Bask dili ile köken arasındaki benzerliği belirtmektedirler. Bu alanda araştırmalar sürmektedir. "Çerkes" kavramına dâhil olan Oset dili, Hint-Avrupa dil grubundan İndo-Ariyen koluna, Karaçay-Malkar dilleri ise Türk dili Kıpçak lehçesine aittir. Kafkas dillerinin sınıflandırılmasında Rusların Kafkas topluluklarına verdiği isimlere göre yaklaşık 40 kadar Kafkas dili mevcuttur fakat asıl rakam daha düşüktür çünkü aynı dile ait lehçeler farklı dil gibi sınıflandırılmıştır.

Kafkas dillerini RF'de 4.5 milyonun üstünde insan konuşmaktadır. 30'un üzerinde Kafkas dili bulunmasına rağmen Kuzey Kafkasya'da Abaza, Adige, Çeçen, Avar, Lak, Dargi, Lezgi ve Tabasaran dilleri yazı diline de sahiptir. Kabardey ve İnguş ağızları da ayrı dil sayıldığında mevcut 10 dilden bahsedebiliriz.¹⁰⁰ Kafkasyadaki dil gruplarını dört başlık altında sınıflandırabiliriz:

1. Kafkasya'nın Otokton Halkları:

- a. Kuzeybatı Grubu (Çerkes-Abaza Grubu): Çerkes (Adıgeli, Çerkes, Kabardey, Şapsığ), Abhaz-Abaza ve Wubişlar.

⁹⁸ Ufuk Tavkul, "Kafkasya Gerçeği", *Bizim Ahıska Dergisi*, Y: 2010, S: 18, s. 50.

⁹⁹ Arsen Avagyan, *Türk Dış Siyasetinde Kuzey Kafkasya Siyasi Muhacereti (1920-1971)*, Belge Yayınları, İstanbul 2013, s. 7, 12, 14.

¹⁰⁰ Cahit Aslan vd., a.g.e. s. 16-17.

- b. Kuzeydoğu Grubu (Nakh-Dağıstan Grubu): Çeçen, İnguş, Avar, Dargi, Lezgi, Lak, Tabasaran vs.
 - c. Güney Kafkas dilleri: Gürcü, Megrel-Laz, Svan.
2. Türki Halklar: Kumuk, Karaçay, Balkar, Nogay ve Azeri.
 3. İranî Halklar: Oset, Tat, Taliş.
 4. Göçmen Halklar: Rus, Ukraynalı, Beyaz Rus, Alman, Koreli, Yahudi, Ermeni.

Türki gruplar, Türkçenin Kıpçak grubuna ait diyalektleri konuşur. Kuzey Kafkasya'nın önemli bir kısmında bugün artık Rusça ortak anlaşma dilidir. Rusçanın yaygınlığına rağmen tüm bu halklar arasında anadil bilme oranları % 90'ı aşar. Etnik diller arasında Wubıhların konuştuğu Wubıhça artık kayıp bir dildir. Wubıhların tamamı 1860'lı yıllarda Türkiye'ye sürülmüştür. Wubıhça'yı son konuşan Tefik Esenç'in 1992'de Balıkesir'de ölümüyle birlikte Wubıhça ölü dil olarak kabul edilmektedir.¹⁰¹

2.3.3. Kuzey Kafkasya'da Yaşanan Önemli Gelişmeler

VII. asır ortalarında Kafkasya'nın kuzeydoğusu Hazar İmparatorluğu içerisindeydi. Dağıstan'ın Semender şehri Hazar İmparatorluğu'nun başkentiydi. VIII. asır sonunda Dağıstan'ın Derbent'i Arap İslam ordularınca işgal edildikten sonra bölgeye ulaşan İslam dini bütün Dağıstan'a ve ardından Çeçenistan'a hızlıca yayılmıştır. Kuzey Kafkasya'da Adıgey, Abhazya ve Karaçay'a İslam çok sonra 1760'larda Osmanlı vasıtasıyla girmiştir. IX.-XII. Asırlarda günümüz Osetlerinin atası olan Alanlar, Kuzey Kafkasya'da egemen olduğundan kimi tarihçiler Kuzey Kafkasyalıların ortaçağ başlarındaki kültürüne "Alan Kültürü" demiştir. XIII. asırda tüm Kafkasya, Moğolların yok edici istilasına uğradıktan bir asır sonra Timur, Kuzey Kafkasya'da Alanlar, Adıgeler ve onların bağlaştığı olan Altınordu Hanı Toktamış'ın birleşik kuvvetlerini yenmiş ama bölgede düzenli bir hâkimiyet de kuramamıştır.

Kuzey Kafkasya-Rusya ilişkileri, Astrahan'ın Ruslarca işgalinin ardından 1556'da başlamıştır. Büyük Petro devrinde Kızıl Yar Kalesi kurulmuştur. Osmanlı ve Rus imparatorluklarının imzaladığı Belgrat Anlaşması'nda (1739) Kuzeybatı Kafkasya'da bulunan Kabardey'in bağımsızlığı iki tarafça kabul edilince Kuzey Kafkasya, Rusya ve Osmanlı arasında tampon bir devlet rolü almıştır. II. Katerina devrinde Rusya'nın

¹⁰¹ Z. Abidin Besleney, a.g.m. s. 118.

Kafkasya'da yayılma siyaseti hızlanmıştır. 1763'te Kabardey'de Rus Mozdok Kalesi'nin inşasının ardından Rus kaleleri hattı Stavropol üzerinden Azak Denizi'ne uzatılmıştır. Rusya, Kafkasya'dan araziler kazandıkça kaleler hattı kuvvetlendirilip güneye kaydırılmıştır. Bu zamandan itibaren Kafkasyalılar, Ruslara karşı özgürlük mücadelesi başlatmışlardır.

Küçük Kaynarca Anlaşması ile Osmanlı Kabardey'in Kırım Hanlığı'na dâhil olduğunu kabul edince Ruslara Kuzey Kafkasya merkezinin işgali için elverişli ortam sağlanmıştır. 1783'te Kırım'ın Rusya'ya ilhakının ardından Çarlık yönetimi Kuzey Kafkasyalıları iktidara diklenen "asiler" gibi göstermeye başlamıştır. Rus istilas, Hazar'dan Karadeniz'e bütün Kuzey Kafkasya'yı bir liderlik altında birleştirmeye itmiş; Kuzey Kafkasya'nın I. İmamı (Devlet Başkanı) ilan edilen İmam Mansur (Çeçen), 1785'te Mozdok'tan Vladikafkas'a uzanan ve Rusya-Gürcistan bağlantısı oluşturan kaleler hattını tahrip etmiştir. Bağımsızlığı elde edemedi II. Katerina devrinde 1791'de Anapa'da Ruslara esir düşen İmam Mansur Şlisselberg Kalesi'ne hapsedilmiş ve orada ölmüştür.¹⁰²

Ruslar, Kafkasya'yı abluka altına alırken ilk aşamada Kafkasya'ya kuzeyden yaklaşmıştır. 1783'te Kırım ile Taman'ın işgali ve Kozak Hattı'nın inşası II. Katerina'nın 08.04.1783 tarihli fermanında gizlidir: "Hazar Denizi'nden Karadeniz'e en kısa sınırı çekmek zorundayız. Bu halkların içerden yönetimi, Rusya'ya ilhak edilmeleriyle mümkündür." Bu ferman, Kafkasya'nın muhasara altına alınmasının en iyi özetidir.¹⁰³ Kafkasya, I. Petro'dan sonra Rusya'nın bir dünya devleti olmak için takip ettiği yayılmacı politikayla önem kazanmıştır.¹⁰⁴

18. yüzyıl sonlarında kazandığı askeri ve teknik üstünlükle savunma politikasından çıkıp yayılma politikasına geçen Rusya'nın Karadeniz'deki ve Kafkasya'daki konumu, Küçük Kaynarca Antlaşması ile daha da güçlenmiştir. Rusya'nın Kırım'ı ilhakının ardından 24.07.1783'te Gürcistan'ın Rusya himayesine girmesi onaylanmıştır. Yaş Antlaşması'yla 1792'de Osmanlı Anapa'yı terk ederken, Kuban Nehri sınır kabul edilmiştir. 1801'de ise Rusya Gürcistan'ı ilhak etmiştir. 1803'te Megrelya ve 1804'te İmeretya, Rusya hâkimiyetine girmiştir.

¹⁰² Cahit Aslan vd., a.g.e. s. 36-38.

¹⁰³ Abdullah Temizkan, *Araftaki Kafkasya*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 432.

¹⁰⁴ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 30.

1812 Bükreş Anlaşması'yla Kuban'dan Bzıp'a Batı Kafkasya kıyı kontrolü, Anapa Kalesi ile birlikte Osmanlılara geri verilmiş; Bzıp ve Rioni (Poti) ırmakları arasındaki Karadeniz kıyıları ve Gürcü arazileri Ruslara bırakılmıştır. İran ise 1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay Antlaşmaları ile Aras Nehri kuzeyindeki tüm haklarından vazgeçmiştir. Napolyon ile olan savaş sona erince Ruslar, Kafkasyalılara boyun eğdirmeye yönelmiştir. 1829 Edime Antlaşması ile Osmanlı; Kuban'dan St. Nikola (Şevketil) İskeleyi'ne kadar olan tüm yerleri, Balkanlardaki belli alanları, Anapa, Poti, Ahıska ve Ahılkelek Kaleleri'ni, Kafkasya ile Gürcistan üzerindeki tüm haklarını Rusya'ya bırakmıştır. 1739 Belgrad ve 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmaları gibi 1829 Edirne Antlaşması'nda da yer alan Kuzey Kafkasya'nın Rusya'ya devri ile Rusya'nın Kafkasya'ya tümüyle yerleşmesi sağlanmıştır.¹⁰⁵

1829 Edirne Anlaşması'nın ardından Rusya, Kafkasya'yı kendi toprağı saymaya başlamıştır. Rusya, Kuzey Kafkasyalıların direnişlerine karşı gerçekleştirdiğı taarruzlar ve yaptığı kalelerle Karadeniz'de Kafkasya kıyılarını "Karadeniz Kıyı Hattı" sayesinde ablukaya almıştır. Düzenli olarak yapılandırılan kaleler hattı ve Rusların Karadeniz'deki donanmasının yardımıyla Çerkeslerin Osmanlı ve Avrupa ile gerçekleşen ticaretinin yok edilmesi amaçlanmıştır.¹⁰⁶ Kırım Hanlığı'nın kaybıyla Osmanlı, Kafkasya'da istediğı hâkimiyeti kuramamış; Anapa'nın Rusların eline geçmesi Osmanlı-Çerkesya ticaretine darbe vurmuştur. Akdeniz ve Ortadoğı ile ilgilenen İngilizler ile Anadolu'ya ilerlemeyi tasarlayan Ruslar arasındaki çelişki; İngilizlerin Kafkasya'ya dikkat etmesine neden olmuştur. İngiliz liberalleri Kafkasyalıların Ruslara karşı direnişlerini bir milli mücadele olarak nitelendirmişlerdir.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Selçuk Sımsım, *19 ve 20. Yüzyıl Abazaların Politik Tarihi (1770-1993)*, APRA Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 63- 64.

¹⁰⁶ Cahit Aslan vd., a.g.e. s. 39.

¹⁰⁷ Nail Sönmez ve Orhan Doğbay, a.g.e. s. 178-179.

Şekil 3: 1826-1830 Yılları Arasında Batı Kafkasya¹⁰⁸

19. asrın başında üç büyük devlet olan İran, Osmanlı ve Rusya ortasında kalan Kafkasyalılar; çıkarlarının ne tarafta olduğundan emin değildiler. Rusların büyük siyasal emellerine ulaşabilmeleri için ideal Kafkasya, Kafkasyalıların yaşamadığı Ruslaşmış Kafkasya'ydı. Avrupalılar ise Dağlılar ve Ruslar arasındaki savaşı körükleyerek bu durumdan faydalanmayı ummuyordu. Anapa'daki Osmanlı temsilcisi Ferah Ali Paşa dağlılar üzerinde doğrudan bir yaptırım gücüne sahip olmasa da aristokrat ve ileri gelenlere hediyeler vererek, Osmanlı politikasına uygun davranmalarını rica edebiliyordu. Ferah Ali Paşa, kendi ihtiyaçlarını karşılayacak maaşını bile düzenli alamıyordu. 1800'den itibaren dağlıların akınlarını teşvik etmeye başlayan Osmanlılar dağlıları; Ruslar ise Kozakları kendi siyasetlerinin bir enstrümanı olarak kullanmaya azamî gayret göstermiştir.¹⁰⁹ 1804'te yaşanan Rus-Fars Savaşı ile başlayan yenilgiler ve toprak kayıpları ise İran'da coğrafi sınırları öylesine değiştirmiştir ki İran'ın ulusalcılık söylemleri bu kayıpların ardından oluşan değişimle başlamıştır.¹¹⁰

19. yüzyılda, Karadeniz limanlarını ele geçirerek güney denizlerine açılıp, Hindistan ve Akdeniz'e dönük hesaplarını hayata geçirebilmek amacıyla yolu üzerinde bulunan Kafkasya'yı elde etmek isteyen Rus Çarlığı; Müslümanlar yerine Hristiyanların egemenliğini sağlayarak Rus siyasal üstünlüğünü tesis etmeyi hedeflemişti. Karadeniz'e ve

¹⁰⁸ Dilek Burak, "Loh Burak Ailesi: Kafkasya'dan Osmanlı'ya Gelen Prensler", İstanbul 2014, s. 37.

¹⁰⁹ Abdullah Temizkan, a.g.e. s. 446-449.

¹¹⁰ Riad Domazeti, "İran Milliyetçiliği", *Ortadoğu'yu Kuran İdeolojiler*, ed. Zekeriya Kurşun, Vadi Yayıncılık, İstanbul 2019. s. 158.

Hazar'a kıyısı olmasından dolayı stratejik önemi yüksek olan Kafkasya, Rusya'nın güney denizlerine yayılma planının önkoşuluydu. Kafkasya'da Rus egemenliğinin yıpranması, Rusya'nın güney denizlerine yayılma siyasetinin ve Orta Asya hâkimiyetinin önemli ölçüde zarar görmesi anlamına geliyordu. Osmanlı ise aynı dönemde hızlı şekilde güneye inen Rusların dini bağı olan Gürcistan ile coğrafi bütünleşmesini engellemek, uzak doğu ticaretinin mühim noktaları olan Karadeniz'in doğu limanlarını ve Astrahan'ı kontrolünde tutmak istiyordu. 19. yy ile birlikte yükselişe geçen Rus yayılcılığı, Avrupalı güçler için büyük tehlike arz ediyordu. Özellikle İngiltere, Rusya'nın Kafkasya'daki toprak kazanımlarının Hindistan'daki hâkimiyetini tehdit edeceğinden kaygılanıyor; Orta Doğu'da ve Hindistan Yolu'nda kendisine rakip bir Rus İmparatorluğu istemiyordu.¹¹¹

19. asırda Dağıstan'da İslam'a dayalı ve eşitliği savunan, işgalci Rus İmparatorluğu'na sadakati kınayan "müridizm" akımı başladı. Gazi Muhammed ve Hamzat'ın ardından 1834'te İmam Şamil müridizm akımın başına geçti. Rus İmparatorluğu'nun Kuzey Kafkasya'nın tüm Kabardey, Osetya ve Karaçay bölgelerini işgalle kendisine bağlaması, Kafkasya'nın doğu ve batı bölümlerini ayırıp koparınca Şamil'in mücadelesi hayli zorlaşsa da Şamil; erkini Çeçenya'da yayıp 25 sene Kuzey Kafkasya'nın özgürlük savaşımını yürütebilmeyi başardı ancak direnişten umudunu yitirince 1859'da Rus birliklerine teslim oldu. Şamil'in teslim oluşunun ardından Abhazlara ve Adıgelere anlaşma önerilmiştir ama Milli Yemin Meclisi'nce seçilmiş mahalli liderler idaresinde direniş 1864 senesine kadar sürdürülmüştür. 1859-1864 yılları arasında yaşanan bu beş yıllık savaş Çerkesler açısından soykırım olarak nitelendirilmektedir. Savaş, 21 Mayıs 1864'te Çerkeslerin mağlubiyetiyle sonuçlanmıştır.¹¹² 1864'e kadar şiddetle devam eden savaşlar nedeniyle Kafkasyalılar önemli kayıplara uğramıştır. 1864 sonrasında Kafkasya Komitesi'nin planı çerçevesinde gerçekleştirilen Kafkasya'nın yerli nüfusundan arındırılması işlemi ise ülkenin insan potansiyelini ciddi miktarda azaltmıştır. 1864 senesinden öncekiler de dâhil olmak üzere toplamı iki milyon insanı aşan kitleler; anavatanlarından ayrı yaşamak durumunda kalmıştır.¹¹³

¹¹¹ Selçuk Sımsım, a.g.e. s. 62.

¹¹² Cahit Aslan vd., a.g.e. s. 39.

¹¹³ Nail Sönmez ve Orhan Doğbay, a.g.e. s. 147-148.

2.4. Güney Kafkasya

Kafkasların güneyinde 37°-43° kuzey enlemleriyle 41°-50° doğu boylamları arasında yer alan Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Dağlık Karabağ ile Nahçıvan'ı içeren, yaklaşık 200.000 km.² sahayı kaplayan Güney Kafkasya; Transkafkasya ya da Kafkas Ötesi şeklinde de adlandırılır.

Kafkas sıradağları Kafkaslar, RF ile Gürcistan ve Azerbaycan'ı birbirinden ayırarak bu sahalar arasındaki direkt ulaşımı engeller. Kafkasya'da Gürcistan coğrafi konumu; Azerbaycan iktisadi dinamikleri, doğal kaynakları ve büyük nüfusuyla; Ermenistan ise RF ile geliştirdiği askeri işbirliği ve bölgesel rolü bakımından stratejik öneme sahiptir. Azerbaycan ve Ermenistan'dan aykırı biçimde Gürcistan; Güney Kafkasya'da Karadeniz'e hudutu olan biricik devlettir. Gürcistan, Orta Asya devletlerini batıya ulaştıran en kısa yolu oluşturmamasından ötürü çok mühim bir coğrafi konumdadır. Güney Kafkasya, eski baharat ve ipek yolları üzerindedir.¹¹⁴

Esasen Güney Kafkasya'nın literatürdeki ismi Kafkas Ötesi'dir. Ruslar bu bölgeyi Zakavkaz; İngilizler Transcaucasus; Osmanlılar ve Araplar ise Maverai-i Kafkasya olarak adlandırmıştır. Tüm bu terimlerin çevirisi ise Güney Kafkasya değil 'Kafkas Ötesi' anlamı taşır. Bu bakımından Kafkasya'dan asıl kastedilen Kuzey Kafkasya'dır ve Güney Kafkasya Kafkasların ötesinde kalan anlamı taşır.¹¹⁵ Güney Kafkasya'yı oluşturan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan; Kafkasya'nın jeopolitik manzarasının mühim bileşenleridir.¹¹⁶ Tarihi, kültürel miras yerine coğrafya ya da Kafkaslar temel alındığında, Abhazya ve Güney Osetya da bu alana dâhil edilir.¹¹⁷

Kafkasya, zengin bir petrol havzası ve Basra Körfezi'ni denetim altında tutabilecek stratejik bir mevkidir. Kafkasların, Rusya-Akdeniz, Rusya-Afrika, Rusya-Ortadoğu güzergâhlarında tek geçit yer oluşu, kuzey-güney istikametinin boğumunda yer alması çok önemli bir jeopolitik değer taşır.¹¹⁸ Rusya'yı güneyden sınırlandıran, İran ile komşu olan, Türkiye ile Türk Dünyası arasında bağlantı kuran, Karadeniz ve Hazar arasında yer alan Güney Kafkasya alanının kilit önemi ortadadır. Güney Kafkasya'da, Ermeni Gregoryen, Gürcü Ortodoks ve Rus Ortodoks nüfus hakim olduğundan Güney Kafkasya'da,

¹¹⁴ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 19, 21, 22.

¹¹⁵ Ufuk Tavkul, a.g.m. s. 51.

¹¹⁶ Aleksandr Dugin, a.g.e. s. 369.

¹¹⁷ Cahit Aslan vd., a.g.e. s. 4.

¹¹⁸ Elnur Cemilli, *ABD'nin Güney Kafkasya Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 13-14.

Ortodoksluk dini yaygındır. Bölgeye yönelik politikalar üretilirken din ve etnik yapı sıklıkla ön plana çıkartılır.¹¹⁹

Kafkasya'daki ve RF içindeki etnik yapı ve özerk cumhuriyetler, Batılılar tarafından Rusya'ya karşı pazarlık gücü elde etmek, Rusya'nın bir bölgesel güç olarak politika oluşturmalarını engellemek amacıyla hep göz önünde tutulmaktadır.¹²⁰ Bölgenin sorunlarına bakıldığında uluslararası barış ve güvenlik konularında en önemli meselelerin, Güney Osetya, Abhazya ve Dağlık Karabağ meseleleri olduğu görülür.¹²¹

İki kutuplu dünyada tümüyle Rusya'nın egemenliğinde kalan Kafkasya'da SSCB'nin dünyanın üçte birine getirdiği düzen geçerli idi. Başka emperyalist devletler Kafkasya'ya giremiyor ve bölgenin diğer devletleri şahsi menfaatleri yönünde nizam kuramıyorlardı. Kafkasya'nın Rusya egemenliğinde bir yaşama mecbur edilmesi Kafkasya'nın problemlerin temelini oluşturmuştur. Kafkas ülkelerinin birbirleriyle uzlaşabilmesi, tarafların denge kurabilmesi bölgenin ekonomik bakımından geri kalmışlığını ve ticari dezavantajının sürmesini ortadan kaldıracaktır. Kafkasya'daki "istikrarlı istikrarsızlığı" aşmak amacıyla bölgeye komşu devletlerle işbirliğini çoğaltmak ve ortak feraset ortaya koymak gerekecektir. RF'nin bölgedeki üsleri ayrıca sorunlara neden olmaktadır. Ülkesinde hiçbir Rus üssü bulundurmayan tek Kafkasya devleti ise Azerbaycan'dır.¹²²

Rusya'nın bölge siyasetinde en mühim öğelerden biri kuşkusuz enerjidir. RF, bölge enerji rezervlerini, petrol ve doğalgaz boru hatları güzergâhlarını kontrolü altında tutmak istemektedir. Güney Kafkasya bugün uluslararası kuvvetlerin müessiriyet sağlamak istediği çok mühim bir geçiş alanıdır. Güney Kafkasya'nın jeopolitik ve stratejik değeri yalnızca Rusya açısından değil ABD, AB ile İran ve Türkiye gibi bölge devletleri açısından da çok önemlidir. SSCB'nin dağılmasıyla Kafkasya coğrafyasında tümüyle hiçbir kuvvetce yalnız başına doldurulamayan ciddi bir jeopolitik boşluk meydana gelmiştir. Bu boşluk, bölgesel ve global oyuncuların büyük hesaplarına sahne olmaktadır. RF'nin, Güney Kafkasya cumhuriyetlerine dönük olarak takip ettiği dış siyaset ve bu

¹¹⁹ Ali Faik Demir, "Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikaları ve Bölgesel Dengeler Açısından Önemi 2003-2013", *Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış*, ed. Okan Yeşilot, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014, s. 61-62.

¹²⁰ Şamil Ünsal, a.g.e. s. 71.

¹²¹ Nesrin Sanahmetoğlu, "Hazar'ın Stratejik Önemi ve Bölgesel Güvenlik Tehditleri", *Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış*, ed. Okan Yeşilot, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014, s. 59.

¹²² Elnur Cemilli, a.g.e. s. 14-15.

ülkelerle kurduğu ikili ilişkiler iyi etüt edilmelidir. Güney Kafkasya'daki inkişafı doğru anlamak, RF'nin takip ettiği Güney Kafkasya siyasetini belirleyebilmek için öncelikle Rusya'nın Güney Kafkasya'ya yönelik dış politikasının tarihi arka planını incelemek, Sovyet sonrası dönemde RF'nin takip ettiği Güney Kafkasya siyasetinin esas ilkelerine bakmak gerekir. Bölgedeki enerji kaynaklarına batılı ülkelerin alaka göstermesi, Güney Kafkasya'yı potansiyel kriz bölgesi olarak öne çıkarmıştır.¹²³

Güney Kafkasya'nın üç ülkesinin 1990'lardan başlayıp 2000'lerde derinleşen ikili ilişkileri 2012'de imzalanan Trabzon Deklarasyonu sayesinde resmi olarak üçlü ilişkilere evrilmiştir. Hazar, Karadeniz ve Akdeniz sahalarında bir üçgen meydana getiren noktada işbirliğini hedefleyen bu platformda; Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan üçlünün Kafkasya'dan başlayıp Hazar'a ve Akdeniz'e varan coğrafyada kalkınma yaratması beklenmektedir.¹²⁴

2.4.1. 20. Yüzyılda Güney Kafkasya'da Yaşanan Önemli Gelişmeler

1917 Bolşevik Devrimi ile 300 senedir devam eden Romanov Hanedanlığı 1917'de sona ermiştir. Lenin, 1917'de Bolşevik Devrimi ile iktidarı ele geçirmiş ve dinsel, ulusal her çeşit kısıtlamaların kaldırılışına Rusya'daki azınlıklarla etnik toplulukların bağımsız gelişmesine imkan vererek, Rus olmayan halkların ezilmesine son verme fikrini somut olarak ortaya koymuştur. Bu dönemde ortaya konan homo-sovieticus, homo-communismus gibi başka bir insan modeli arayışı sarsıntı yaratmıştır. Çarlığın zulmü altındaki Kafkas toplumları, 1917 Devrimi'ni ümitle karşılayarak başka bir Rus idaresinin birlik ve barış sağlayacağına inanmıştır.¹²⁵

SSCB'nin ilk uygulamalarından biri Rus olmayan toplulukları Rus işçi sınıfının kontrolünde komünist kültüre mecbur etmek ve Ruslaştırmak olurken Kafkasya'da tüm Sovyetler Birliği içinde ulusal meselelerin en yüksek şiddette görüldüğü bölge olmuştur. Lenin'e göre, Rus Çarlığı'nın 1917'de yıkılmasının en önemli faktörleri; Rusya'nın çok geniş topraklarının, kalabalık bir nüfusunun olması ile etnik ve dil birliğinden de yoksun

¹²³ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 12-13.

¹²⁴ Mitat Çelikpala ve Cavid Veliyev, "Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye: Bölgesel İşbirliğinin Başarı Örneği", *CIES Policy Brief*, Y: 2015, s. 2-3. Erişim Tarihi: 19.12.2019, Bağlantı: <https://www.khas.edu.tr/cms/cies/dosyalar/files/CIES%20Policy%20Brief%2003.pdf>

¹²⁵ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 43-47.

olmasıdır. En önemli halk olan Rus halkı, ülke arazilerinin büyük kısmına sahipse de tüm nüfusun yarısı bile değildir. Meseleye Çarlık yönetiminin çözümü, merkezîyetçilik siyaseti ile Rus olmayanların zor kullanılarak Ruslaştırılmasıdır. Örneğin; II. Nikolay devrinde Polonya ve Finlandiya’da liselere baskıyla giren Rusça tek resmi dil olarak dayatılmıştır. Bu tür uygulamalar ise hedeflenenden tamamen ters sonuçlar doğurmuştur.¹²⁶

Stalin devrinde ise daha belirgin bir sovyet insanı (homo sovieticus) ve sovyet kimliği oluşturma faaliyetleri gerçekleştirilmiş; yeni rejimle daha mutlu olacağına inanan halklar için durum sandıkları gibi gelişmemiştir. 1917’de iktidara gelen ve ilk yıllarda olumlu mesajlar veren Komünist Parti ve liderlerinin sonraki faaliyetleri olumlu havayı yok etmiştir. 1920 başlarında Sovyet merkezîyetçiliği giderek katılaştırmıştır. Siyaset bilimcilerin Stalin diktatörlüğü olarak tanımladığı Stalinizm döneminde tüm kültürel kimliklerin içerisinde eridiği dili Rusça olan yeni bir Sovyet İnsanı yaratılmaya çalışılmıştır.¹²⁷

1917 İhtilali sonrasında Güney Kafkasya’da üç mühim siyasi parti olarak; Gürcü Sosyal Demokrat Menşevik Partisi, Azeri Müsavat Partisi ve Ermeni Taşnaksütyun Partisi mevcuttu. Güney Kafkasya’nın merkezi ise iki kentti: Tiflis ve Bakü. Gürcü Menşeviklerin etkinlikleri ve Azerilerin yeterince etkili olmaması Tiflis’i öne çıkarmıştır. Vaatlere rağmen 1917 İhtilali, beklenen sonuçları vermeyerek idare ile halk arasındaki uçurumu arttırmıştır. Yoğun petrol proleteryasıyla Bolşeviklerin bütün Kafkasya’da en etkili bulundukları yer olan Bakü, Stalin’in söylemiyle ‘sanayi cenneti’ idi. İhtişamlı militancı işçi birlikleri nedeniyle Bolşevikler ihtilâli Bakü’den bütün Güney Kafkasya’ya yayacaklarını hesaplamışlardır.

Lenin’in Bolşevik Partisi, 07.11.1917’de Petrograd’da hükümete yaptığı darbeyle iktidarı ele geçirdikten bir gün sonra 08.11.1917’de, Barış Kararı yayınlayarak tüm cephelerde olduğu gibi, I. Dünya Savaşı’nda Ruslarla çarpıştığımız Kafkas Cephesi’nde de vaadi olan barışı sağlamıştır. Lenin’in düzenlediği Toprak Kararı ile toprak, özel mülkten çıkarak tüm ulusun ve devletin mülkü olmuştur.

¹²⁶ Mehmet Karaahmetli, *Lenin’in Ulusal Sorun Teorisi ve Sovyet Rusya’daki Uygulaması*, Toplum Yayınları, Ankara 1976, s. 49-50.

¹²⁷ Nezir Temur, "Folklor-İdeoloji Bağlamında Sovyetler Birliği Dönemi Folklor Politikaları Ve Bu Politikaların Kırgız Folkloruna Etkileri", *Bilgi Dergisi*, Y: 2010, S: 53, s. 219, 223.

1918’de Azeri, Gürcü ve Ermenilerden oluşan Transkafkasya Komiserliği, Sovyet Hükümeti’ni tanımamıştır ama Çarlık ile başlayan Doğu Anadolu’ya sahip olma politikasına paralel biçimde Sovyet hükümeti; Ermeni hamiliğini üstlenmiştir. Rus hamiliğini kabul edince Osmanlı’dan bağımsızlık kazanıp sonrasında Rusya ile birleşeceklerine inanan Ermeniler ile Ruslar arasında geleneksel ve dinsel bir bağımlılık ilişkisi hep var olmuştur. Hatta bu nedenle 1918’de Brest Litovsk Anlaşması ile Evliye-i Selâse (üç sancak/üç liva) adı verilen Kars, Ardahan ve Batum’un Osmanlı’ya bırakılması; Sovyet heyetinde Ruslara kabul ettirilen en ağır koşullar olarak görülmüştür. Bu anlaşma, Kafkasya’da en fazla ihanete uğradıklarını düşünen Ermenileri rahatsız etmiştir.¹²⁸

Ardından 1918’de gerçekleştirilen Trabzon Konferansı’nda Güney Kafkasya heyetini teşkil eden Gürcü ve Ermeniler, Osmanlı isteklerini geri çevirirken Azerbaycan Türkleri, Batum haricindeki toprakların Osmanlı’da kalmasını istemiştir. Brest Litovsk Anlaşması’nın tanımayan Güney Kafkasya heyetinin, 13.04.1918’de Osmanlı’ya savaş ilanı ile Trabzon Konferansı 14.04.1918 tarihinde sonlanmıştır ve Osmanlı ileri harekâtıyla 22.04.1918’de Batum ile Ardahan’ı ele geçirilmiştir. 25.04.1918’de ise Osmanlı Ordusu Kars’ı ele geçirmiştir. Trabzon Konferansı’nda Güney Kafkasya heyetince tanınmamak istenen Brest Litovsk Anlaşması kabul edilme safhasına girmiş ve Güney Kafkasya’nın bağımsızlığı konusunda büyük gelişmeler yaşanmıştır.

Türkiye ile ilişkilere girilmesi Trabzon Konferansı sonrasında yaşanmıştır. Bu hadise, Türk dış politikasının mühim bir muvaffakiyeti olarak değerlendirilir. Kafkasya’nın Rusya-Türkiye arasında özgür bir yapı durumuna gelebilmesi Türk yönetiminin bölge ile ilgili izlediği en mühim politikalardan biri olmuştur. 22.04.1918’de Güney Kafkasya Meclisi, Güney Kafkasya’nın bağımsızlığını ilan etmiş ve Nisan 1918’de Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan’ın yer aldığı Transkafkasya Demokrat Federal Cumhuriyeti (Zakavkazskaya Demokraticheskaya Federativnaya Respublika/ZKDFR) kurulmuştur. Transkafkasya Demokrat Federal Cumhuriyeti, Mayıs 1918’de parçalanınca üç ayrı devlet kurulmuştur: Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan. 26.05.1918’de Gürcistan, Almanya hamiliğinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Türk Ordusu’nun Azerbaycan’a desteği sayesinde

¹²⁸ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 49, 51, 54.

28.05.1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ilan edilerek Azerbaycan ismiyle bir Türk Devleti kurulmuştur.¹²⁹

Transkafkasya Komiserliği'nin Rusya'dan ayrılıp bağımsızlık ilanını zorlamak için katıldığı 14.03.1918 tarihli Trabzon Konferansı'nda Türk Heyeti Başkanı Rauf (Orbay) Bey'di. Transkafkasya Komiserliği'nin başkanı ise Gürcü Menşevik lider A. İvanoviç Çhenkeli'dir. Osmanlı desteği ile geleceğini Kuzey ve Güney Kafkasya'nın birleştiği birleşik bir Kafkasya'da gören Kuzey Kafkasyalılar da bu amaçla gerek Trabzon Konferansı'na katılmış gerekse İstanbul'a giderek Enver Paşa ile görüşmelerde bulunarak Rus boyunduruğundan kurtulmak için Osmanlı ile sıkı ittifak ve dostluk kurma isteklerini resmi olarak bildirmişlerdi.

Rauf Bey, 24 Mart'ta Türk Dışişleri'ne gönderdiği raporda; Umum Şimalî Kafkasya, mukadderatını Osmanlı hükümetine terk etmiştir ve istekleri idarelerinin Osmanlı hükümetince gönderilecek itimadı büyük bir memur tarafından temini ya da Osmanlı himayesinde bir Transkafkasya Hükümeti'ne iltihaklarıdır, diye bildirmiştir. 14 Nisan'da Trabzon Konferansı'nın bitmesinden kısa bir süre sonra 22.04.1918'de Transkafkasya bağımsızlığını ilan etmiştir. Kuzey Kafkasya delegeleri ise 11.05.1918'de gerçekleşen Batum Konferansı'nda Kuzey Kafkasya Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir.

11-12 Mayıs 1918'de Batum Konferansı'nda yankılan gelişmeler sonrasında Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti, Bâbîâlî tarafından hemen tanınmıştır. Enver Paşa, ilgili yardımların yapılacağına dair Kuzey Kafkasyalı delegelere teminat vermiştir. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin Batum Konferansı'na davet edilmeleri ve bağımsızlığının Türkiye tarafından tanınması; Bolşevik Rus hükümeti tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Şimâlî Kafkasya Cumhuriyeti'nin tanınmadığı Rus hükümeti tarafından Türk Hükümeti'ne yazılan 30.05.1918 tarihli nota ile bildirilmiştir. Kuzey Kafkasyalı delegelerin Batum Konferansı'na katılması Güney Kafkasya ile birleşme amacı taşıyordu. Kuzey Kafkasyalılar, Güney Kafkasya'daki federasyonun "Kafkasya Federasyonu" haline dönüştürülmesini istiyordu. Fakat Transkafkasya'nın 26.05.1918'de dağıldığını ilan etmesi bu düşüncüyü mümkün kılmamıştır.¹³⁰

¹²⁹ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 58-61.

¹³⁰ Enis Şahin, "Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin İlanı", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2007, S: 3, s. 6-12.

11 Mayıs 1918'de Osmanlı yönetiminden aldıkları desteğe ve yetkiye dayanarak bağımsızlığını dünyaya duyurmuş olan Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti oluşumunu başarısızlığa iten faktörler arasında; Kafkasya insanında Osmanlı'ya ve Rusya'ya karşı olan duygu ve düşüncelerde bir bütünlük olmayışı, Kuzey Kafkasya'da birliği sağlayacak bir askeri ve siyasi otoritenin oluşturulamaması yatar. Nitekim Çerkes kökenli Met Yusuf İzzet Paşa, Mondros Mütarekesi sonrasında verilen emirle tüm kıtasıyla Kafkasya'dan çekilmiştir.¹³¹

1918'de imzalanan Brest Litovsk Antlaşması, Osmanlı Devleti'ni Kafkasya'da mühim bir oyuncu durumuna getiriyordu ancak dönemin şartları nedeniyle Osmanlı Kafkasya'da etkin olabilecek planları hazırlayamamıştır.¹³²

I. Dünya Savaşı ortamında Bakü petrollerinin kontrolü hususunda ortağı Almanlar ile de uzlaşmazlığa giren Osmanlı önderleri, İran üzerinden ilerleyip Bakü'yü kontrol eden İngiliz birlikleri ile uğraşmışlardır.¹³³ I. Dünya Savaşı'nın son safhasında Kafkasya'ya, özellikle Azerbaycan'a temaslarda Osmanlı ve Almanya imparatorlukları arasında ortaya çıkan çatışma ve anlaşmazlıklar sonucunda 23.09.1918'de Berlin'de Osmanlı-Almanya Protokolü imzalanmıştır. 1918 yazında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan askeri destek alıp kendi başşehri olan Bakü'yü Bolşevik ve Taşnak ittifakından kurtarmak için verdiği çaba Bakü petrolünün dünya savaşında oynadığı rolü gösterir. Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü yönünde askeri operasyonu, Osmanlı'nın müttefiki Almanya tarafından çok sert tepkiyle karşılanmıştır.

Osmanlı ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında imzalanan 04.06.1918 tarihli Batum Sözleşmesi'nin 4. maddesine göre Osmanlı, ihtiyaç halinde Azerbaycan'a askeri yardım yapmayı üstlenmişti ama Batum'daki Azerbaycan temsilcileri Mehmet Emin Resulzade ve Mehmet Hasan Hacinski anlaşma imzalanmadan 2 Haziran'da metni hazır olan anlaşmanın 4. maddesine dayanarak Osmanlı'dan askeri yardım istemişlerdi. Bu müracaatı Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderen Vehib Paşa, Enver Paşa'ya; Bakü ve çevresinin Bolşeviklerden temizlenmesi adına gerekli askeri birlikleri bölgeye gönderdiğini ve gerekli olursa bu kuvveti daha da güçlendireceğini, yazmıştı. Almanya Osmanlı askerinin Brest Litovsk Antlaşması'yla çizilen hududun doğusuna geçmesini istemeyeceği ve

¹³¹ Rahmi Tuna, a.g.e. s. 94-97.

¹³² Selçuk Ural, "Kurtuluşun Mondros Mütarekesi'ne Elviye-i Selâse'de Yaşanan Sorunlar", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Y: 2011, S: 47, s. 647.

¹³³ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 55.

Azerbaycan'da gerçekleşecek bir harekete karşı çıkacağından Osmanlı; oluşturulacak ordunun Azerbaycan'lılardan olmasına dikkat etmiş ve Almanya'yı kuşkulandırmamak için kurduğu orduya Kafkas İslam Ordusu ismini koymuştur.

5 Haziran 1918'de Mürsel Paşa liderliğinde Osmanlı ordusunun en iyi tümenlerinden biri kabul edilen 5. Tümen Gence'ye girmiştir. 5 Haziran'da Batum'a gelen Enver Paşa'nın 9 Haziran'da verdiği emirlerle Doğu Orduları Grubu oluşturulmuş ve başkanı Vehib Paşa olmuştur. Türk ile Azerbaycan askeri kuvvetlerinden oluşan Kafkas İslam Ordusu'nun kumandanlığına, 25.05.1918'den beri Gence'de kendi karargâhını kurmuş olan Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa getirilmiştir. Doğu Orduları Grubu Kumandanlığı'ndan 29.06.1918'de istifa eden Vehib Paşa'nın yerine Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa getirilmiştir. Doğu Orduları Grubu'na bağlı olan Kafkas İslam Ordusu'nun görevi Bakü'yü almaktır.¹³⁴

1918'de Bakü için gerçekleşen Osmanlı-Rusya-Almanya mücadelesi Türkiye'nin galibiyetiyle sona erdiğinde Almanya ve İngiltere Türkiye'nin bu başarısını kabullenmekte zorlansalar da Sovyet Rusya, petrol Bakü'sünün kaybedilmesi gerçeğini kabul etmez. Osmanlı, Azerbaycan'ın bağımsızlığı Sovyet Rusya tarafından tanınırsa kendi kuvvetlerini Güney Kafkasya'dan çıkaracağını ilan etmiştir ancak bölgeyi kendi toprağı gören ve petrol Bakü'sünü kimseye vermek istemeyen Sovyet hükümetinin tutumları sonucunda Osmanlı-Rusya ilişkileri kesilir. Sovyet Rusya'nın bu tavrında Dünya Savaşı'nda Almanya ile Osmanlı'nın mağlubiyetinin göz önünde oluşu da etkili olmuştur.

30.10.1918'de imzalan Mondros Mütarekesi'nin 11. maddesince Osmanlı Ordusu Güney Azerbaycan'ı ve Güney Kafkasya'yı terk etmeli, Azerbaycan'daki Osmanlı birlikleri bir haftada Bakü'den ve bir ayda da Azerbaycan'dan çıkmalıydı. Mondros'un 15. maddesine göre ise Batum Anlaşması ile Osmanlı'nın denetimindeki Güney Kafkasya Demiryolu müttefiklerin kontrolüne verildiğinden, müttefikler Batum'u ele geçirme hakkına sahipti. Mondros Mütarekesi ile Azerbaycan, İngiliz birliklerinin kontrolüne girdi ve Almanya teslimiyet sözleşmesi imzalayınca, Sovyet Rusya, Brest Litovsk Anlaşması'nın yürürlükten kalktığını beyan etti.

¹³⁴ Vasif Gafarov, "Birinci Dünya Savaşı'nın Sonunda Kafkasya'da Osmanlı-Almanya Çatışması ve Osmanlı-Alman Protokolü (23 Eylül 1918)", *ASOBİD (Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi)*, Y: 2017, C: 1, S: 2, s. 99-102.

Osmanlı ise savaş yenilgisiyle İngilizlerin kontrolü altındaydı ve Osmanlı'nın öncelikli meselesi varlığını korumaktı. Osmanlı, tüm Kafkasya'da yaşanan siyasi ve askeri süreçleri etkileyecek durumda değildi. İç savaştan galip çıkan Sovyet Rusya, 1920'de hemen Bakü'yü ele geçirmek için harekâta girişti ve Azerbaycan'a yerleştirilen XI. Bolşevik Kızıl Ordu, 27.04.1920'de Bakü ve Azerbaycan'ı işgal etti.¹³⁵

2.4.2. Rusya'nın Yakın Çevre Politikası ve Nüfus Yapısı

17.000.000. km.² yüzölçümüyle yerkürenin en büyük ülkesi olan Rusya, yerkürenin sekizde birini kaplar. Asya ve Avrupa kıtalarına yayılmış olan çok milletli Rusya'da 143.7 milyon nüfus bulunur. 13 ülke ile olan 19.990 km. uzunluğundaki kara sınırlarının yakını ve uzağını belirlemek güçtür. Çok milletli RF'de, 50'den fazla etnik yapı mevcuttur.

Nüfusun %73'ü kırsalda, %27'si kentlerde yaşar. Ortalama ömür kadınlarda 71, erkeklerde 59 yıldır. İngiliz kaynaklarına göre RF nüfustaki ilk 12 etnik grup sırasıyla; Rus, Tatar, Ukraynalı, Çuvaş, Başkurt, Çeçen, Beyaz Rus, Moldovalı, Ermeni, Udmurt, Azerbaycan Türkü, Alman şeklindedir.

Orta Asya, Kafkasya, Orta Asya ve Hazar Havzası; Rusya için bir Arka Bahçe'dir ve Yakın Çevre Doktrini içerisinde değerlendirilir. Rusya'nın Avrasya devleti olması için bu Arka Bahçe'nin kontrol altında tutulması gereklidir. Kafkaslar geçiş özelliği nedeniyle sadece Rusya için değil; Türkiye, İran ve Orta Asya Türk devletleriyle Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan için de büyük stratejik ve jeopolitik öneme sahiptir. Sovyetlerin çöküşüyle Rusya, ideolojik dış politikanın sonrasında, Atlantikçi ile Avrasyacı görüşlerin birleşimini tatbik eden bir dış politika anlayışına dönmüştür. Bu anlayış, şüphesiz Türk-Rus ilişkilerine de yansımaktadır. Kendini alanındaki her yapının çekirdeği gören Rusya, bunu dış siyaset stratejileri ile geliştirerek gerçekleştirmeye çalışmakta, Ukrayna, Beyaz Rusya, Kazakistan, Özbekistan ile entegrasyonu daha üst düzeylere çıkarma girişimi ile sürdürmekte ve bunu 2001'den sonra Orta Asya'ya yerleşmeye çalışan ABD ile rekabete dayalı olarak oluşturmaktadır. Gürcistan ile Kadife Devrim sonrası gerginlik yaşamış olan Rusya'nın, Gürcistan parlamentosunun ülkedeki Rus üslerinin kaldırılması kararıyla, gerginliği giderek artmıştır. Rus petrol ve doğalgaz boru hatlarının Çeçenistan'dan geçmesi, Çeçen sorununun doğrudan RF'nin geleceği ile ilişkilendirilmesine sebep

¹³⁵ Vasif Gafarov, a.g.m. s. 141-142.

olmuştur. Burada atılacak bir geri adım, RF için sonun başlangıcı gibi algılanmıştır. Rusya'nın yakın çevre politikasının gerisinde SSCB gibi dağılma korkusu yatmaktadır.¹³⁶

Rusya Federasyonu'nun dış politikasında önemli yeri olan Yakın Çevre Politikası'nın özeti; Avrasya coğrafyasının denetimini sağlamak, eski SSCB cumhuriyetlerinde kalmış olan Rus azınlıklarının haklarını koruyabilmek, ekonominin temeli olan enerji sektöründe petrol ve doğal gazın çıkarılması, pazarlanması ve taşınmasında kontrol noktalarının güvenliğini sağlayabilmektir. RF, pragmatik bir biçimde 'uzak çevre' siyaseti takip etmektense, 'yakın çevre' nitelendirdiği eski SSCB cumhuriyetlerine yönelimini artırarak kendi bölgesinde yani Avrasya'da süper güç olma yolunu benimsemiştir. Yakın Çevre politikasının öneminin artmasında bilhassa Yeltsin döneminde yaşanan batılılaşma siyasetine rağmen batıdan beklenen siyasi ve ekonomik desteğin alınamamış olması büyük rol oynamıştır. Ocak 2000'de yürürlüğe giren Ulusal Güvenlik Doktrini ile de etkin bir güç olabilmek için yakın çevre politikasına ağırlık verileceği benimsenmiştir.¹³⁷

Rusya için "Dondurulmuş Sorun" olarak değerlendirilen; Abhazya-Güney Osetya, Karabağ ve Transdinyester meseleleri kendisine miras kalmış olan üç saatli bomba gibidir. Kafkasya'ya varlığını dış tehditlere karşı koruyacak bir çeşit 'hava yastığı' gözüyle bakan RF için bu bölge her zaman hem psikolojik hem askeri olarak büyük önem taşımıştır.¹³⁸

2.4.3.Genel Olarak Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası

Rusya'nın, Kafkasya'ya girişi 1801'de Gürcistan'ı işgaliyle başlamış ve 1830'da Kafkasya'yı tam işgali ile sonuçlanmıştır. Çarlık Rusya'nın 1917'de çöküşüyle Güney Kafkasya kısa süreliğine bağımsız kalmış ancak ardından Bolşevik Yönetimi, Güney Kafkasya'yı yeniden ele geçirmiş ve Rusya'nın Güney Kafkasya'daki tek başına olan hegemonyası 90'lı yılların başına kadar sürmüştür.

¹³⁶ Şamil Ünsal, a.g.e. s. 64, 65, 66, 70, 75.

¹³⁷ Yusuf Yıldırım, *Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2010, s. 1, 10, 15, 96.

¹³⁸ Cenk Başlamış ve Okay Deprem, *Rusya'yı Ayağa Kaldıran Lider*, Doğan Kitap, İstanbul 2018, s. 252, 253.

Sovyetler Birliği'nin çökmesi bu coğrafyanın bağımsızlığını sağlasa da Rusya bölgenin tekeline çıkmasına asla izin vermemiş ve Kafkasya'daki çıkarlarından vazgeçmemiştir. RF, Abhazlara ve Osetlere destek vererek Gürcistan'ı, BDT'ye üye olmaya ve Rusya'ya askeri üs vermeye zorlamıştır.

1993'te Rusya eski Sovyetler arazisinde tek söz sahibi olduğu savıyla Yakın Çevre Doktrini'ni açıklayıp uygulamaya koyarak, ABD'nin tek kutup haline gelmesindeki tedirginliğini belli ederek çok kutuplu uluslararası nizam özlemini dillendirmiştir. 1999 sonlarında Yeltsin'in istifa vermesinin ardından Rusya'da yönetimin Putin'e devredilmesi ile RF'nin iç ve dış siyasetlerinde esaslı değişimler yaşanmıştır. Putin, Duma'daki ilk seslenişinde RF'nin dış siyasette yapacağı ana seçimlerin RF'nin yakın ve uzak çevresindeki çıkarlarının korunması olacağını belirtmiştir. Putin'in, Cumhurbaşkanı olmadan önce sarf ettiği bu sözler 10.01.2000'de duyurulan yeni güvenlik doktriniyle resmîyet kazanmıştır.

RF'nin Güney Kafkasya'daki en büyük üsleri Ermenistan ve Gürcistan'dadır. Rusya'nın, Gürcistan'da GRVZ Komutanlık Karargâhında 2.357 Rus askeri görevlidir. Tiflis'te 142. Tank Onarım Üssü, Tiflis yakınlarında Viziani 137. Askeri Üssü, Batum yakınlarında Khelvaçauri Askeri Üssü, Batum'da 12. Askeri Üssü, Ahılkelek'te 62. Askeri Üssü, Abhazya Gudauta'da 50. Askeri Üssü ve Ermenistan'da 102. Askeri Üssü bulunur. Rusya'nın Gürcistan'daki askeri üslerine rağmen Rusya'yı toprak bütünlüğüne bir tehdit olarak algılayan Gürcistan; siyasetini açık-sert tarzda sürdürmektedir. Rusya ise Aralık 2000'den itibaren Gürcistan yurttaşlarına vize uygulaması getirmiştir. ABD ve NATO'nun eski SSCB ülkelerine dönük genişleme dalgasına karşı olan Rusya karşısında Şevardnadze, 2005'te Gürcistan'ın NATO'ya üye olacağını belirtmiştir.¹³⁹

2.4.4. Genel Olarak ABD'nin Güney Kafkasya Politikası

Sovyetlerin çökmesiyle eski SSCB üyeleri olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın özgürlüklerini kazanması, ABD'nin dış siyasetinde yeni bir kapı açmıştır. 1991'e kadar bu coğrafyayı kendi adına bir tehdit gibi gören ABD, SSCB'nin çöküşüyle bu bölgeyi kendi nüfuz alanına alabilmenin planlarına başlamıştır. Kafkasya'nın jeostratejik önemi; Büyük İpek Yolu'nun merkezinde yer alması, Uzak Doğu ve Orta Asya'yı Avrupa

¹³⁹ Elnur Cemilli, a.g.e. s. 22-25.

ile birleştirecek ticari güzergâhların bulunduğu topraklar oluşu ve doğal enerji kaynaklarının zenginliği, ABD'nin bölgeye girmesinin nedenleri olmuştur.

ABD'nin Hazar petrollerini işletmek için 1992'de meydana getirilen konsorsiyumun başkanlığını İngiltere şirketi BP'ye bırakmak zorunda kalması, Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından yine ve tamamen Rusya'nın etkisine girmesi, ABD için başarısızlık kabul edilir. ABD'nin bölgeye yönelik hedefleri; bölgedeki yatırımcı ABD'li şirketlere destek vermek, bölgenin siyasal ve iktisadi istikrarını sağlamak, İran'ın alan dışında tutulması için bölge ülkeleri ile birlikte İran'ı baskılamak, Rusya'nın İran gibi coğrafyadan dışlanmasını sağlamak, tüm bunları başarabilmek için her üç devletle birlikte hareket etmek ve bölge ülkelerinin Rusya'ya bağlı olduğu iktisadi ilişkileri kırmak adına bu üç ülkeye karşılıksız finansal yardımda bulunmak şeklinde özetlenebilir. ABD, Ortadoğu'nun ardından ikinci stratejik ve zengin enerji bölgesi olan Kafkaslarda yalnız başına başat güç olmayı amaçlamıştır ancak ABD'nin bölge güvenliğini tesis etmek amacıyla yaptığı diplomasi atılımı başarılıdır denilemez. ABD'nin Gürcistan'da yaşanan etnik çatışmaları çözme girişimleri de sonuçsuz kalmıştır. ABD'nin bölgeden istediklerini alamaması durumu, 11 Eylül 2001 tarihine kadar sürmüştür. 11 Eylül olaylarının sonrasında ABD'nin Ortadoğu, Orta Asya ve Kafkasya politikaları da büyük ölçüde değişmiştir. 11 Eylül ile ABD, Çeçenistan sınırındaki Panki Vadisi'nde, El-Kaide militanlarının olduğu iddiasıyla Gürcistan'ın kuzeydoğusuna 200 Amerikan askeri eğitmeni getirip, Gürcistan'a 65.000.000. \$ askeri yardım sağlamıştır. Bu tutar, Gürcistan'ın senelik savunma giderlerinin üç katından fazladır. 11 Eylül sonrasında ABD'nin Afganistan merkezli anti-terör hareketi, Orta Asya ve Kafkasya'yı etkilemiştir.

Kafkasya'nın ABD nüfuz alanına girmesi ile alandan dışlanacak ve etrafı ABD üsleriyle çevrelenecek olan diğer ülke İran'ın Kafkasya'daki pozisyonu, Rusya'nın pozisyonundan daha kötü durumdadır çünkü İran'ın hiçbir Kafkasya ülkesinde üssü yoktur. İran'ın en sıkı ilişkide bulunduğu ülke Ermenistan'dır. ABD'de Bill Clinton yönetimi, hadiselere fazla karışmamayı tercih ederken; ardından gelen Bush yönetimi, ABD'nin yerkürede tek süper gücün kendisi olduğunu ispatlamaya çalışmıştır.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Elnur Cemilli, a.g.e. s. 17-21.

2.4.5. Güney Kafkasya’da Yaşanan Uluslararası Enerji Rekabeti

Dünya devletlerinin en fazla değer verdiği hususlardan biri enerji kaynakları bilhassa da petrol ve doğalgazdır. Petrol, ileri teknolojinin motor vazifesini görebilen, dünya ekonomisinde tüm güçlerin elde etmeyi arzuladığı bir unsurdur. Petrolün devletlerarası ilişkilerde bir silah olarak kullanımı geçmişten günümüze devam etmektedir. Zengin hidrokarbon kaynakları ve yeni jeopolitik konumu nedeniyle Hazar Havzası (Hazar Denizi ve çevresindeki ülkeler), Avrasya bölgesinin en mühim konumudur.¹⁴¹ Coğrafi konumuyla Kafkasya, Hazar enerji kaynaklarının bölge dışına taşınabilmesi için en uygun geçişi sağlarken, bölgenin siyasi koşulları aynı rahatlığı sağlamamaktadır. Karmaşık etnik yapısı nedeniyle tehdit altında olan bölgesel istikrar, enerji boru hatlarının gündeme gelmesiyle daha da bozulmuştur.

SSCB’nin ardından enerji kaynaklarına erişim rekabetinde Azerbaycan ve Gürcistan bölgesel aktörler olarak; RF, ABD ve AB ise uluslararası aktörler olarak öne çıkar. Kafkasya üzerinden taşınacak petrol ve doğalgazın Avrupa’ya ulaştırılmasında doğal geçiş noktası olan Türkiye de doğrudan aktörler arasındadır. Kafkasya enerji rekabetini etkileyebilecek ve bu rekabetten doğrudan etkilenebilecek aktörler olarak konumu ve Rusya ile tarihsel bağlantısı nedeniyle Ermenistan; sahip olduğu zengin doğalgaz yatakları nedeniyle enerji rekabetindeki taşları yerinden oynatma olasılığıyla Türkmenistan ve Hazar’da Azerbaycan’ın güçlenmesiyle yeni stratejiler belirlemek zorunda olan İran, Kafkaslardaki enerji rekabetinin dolaylı aktörleridir, denilebilir.¹⁴²

SSCB’nin dağılması Sovyet denetimindeki kapalı kutu Orta Asya ve Kafkasya’ya ABD’nin erişimini kolaylaştırmıştır. Bölgenin jeopolitik ve jeostratejik değeri, ABD ve RF arasında rekabetin nedenidir. Güney Kafkasya, değerli enerji kaynaklarına sahip Orta Asya’nın dünyaya açılan kapısıdır.¹⁴³ Hazar enerji kaynaklarının çıkartılmasında ABD ve AB, menfaatlerinin çakışmasından ötürü İran ve RF ile ciddi bir yarış içindedir. RF, kendi ulaştırma önerileriyle bölgede ortaya çıkmaktadır. İran, taşınacak olan Hazar petrollerinin ilk önce kendi topraklarından geçmesini istese de daha sonra bu durumun çok düşük bir

¹⁴¹ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 303, 304, 305.

¹⁴² Hayriye Kahveci, "Enerji Politikaları ve Uluslararası Rekabet", *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*, der: Mustafa Aydın, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012, s. 259.

¹⁴³ Bilal Alper Torun, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Gürcistan’da Amerika Birleşik Devletleri-Rusya Federasyonu Rekabeti*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2016. s. 7.

olasılık olduğunu anlayarak ABD, Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan'ın teklif ettiği Bakü-Tiflis-Ceyhan Hattı'na karşın RF'nin teklif ettiği Bakü-Novorossiysk Hattı'nı savunan ülke olmuştur.¹⁴⁴ Rusya'nın Azeri petrollerini, Batı piyasalarına ulaştıracak petrol boru hattının BTC yoluyla değil Novorossiysk üzerinden geçebilmesi amacıyla 1993 yılından itibaren gerçekleştirdiği mücadelenin özünde, petrol vanalarını kendi denetiminde tutması, dünya petrol ihracatının miktarını kontrol etmek istemesi, fiyatları belirlemek ve petrol ihraç ettiği devletler üzerinde iktisadi ve politik denetim sağlama isteği yatmaktadır.¹⁴⁵

Yaşanan enerji rekabetini, tarihsel bir bakış açısıyla dört döneme ayırmak mümkündür:

I. Dönem; 1991-1994 arasında Rusya'nın içe kapandığı, diğer yandan ABD liderliğinde Batılı şirketlerin enerji erişimlerini çeşitlendirme ihtiyacıyla en kısa sürede ve en güvenli şekilde Hazar kaynaklarına erişmeyi arzuladıkları heyecan dönemidir. II. Dönem; 1994'te Azerbaycan'ın Hazar'daki petrol sahalarının Batılı petrol şirketlerine açılması ve işleme dönük anlaşmaya varılması sonrasında yaşanan ve 2000'e kadar süren dönemdir. Güç dengelerinin yeni olarak şekillendiği bu süreçte, enerji erişimi ve denetiminin Batı'ya (özellikle ABD'ye) kayma riskini göze alamayan Rusya ve Rusya'nın bölge üzerindeki etkisinin hâlâ çok güçlü olduğunu ve Hazar kaynaklarına erişimin sanılanın aksine hiç kolay olmayacağını anlayan Batı vardır. III. Dönem; 2000-2008 arasını kaplayan, rekabetin arttığı ve boru hatlarının odağa yerleştiği dönemdir. Taraflar alternatif boru hatlarını hayata geçirmek için birbirlerine stratejiler geliştirip, birbirleriyle işbirliklerine çalışmışlardır. 11 Eylül 2001 Saldırıları'ndan sonra yeniden yapılanan ABD Dış Politikası çerçevesinde ABD'nin bölgeye dönük isteğinin merkezi, bu dönemde enerjiden güvenliğe kaymıştır. Dönemin sonlarına doğru AB'nin iç sıkıntıları bir yana, gittikçe bölge enerji politikalarında daha aktif rol oynamaya çalıştığı gözlemlenir. IV. Dönem; 2008'de yaşanan Rusya-Gürcistan Savaşı ile bölgedeki enerji rekabetinde Rus etkisinin artmaya başladığı dönemdir. 2006 Rusya-Ukrayna Gaz Krizi'nin ardından doğal gaz politikaları çerçevesinde gittikçe hırçın ve saldırgan tavırlar belirleyen Rusya, 2008'de Gürcistan ile yaşanan savaştan sonra Hazar enerji kaynaklarının transferi açısından olası alternatifleri açık şekilde ortadan kaldırmaya çalışarak sürece damga vurmaktadır.

¹⁴⁴ Elnur Cemilli, a.g.e. s. 16-17.

¹⁴⁵ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 309.

Türkiye'nin Hazar ve Orta Doğu enerji kaynaklarına yakınlığı, Türkiye'ye yeni dinamikler getirmiştir. BTC Ham Petrol Boru Hattı'nın gündeme geldiği ilk zamandan beri Kafkasya'da enerji rekabeti, Soğuk Savaş sonrasındaki stratejik boşluğun doldurulması adına mühim bir manevra alanı olmuştur. BTC, bir dönüm noktasıdır. BTC, Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'yi, Doğu-Batı Enerji Koridoru'nda köprü görevini sağlayan kilit ülke pozisyonuna taşımıştır. Azerbaycan ve Gürcistan da Türkiye'nin önemli bölgesel stratejik ortakları haline gelmiştir. Türkiye'nin enerjideki rolü, BTE Doğal Gaz Boru Hattı'nın gündeme gelmesi ile daha fazla pekişmiştir.

1999'da Azerbaycan'ın Şah Deniz yataklarında keşfedilen yüksek miktarda doğalgazın keşfi; dünyada 1978'den beri yapılan en büyük doğal gaz yatağı keşfidir. Bu keşif le petrol ihracatına benzer şekilde doğalgaz ihracatında eski Sovyet sistemi haricinde kalabilecek alternatif boru hatları ihtiyacı gündeme gelmiştir.¹⁴⁶

Soğuk Savaş döneminden sonra Putin'in yönetime gelmesiyle 2000 yılında kabul gören Ulusal Güvenlik Doktrini ve Dış Politika Doktrini ile Rus dış siyaseti; tek güvenlik anlayışından uzaklaşıp iktisadi esasların da yer aldığı bir dış siyaset stratejisini kabullenmiştir. Yerküredeki en mühim enerji kaynaklarını bünyesinde bulunduran RF, dış siyasetinde enerjiye önem vermektedir. Moskova, Petrol ve Gaz Diplomasi'si yoluyla Avrupa ve Güney Kafkasya jeopolitiğinde başka dengeler yaratma çabasındadır. Putin'in iktidara geldiği 2000 yılından günümüze Rusya'da özelleştirme yerine devletleştirme, adem-i merkezileşme yerine merkezileştirme politikası uygulanmaktadır. Özellikle petrol ve doğalgaz şirketleri sistematik bir biçimde devletleştirilmiştir. Doğal kaynaklar üzerinde kontrolün merkezileştirilmesinin bir yöntemi devletleştirme, diğer yöntemi ise bölgesel yönetimlerin yetkilerinin sınırlandırılması, bölgesel idarecilerin merkezi yönetime daha çok tabi duruma getirilmesi olmuştur. Putin'in Rusya'nın oligarklarına karşı başlattığı ve arka planında kamu bürokrasisinin yardımını da aldığı mücadele sonunda devletin enerji alanında denetimi tekrar ele aldığı görülür.¹⁴⁷

RF'nin gelirlerinin % 56'sı petrol ve doğalgaza bağlıdır. Sınırları Avrupa'dan başlayan ve neredeyse nüfusunun üçte ikisi Urallar'ın batısında yani dev coğrafyasının

¹⁴⁶ Hayriye Kahveci, a.g.m. s. 260, 261, 278, 279.

¹⁴⁷ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 308-312.

altıda birinde yaşayan Rusya, sahip olduğu enerji ve su kaynaklarının konumu nedeniyle ordusunun %65'ini Doğu Rusya'ya yerleştirmiştir.¹⁴⁸

Bir enerji süper gücü olan Rusya çok zengin hidro-karbon yataklarına sahiptir ve Rusya'da hala keşfedilmemiş pek çok kaynak bulunmaktadır. Sahip olduğu enerji kaynaklarını etkin bir silah olarak kullanan Rusya'nın enerji alanında en büyük müşterisi AB'dir. 2006 yılında yaşanan Rusya-Ukrayna Gaz Krizi sonrasındaki gelişmeler Moskova'yı Kuzey Akım ve Güney Akım Projeleri'ni geliştirmeye zorlamıştır. Pek çok uzmana göre RF'nin 2008'de Gürcistan'a yaptığı askeri operasyon, kendisine alternatif enerji projeleri geliştiren ülkelere karşı bir uyarıdır. Putin'in Rusya siyasetinde etkin olduğu 2000'den günümüze Rusya, elindeki enerji silahını etkin bir şekilde kullanmaktadır. Avrupa'nın ortak bir enerji siyaseti oluşturamamış olmasının avantajlarını da en iyi şekilde kullanan Rusya, Gazprom vasıtasıyla AB devletlerinin kendisine bağımlılığını arttırmaktadır.

Moskova, SSCB'nin dağılmasından sonra yaşanan geçiş sürecinde eski Sovyet cumhuriyetleri üzerindeki baskıyı azaltmış gözükse bile avantajlarını hala korumaktadır. Rusya'ya sahip olduğu enerji kartını Sovyetler döneminde inşa edilen boru hattı sistemi sağlamaktadır. Bu alt yapı, bölgenin enerji kaynaklarını, Orta Asya Merkez Boru Hattı üzerinden Rusya topraklarına taşır. Bu sistem Orta Asya cumhuriyetlerini Rusya'ya, sahip oldukları kaynaklarını pazara ulaştırma noktasında mutlak şekilde bağlı kılmaktadır. Rusya; Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi değerli hidro-karbon kaynaklarına sahip ülkeleri uzun vadeli sözleşmelerle kendi etki alanında tutmaktadır. Rusya transit ülkelerle yaşanan sorunların etkisiyle alternatif güzergahlar konusunda da son derece etkilidir.¹⁴⁹

T.C. doğal gaz satın almaya yönelik ilk anlaşmasını 1984'te SSCB ile imzalamıştır ve 1987 itibarıyla Rusya'dan doğal gaz almaktadır. Batı Hattı adlı bu hatla Rus doğalgazı, Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan'ı geçip Tekirdağ'da T.C.'ye ulaşır. Türkiye, Rusya ile ikinci doğal gaz anlaşması 1996'da imzalanmıştır ve anlaşmanın 23 sene yürürlükte kalması kararlaştırılmıştır. 2002 yılında ise T.C. ve RF arasında Mavi Akım Boru Hattı Projesi başlatılmıştır. Mavi Akım, RF ile daha önce yapılan anlaşmalardan

¹⁴⁸ Osman Pamukoğlu, *III. Dünya Savaşı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2019, s. 58-59.

¹⁴⁹ TRT Avaz, "Enerji Kaynakları ve Rusya", *50 Dakika Programı*, Bölüm: 15, 1 Eylül 2014, Erişim Tarihi: 01.09.2017, Bağlantı: <https://www.youtube.com/watch?v=kAsNhH7msfY&t=52s>

farklı olarak Türkiye'ye doğrudan doğal gaz verilen proje olduğundan daha kârlı bir enerji projesidir.¹⁵⁰

2001'de Türkiye-Azerbaycan arasında imzalanan doğalgaz anlaşmasına göre; Bakü'den BTC'ye paralel biçimde yeni bir doğalgaz boru hattı tesis edilecek ve bu hat Erzurum'da Türkiye'nin yerel doğalgaz dağıtım sistemine bağlanacaktı. Böylelikle Avrupa piyasalarına ulaşım için yeni bir çıkış yolu sağlanacaktı. Doğu-Batı Enerji Koridoru Projesi'nin ikinci ayağını oluşturan BTE Doğal Gaz Boru Hattı, BTC ile enerji rekabetinin biraz daha derinleşmesini sağlıyordu.

Bu seyir, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında bambaşka bir boyut kazanmıştır. 2008 sonrası dönemde Rusya, Hazar enerji kaynakları üzerindeki gücünü bir yandan Gürcistan'a saldırarak gösterirken diğer bir yandan da Kazakistan ve Türkmenistan gibi petrol ve doğal gaz zengini ülkelerle uzun vadeli enerji transferi anlaşmaları yapmıştır. Türkiye-AB ilişkilerinde yaşanan olumsuz gelişmeler, Türkiye'nin artan enerji gereksiniminin büyük bölümünü karşıladığı Rusya ile ilişkilerinde işbirliğine vurgu yapan bir tavır takınmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin içinde bulunduğu uluslararası siyasi konjonktür nedeniyle Türk Dış Politikası'nda özellikle enerji politikaları açısından bir yeniden değerlendirme yaşandığı gözlemlenir. Örneğin 2011'de Türkiye-Rusya arasında imzalanan Güney Akım Boru Hattı Anlaşması Karadeniz'de Türkiye karasularından geçişi onaylayan bir anlaşmadır. Rusya ile imzalanan anlaşmanın hemen öncesinde 26.12.2011'de Azerbaycan ile imzalanan Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Antlaşması, Türkiye'nin enerjide kilit ülke olma hedefini hâlâ devam ettirdiğine işaret eder. Bu yeni girişimle Rusya ile enerji pazarlığında elini kuvvetlendirmeye çalışan Türkiye AB ile geliştirdiği enerji işbirliğini koparmayıp Doğu-Batı Koridoru'nun devamına yönelik manevra yapmaya çalışmıştır.¹⁵¹

Soğuk Savaş'ın sonlanmasından 11 Eylül 2001'e kadar geçen süreçte ABD, Kafkaslarda enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaşmasına öncelik veren, iktisadi menfaatlere odaklandığı bir siyaset takip etmiştir. 11 Eylül ardından ise güvenlik ile ilgili kaygılar ABD politikalarında öne çıkınca; Kafkasya'daki gelişmeler nispeten daha arka planda kalmıştır. Rusya'nın tekrar yükselmesi ve Gürcistan krizinde bariz şekilde

¹⁵⁰ Okan Mert, a.g.t. s. 240.

¹⁵¹ Hayriye Kahveci, a.g.m. s. 280-282.

anlaşıldığı gibi Batı ile ilişkilerinde daha sert tutumlar takınması, ABD'nin bölgeye ilişkin siyasetinde RF'yi dengeleme gereksinimi doğurmuştur.

ABD, global aktör RF'ye dengeleme, bölgesel güç İran'a dışlama siyaseti uygulamaktadır. ABD, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan gibi Güney Kafkasya devletleri üzerinden de mümkün olduğunca nüfuzunu arttırmayı amaçlamaktadır. Ancak bölgenin karmaşık dinamikleri, ABD'yi zorlamaktadır. Azerbaycan, enerji kaynakları ve Orta Asya'ya açılımdaki kritik rolüyle öne çıksa da Ermeni lobisinin negatif etkilerini taşır. Hazar petrollerinin taşınmasında transit ülke olan Gürcistan'ın toprak bütünlüğü hakkında RF ile yaşadığı sorunlar ABD'nin ilgisini çekmektedir. ABD dış politikasında karmaşık bir durum oluşturan Ermenistan'ın siyasal, iktisadi ve askeri bakımdan Rusya'ya bağımlılığı ve Kremlin ile yakın iletişimi sorun olarak görülürken, diğer yandan ABD'deki Ermeni lobisi Erivan için ABD'den ciddi miktarda yardım almaya devam etmektedir.¹⁵²

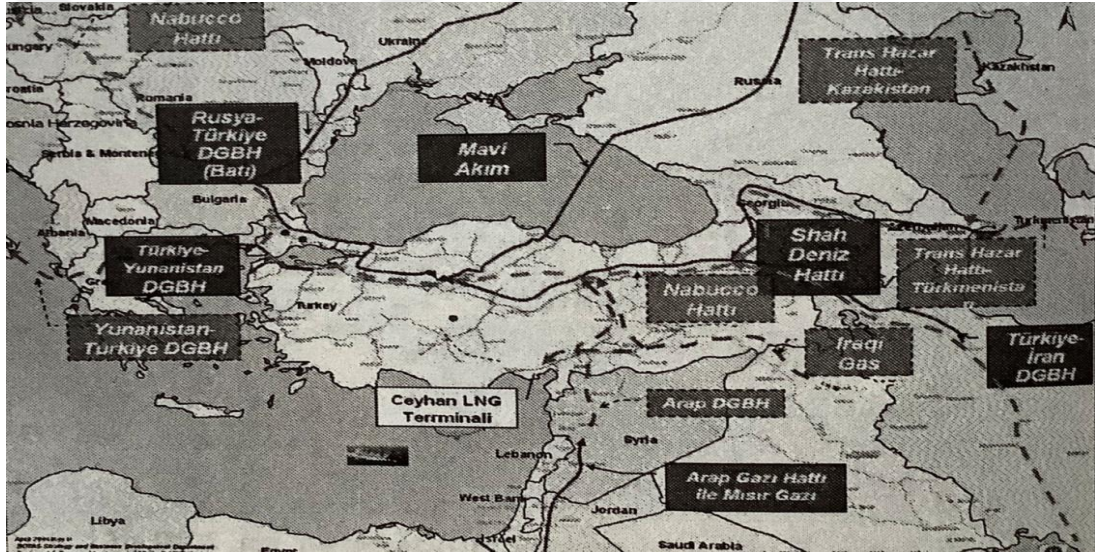
Kafkasya'da Hazar kaynaklarının dünya piyasalarına erişiminde yaşanan enerji rekabeti durağan olmayan ve zaman içinde farklı aktörlerle farklı dinamiklerin kurulmasına yol açan bir denklemdir. Önceleri Rusya'nın dış politikada yaşadığı odaklanma sorunları nedeniyle ABD'nin bölgedeki kaynakların işlenmesi ve taşımacılığında etkin rol oynadığını gözlemlemek mümkünken, 1990'ların ortalarından itibaren Rusya'nın yeniden yapılanan dış politikası ile birlikte durum değişmeye başlamıştır.¹⁵³

Doğalgazın %43'ünü, petrolün %33'ünü RF'den karşılayan AB'nin; satın alacağı doğal gaz oranının 2030'da %70'e, petrol ürünlerinin %90'a çıkacağı düşünüldüğünde AB'nin RF ile temaslarında enerji konusunun önemi görülür. Ocak 2006'da RF'nin, Ukrayna'ya doğalgaz gönderimini kestiğinde gerçekleşen krizde enerji faktörü siyasi özellik kazanmıştır. AB-RF ilişkisini kapayan meseleler tarafların enerji güvenliğine bakış açılarındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Enerji güvenliğini jeopolitik dışında tutan AB, enerji sektöründe güçsüz konumdadır. AB için enerji güvenliği, enerji kaynaklarına ucuz ve uygun fiyatlarla ulaşabilmektir. RF için ise enerji güvenliği, ödeme gücü bulunan piyasalara açılma, bu piyasalardaki riski düşürme ile tüketici ülkelerden uzun dönemli yatırım teminatları elde etme anlamı taşır.

¹⁵² Şuhsnaz Yılmaz, "ABD'nin Kafkasya Politikaları", *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*, der: M. Aydın, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012, s. 171-172.

¹⁵³ Hayriye Kahveci, a.g.m. s. 292.

RF, 16 AB ülkesinde doğrudan yatırımları bulunan, Fransız, İtalyan ve Alman enerji pazarlarındaki kullanıcılara direkt olarak ulaşabilen Gazprom'un tekeli korumakta; AB ise RF'nin doğal gazına bağımlılığı düşürmek adına enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesinde Avrupa Ortak Enerji Piyasası ve Nabucco gibi alternatif boru hattı projelerine yönelmektedir. AB'nin RF'nin enerji tekeli zayıflatılabilir çabalarına karşın Rusya, Mavi Akım II, Kuzey Avrupa Gaz Boru Hattı (NEPG), Güney Akım, Türkmen doğal gazını RF'ye naklini sağlayacak alternatif aktarım yolları gibi projelere odaklanmaktadır. Gazprom ve Cezayir firması Sonatrach'ın yeni işbirliği, Doğalgaz İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (MANNGO), RF öncülüğünde bir çeşit doğalgaz OPEC'i olabilme ihtimalinin AB ülkelerine çok negatif neticeler getireceği öngörülmektedir.¹⁵⁴

Şekil 4: Uluslararası Doğalgaz Boru Hattı Projeleri¹⁵⁵

Bölgesel aktör Türkiye, enerjinin taşınmasında önemli bir transit ülkedir ancak RF'nin Avrupa'ya enerji arzını tehdit edecek konumda değildir. AB, kurumsal yapısından dolayı çeşitli sorunlar yaşamakta ve enerji konusunda RF'ye bağımlılığından kurtulmada kararlı adımlar atmamaktadır. ABD'nin çabalarıyla can bulan BTC Boru Hattı Azerbaycan petrolü için; BTE Hattı Azerbaycan doğalgazı için ana ihraç boru hatları

¹⁵⁴ Neziha Musaoğlu, Uğur Özgöker, "Rusya-AB İlişkilerinde Stratejik Ortaklıktan Stratejik Depresyona", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Y: 2008, C: 4, S: 8, s. 88-92.

¹⁵⁵ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 366.

olarak gündeme gelmiş olsalar da uzun vadede bu alternatif transit hatlarının Türkiye ötesinde sürdürülebilirliği Kazakistan ve Türkmenistan'ın bu sistemlere dahil edeceği doğalgaz ve petrol miktarlarına dayanır. Günümüzde seyrin doğuya doğru aktığı da gözlemlenmektedir. RF'nin, Kazakistan ve Türkmenistan ile eski boru hatları kullanımı ve bu ülkelerden doğalgaz ve petrol alımlarına dönük imzalamış olduğu anlaşmalar, RF'nin iki ülkede de etkinliğini arttırdığını gösterir. Bu durum; BTC'nin sürdürülebilirliği açısından önemli olan Kaşagan yatağından gelecek petrole ilişkin endişeleri arttırmaktadır. AB'nin enerji arz güvenliğinde yaşadığı tehditler ve bunları aşmak için yaptığı girişimlere paralel olarak, Rusya da doğalgaz-petrol ihracatında kendisine yeni piyasalar arayışına girmektedir.

Bölgeye uzun yıllardır ilgi gösteren Çin'in bu denkleme eklenmesiyle Kazakistan ve Türkmenistan'dan sağlanacak petrol ve doğal gaz kaynakları için daha kısa ve rekabetin daha düşük olduğu bir talep alanı ortaya çıkmıştır. Bu talep, Güney Kafkasya'nın enerji alanındaki pozisyonunu tehdit ederken, RF'nin etkin pozisyonunun sürdürülebilirliğine katkı sağlar. Enerjideki rekabet, RF'nin hegemonyasına doğru evrilmektedir. Bölgedeki ülkelerin enerji rekabetinde kendilerini ispatlama çabaları, ABD'nin ve AB'nin Kafkasya politikalarındaki değişkenlik nedeniyle zayıf kalmış ve ülkeleri daha da agresif bir RF ile karşı karşıya bırakmıştır. Azerbaycan, enerji konusunda Gürcistan'a göre daha iyi bir pozisyonda olmasına karşın, Karabağ Sorunu ile RF hegemonyasıyla karşı karşıya kalma riski taşır. Ermenistan'ın ise RF ile sahip olduğu vesayet ilişkisi, RF'nin bölgesel gücünün artması ile daha fazla derinleşmiştir.¹⁵⁶

2.5. Gürcistan'ın Küresel Ve Bölgesel Güçler İle Genel Olarak İlişkileri

2.5.1. Gürcistan-Rusya İlişkileri

Osmanlı, İran ve Dağıstanlıların baskılarından bunalan Tiflis Kralı İrakli, Haziran 1783'te Gori Kalesi'nde düzenlediği toplantıda Rusya koruması altına girmeyi müzakereye açmış ve sonucunda Gürcistan Krallığı'nda sonsuza dek uyulması koşuluyla Rus koruması altına girilmesi kabul edilmiştir. İrakli, Gori Kalesi'nde alınan karar üzerine 24.07.1783'te

¹⁵⁶ Hayriye Kahveci, a.g. m. s. 293-294.

Rus General Potyomkin ile Georgiyevsk Antlaşması'nı imzalamıştır. Gürcü Krallığı, 1783'te imzalanan bu antlaşmayla Rus Çarlığı'nın himayesine girmiştir.¹⁵⁷

1800 yılında ülke toprakları Çar I. Pavel tarafından ilhak edildikten bir yıl sonra 1801'de I. Aleksander, I. Pavel'in yerine geçip Rusya Çarı olunca Gürcistan'ı Rusya İmparatorluğu'nun vilayeti ilan etmiştir. 1801 senesi, Çarlık Rusya'sının Kafkasya siyasetinde bir dönüm noktasıdır. Bu şekilde Güney Kafkasya'da, Rusya'nın hakimiyeti kendisini göstermeye başlamıştır. Sonrasında İmereti, Megreli, Kahetiya, Samtshe, Saataboğa ve diğer Gürcü Prenslikleri de Rus hâkimiyeti altına alınmıştır. 1804-1805 yıllarından 1822'e kadar süren mücadelelerde Rusya, Gence, Bakü, Şeki, Şirvan, Revan ve Nahçıvan Hanlıklarını işgal edebilmiştir. Egemenlik altına alınan yerlerde Rusya, yeni yönetim sistemi kurarak yeni yöneticiler atamış ve böylece, Güney Kafkasya'da, yaklaşık iki yüzyıl sürecek Rus hâkimiyeti sürecini başlatmıştır. 1810'da Güney Kafkasya'nın tümü Rusya hâkimiyetine girmiştir.¹⁵⁸

1917 Bolşevik Devrimi karışıklıklarından yararlanarak Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan eden ilk Güney Kafkasya devleti olan Gürcistan'ın bağımsızlığı uzun sürmemiştir çünkü Mart 1921'de Kızıl Ordu tarafından işgale uğramıştır. Gürcistan, Güney Kafkasya devletleri arasında Sovyetler Birliği'ne en son teslim olan ülkedir ve 1991'de SSCB dağılana kadar SSCB içerisinde bir Sovyet cumhuriyeti şeklinde yer almıştır. Bölgede İran ve Osmanlı ile gerçekleştirdiği mücadelelerin sonunda tüm Kafkasya'da egemenlik kuran ilk büyük kuvvet olan Rus Çarlığı'nın misyonunu 20. yüzyıl başlarında SSCB devralmıştır. SSCB'nin yıkılmasının ardından Hazar petrolünün uluslararası piyasalara taşınmasında ana yol olan Gürcistan'ın coğrafi konumu, 11 Eylül sonrasında daha da ön plana çıkmıştır.¹⁵⁹

Sovyet çöküşünün ardından Rusya, Gürcistan'ı elde tutabilmek amacıyla Acaristan, Güney Osetya ve Ermeni problemlerinde ülke içindeki muhalif grupları desteklemiştir. Etnik çatışmaların artması 1992'de Gamsahurdia'yı iktidarı bırakmaya zorlayınca Gamsahurdia'nın ardından Gürcistan'da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini SSCB'nin son Dışişleri Bakanı olan Eduard Şevarnadze kazanmıştır. BDT içinde Rusya'ya karşı Batı yönlü ülkelerin oluşması, Gürcistan'ın da bu bloğa katılmasına neden olmuştur. Blok

¹⁵⁷ Abdullah Temizkan, a.g.e. s. 434.

¹⁵⁸ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 36-37.

¹⁵⁹ Bilal Alper Torun, a.g.t. s. 8.

1997’de başlayan Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan temasları sonucunda ortaya çıkmış ve 1998’de Moldova’nın katılmasıyla GUAM adını almıştır. GUAM sonrasında Rusya’nın Gürcistan’a baskıları artmıştır. RF, Aralık 2000’den itibaren Gürcistan yurttaşlarına vize uygulaması getirmiş ama Abhaz ve Osetinleri bu uygulamanın dışında tutmuştur. 11 Eylül 2001’den sonra dünyanın değişen siyasi düzeninde Gürcistan’ın ülkesini ABD askeri kuvvetlerine açması, Rusya tarafından sert tepkilerle karşılanmıştır.¹⁶⁰

RF’nin Gürcistan’ı nüfuzu alanında tutma arzusu, Kafkas petrol ve doğal gazının uluslararası piyasalara ihracını kontrol etme isteği ile doğru orantılıdır. RF, kendi topraklarına uğramadan geçen BTC’nin yapımına başından beri bu nedenle karşı çıkmıştır. RF, Hazar ve Kafkasya bölgelerindeki gücünü koruma politikasına bağlı olarak Gürcistan’ın Rus gazına olan bağımlılığını manipule etme stratejisine odaklanmıştır. RF, 2000’den itibaren Gürcistan’a sağladığı doğalgazı düzenli aralıklarla kesmektedir.¹⁶¹

2.5.2. Gürcistan-Türkiye İlişkileri

Gürcistan bağımsızlığını duyurduktan sonra Azerbaycan gibi onun da bağımsızlığını ilk tanıyan devletlerden biri T.C. olmuştur. Gamsahurdia idaresinin Gürcü milliyetçiliğini ön plana çekerek Stalin devrinde Gürcistan’dan Orta Asya ve Sibirya’ya sürgün edilmiş Ahıska Türkleri’nin Gürcistan’a reddi; ilişkilerde soğukluk yaratmıştır. Gürcistan-Türkiye ilişkilerinin siyasi ve ekonomik alanlarda gelişmesi, Mart 1992’de E. Şevardnadze’nin iktidara gelmesiyle olmuştur. Aslında, ilişkilerin pozitif doğrultuda gelişimini sağlayan ana rol, Hazar petrollerinin Tiflis üzerinden Türkiye’ye ve oradan da batıya çıkışını sağlayabilecek olan petrol ve doğalgaz boru hatlarının varlığı olmuştur. Türkiye’nin Gürcistan’a yaptığı askeri yardımlar, 1995’te 5,5 milyon dolar, 1999’da 2,5 milyon dolar, 2000’de 4 milyon dolar, 2001’de 2.5 milyon dolar olmak üzere 2001 yılına kadar toplam 14.6 milyon dolara ulaşmıştır. Gürcistan, Rusya tahakkümlerinin önüne geçmek için Türkiye aracılığıyla ABD’nin ülkesinde kuvvetlenmesini sağlamak ve Azerbaycan-Türkiye arasındaki ekonomik gelişmelerin dışında kalmamak arzusunda.¹⁶²

Türkiye’nin Azerbaycan ve Orta Asya bağlantısını sağlayan Gürcistan; Hazar petrollerinin ve Orta Asya doğalgazının dünya piyasalarına sevkiyatında geçiş noktasıdır.

¹⁶⁰ Elnur Cemilli, a.g.e. s. 99.

¹⁶¹ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 312-313.

¹⁶² Elnur Cemilli, a.g.e. s. 100.

Türkiye'nin ABD ile birlikte Gürcistan'a verdiği desteğin başlıca nedeni, Gürcistan'ın bu stratejik konumundan kaynaklanmaktadır. Senede 50 milyon ton petrol taşıyan BTC Boru Hattı RF'nin tüm engellemelerine rağmen, Batı dünyasının da desteğiyle 25.05. 2005'te tamamlanarak işleme açılmıştır. Bağımsızlığından beri deniz sınırları problemleriyle uğraşan Gürcistan'ın; deniz sınırlarının neredeyse yarısını oluşturan Türkiye ile karasuları problemi, kuruluşu itibariyle altı sene sürmüş ve 1998'de imzalanan anlaşmayla iki ülkenin karasuları hudutu çizilmiştir. Gürcistan BDT bağlarından ve RF'ye iktisadi bağımlılıktan kurtulabilme amacıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİT) vasıtasıyla Türkiye ve Azerbaycan ile daha güçlü iktisadi ilişkiler geliştirmeyi sürdürmüştür. Batı ile politik ve askeri bağlarını geliştirmeye uğraşan Gürcistan RF'nin politik etkisinden kurtulmayı hedeflemektedir. İktisadi ve askeri açıdan zayıf ancak jeopolitik açıdan çok değerli bir ülke olan Gürcistan bu amaçla Türkiye ve NATO ile yakınlaşmaktadır.¹⁶³

Türkiye açısından Gürcistan'ın değeri, Eylül 1994'te Azerbaycan'da petrol anlaşmalarının imzalanmasından itibaren artmıştır. Azerbaycan petrol ve gazının Gürcistan ile Türkiye'ye taşınması planları, ikili temasları geliştirmiştir. Türkiye, Karadeniz kenarında ve Kafkasya'da bulunan ülkeleri bir araya getirmek amacıyla KEİT oluşturma girişimlerine 1992'de başlamıştır.¹⁶⁴ KEİT, Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin liderliğinde kurulan, Karadeniz kıyısı ve hinterlandında eski Sosyalist düzene ait eski Doğu Bloğu ülkelerini kapsayan ve bu cumhuriyetlerin liberal sisteme geçişinde uyarılama işlevi öngörülmüş, serbest piyasa, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının esas alındığı bir örgüttür. RF'nin sıkıntılı döneminde kuruluşunu tamamlayan KEİT, daha kurulma aşamasında kıyıdaş olmayan ülkelerin üyeliğinde problemler yaşamıştır. Azerbaycan ve Arnavutluk'a karşılık Rusya siyasetine yakın tavır takınan Ermenistan ve Yunanistan da teşkilatta kurucu üyedirler. 2016 yılı itibariyle KEİT, üye devletlerarasında düzenli toplantıların yapıldığı, diplomatik bağlantıların gerçekleştiği bir ortamın dışına çıkamamıştır. Karadeniz ülkelerinin işbirliği, tüm katılımcıların yararına olmasına rağmen bölgesel çatışmalar ve rekabetler, bu işbirliğini önlemiştir. Azerbaycan-Ermenistan, Gürcistan-RF, Ukrayna-RF olmak üzere komşular arasındaki sınır ve toprak çatışmalarının barışçıl çözümünden sonra örgüt işler hale gelebilir.¹⁶⁵

¹⁶³ Cüneyt Yenigün ve Mehmet Ali Bolat, "Gürcistan: Yeni Dünyanın Doğu-Batı Sınırı", *Dünya Çatışmaları Cilt:1*, Ed. Kemal İnat vd., Nobel Yayıncılık, Ankara 2016, s. 458, 482, 483.

¹⁶⁴ Elnur Cemilli, a.g.e. s. 111.

¹⁶⁵ Alaeddin Yalçınkaya, "Kuruluşundan Günümüze Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü",

Türkiye, Gürcistan'a büyük çoğunluğu askeri olmak üzere milyonlarca dolarlık mali yardımlarda bulunmuş, askeri eğitim konusunda ve Gürcü ordusunun NATO ölçütlerine uygun olabilmesinde büyük destek sağlamıştır. Ekim 2000'de Marneuli Askeri Havalimanı'nın modernize edilmesi amacıyla imzalanan anlaşma kapsamında Türkiye'nin yaklaşık 1.500.000. \$ yardımıyla bitirilen havalimanı, Ocak 2001'de Milli Savunma Bakanı Sabahattin Çakmakoglu'nun iştiraki ile açılmıştır. Türkiye, Marneuli'den sonra Temmuz 2001'de Rusya'nın boşalttığı Vaziani Üssü'nün de modernizasyonunu üstlenmiştir. Türkiye, Moskova'nın endişelerine rağmen Gürcistan'a NATO ile işbirliği kapsamında askeri desteklerini sürdürmüştür. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında Gürcistan, Rusya'dan tümüyle kopmayı ve Türkiye vasıtasıyla Batı ile bütünleşmeyi büyük olanak olarak görmüştür. SSCB sonrası tekrar ve yine Rus tesir alanına girmemek amacıyla direniş gösteren, Ermenistan gibi RF ile olumlu ilişkileri ve Azerbaycan gibi de enerji zengini olmayan Gürcistan; bölgede etkili bir oyuncu olabilme ümidini alan dışı oyuncuların yanında bularak RF ve İran gibi bölgesel kuvvetleri dengeleme politikasına dayanmıştır. Avro-Atlantik ittifaka katılması amacıyla gösterilen ilgi Gürcistan'ı ABD ile bölgenin en etkin kuvveti RF arasında bırakmıştır.¹⁶⁶ Türkiye ise Güney Kafkasya'daki çatışmalarda Dağlık Karabağ meselesinde Azerbaycan'ı desteklerken, Abhazya ve Osetya meselelerinde Gürcistan'ın iç işlerine karışmamayı ve mesafeli tavır sergilemeyi benimsemiştir.¹⁶⁷

Türkiye-Gürcistan diyalogunu etkileyen bir başka sorun da Ahıska Türklerinin anavatanları Gürcistan'a dönüşleridir. Sovyetlerin çöküşü sonrasında kırk bin civarında Ahıska Türkü Türkiye'ye yerleşmiştir. Gürcistan'ın Avrupa Konseyi üyelik şartlarından biri Türkiye'nin de girişimleriyle Ahıskalıların geri dönüşü olmuştur. Ahıskaların ana vatanlarına dönüşüne yönelik sürecin 2001'de başlaması ve 2011'de sonuçlandırılması şart koşulmuştur. Ahıska Türkleri, yaşadıkları Gürcistan'ın güneyinde bulunan Ahılkelek, Aspinza, Adıgen ve Bogdanovka gibi kentleri içeren Ahıska bölgesindeki köylerinden, Stalin'in emri ile topluca 1944'te başta Özbekistan, Kırgızistan ile Kazakistan olmak üzere Orta Asya'ya sürgün edilmişlerdir. Sovyetler döneminde memleketlerine dönmelerine müsaade edilmeyen Ahıska Türkleri, 1989'da Özbekistan'da yaşanan bazı problemler yüzünden ikinci bir sürgüne zorunlu tutularak başta Krasnodar olmak üzere, RF'nin farklı

Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Y: 2017, C: 5, Nisan Özel Sayı, s. 1.

¹⁶⁶ Bilal Alper Torun, a.g.e. s. 9.

¹⁶⁷ Ali Faik Demir, a.g.m. s. 88.

bölgelerine ve Azerbaycan'a yerleşmek mecburiyetinde kalmışlardır. Ahıska Türklerinin ikamet alamamak gibi ciddi ayrımcılıklarla ve insan hakları ihlalleriyle yüz yüze kalmaları, TC'nin Türkçe konuşan halklara dönük siyasetinde ön sıradadır. Geri dönüş yasası 2008'de yürürlüğe girecek şekilde 2007'de kabul edilmiştir. 2008'de başlayan başvurular ve değerlendirmeler, Gürcistan-Rusya Savaşı yüzünden kesilse de Ağustos 2011'de uygun görülen Ahıska Türklerine, 'vatana geri dönüş statüsü' tanınmaya başlanmıştır.¹⁶⁸

Türkiye sınırına 15 km. mesafedeki Ahıska Bölgesi; Ardahan, Şavşat, Posof ve Çıldır ilçeleri ile komşudur. Sadece Krasnodar'da 12 bin kişi olmak üzere Kafkasya, Rusya, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Ukrayna, Sibiry ve Türkiye'de birçok Ahıska Türkü yaşamaktadır. 1992'de Ahıska Türklerinin bir kısmı Türkiye'ye getirilip Iğdır'a yerleştirilmiştir. Bugün 450 bin kadar Ahıska Türkü mülteci haldedir. Gürcistan, Ahıska Türklerinin dönüşüne iki şartla imkân tanımıştır. Birinci şart; mültecilerin yalnızca Ahıska'ya değil tüm Gürcistan'a yerleşmesidir. İkinci şart ise; Türklere verilecek kimliklerde Türk ve Müslüman yerine Gürcü ve Hristiyan yazmasıdır. Gürcistan, bölge insanının esasen Türk olmayıp Meshi denen Gürcüler olduğunu, zamanla ve zorla Osmanlı tarafından Müslüman yapıp Türkleştirildikleri savını kullanmaktadır. İki yüz köy ve 5 ilçeden oluşan Ahıska'da günümüzde Ermeniler yaşamaktadır. Gürcistan, RF ve Ermenistan; Türklerin dönüşüyle yaşanabilecek bir Ermeni-Türk gerilimden ve Türkiye'nin bölgedeki nüfuzunu arttırmasından endişe duymaktadırlar.¹⁶⁹

1994'e değin Kafkaslarda Azerbaycan üzerinden ilişkiler geliştiren Türkiye; Hazar enerji kaynaklarının 1994'te dünya pazarlarına açılmasıyla Gürcistan ile ilişkilerini geliştirmeye başlamış ve bilhassa 1996-2000 aralığında Gürcistan ilişkilerine hız kazandırıp bir hava üssünü Gürcistan ile ortak kullanacak düzeyde ilerletmiş olmasına rağmen son dönemlerde Gürcistan ile ilişkilerinde ciddi gelişmeler gösterememiştir. Bu konuda Türkiye'de yaşanan iktisadi, politik ve sosyal gelişmelerin yanında Orta doğu'da yaşanan savaş, Kıbrıs sorunu gibi konuların Türk dış siyasetinde ön plana çıkmasının da

¹⁶⁸ Mitat Çelikpala, "Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet Mi, Demokratik Model Ülke Mi?", *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*, der. M. Aydın, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012, s. 105, 106.

¹⁶⁹ Cüneyt Yenigün ve M. Ali Bolat, a.g.m. s. 480, 481.

tesiri vardır. Yakın zamanda Gürcistan'da kritik değişimler yaşanmasına rağmen Türkiye bu değişimleri pasif biçimde takip etmektedir.¹⁷⁰

2008 Rus-Gürcü Savaşı sonrası yaşanan gelişmeler sonrasında Gürcistan'ın altyapısında meydana gelen yıkım, sınır komşusu Türkiye ile ilişkilerini de etkilemiş; T.C.'nin Kafkaslar vasıtasıyla Orta Asya ve RF'ye gerçekleştirdiği ticaretin durmasına neden olmuştur. BTC petrol boru hattı kısa süreliğine devreden çıkmış, BTE doğal gaz boru hattından doğal gaz akışı güvenlikten ötürü durmuştur. Rusya ile işbirliği, Gürcistan'ın toprak bütünlüğü, Abhazya'ya yaklaşım tarzı, Azerbaycan ile ilişkiler ve Dağlık Karabağ sorununun seyri, Türkiye-Ermenistan temasları, Türkiye'nin yeniden ele alması gereken önemli konulardır. Rusya-Gürcistan ilişkisinin çöküşü, Türkiye'nin Karadeniz merkezli politikaları ve bölgesel güvenlik girişimleri ile BTC/BTE boru hatları ve BTK demiryolu hattı gibi iktisadi ve politik projeler için olumsuz sonuçlar doğurmuştur.¹⁷¹

2.5.3. Gürcistan-AB İlişkileri

AB'nin Kafkasya'da, 1992'den beri gerçekleştirdiği en önemli projelerden biri TACIS Projesi'nin üç ana amacı; pazar ekonomisi ve demokrasiye geçiş, tüm seviyelerde AB ile ortaklık ve ikili temasların geliştirilmesi ile programdaki devletlerin dünya ekonomisine entegrasyonudur.

AB, BDT üyesi cumhuriyetlere uyguladığı projelerde Gürcistan'a büyük değer vermiştir. Bunlardan biri Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya'nın birbirine bağlanmasını sağlayacak bir koridoru tesis edecek TRACECA Projesi'dir. Kafkasya'dan geçip Karadeniz'e ulaşması düşünülen TRACECA projesi Mayıs 1993'te Belçika'da, Orta Asya ve Kafkasya cumhuriyetlerinin katılımı ile oluşmuştur. AB'nin diğer projesi ise 1995'te başlatılmış olan INOGATE Projesi'dir. INOGATE programının esası, bölgesel gaz taşıma sisteminin, petrol ve petrol ürünlerinin nakli düzenlerinin yenilenmesi ile Hazar Denizi'nden ve Merkezi Asya bölgesinden Avrupa ve Batı piyasalarına karbonhidrat sevki için başka güzergâhların tespit edilmesidir. AB, Gürcistan'a yardımlarını bu programlar haricinde de devam ettirmiştir. Hazar petrollerinin ve doğal gazının Gürcistan üzerinden

¹⁷⁰ Yelda Demirağ, "Bağımsızlıktan Kadife Devrime Türkiye-Gürcistan İlişkileri", *Başkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Y: 2005, C: 2, S: 7, s. 148.

¹⁷¹ Mitat Çelikpala, a.g.m. s. 103.

Karadeniz'e oradan da Avrupa'ya çıkışına AB her zaman destek vermiştir. AB, 1996 yılına kadar Gürcistan'a. 63 milyonu insani, 42 milyonu gıda, 23 milyonu teknik yardım olmak üzere yekûn 128.000.000. Euro yardımda bulunmuştur.¹⁷²

1996'da AB ve Gürcistan; 1999'da yürürlüğe girecek olan Ortaklık ve İşbirliği anlaşmasını imzalamıştır. 1996'dan itibaren AB ve ABD, Güney Kafkasya'da ve özelde Gürcistan'da işbirliği içerisinde. AB Gürcistan'a, 1991-2000 yılları arasında çeşitli programlarla 342.000.000. Euro aktarmıştır. 2003 yılında ise AB'nin Güney Kafkasya Özel Temsilciliği oluşturulmuştur. Gürcistan'daki bölgesel sorunların temelini etnik farklılıklar oluşturmaya rağmen, bölgedeki uluslararası politik rekabet de sorunların devam etmesini sağlamaktadır.¹⁷³ Zamanımızda daha çok kendi iç meselelerine dikkatini veren AB'nin karşılaştığı zorluklara (son genişleme süreçlerinin getirdiği sorunlar, iktisadi kriz vb.) bakıldığında AB, bölge için öngördüğü üyelik perspektifinden ve somut taahhütler vermekten uzak görünmektedir. AB'nin Komşuluk Politikası ve Doğu Ortaklığı teşebbüsleri Güney Kafkasya ve Karadeniz bölgesindeki ülkeler tarafından yeterli görülmemekte; bu coğrafyada etkili ve istikrarlı bir dış ve güvenlik siyaseti oluşturamadığı gözlemlenmektedir. Hayli yüksek sayıda ve birbirinden çok farklı üyelerle genişleyen AB'nin genişlemeyi orta vadede erteleme AB'nin bölgedeki güvenilirliğini zedelemiştir.¹⁷⁴

Ahıska Türklerinin Gürcistan'a geri dönüşü konusu da Gürcistan ve Avrupa Konseyi arasında şekillenen uluslararası hukuki meselelerden biridir. 2001'den itibaren bu konu ile yasal düzenlemeler yapmasına rağmen Gürcistan'ın, Ahıska Türkleri'nin geri dönüşleri konusunda pek istekli olduğu söylenemez.

Ahıska Türklerinin geri dönüşüne muhalif görüşlerin ana üç gerekçesinden birincisi; Ahıska Türklerinin aktif örgütlenmesi olan Vatan Cemiyeti'nin Rusya ile bağlantısı ve Ahıska Türklerinin Gürcistan'da etnik çatışmaları körüklemek için kullanacağına dair korkulardır. İkincisi; Güney Osetya ve Abhazya'daki savaşımlardan sonra ortaya çıkan ülke içinde yerlerinden edilmiş kişilerin toplumsal ve ekonomik sorunlarının hâlen çözülme beklediği ve Gürcistan'ın zayıf ekonomisinin bu geri dönüşü ekonomik olarak kaldıramayacağıdır. Geri Dönüş Yasası ile bir milyona yakın Ahıska Türkü'nün

¹⁷² Elnur Cemilli, a.g.e. s. 101-103.

¹⁷³ Cüneyt Yenigün ve M. Ali Bolat, a.g.m. s. 484, 485.

¹⁷⁴ Esra Hatipoğlu, "AB'nin Karadeniz ve Güney Kafkasya Siyaseti (2003-2013)", *Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış*, Ed. Okan Yeşilot, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014, s. 107.

geleceği söylentileri, 2002 yılı nüfus sayımına göre nüfusu 4.371.535 olan ve ekonomik göstergeleri iyi olmayan Gürcistan'da paniğe neden olmuştur. Üçüncü gerekçe olarak Ahıska Türklerinin sürgün edildikleri anavatanları olan Samtshe-Cavahetya bölgesinin bugün yoğun olarak Ermenilerin yaşadıkları yerler olması nedeniyle Ermeniler ile Ahıska Türkleri arasında çıkabilecek etnik çatışmalar gösterilmektedir. Ayrıca, Ahıska Türkleri'ne dair Gürcü makamlarının yaygınlaştırmaya çalıştığı ve elit kesimden de kabul gören fikir, Ahıska Türkleri'nin aslında Müslümanlaş(tırıl)mış Gürcüler olduklarıdır. Ahıska Türklerine, sürekli olarak Gürcistan'da yaşayacaklarsa Türk kimliklerini unutup Gürcü kimliğini benimsemeleri gerektiği mesajı verilmek istenmektedir.¹⁷⁵

2.5.4. Gürcistan-ABD İlişkileri

90'lı yıllarda ABD'nin Ortadoğu enerji kaynaklarına en önemli alternatif olan Orta Asya petrol ve doğalgaz kaynaklarına erişmek adına yürüttüğü siyaset, eski Sovyetler Birliği'nde bulunan devletlere dış yardımlar sağlayıp demokratik idarelerin kurulabilmesini ve bölge devletlerinin ABD ile yakınlaşmasını sağlayabilme yönünde olmuştur. Clinton Doktrini'nin bilhassa eski SSCB alanındaki devletleri hedefleyen demokratik genişleme siyaseti, NATO'nun genişlemesiyle ilişkilendirilip stratejik değer kazanmıştır. Bu anlamda Güney Kafkasya devletleri ABD'nin demokrasi anlayışının ve NATO'nun genişleme siyasetinin önemli aktörleri görülmüştür. 1992'de ABD Başkanı Bush'un imzaladığı eski SSCB devletlerini kapsayan 'Özgürlüklere Destek Yasası' Clinton idaresinde etkince sürdürülmüştür. Bu yasayla yirmi senede eski SSCB cumhuriyetlerine 41 milyar dolar yardım sağlanmıştır. Bu yasa ile gerçekleştirilen yardımlar: Demokrasi ve ekonomik reform programı; Ekonomik ve sosyal reform programı; İnsani yardım programı ve Güvenlik programı olmak üzere 4 paket program şeklinde sağlanmıştır. Bu programlarla ilgili ülkelerdeki siyasi partilere, medya kuruluşlarına, hükümet dışı örgütlenmelere ve sivil topluma çeşitli yardımlar sağlanmıştır.¹⁷⁶

Sovyetlerde bağımsızlık akımı ilk önce Güney Kafkasya'da Azerbaycan ve Gürcistan'da başlamıştır. 1988'de, Bakü'de başlayan özgürlük hareketi kısa sürede Gürcistan'a yayılmış ve Gürcistan'daki milliyetçi devinim sonrasında yeni liderler ve

¹⁷⁵ Yuliya Bilestka ve Turgut Kerem Tuncel, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüşü ve Ermeni Faktörü", *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset*, Ed. Ayşegül Aydıngün vd., Terazi Yayıncılık, AVİM 2016, s. 319-323.

¹⁷⁶ Bilal Alper Torun, a.g.t. s. 15,18.

kurumlar doğmuştur. Gürcü Erdemli Aziz İlia Topluluğu'nun kurucusu Zviad Gamsahurdia gibi yeni liderlerin özgürlükçü hareketleriyle 1990'da Gürcistan bağımsızlığını ilan etmiştir ve Z. Gamsahurdia, Gürcistan Yüksek Sovyeti'nin başkanlığına seçilmiştir. Rusya'nın Gürcistan'daki başlarını yok etmek amacıyla milliyetçi siyaset izleyen Gamsahurdia, 31.03.1991'de Gürcistan'ın SSCB'den ayrılması, bağımsızlığının millet tarafından kabul edilmesini onaylatmak amacıyla yaptığı referandumda seçimleri uluslararası arenaya taşımak için eski ABD Başkanı R. Nixon'ında gözlemciler arasında olduğu ABD'li ve Avrupa'lı davetliler getirtmiştir. Gamsahurdia, Bağımsız Gürcistan'ın ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹⁷⁷

1990'da Yuvarlak Masa İttifakı'nın başkanı seçilen Gamsahurdia, Kasım 1990 parlamento seçimlerinde %54 oyla Gürcistan Yüksek Sovyeti'nin (Parlamento) Başkanı seçilmiştir. Mart 1991'de SSCB'nin devamı amacıyla gerçekleşen referanduma Gürcistan katılmayarak 09.04.1991'de kendi bağımsızlığını ilan etmiş ve Gürcistan'ın Mayıs 1991'deki ilk cumhurbaşkanı seçimini Gamsahurdia kazanmıştır. Gamsahurdia döneminde, ABD'nin en büyük rakibi olan Sovyet Rusya Gürcistan'da dışlanmıştır. Muhafızlarının artan baskılarıyla Ocak 1992'de iktidarı bırakarak Çeçenistan'a sığınan Gamsahurdia; Çeçenistan'a sığınsa da kendisini cumhurbaşkanı olarak görmüş ve siyasi faaliyetine 1992 sonlarına kadar devam etmiştir.

4-6 Eylül 1992'de Grozni'de, Azerbaycan Cumhurbaşkanı E. Elçibey'in girişimleriyle başlatılan "Kafkas Evi" birliğine, Çeçenistan Devlet Başkanı Cevhar Dudayev ve Azerbaycan Devlet Başkanı Müşaviri Arif Hacıyev ile birlikte Gürcistan'dan Gamsahurdia katılmıştır. Amacı; Kafkasya'da Rus etkisini azaltmak ve Rusya'nın dayanaklarını mahvetmek olan toplantıya Rusya'nın Kafkasya'daki kalesi görevini yüklenen Ermenistan da davet edilmiştir. Gamsahurdia'nın ve Elçibey'in iktidarlık süreçleri birçok açıdan aynıdır. İkisinin de iktidardan düşmesini Rusya yanlısı muhalif güçler gerçekleştirmiştir. Gamsahurdia'nın 10 aylık iktidarının sonrasında göreve gelen SSCB'nin son Dışişleri Bakanı olan Eduard Şevardnadze'dir. Şevardnadze, Rusya ile temaslarını sıcak tutmaya çalışsa da Rusya'ya bağlanmayı istememiş; Rusya'nın önerdiği BDT üyeliğini bu nedenden birkaç kez geri çevirmiştir ama artan Abhazya problemine daha fazla dayanamayarak 1993'te BDT üyesi olmak zorunda kalmıştır.

¹⁷⁷ Elnur Cemilli, a.g.e. s. 95-97.

Eski SSCB bölgelerinden vazgeçmek istemeyen ve bu alanları yeni RF'nin etki alanı olarak gören Rusya'da; 1993'te dönemin RF Dışışleri Bakanı Andrey Kazırev tarafından gündeme getirilen Yakın Çevre Doktrini, Cumhurbaşkanı B. Yeltsin tarafından onaylanmıştır. RF, Yakın Çevre Doktrini ile Batı'ya ve ABD'ye bölgedeki en etkili kuvvetin kendisi olduğunu göstermek istemiştir. Bu anlaşmaya dayanarak BDT güvenliğinin korunması için Tiflis yakınlarında 3 askeri üs oluşturulması kararlaştırılmıştır. Anlaşma ile Rusya, Gürcistan topraklarının savunmasına destek vererek Gürcistan Ordusu'nun oluşturulmasına ve eğitimine yardımcı olacaktı. RF, Mart 1995'te Gürcistan'ı Rusya'ya ait 4 askeri üs hakkı veren bir anlaşmaya da mecbur etmiştir. Muhafiflerin Şevardnadze'yi Gürcistan'ı Rusya'ya satmakla suçladığı olaylar sonucunda Şevardnadze Rusya ile olan ilişkilerine yeniden bakmak zorunda kalınca, Ağustos 1995'te Rusya'nın desteğiyle kendi güvenlik başkanı tarafından Şevardnadze'ye suikast girişiminde bulunulmuştur. Bu girişiminin ardından Rusya politikasını sertleştiren Şevardnadze, Ekim 1996'da aldığı karar ile Şubat 1994'te imzaladığı Gürcistan sınırlarını Rus Birlikleri ile birlikte koruma anlaşmasından çekinerek hudutlarda Gürcü askeri varlığının gerekliliğini bildirmiştir. Bu dönemde, Şevardnadze'nin RF ile ilişkilerinin bozulmasının temel nedeni; ABD'nin ve Batılıların, Hazar petrollerini çıkartmak amacıyla Azerbaycan'a büyük yatırımlar yapmış olması; bu yatırımların güvenliğini sağlayabilmek amacıyla Gürcistan'ı RF'den uzaklaştırarak kendi etki sahasına sokmaya çalışmasıdır.

1997'de Gürcistan, Azerbaycan, Ukrayna, Moldavya ve 1999'da Özbekistan'ın katılımlarıyla ortak işbirliği olan GUUAM meydana gelmiştir. Gürcistan, arazisindeki Rus üslerinin kapatılmasını, Rus Ordusu'nun ülkesinden çıkmasını istemiş ama Rusya buna yanaşmamıştır. Rusya ve Gürcistan'ın 17.11.1999'da İstanbul'da yapılan AGİT Zirvesi'nde yayımladıkları bildiri Vaziani ve Gudauta askeri üslerinin boşaltılmasının 1 Temmuz 2001'de biteceğini söylüyordu. Askeri üslerini kaybetmeye başlayınca Rusya, ülkeyi iktisadi olarak denetimi altında tutmaya çalışmıştır. Rusya, bu amaçla Gürcistan yurttaşlarına Aralık 2000'den itibaren vize uygulamış ancak Abhazları, Osetinleri ve Acarları bu uygulamanın haricinde tutmuştur.

Şevardnadze'nin Sovyetlerin son Dışışleri Bakanı oluşu onun pek çok Batılı ve ABD'li idarecilerle kişisel ilişkiler kurmasını sağlamıştır. Şevardnadze idaresinin, ABD'ye yönelik politika izlemesinde ülkede meydana gelen etnik çatışmaları sonlandırmak amacıyla Rusya'dan arzuladığını alamaması, RF'nin Gürcistan'ı arka bahçesi gibi görmesi

ve Hazar enerji kaynaklarının ABD'li ve Batılı şirketlerce işletilmesinde dışarda kalmama esasları yatmaktadır.¹⁷⁸

Hazar enerji kaynaklarının batı piyasalarına ulaşması amacıyla Bakü'de yapılan anlaşmalar sürecinde, ABD bölgedeki enerji kaynaklarının Ermenistan'dan geçişini uygun bulmuş ancak Dağlık Karabağ Savaşı yüzünden Azerbaycan bu duruma ikna olmamıştır. 1996'da ABD'nin Gürcistan'a daha çok bağlandığını ve iktisadi yardımlar haricinde de iç politikada etkili olduğunu görürüz. Clinton idaresi, 1996'dan beri ilerletmeye çalıştığı Gürcistan ilişkilerinde, Gürcistan'ın koruyucusu ve RF'nin Gürcistan'ın bağımsızlığına tehdit özelliğini önleyen hami rolünde olduğunu göstermiştir. Bu devirde USAID tarafından Gürcistan'a, ekonominin yeniden yapılandırılması, demokratik değişimin ve sosyal istikrarın sağlanması için yardımlar sağlanmıştır. USAID, Gürcistan idaresine bütçe ve iktisadi yenilikler hususunda danışmanlık da sağlamıştır. 1997'de mali yardımlarını artıran ABD, Gürcistan Ordusu'na yaklaşık 17.6 milyon dolar yardımda bulunmuştur. 1998'de ise bir buçuk milyon dolar daha yardım gören Gürcistan'da ABD'li şirketler iki kat artmıştır. ABD'nin Gürcistan'a dönük siyasi ve iktisadi desteği NATO kapsamında devam etmiştir. 1999'da, ABD, Gürcistan'a 143.900.000. \$ yardım etmiştir. 1998'de Gürcistan'a USIAD tarafından 57 milyon dolar, USDA tarafından 17.800.000. \$ yardımda bulunulmuştur. Gürcistan, Ermenistan'dan sonra eski Sovyet ülkeleri arasında ABD'den en fazla destek gören devlet olmuştur. USAID verilerince 1992-2000 seneleri kapsamında; ABD Gürcistan'a toplam 680.663.936. dolar yardım; Azerbaycan'a toplam 203.899.012. dolar; Ermenistan'a ise toplam 754.976.968. dolar yardımda bulunmuştur.¹⁷⁹ ABD, Gürcistan Ordusu'nun modernizasyonu ve silahlandırılması için FMF ile IMET programlarıyla askeri yardımlar sağlayarak Güney Kafkasya'da en fazla askeri desteği Gürcistan'a sunması iki nedenden kaynaklanmaktadır: RF'nin politik ve askeri baskısına karşın Gürcistan Ordusu'nun direncini sağlamak ve ileride NATO'ya katılması düşünülen Gürcistan Ordusu'nun modernizasyonunu oluşturmak. ABD Savunma Bakanlığı, 2000'de Gürcistan'a 25.29 milyon \$ yardım sağlamış ve 2000 yılında Gürcistan'da ABD'ye politik destek ciddi oranda yükselmiştir.

Putin'in iktidara gelerek Güvenlik Doktrini'ni kabul etmesi ABD'yi endişelendirmiştir. Ermenistan'da yetkin güç olan Rusya'nın Gürcistan'da yetkin güç

¹⁷⁸ Elnur Cemilli, a.g.e. s. 103-109.

¹⁷⁹ Bilal Alper Torun, a.g.t. s. 19-20.

olması istenmemiştir. RF'nin elindeki Gürcistan'da çok sayıda Rus üssünün olması ve II. Çeçen-Rus Savaşı yüzünden kendi hudut güvenliğini tesis etmek istemesi kozlarına rağmen; 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında ABD ile NATO tarafından başlatılan askeri operasyonlar dünyayı yeni bir yapılanmaya itmiştir ve bu yapılanma Güney Kafkasya'da Gürcistan aracılığıyla başlamıştır.¹⁸⁰

65 km. uzunluğundaki Panki Vadisi, Tiflis'in 190 km. kuzeydoğusunda Gürcü-Çeçen sınırındadır. I. Çeçen Savaşı'nda (1994) gündem olan vadi, II. Çeçen Savaşı (1999) başlayınca RF ve Gürcistan arasında problemlili bir bölge olmuştur. RF, Panki Vadisi'nde Çeçen savaşıçılarının bulunduğı iddiasıyla 30 bölgeye askeri harekat gerçekleştirmek istemiştir. Gürcistan'ın bu duruma müsaade etmemesine rağmen RF'nin 2000-2002 yıllarında sahayı pek çok defa bombalaması, RF-Gürcistan ilişkilerini germiştir. 11 Eylül ardından ABD, el-Kaide militanlarının Panki Vadisi'nde bulunduğı iddiasıyla Gürcistan birlikleriyle vadiye kendi askeri birliklerini yerleştirmiş; eğitim, danışmanlık amacıyla iki yüz üst düzey askerini Gürcistan'a yollamış ve Gürcistan Ordusu ile askeri üslerinin modernizasyonu için Türkiye ile birlikte çalışma içerisine girmiştir. Bu amaçla bin beş yüz kişilik özel bir Gürcü birliğı, ABD tarafından eğitilmiştir. 1995'ten beri Gürcistan'a Barış Gücü adıyla subay ve gözlemci gönderen Türkiye de Gürcistan'a askeri ve iktisadi yardımlar sağlamaktadır.¹⁸¹ Gürcistan'a en çok dış yatırım, ABD tarafından yapılmaktadır. Yardımlar, daha çok; Gürcistan idaresine iktisadi ve ticari yenilikler amacıyla danışmanlık hizmetleri de veren USAİD tarafından finanse edilmektedir. ABD, IMF ile Gürcistan idaresine 2000'e kadar toplamda 294.000.000. \$ yardımda bulunmuşsa da Gürcistan hala Rusya'ya olan ekonomik bağımlılığından kurtulamamıştır. 2000'de Gürcistan, ABD desteğıyle DTÖ üyeliğıne kabul edilmiştir.

Gürcistan'ın, ABD'nin İran ve Irak'a karşı girdiğı kapışmada bir üs olması Gürcistan'ı, ABD'nin müttefikine dönüşmüştür. Yoğun olarak 1996'da başlamış Gürcistan-ABD ilişkileri, Gürcistan'ın jeopolitik konumu ve Batı ile bütünleşme stratejisi sebebiyle müttefiklik seviyesine yükselmiştir. Bugün de, ABD-Gürcistan ilişkileri çok yönlü biçimde gelişmektedir.¹⁸²

¹⁸⁰ Elnur Cemilli, a.g.e. s. 117-122.

¹⁸¹ Cüneyt Yenigün ve M. Ali Bolat, a.g.m. s. 471.

¹⁸² Elnur Cemilli, a.g.e. s. 126, 127.

Rusya Gürcistan'da Abhazları, Acarları ve Osetleri desteklerken; ABD de Gürcistan ve Türkiye'yi etki sahasına çekerek dünyaya Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne karşı tüm eylemlere karşı olduğunu bildirmektedir. Ekim 2001'de Şevardnadze'nin Washington'da yaptığı "Gürcistan Rusya'nın güney kanadı değil Türkiye'nin kuzey kanadıdır" açıklaması Gürcistan'da hâlâ bir devlet politikası olarak devam etmektedir. ABD-Gürcistan ilişkisinin ABD tarafından en önemli nedeni; ABD'nin RF'yi olabildiğince "çevreleme" siyasetidir. Bölgedeki problemlerin çözülmemesinin temel nedeni de bölgenin bir tür soğuk savaş dönemini hatırlatan bir rekabet sahasına dönüşmüş olmasıdır.¹⁸³ Temmuz 2010'da ABD Dışişleri Bakanı Hilary Clinton, Tiflis'de RF'yi Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne saygılı olmaya davet edip, ABD'nin RF'nin Abhazya ve Güney Osetya'da askeri üs inşalarından duyduğu tedirginliği dile getirdiyse de konu ile ilgili somut adımlar atılmamıştır.¹⁸⁴

2.5.5. Gürcistan'ın Ermenistan ve Azerbaycan İle İlişkileri

Ermenistan ve Azerbaycan'ın dünya ile bağlantısını Gürcistan sağlamaktadır. Rusya'nın Akdeniz, Ortadoğu ve Afrika bağlantıları Gürcistan vasıtasıyla sağlanmakla beraber Ermenistan ile olan bağı da Gürcistan üzerinden gerçekleşmektedir. Gürcistan Sovyetler döneminde sorun yaşamadığı Ermenistan ile SSCB'nin dağılmasından sonra etnik ve arazi temelli sorunlar yaşamıştır.

Çoğunluğu Ermenilerden oluşan Cevaheti sahası Tiflis'i endişelendirmektedir. Gürcistan'ın Ermenistan hududunda yer Cavaleti'de 2002 senesi verilerine yaklaşık 250 bin civarında Ermeni yaşamaktadır. Tam ismi Sameshi-Cavaleti olan bölge Ermenilerce Cavahe şeklinde adlandırılmaktadır. Gürcistan'ın bağımsızlığı sonrası yaşadığı ilk sorunlardan fırsatla Ermeniler, RF'nin Gürcistan karşıtı tavrını da kullanıp bölgeyi paramiliter örgütlerinin etkisi altına alabilmişlerdir. 1917 Bolşevik İhtilali sonrasında Gürcü, Ermeni ve Azeriler bir araya gelip Transkafkasya Federal Cumhuriyeti'ni ilan etmişler ve 6 ay sonra bu cumhuriyet dağılmıştır. Transkafkasya Cumhuriyeti'nin dağılması sonrası Ermeniler; Büyük Ermenistan iddiaları ile Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'dan toprak istemiştir. Gürcistan'dan Tiflis'e değin uzanan, Kür ırmağının batısındaki toprakları talep eden Ermeniler; 1918'de bu topraklar için harekete geçmiş ve

¹⁸³ Cüneyt Yenigün ve M. Ali Bolat, a.g.m. s. 486.

¹⁸⁴ Mitat Çelikpala, a.g.m. s. 102.

yaşanan savaş İngilizlerin aracılığı ile ateşkese bağlanmıştır. Bölge Kızıl Ordu'nun işgal edilmesinden sonra Tiflis güneyindeki Borçalı'nın bir kısmı Ermenistan'a verildiğinde Ermeniler Cavaheti'yi de talep etmişlerdir. Demir perde döneminde donan bu meseleler iki tarafın akademisyenlerince hep bir mesele olma durumunu korumuştur. SSCB'nin yıkılışından sonra Ermeniler, Cavaheti, Karabağ ve Nahçıvan'ı topraklarına katma eğilimine devam etmiştir. Bu süreçte 1918'de Gürcüler ve Azeriler ile savaşan Ermeniler, RF'nin direktifleriyle Azeriler ile mücadele etmeyi seçerek Cavaheti'de daha pasif bir siyaseti uygulamışlardır.¹⁸⁵

Karabağ Savaşı yüzünden Azerbaycan ve Türkiye ile hudutları kapalı olan Ermenistan, Gürcistan'daki Ermeni hareketlerine görünür destek vermekten kaçınmaktadır çünkü dışarı ile olan bağlantısını sadece İran ve Gürcistan üzerinden sağlamaktadır. Gürcistan da sınırlarını Ermenistan'a kapatırsa, Ermenistan büyük bir iktisadi krizle karşılaşacaktır. Ermenistan, Gürcistan ile 1994'ten beri Ahalkalek (Ahıska Bölgesi)-Gümrü Demiryolu projesi kapsamında birlikte çalışmaktadır. Gürcistan ve Ermenistan ilişkilerini bozmak istememektedirler. Ermenistan, Gürcistan'ın arazisini kullanıp dışarı ile iktisadi temaslarını canlı tutmak ve en büyük destekçisi Rusya'yla bu arazi üzerinden kara bağlantısı oluşturmak istemekte; Gürcistan ise ülkede gelişen etnik karışıklığa bir yenisi olabilecek Ermeni ayaklanmasını istememektedir.¹⁸⁶

1994'te Gürcistan'da yaşanan idari düzenlemelerle Sovyetlerden kalan rayon düzeninden vilayet düzenine geçilince merkezi Ahıska olan Sameshi-Cavaheti vilayeti oluşturulmuştur. Eski Cavaheti'ye göre yeni vilayet daha geniş sınırlara sahip olunca Ermeniler özerklik taleplerini yükseltmiştir. Tsalka rayonundaki Türkçe konuşan Urumların Yunanistan'a göçüyle Tsalka'daki Ermenilerin nüfusu yükselince Ermeniler; Tsalka'nın da Sameshi-Cavaheti'ye bağlanmasını talep etmişlerdir. Cavaheti'de Gürcü Larisi değil, Ermeni Dramı ve Rus Rublesi kullanılır. Rusya ile bağlantısını ve dış ticaretinin %80'ini Gürcistan vasıtasıyla sağlayan Ermenistan, Cavaheti meselesinin silahlı çatışmaya dönüşmesiyle Karabağ'daki kazanımlarını dahi kaybedeceğini düşündüğünden özerkliğin silahlı çatışmayla değil, politik yollardan elde edilmesi tavrını sürdürmektedir. Gürcistan-RF arasında senelerce sorun olan ve Türkiye sınırına 30 km. uzaklıkta bulunan Ahıkelek üssü, Cavaheti bölgesindedir. Ermenistan'a da sınırı olan bu bölgedeki insanların

¹⁸⁵ Cüneyt Yenigün ve M. Ali Bolat, a.g.m. s. 457, 473, 474.

¹⁸⁶ Elnur Cemilli, a.g.e. s. 113.

çoğu, üsse iktisadi olarak bağımlıdır. Ahıskalıların geri dönüşü meselesi de Cavaheti Ermenilerini ve Ermenistan'ı etkilemektedir. Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne verdiği 2011'e kadar Ahıska Türklerinin dönüşünün tamamlanması taahhüdünce bölgeye Türklerin geleceği ihtimali Ermeni nüfusun üstünlüğünü azaltacağı ve Türkiye sınırına yerleşecek Ahıska Türkleri'nin Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini arttırabilecek oluşu Ermenileri endişelendirmektedir. Dağlık Karabağ meselesinin çözülmesinde yaşanacak gelişmeler sonucunda; Türkiye hududunun açılması halinde Gürcistan'a bağımlılığı azalacak olan Ermenistan, Cavaheti meselesini yükseltebilir. Bu durumda Türkiye'nin bölgeye olan siyaseti büyük önem arz edecektir.¹⁸⁷

SSCB'nin çöküşünden itibaren Kafkasya'da iki ana stratejik ittifak ekseninden bahsedilir. Bu eksenler: Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan ve RF-Ermenistan-İran stratejik eksenleridir.¹⁸⁸ Örneğin; Ermenistan eski Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan, RF'ye iktisadi tabiiyetten sıyrılabilmek amacıyla Kafkasya ülkeleriyle işbirliğine değer verilmesi tavrını göstermiştir. Güney Kafkasya devletlerinin iktisadi ve siyasal işbirliği içerisinde olmalarının Kafkasya'daki kontrolünü zayıflatacağını bilen Rusya, Ermenistan'daki bazı dinamiklere etki ederek Petrosyan'ı istifaya zorlamış ardından Rusya yanlısı politika izleyen Koçaryan, cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹⁸⁹ Ancak bu eksenlerde de; 2020 Dağlık Karabağ Ateşkes Anlaşması sonrası önemli değişimlerin yaşanmış olduğu gerçeğini de belirtmek gerekir.

Kritik önemdeki Ermenistan-Gürcistan ilişkileri, en az çalışılmış konularındandır ve göz ardı edilmiştir. İlişkilerini korumaya çalışıyor görünen iki ülkenin de bazı sorunları hala devam etmektedir. Kafkasya'daki birçok olayın gidişatını değiştiren 5 Gün Savaşı sonrasında 2008'de Gürcistan'daki Ermeni ayrılıkçı hareketleri zirveye çıkmıştır. Ermenistan'ın 2006'da diaspora Ermenileri ile ilişkilerin kuvvetlendirilmesi için çifte vatandaşlık kanununu yürürlüğe soktuğundan günümüze Ermeni liderler, diaspora Ermenilerine çifte vatandaşlık almaları yönünde çağrılarda bulunmaktadır. Çifte vatandaşlığı reddeden Gürcistan'da ise 20.000 civarında Gürcistan yurttaşı Cevaheti Ermenisinin, Ermenistan pasaportunun olduğu iddia edilmektedir ki bu da ilişkilerde yeni bir mesele olarak gündemdedir. Cevaheti Ermeni örgütleri ise uzun zamandır daha fazla öz

¹⁸⁷ Cüneyt Yenigün ve M. Ali Bolat, a.g.m. s. 475, 476.

¹⁸⁸ Mitat Çelikpala, Cavid Veliyev, a.g.m. s. 2.

¹⁸⁹ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 307.

idare hakkı, dil statüsü verilmesi, Ermeni kiliselerinin iade edilmesi ve Cevaheti'de silahsızlandırılmış bölge kurulması gibi isteklerini dile getirmektedirler.¹⁹⁰

1970'lerin başına kadar Azeri tarihinde Türklerin rolü ön plana çıkarılamamıştır. Stalin devrinde Azeri tarihçiler tarihlerini Pers Medleri ile bağdaştırmaya zorlanırken; Stalin sonrasında da Azerilerin kökleri Antropeten ve Kafkas Albanlarına dayandırılmaya çalışılmıştır. Uzun süre boyunca Azeri kimliğinin; bölgede yaşamış olan Medler, Atropetenler, Albanlar ve Türkler ile pekiştirilmesi tamamıyla Türklere dayalı bir tarih yazımını önlemiştir. Bakü bu teorilerden hareketle; Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermenilerin Ermeni değil, Kafkas Albanlarının torunları olduğu iddiasında bulunmuştur. 1980'lerin ortalarında ortaya çıkan Ebulfez Elçibey gibi yeni milliyetçilik yanlıları, Albanların Türk kökenli olduklarını öne sürmüştür. İmam Mustafaev (1954-1959), Veli Akhundov (1959-1969) ve Haydar Aliyev (1969-1982) yönetiminde oldukları sürelerde etnik ve kültürel isteklere yönelik geliştirdikleri usçu yaklaşımlar ile Azeri ulusalcılığının gelişmesine katkı sağlamışlardır.¹⁹¹

SSCB döneminde en büyük görevlerine Gürcistan ve Azerbaycan KGB'lerine Başkan tayin edilmekle başlayan H. Aliyev ve E. Şevardnadze'nin her ikisi de ülkelerinde Komünist Parti I. Sekreterliği'ne, oradan da Sovyetler Birliği Politbüro üyeliğine yükselmiş iki siyasetçilerdir. SSCB Başbakan Yardımcılığı'nı yürüten H. Aliyev'in ve SSCB Dışişleri Bakanı görevini yürüten Şevardnadze'nin siyasetlerine bakıldığında Azerbaycan ve Gürcistan'daki yaşanan olayların ve politik uygulamaların büyük benzerliği dikkat çeker. Nüfusunun %5,7'ni Azerbaycan Türkleri'nin oluşturduğu Gürcistan'da 31 bine yakın Azerbaycan Türkü; Tiflis ve Kvemo vilayetine bağlı semtlerde yaşamaktadır. Bu bölge, Borçalı Bölgesi olarak adlandırılır.¹⁹²

¹⁹⁰ Aslan Yavuz Şir, "Ermenistan'la Gürcistan Arasında Yeni Bir Dönem Mi, Yeni Gerginlikler Mi?", *AVİM*, Y: 2019, S: 5, Bağlantı:

<https://avim.org.tr/tr/Yorum/ERMENISTAN-LA-GURCISTAN-ARASINDA-YENI-BIR-DONEM-MI-YENI-GERGINLIKLER-MI>

¹⁹¹ Fırat Karabayram, a.g.e. s. 56.

¹⁹² Elnur Cemilli, a.g.e. s.114-115.

III. BÖLÜM: ABHAZYA

3.1. Abhazlar ve Etnik Kimlik

Abhazya, Kafkasya'nın batı bölgesinde Kafkas Dağları ve Karadeniz arasında uzanan, kıyılarında subtropikal bitki örtüsü, dağlarında beyaz karları eksilmeyen diyardır. Kadim çağlardan beri bu diyara Apsnı (Abhazya); bu ülkede yaşayan halka ise Apsuva (Abhaz) denir.¹⁹³ Abhazya'da yaşayan insanlar kendilerine Apsuva, ülkelerine ise Apsnı der. Apsnı ismi; canlar diyarı, ruhlar diyarı, su diyarı veya 'su kenarında yaşayanlar' anlamına gelir.¹⁹⁴ Apsnı, Abhazca Abhazya'dır. Apsua, Abhazca Abhaz demektir. Apsua kelimesi sözlükte halk veya canlar anlamı taşır.¹⁹⁵

7. yüzyılda Abhazya'da yaşayan Abhazların ataları olan Abaskların ve Apsillerin arasındaki birliğe, yakın komşuları içinde tek yazılı alfabesi olan Gürcüler; Abasg, Abazh, Abazkh demiştir.¹⁹⁶ Apsuva kavramı; ruh, can ve su anlamları taşır. Araştırmacı Ömer Beygua'ya göre ise Apsuva kelimesi birçok Kafkas otoktonlarının ortak adı olan 'As' kelimesinden gelmektedir. Aps ve Apsu kelimeleri Sümerler'de de sıklıkla kullanılmıştır. Apsnı'daki halkın bir bölümü 13. ve 14. asırlarda kuzeye, Adigelerin ve Karaçayların yaşadığı Kuban Bölgesi'ne yerleşmiştir. Bu topluluk, Kabardeylerce Bashağ, Nogaylar ve Karaçaylarca Altı Kesek şeklinde, yazılı olarak ise Aşuva ve Tapanta şeklinde adlandırılır.

17. ve 18. yüzyıllarda Apsnı'dan yine bir grup asırlar önce giden soydaşlarıyla aynı bölgenin dağlık kısmına yerleşerek kelime anlamı dağlık bölge insanı, halkı demek olan 'Aşkaruva' adı almıştır. Gürcülerin Abhazya'daki komşularına verdikleri Aphazi ismi, Rusça'da 'Abazin' biçimine getirilip Aşuva ve Aşkaruva grupları için kullanılmıştır. Türkler ve Araplar ise Abhaz halkına 'Abaza' demişlerdir. Türkiye'de Apsuva, Aşuva ve Aşkaruvaların geneli için kullanılan 'Abaza' ifadesi; Abhazya'da Aşuva ve Aşkaruvalar için kullanılır. Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde Aşuva ve Aşkaruvaların yaşadığı bölgeye Abazaşa denir.¹⁹⁷

¹⁹³ Valeri Beygua, *Abhazya Tarihi*, çev: Papapha Mahinur Tuna, As Yayın, İstanbul 2000, s. 146.

¹⁹⁴ Selçuk Sımsım, *19 ve 20. Yüzyıl Abazaların Politik Tarihi (1770-1993)*, APRA Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 24.

¹⁹⁵ Sula Benet, *Abhazlar Kafkasların Uzun Ömürlü İnsanları*, Kafkas Derneği Yayınları, Ankara 2002, s. 151.

¹⁹⁶ Valeri Beygua, a.g.e. s. 28.

¹⁹⁷ Selçuk Sımsım, a.g.e. s. 25, 26, 36.

Harita 1: Abhazya Haritası¹⁹⁸

Abhazya, 1864 Büyük Çerkes Sürgünü öncesinde Sadz, Bzıb, Guma, Abzhya, Dal-Tsabal, Pskhu-Aibga, Samurzakan olarak yedi tarihi kısma ayrılmıştır. Bunlar günümüzde Gagra, Gudauta, Sohum, Gulripş, Oçamçıra, Tkvarçal ve Gal adlı idari bölgelerin bulunduğu yerlerdir. Abhazlar; dil bakımından Abazinler, Adigeler, Kabartaylar, Çerkesler ve Ubıhlar gibi Kafkas Dil Ailesi'nin Abhaz-Adige Grubu'na aittir.¹⁹⁹

26.11.1994'te Abhazya Yüksek Sovyeti'nce kabul edilen Abhazya Anayasa'nın 1. Maddesi'nce; Apsnı Devleti, tarihsel sahibi olan Abhaz halkının haklarını müdafaa etmeye kararlı, egemen ve demokratik bir hukuk devletidir. Kafkasya'nın otokton halklarından olan Abhazların ülkesi Apsnı; Sadz, Bzıp, Guma, DalTzabal, Abjuwa ve Samırzakan tarihi bölgelerinden oluşur.²⁰⁰

3.2. İlk Çağdan 19. Yüzyıla Abhazya'nın Tarihsel Arka Planı

Abhazya tarihi, binlerce yıllık bir derinliğe ve genişliğe sahip büyük bir denizin bileşenidir. Çevresinde sürekli genişlemek isteyen politik ve kültürel güç merkezlerinin yer

¹⁹⁸ Abhazfed, *Abhazya Cumhuriyeti*, İstanbul 2016, s. 7.

¹⁹⁹ Stanislav Lakoba vd., *İlk Çağlardan Günümüze Abhazya Tarihi*, CSA Global Publishing, İstanbul 2014, s. 372.

²⁰⁰ Vahdang Abhazou, *Seferberlik Zamanı*, çev: Oktay Çkotua, Alaşara Matbaa, Sohum 2002, s. 3-4.

alması ile her daim yaşanan ölümcül rekabet; Abhazya'nın ve Abhaz halkının kaderi olmuştur.²⁰¹ Buna rağmen Abhazlar, asırlarca süren belirsiz yaşam koşullarına karşın kendilerine özgü bir iyimserlik geliştirerek çağlar boyunca varlıklarını sürdürebilmişlerdir.²⁰²

Abask, Apsil, Sanig ve Misimyan halklarının birleşiminden doğan ve beş bin yıllık bir kültür birikimine sahip olan Abhazlar, ilk kuvvetli devlet örgütlenmesini 8. yüzyılda gerçekleştirmiştir. 730'da Abhaz Krallığı, 10. ve 11. asırlarda Batı Gürcistan'ı da kapsayacak biçimde yayılınca başşehrini Novy Afon'dan Kutaisi'ye taşımıştır. Abhaz Krallığı'nın Moğol istilasıyla yıkılmasının ardından Abhazya; Arap, Pers, Bizans istilalarına uğramış ve 1555'te Osmanlı, 1810'da ise Çarlık denetimine geçmiştir. Tüm bu devirlerde Abhazya'nın siyasal mevcudiyeti ile devlet yapısı sürmüştür. Abhazlar, 19. yüzyıl başlarında diğer Kuzey Kafkasya halkları ile birlikte Rus Çarlığı'na karşı savaşa girmiştir. 1864'te biten savaş Abhazya'nın nüfus yapısını altüst etmiştir. Abhaz halkının % 70'ten çoğu Abhazya'dan sürgün edilmiştir. Boşaltılan topraklara ise Ruslar, Kazaklar ve Gürcüler yerleştirilmiştir.²⁰³

Abhazya'nın başkenti Sohum'a (Akua), tarihsel devirlerde farklı adlar verilmiştir. Sohum'a; Yunanlılar Dioskuria, Romalılar Sebastopolis, Osmanlılar Sohumkale, Gürcüler Gürcüce kayın ağacı anlamı taşıyan Tskhumi, Ruslar Sokhumi, Mingreller Agujika, Abhazlar ise Akua demişlerdir. Dioskuria'nın temeli Miletos (Milet/Aydın) sakinleri tarafından M.Ö. 6. yüzyılda Sohum'da atılmıştır. Kente yolcu ve denizcilerin Tanrıları olan ikiz kardeşlerin şerefine Dioskuria ismi verilmiştir. Helenistik dönemde Dioskuria çok önemli bir ticaret merkezidir. Coğrafyacı Strabon, M.Ö. III. ve I. asra ait kaynaklara dayanarak kentte 70 çeşit milletin olduğunu bildirmiştir. Pontus Kralı VI. Mithridates'in kentte gelmesiyle tersane kurulmuş, Sohum büyümüş ve kral adına sikke bastırılmıştır. 1. yüzyılda yaşayan Roma'lı Plinius'a göre ise Sohum, Roma'nın Apsilya kıyılarındaki en eski dayanak noktasıdır ve latin kaynaklarında Sebastopolis olarak geçer.²⁰⁴ Abhazların ataları olan Apsillere ilk atıf da Plinius'un eserlerinde yapılmıştır. Kaynaklardaki bilgiler Apsillerin; Kuzeybatı Kolhida'da, Sebastopolis ile Fasis arasında yerleşik olduklarını

²⁰¹ Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 9-10.

²⁰² Sula Benet, a.g.e. s. 148.

²⁰³ Kafkas-Abhazya Dayanışma Komitesi, *Abhazya Cumhuriyeti*, İstanbul 2008, s. 6.

²⁰⁴ Mustafa Aydın, "Sohum", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C: EK-2, İstanbul 2016, s. 525.

gösterir. Romalılar Kolhid'i ele geçirince Sohum'un ismini ilk Roma İmparatoru Oktavianus Augustos Sebastos şerefine Sebastopolis olarak değiştirmiştir.²⁰⁵

Abhazya, Kafkas Dağları'nın güneyinde yer alması ve RF içerisinde bulunmaması sebebiyle coğrafi ve siyasal olarak Kuzey Kafkasyalı tanımı haricinde kalsa da Abhazlar; Kuzey Kafkasya'nın yerli halkları olup Çerkesler ile etnik olarak akrabadır ve bu halklarla kültürel ve politik olarak dayanışma içindedirler. Abhazlar, tarihsel ve kültürel olarak Kuzey Kafkasya'nın parçasıdır.²⁰⁶ Coğrafi olarak Güney Kafkasyalı olarak değerlendirilseler de kültürel, tarihi ve dil kökleri bakımından Abhazlar Kuzey Kafkasyalı olarak görülürler. Abask, Absil, Sanik ve Misimyan topluluklarından gelen Abhazlar, 5.000 yıllık bir kültürün mirasçısıdır.²⁰⁷

Abhazlara ait ilk yazılı kaynağa M.Ö. 2000 yılına ait Asur kralı olan I. Tiglat Palasar'a ait yazıtta Abeşla adı altında rastlanır. Asıl atalarının Apsil, Sanig ve Abazg isimlerinde antik çağ Abhaz boyları olan bu topluluklar; Karadeniz kıyısında kültürel olarak Bizans ve Roma medeniyetlerine yakın yaşamış feodal beylikler kurmuşlardır. Hattiler; Abhaz ve Adige dil grubunun yakın akrabaları görülürler. Kafkas adı, 3200 yıl önce Hitit diliyle yazılan tabletlerde geçen Kask, Kas-Kas, Gas-Gas sözcükleri ile bağlantılıdır. Bronz Çağı'nda Küçük Asya'da yaşayan Kosogi diye adlandırılan bu boyların Kafkas uluslarından olduğu bilim adamları tarafından dile getirilmiştir. Dünyadaki en eski yerleşim birimlerinden biri olan Abhazya ılıman iklimi ve bereketli topraklarıyla 5000 yıl öncesine ait ilk insanların izlerinin bulunduğu bir ülkedir.²⁰⁸ Batı Kafkasya'da beş bin sene önceye ait ve benzer özellikleri gösteren megalit anıtlar olan dolmenlerin mimarı özelliklerinden yola çıkılarak oluşturulan haritada; güney sınırının Kodor Vadisi'nde bittiği; batı sınırının Taman'a kadar uzandığı; kuzey sınırının Kuban Nehri'nde son bulduğu görüldüğünden, bilim adamları bu dolmenleri yapanlar ile dikenlerin Abhaz-Adige toplulukları olduklarını ortaya koymuşlardır.²⁰⁹

Eski Abhaz boyları ile Yunanlıların ilişkilerini anlatan Yunan Mitolojisi'nin önemli efsanelerinden Argonatlar Efsanesi'ne göre Yason isimli bir Yunanlı, Argo adlı gemisiyle

²⁰⁵ Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 49, 50.

²⁰⁶ Z. Abidin Besleney, a.g.m. s. 115.

²⁰⁷ Anıt Baba vd., *Canlar Ülkesi Abhazya*, AC Devlet Komitesi, İstanbul 2014, s. 1.

²⁰⁸ Valeri Beygua, a.g.e. s. 9, 13.

²⁰⁹ Gerg K. Şamba, *Abhazya'nın Arkeolojik Eserleri*, çev: Papapha Mahinur Tuna, As Yayınları, İstanbul 2008, s. IV.

Kolkhida'ya gelir. Kolkhida Kralı Hayıt'ın bir altın postu vardır. Altın postun peşinde olan kurnaz Yason, Hayıt'ın güzel kızı Medea'nın yardımıyla altın postu çalar. Kralın oğlu Apsirt Yason'un peşine düştüğü yolda ölür.²¹⁰ Bu efsane antik dönemde Kolkhida Krallığı'nın bulunduğu Abhazya kıyılarının ne derece önemli olduğunu zenginlik ve iktidar ile doğrudan bağlantılı olduğunu gösterir.

Abhazların ataları kabul edilen Abasg, Apsil, Sanik ve Misimianlar, bugünün Abhazya kıyılarında yerleşim merkezleri oluşturmuşlardır. Pitiund (Pitsunda), Gienos (Novy Afon), Eşera ve Dioskuria'da (Sohum) gibi ilk kentlerin kurulması M.Ö. 6.- M.Ö. 1. yüzyıllar arasında gerçekleşmiştir. Abhazlardan, 1. ve 2. yüzyıl aralığında Antik Yunan Roma kaynaklarında Apsiller ve Abasglar olarak bahsedilir. 1. Asırda, ilk sınıf oluşumu olan Abazgians, Apsilians, Sanigians ve Missimianslar gibi eski Abhaz kabileleri Roma İmparatorluğu'nun politik tesiri altındadır.²¹¹ 1. ve 8. Asırlar arasında hâkimiyet süren eski Abhaz politik birliği Apsilya'dadır. Abhaz Krallığı'nı meydana getiren dört Abhaz boyundan biri olan Apsilya, Tsabal denen yerde yaşayan Apsilyalıları ifade eder ve bu halkın yaşadığı bölgeye Dal, Tsabal denirdi. Dal ve Tsabal, Apsilyalıların yönetim merkezi yöreleriydi.

Apsilya Krallığı, merkezini 6. yüzyılda yapılan Tsabal Kalesi'nde kurmuştu. SSCB döneminde, 1977'de Tsabal bölgesindeki mezarlıklar, arkeologlar tarafından ele alındı. Gürcistan SSC Bilimler Akademisi, D.İ.Gulya Abhaz Dil Tarih ve Edebiyat Enstitüsü ile Abhaz Devlet Müzesi arkeologlarının yaptığı dört yıllık çalışmalar sonucunda Apsilyalıların yarattığı Tsabal Kültürü'ne ait pek çok materyale ulaşılmıştır.²¹² 2-3. yüzyıllarda kadim Abhaz kabileleri tarafından oluşturulan özgün Tsebelda Kültürü'ne ait, 3-4. yüzyıllardaki en eski kılıç buluntularına buradaki savaşçı mezarlarında rastlanmıştır.²¹³

İsa'dan önceki yüzyıllarda Doğu Karadeniz kıyılarında hüküm süren Kolkhide yönetiminde Egrisililer, Apsilyalılar, Abazgialılar gibi çeşitli etnik gruplar vardı. 2. yüzyılda Romalılar, Kolkhide'yi vasal statüsüyle kendilerine bağlamışlardır. 2. Yüzyılda, Karadeniz kıyılarında Roma lejyonları vardı ve amaçları 'Barbarların' güneye inmesini

²¹⁰ A. Kollautz, *Abasgia: Abhazya Tarihi'nin Bizans Dönemi'ne ait Belgeleri*, çev: Bahriye Çelebi, As Yayınları, İstanbul 2000, s. 9.

²¹¹ Sula Benet, a.g.e. s. 136.

²¹² Papapha Mahinur Tuna, *Apsilya ve Tsabal*, As Yayınları, İstanbul 2001, s. 9.

²¹³ Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 372, 373, 379.

önmekti. 3. yüzyılda, Gotların, 4. yüzyılda Hunların güneye inmeleri de engellenmeye çalışılmıştır. 4. yüzyılda Roma İmparatorluğu ikiye bölününce Balkan Yarımadası, Küçük Asya ve Suriye; Doğu Roma (Bizans) topraklarında kalmıştır. Dolayısıyla 4. yüzyılda, Migrel, Laz, Apsil, Abazgi gibi Kolkhide halkları Bizans'ın vasalı olmuşlardır. İsa'dan sonra 3. ve 4. yüzyıllarda Egrisi etki alanını genişletince Apsilya, Abazgia, Misiminya, Sanıgya halkları Egrisi yönetim sahasına girdi. Bu dönemlerde Abazgia ve Apsilyalıların başında kendi liderleri bulunuyordu ve iç işlerinde bağımsızdılar. Resmi olarak ise kendilerini Bizans yönetiminde görüyorlardı.

5. yüzyılda İran-Bizans çekişmesi yaşanmıştır. Temel amaç, Çin ve Hindistan'a uzanan ticari güzergahları ele geçirmek olduğundan özellikle Karadeniz'in doğu kıyıları çok büyük değeri taşımıştır. Çünkü kim bu bölgeyi eline geçirirse Asya'dan gelen ipek yollarına sahip olacak, ticaretinden büyük vergiler alacak, Orta Asya'ya giden yolları denetimi altına aldığı gibi bu toprakları da bir üs gibi kullanıp Bizans'a etki edebilecektir. Bu stratejik yollar ise çoğunlukla Abhazya'dan geçmekteydi.²¹⁴ "Açalandar Myüa" denen Kervan Yolu, Sohum'un ticari hayatında çok mühim bir rol oynuyordu. Denizden ve karadan gelen tüm tacirler ve korsanlar burada buluşuyordu. Strabon'a göre 1. yüzyılda Sohum'da yapılan alışverişlerde 70 ayrı dilden tercuman mevcuttu. Sohum'dan başlayıp Kuzey Kafkasya'ya giden ve bugün Sohum Askeri Yolu olarak adlandırılan yol da önemli ticaret yollarından biriydi. Bizans İmparatoru Jüstinyen'in tarihçisi Keseryalı Prokopi, 550 yılındaki Perslerin Tsibila Kalesi'ne saldırılarını anlatırken Tsabal'dan, Tsibila Kalesi'nden ve Apsilyalıların Tsabal'da yaşadığından bahsetmiştir. Günümüzde, Tsabal Köyü, Sohum'a 25 km. uzaklıktadır.²¹⁵

2. ve 6. yüzyıl aralığında Abhazya Roma-Bizans kolonizasyonu olarak varlık gösteriyordu. 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye bölünüp Abhazya, Doğu Roma İmparatorluğu'nun himayesinde kaldıktan sonra; Roma'da ve Konstantinopol'de oturan papazlar arasında 'otorite biziz' mücadelesi Abhazya'da da görülmüştür. 6. Yüzyıl boyunca Abhazya'da Bizanslılar ve Acemler arasında nüfuz mücadelesi devam etmiştir. Bizans İmparatoru I. Justinyen, Abasgia'yı hâkimiyeti altına almak için işe dinle başlayarak Pitsunda ve Anakopya'ya birer kilise yaptırmıştır. Abasklar, Apsilyalılar ve

²¹⁴ Gerg Amicba, *Orta Çağda Abhazlar ve Lazlar*, çev: Hayri Ersoy, Nart Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 11, 12, 13.

²¹⁵ Papapha Mahinur Tuna, a.g.e. s. 13-15.

Misimyanlar; verdikleri mücadele sonunda yenilgiye uğrayınca Abasgia'nın hâkimiyeti Bizanslıların eline geçmiştir. Yazılı kilise kaynaklarına göre Hristiyanlık, ilk kez miladi yılların başlangıcında Roma İmparatorluğu'nun doğu eyaletlerinde, Filistin'de görülmüştür. Hristiyanlığın Abhazlara ulaşması çok zaman almamıştır. İsa'nın 12 Havarisi'nden biri olan Simon Kanonit (St. Simon) misyonunu Abhazya'da yürütmüştür. Aziz Simon'un Abhazya'nın kalbi olan Anakopya'da gömülü olduğuna inanılır. Afon Kilisesi'nde onun adına yapılmıştır. 325 yılında İmparator Konstantin, İznik'te (Nike) büyük bir Hristiyanlık Konseyi'nin oluşması için emir verdiğinde bu büyük Konsül'ün üyelerinden biri de Pitsunda Piskoposu Stratofil'dir.

Abhazlar, Abhazya üzerindeki Bizans yönetiminin siyasi ve kültürel etkisiyle, Bizans İmparatoru I. Justinyen'in yönetimi altında 6. yüzyılda, resmi olarak Hristiyanlığı benimsemişlerdir. 523 yılı Hristiyanlığın, Abhazya'da resmi olarak tesis edildiği tarihtir. 523'te I. Jüstinyen döneminde Hristiyanlık, resmi din sıfatıyla halka dayatılmıştır.²¹⁶ İsa'nın 12 Havarisi'nden ikisi olan Havarî Andrew (Öncü Andrea) ve Kenanlı Simon (Simon Kanonoti), İsa'dan sonra 55 yılında Abhazya'ya gelmişlerdir ve Abhazya'da gömülüdürler.

7. yüzyılda Arapların Kartvelya'ya (Gürcistan) ve Laz Krallığı'na saldırıları sonrasında Abhaz Kralı I. Leon; sıranın Abhazya'ya gelmesiyle Bizans'tan aldığı destek ve Abhazya'daki Abhaz, Gürcü ve Laz birliklerinin de yardımlarıyla Arapları, Kafkasya topraklarından sürünce; Abhazya şöhret sahibi olur. Ardından Abhaz Kralı I. Leon, Lazika'yı (Egrisya) Abhazya'ya katarak Abhazya'nın topraklarını büyütür.²¹⁷ Bizans ve Pers tehlikelerinden sonra Araplar, 632-661 yılları boyunca yayılmaya başlamışlardır. 7. yüzyılda Arap yayılmacılığı sonucunda 644'te Kartvelya (Gürcistan), haraca bağlanmış ve ülkenin yönetimi Tiflis'te oturan bir Arap emirine devredilmiştir. Araplar, Kartvelya'dan sonra Abhazya'ya saldırıp Anakopya'da Abhazlara yenilince Abhazların itibarı yükselmiştir. O tarihlerde birer Abhaz prensliği olan Abazgia, Apsilya, Msimya ve Sanigya birleşerek Abhaz Krallığı'nı kurmuşlardır. 788 yılında, Abhaz Krallığı'nın başına geçen II. Leon (Lawan II.), 8. yüzyıl sonlarında Bizans'a karşı bağımsızlığını ilan etmiştir. Abhaz Krallığı, ülkelerini 'Abhazya' ortak adı ile nitelendirmiştir. II. Leon liderliğindeki krallık üç yönetim bölgesine ayrılmıştır: Sohum, Bedy ve Abhazya. Apsilyalıların, bir kültür

²¹⁶ Sula Benet, a.g.e. s. 9, 127.

²¹⁷ Valeri Beygua, a.g.e. s. 19, 29.

merkezi olan Tsabal Kültürü'nü oluşturmalarından ötürü ortak dil olarak Apsilya diyalekti benimsenmiş ve Apsı dili Abhaz ulusunun ortak dili kabul edilmiştir. Bu şekilde Abhazlar, kendilerine Apsıwa, ülkelerine Apsını adlarını verdiler.²¹⁸

Laz Ülkesi'ne, Bizans kaynaklarında Lazika; Gürcü kaynaklarında Egrisi denmiştir. 8. yüzyılda kurulan Abhaz Krallığı, iki yüzyıldan fazla bölgesinin güçlü bir otoritesi olarak yaşamıştır. Abhaz Krallığı'nın kuruluş ve yapısını detaylı incelemiş olan Prof. Ş. D. İnalpa'ya göre Abhaz Kralı II. Leon'un yönetimi, 8. yüzyıl sonlarına doğru başlamıştır. II. Leon, önce Abhaz prenslikleri olan Abazgia ile Apsilya'yı birleştirmiş ardından da 8. yüzyılın 80'li yıllarında Egrisi'yi Abhazya'ya katmıştır.²¹⁹

Roma ve Bizans etkisi altında özerklik yaşayan tüm Abhaz kabileleri, 8. yüzyıl sonunda Abhaz Kralı II. Leon'un otoritesinde Abhaz Krallığı adıyla tek bir siyasi birlik oluştururlar. Abhaz ulusu 8.-10. yüzyılları arasındaki dönemde şekillenmeye başlamıştır. 8. yüzyılın sonunda Abhazya bağımsız bir erken feodal devlet olarak doğu siyaseti ile devlet olma halini sağlamlaştırmayı ve Batı Gürcistan'ı (Kartli) da bünyesine katarak Transkafkasya'yı etkilemeyi hedeflemiştir.²²⁰

8.-10. yüzyıl arasında Abhazya ve çevresinde Abhaz Krallığı adı ile hüküm süren ve yönetimlerinin başındaki yöneticilerin Abhaz Kralları adıyla anıldığı feodal döneme ait bir devlet yapısı hüküm sürmüştür. Abhaz Krallığı ifadesi, Gürcü kaynaklarına has bir ifadedir çünkü Bizanslılar tarafından Abasgia (Abhazya) 10. yüzyıla kadar Bizans'ın bir uydusu olan Prenslik olarak değerlendirilmiştir. Abhaz Krallığı, Kartli Vakayinamesi'nde şu şekilde anlatılmıştır: “Grekler zayıflayınca, Abhazya'ya miras yoluyla sahip olmuş olan voyvoda (feodal beyi, prens) I. Leon'un yeğeni (erkek kardeşinin oğlu) olan Prens II. Leon, onlardan ayrıldı. II. Leon, aynı zamanda Hazar Kralı'nın kızının oğlu olup Hazarların gücünden yararlanarak Greklerden ayrılıp, Liha'ya kadar olan Abhazya ve Egrisi'yi ele geçirdi ve Abhazların Kralı ünvanını aldı.” Bu olay yani I. Leon'un yeğeni II. Leon'un Abhaz Kralı olarak tarih sahnesine çıkışı genellikle 786 ve 797 yılları arasında tarihlendirilir. Abasgların lideri Prens I. Leon'un 741-786 yılları arasındaki devrinde Abasglar ve Apsiller, Sanigler ve Misimianlar birleşme süreci yaşamıştır. 786 yılı genel

²¹⁸ Papapha Mahinur Tuna, a.g.e. s. 17, 18.

²¹⁹ Gerg Amicba, a.g.e. s. 7, 91, 94.

²²⁰ Anzhela Pataraya, *Tanınma Sorunu Yaşayan Ülkelerin Diplomasisinin Analizi: Abhazya Örneği*, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2017, s. 46.

olarak Abhaz Krallığı'nın kuruluş yılı kabul edilir. 8.-10. yüzyıl arasında Abhaz Krallığı sırasıyla Leonid ve Bagradit Hanedanlıkları tarafından yönetilmiştir. Bu krallar sırasıyla: I. Leon, II. Leon, II. Feodosiy, II. Dmitriy, I. Georgiy, I. Bagrat, III. Konstantin, II. Georgiy, III. Leon, III. Dmitriy ve III. Kör Feodosiy'dir.²²¹

8. yüzyılda Bizans'ın zayıflığından faydalanıp Kuzey Kafkasya'yı da bünyesine katan Hazar Hanlığı tarih sahnesinde görünmüştür.²²² Zamanının büyük gücü olan Hazarlar, Abhazlar ile iyi ilişkiler kurmuşlardır. Abhazların ve Hazarların ekonomik, kültürel ve siyasi yapılarında çok benzerlikler bulunur. Abhaz Kralı II. Leon, Hazar Hakanı'nın kızlarından birinin oğludur. Hazar Hakanı'nın diğer kızı İrene ise Bizans İmparatoru V. Konstantin'in karısıdır. İrene kocasının ölümünün ardından Bizans İmparatorluğu'nun yönetimini üstlenmiştir. Bizans iç siyasetinin gerginleşmesiyle II. Leon, Abhazya'yı Bizans'ın vasalı olmaktan kurtarmıştır. II. Leon'un politik yükselişi, Bizans İmparatoriçesi İrene Dönemi'nde başlamıştır.²²³

6. ve 8. Yüzyıllar arasında Büyük İpek Yolu'nun, Kuzey Kafkasya'ya giden 3 kolu, Abhazya üzerinden Abasgia, Apsilya ve Misiminya'dan geçiyordu. 8. ve 9. yüzyıllar boyunca hüküm süren Abhaz Kralı II. Leon ile Abhaz Krallığı uluslararası tanınma kazanmış ve Arap akınlarına koruyucu bir kalkan görevi gören Abhazya tüm Transkafkasya'yı birleştirmiştir.²²⁴ II. Leon, dayıları olan Hazarlardan yardım görmüştür. Bizans'a karşı bağımsızlığın kazanılmasında Hazarların önemli etkisi olmuştur.²²⁵

Hazarlar'ın yardımıyla Bizans hâkimiyetinden kurtularak bağımsızlıklarını kazanan Abazaların Prensi II. Leon, Hazar Kağanı'nın kızı ile evlenerek Abhaz Kralı unvanını almıştır. Krallıkta en parlak dönemlerini 850-950 seneleri aralığında yaşayan Abhazlar bu süreçte İmeret ve Kartli memleketlerini de egemenlik altına almışlardır. Abhaz Krallığı'nın ilk başkenti Anakopia (Novy Afon), sonra da Kutais olmuştur. 8. Asır sonu ile 9. Asır başlarında dayısı Hazar Hakanı, teyze oğlu Bizans İmparatoru olan Abhaz Kralı II. Leon; Anakopya'dan taşınarak Kartvelya'da bulunan Kutais'te yaşamaya başlamıştır.

²²¹ Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 69, 380.

²²² Y. N. Voronov vd., *Abhazya'nın Beyaz Kitabı 1992-1993: Belgeler Materyaller Tanıklıklar*, Kafkas Derneği Yayınları, Ankara 2002, s. 37.

²²³ Lia Akhaladze, *Abkhaz Krallığı: VIII-X. Yüzyıl Arası*, Erişim Tarihi: 23.12.2019, Bağlantı: <http://www.gurcu.org/abkhaz-kralligi-icerigi-739.html>

²²⁴ Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 373.

²²⁵ Gerg Amicba, a.g.e. s. 95, 101.

Çocuk sahibi olmamış Kral 3. Kör Feodosi, 978'de ölünce Abhaz Krallığı taht veraseti, Kral Feodosi'nin kız kardeşi Granduht'un oğlu Bagrat'a geçti. Abhaz Kralı Gerg'in kızı olan Granduht, Gürcü Kralı Gurgen ile evliydi. Feodisi, yeğeni III. Bagrat'ı Abhaz Krallığı'nın başına geçirdi. III. Bagrat Abhaz Hükümdarları Divanı adıyla bir liste hazırlatmıştır. III. Bagrat'ın hazırlattığı kendisinden önceki Abhaz Hükümdarları Listesi'nde ilk Abhaz Kralı Anos'tan son Abhaz Kralı Feodos'a kadar kırk kişinin ismi sayılmıştır. Ünvanı Abhaz-Kartvel Hükümdarı olan III. Bagrat, Abhazya'yı, Mingrelya'yı ve Kartvelya'yı egemenliği altına almıştır. III. Bagrat, dayıları tarafından yetiştirildiğinden uzunca bir süre krallığa Abhaz Krallığı denmeye devam edilmiştir. Babası Gürcü olduğu halde Bagrat Hanedanlığı'nın kurduğu krallığa Abhaz Krallığı denmesinin asıl sebebi krallığın temellerinin Abhaz krallarınca atılmış olmasıdır.²²⁶

Bu şekilde kurulduğundan beri iktidarında Leonid Hanedanlığı'nın olduğu Abhaz Krallığı'nda iktidar 978'den sonra Bagrat Hanedanlığı'na geçmiştir. Burada önemli olan nokta akrabalıkla da olsa Abhazların, hanedanlığı Gürcülere kaptırmalarında duyduğu üzüntüdür. 978-1014 yılları, Kartvelya'nın Abhazya'ya katılması ve Abhaz-Kartvel Krallığı'nın kurulduğu dönemdir. Bu dönem, III. Bagrat'ın hükümdarlığını da kapsar. 1008 yılında ise Abhaz Krallığı, Abhaz ve Kartvel Krallığı'na dönüşür. 1033'te Abhazların veliahtı Dimitriy tarafından Anakopya Kalesi 40 yıllığına Bizans'a devredilir.²²⁷

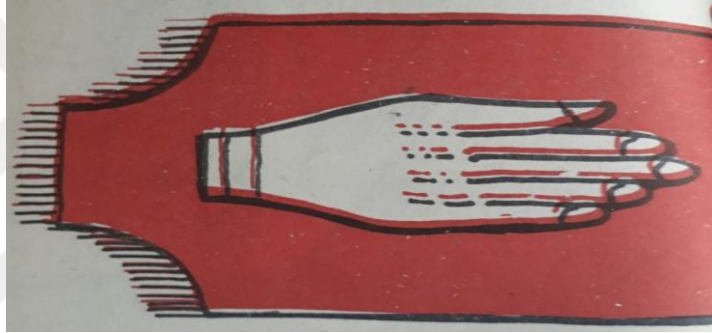
²²⁶ Valeri Beygua, a.g.e. s. 31, 32, 34, 36, 146.

²²⁷ Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 82, 83, 380, 381.

Abhazya'nın Gürcistan'dan ve Gürcüler ile akraba olan Megrellerin memleketinden başka bir coğrafi bölgeye denk geldiğini belirten önemli bir veridir.²³¹

Şekil 5: 1113-1400 Yılları Arasında Abhazya Bayrağı²³²

Şekil 6: 1400-1577 Yılları Arasında Abhazya Bayrağı²³³

14.-17. yüzyıllarda bölgede Akdeniz ile ilişkiler güçlüdür. Her alanda derin izler bırakan Cenevizlilerin, Abhazya kıyılarında büyük rol oynamaları sonucu çok dilli Sebastopolis'te (Sohum) yeniden para basma faaliyetine başlanmıştır. 15. yüzyıl sonunda Türklerin gelişiyle geleneksel Avrupa ilişkileri zayıflamış sonrasında ise tamamen kesilmiştir. 18. yüzyıl tamamen Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisi altında geçmiştir.²³⁴

1555'te Acemler ve Osmanlılar Güney Kafkasya'yı döktükleri kanlar sonucu paylaştığında. Güney Kafkasya'nın batısı olan Abhazya, İmeretya, Gurya, Mingrelya ve Lazistan Osmanlı elinde kaldı. Anlaşmaya göre Abhaz Kralı dâhil olmak üzere tüm

²³¹ Merve İrem Yapıcı ve Utku Yapıcı, "Gürcü ve Abhaz Tarih Yazımlarında Abhazya Hakkında Tarihsel Topraklık İddiaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Y: 2016, C: 9, S: 43, s. 990-992.

²³² B. Ömer Büyüka, *Abhaz Tarihi'nin İskeleti*, Abhazoloji Yayınları, İstanbul 1993. s. 55.

²³³ A.g.e. s. 56.

²³⁴ Y. N. Voronov vd., a.g.e. s. 37-38.

Osmanlı'ya bağlı krallıklar, Osmanlı Padişahı için her yıl vergi toplamak zorundaydı.²³⁵ Osmanlılar, 16. asırda Gürcistan'ın güneybatı kısmını ele geçirip Çıldır Eyaleti'ni oluşturdu. 1510'da İmereti Krallığı'na girerek başkent Kutaisi'yi ele geçiren Osmanlı; 1578'de de Tiflis'i ele geçirmiştir. Böylelikle Gürcistan'ın batı kısmı Osmanlı'nın, doğu kısmı ise İran'ın kontrolüne girmiştir.²³⁶ Ancak 1578 sonrasında Osmanlı himayesindeki Abhazya'da Osmanlılar; Abhazya'yı Gürcü prenslikleri ile politik anlaşmalar imzalamaktan alıkoyacak güçte değildirler ve Abhazya bu dönemde Gürcüler tarafından imzalanan anlaşmalar gereğince bölünür.²³⁷

15. ve 16. Asırlarda Abhazlar, Abhaz-Gürcü Birleşik Krallığı'ndan ayrılmalarda Osmanlı İmparatorluğu'nun gölgesinde yaşamak zorunda kalmışlardır. 15. ve 16. yüzyılda Osmanlı etkisiyle yüzyıllardır Hristiyan kültürünü yaşamış Abhazların önemli bir kısmı Müslüman olmuştur. 18. yüzyıla kadar köle ticaretinin en değerli merkezlerinden olan Sohum'dan özellikle Osmanlı'ya yoğun köle ticareti gerçekleşmiştir. 1725'te köle ticaretinden bunalan Abhazlar, Sohum Kalesi'nde oturan Paşa'yı görmek istemiyoruz diyerek Osmanlı'ya karşı ayaklanmışlardır ancak kaleye girememişlerdir. Paşa oldukça güçlüdür.²³⁸

1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'ni kaybeden Osmanlı'nın Kafkasya'daki pozisyonu, Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Kırım'a bağımsızlık tanınması ve 1783 yılında Kırım'ın Ruslarca ilhakıyla bozulmuştur. 1783'te Kırım'ın ilhakından sonra Osmanlı, Kafkasya'ya daha çok değer göstermeye başlayarak Ferruh (Ferah) Ali Paşa'yı Soğucak Muhafızlığı'nda görevlendirmiştir. İslamın bölgede yayılmasıyla Osmanlı adına sağlanan siyasi üstünlük ise 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi ardından imzalanan Edirne Antlaşması'yla yitirilmiştir. Harbi, civardaki Lazların, Avarların, Batı Gürcistan topluluklarının, Abhazların ve Çerkeslerin yardımlarına rağmen yitiren Osmanlı, Edirne'nin 4. Maddesi ile Kafkasya'daki tüm haklarından vazgeçerek, Çerkesya'daki hakları ile Kuban-Bzıb nehirleri arasındaki Karadeniz kıyı denetimini Ruslara bırakmıştır. Çerkesya'daki Anapa ve Soğucak-Kale (Novorossiysk) limanları ve kaleleri haricinde, Poti Limanı, Ahıska ve Ahilkelek, Ruslara bırakılmıştır. Abhazya'daki Osmanlı egemenliği de

²³⁵ Valeri Beygua, a.g.e. s. 44.

²³⁶ Sefa Tekin ve Rahşan Tekin, a.g.m. s. 30.

²³⁷ Sula Benet, a.g.e. s. 10.

²³⁸ Valeri Beygua, a.g.e. s. 54.

1810'da Rusların saldırıları neticesinde sona ermiş ve 1810 itibariyle Abhaz-Rus çatışmaları patlak vermiştir.²³⁹

3.3. 19. Yüzyıldan Modern Döneme Abhazya

16. ve 18. yüzyıllarda Abhaz Prensligi, Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesi altında olduğundan Abhazya'da (Sünni) İslam bu dönemde yayılmaya başlamıştır. 18. yüzyıl sonlarından itibaren, hükümdar Keleşbey Çaçba (Şervaşidze) devrinde, Abhaz Prensligi yeniden güç kazanmış ve deniz filosu sayesinde Anapa'dan Batum'a uzanan Karadeniz kıyı hattını denetim altında tutmaya başlamıştır. Abhazya'nın hâkim prensi Keleş Bey, Osmanlı ve Rus imparatorluklarının ortasında çıkarlarını ustaca dengeleyip özgür bir siyaset takip etmeye çabalamıştır. Mayıs 1808'de Keleş Bey öldürülünce büyük oğlu Arslan Bey onun yerine hükümdar olmuştur. Temmuz 1810'da Ruslar denizden çıkarma yaparak Sohum'u alınca hükümdar olan Arslan Bey Sohumkale'yi terk etmek zorunda kalmış ve Abhazya'nın sahil kesimi Rusya'ya bağlanmıştır. Ardından Ruslar, Abhaz tahtına kendi kuklaları olan, vaftiz olarak Georgiy adını alan Keleş Bey'in diğer oğlu Sefer Bey Çaçba'yı oturtur.²⁴⁰

Müslüman olan Arslan Bey, Keleş Bey'in birinci eşi Zapş-pha'dan oğludur ve Osmanlı sarayında büyütülüp yetiştirilmiştir. Hristiyan olan Sefer Bey, Keleşbey'in ikinci eşi Ley-pha'dan olan oğludur. Sefer Bey'in adı yazılı kaynaklarda Gerg olarak geçmektedir. 1801'de Gürcistan'ın Rusya'ya bağlanmasından sonra Abhaz Kralı Keleş Bey, Rusların Kafkasya'nın tamamına hâkim olacağını görerek Rusya yanlısı bir politika tutmaya başlamıştır. Arkasında Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü alan Arslan Bey'e karşı Sefer Bey 1808'de ve 1809'da, Rus Çarı'na iki mektup yazarak babasının vasiyeti olarak Abhazya'nın Rusya'ya bağlanması isteğini dile getirmiştir. 1810'da Çar I. Aleksandr, Abhazya'yı Rusya'ya bağlar ve 1810 yazında Rus Donanması, Sohum'daki kaleyi Osmanlılardan geri alır. Arslan Bey ve yandaşları Osmanlı topraklarına sığınır. 1812'de Osmanlı ve Rusya arasındaki savaş sonlanır. 1812'de Bükreş'te imzalanan Bükreş Barış Antlaşması sonucu Abhazya Rusya'ya bırakılır.²⁴¹

²³⁹ Mesut Erşan, "I. Dünya Harbinde Osmanlı Devleti ve Abhazya", *Vakanüvis Dergisi*, Y: 2017, C: 2, S: Özel Sayı, s. 145-146.

²⁴⁰ Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 374.

²⁴¹ Valeri Beygua, a.g.e. s. 58, 59, 60, 61, 147.

Keleş Bey'in entrika ile öldürülmesinin ardından ülkeyi uzun süre etkileyecek oğulları Arslan Bey ile Sefer Bey arasında 1808 yılı itibarıyla başlayan taht mücadelesi, aslında Arslan Bey'i destekleyen Osmanlı ile Sefer Bey'i destekleyen Rusya'nın mücadelesine dönüşmüştür. Abhaz Prensligi, 1810'da Rusya'ya dâhil olunca bile devlet karakterini tümüyle kaybetmemiştir. Rusya bünyesinde iken 1810'dan 1864'e kadar Abhaz Prensligi, özerk yönetimini muhafaza etmiştir. Bu özerklik ise Kafkasya'daki benzerlerinden daha uzun ömürlü olmuştur. 1864 sonrasında Kafkasya'daki Rus siyasetinin neticesinde Abhazların büyük bölümü topraklarından Osmanlı topraklarına sürgün edilmiş ve mülteci (muhacir) olmuşlardır.

Abhaz Prensligi, 1864'te yaşanan Rus-Kafkas Savaşı'nda Rus zaferi sonrasında ortadan kaldırılınca dek idaresini devam ettirmiştir. Abhazlar 1866'da ve 1877'de sömürgeci Çarlık yönetimine karşı ayaklanmışlardır. Devamlı isyan ettikleri için Abhazlar, 1877'den 1907 yılına kadar otuz yıl boyunca Çarlık Rusya'da 'suçlu halk' ilan edilmişlerdir. Çarlık'ta yaşanan ihtilal hareketleri sürecinde Gürcülere karşı Çarlık hükümetinin yanında yer almalarından dolayı Abhazları 'suçlu halk' ilan eden 1877 tarihli karar, 1907'de Çar II. Nikolay'ın özel fermanı ile kaldırılmıştır.²⁴² 1864 yılında Kafkas-Rus Savaşları'nın sona ermesiyle başlayan sürgün sonucu bağımsızlığını tümüyle kaybeden Abhazya, Rus İmparatorluğu'nun Sohum Askeri Birliği olarak organize edilmiştir.²⁴³

Abhazya'nın altüst olan nüfus dengeleri, Abhazların önemli kısmının anavatanlarını terk edip Osmanlı'ya sürgün etmesiyle köklü değişikliğe uğramıştır. Büyük bir etnik devrim sonucu sürgünlerle boşalan Abhazya toprakları, Gürcüler başta olmak üzere Rus, Ermeni, Rum, Bulgar, Alman, Eston vb. grupların hücumuna uğramıştır. Abhazya'da boş kalan arazilerde Gürcüler sistemli olarak Abhazya nüfus yapısını kendi lehlerine manipüle etmişlerdir.²⁴⁴ 19. Yüzyılda, Kafkas-Rus Savaşları ve bölgedeki diğer politik olaylar neticesinde Apsuvalar'ın, Aşuvalar'ın ve Aşkarduvalar'ın % 60'ından fazlası Kafkasya'dan sürgün edilmiştir. Abhazların yaşadığı topraklardan 1810, 1813-1827 yılları arasında; 1829, 1856, 1858-1863 yılları arasında; 1864, 1867 ve 1877 yıllarında kitlesel sürgün ve göç hareketleri gerçekleşmiştir. Kafkas Savaşı ve 1866-1877 yıllarında sömürgeciliğe karşı

²⁴² Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 375.

²⁴³ Valeri Beygua, a.g.e. s. 81.

²⁴⁴ Selçuk Sımsım, a.g.e. s. 500.

patlak veren isyanlar neticesinde etnik felakete uğrayan nüfusunun yarısından fazlası vatani terk edip Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmek (muhaceret) zorunda kalmıştır.

Gürcü Kilisesi'nin ve çeşitli politik partilerin zaman içerisinde Abhazya ile ilgili hak iddiaları başlamış ve Böl-Yönet politikaları neticesinde 1905'te, Rusya'daki ihtilal hareketleri döneminde Gürcü-Abhaz ilişkileri çok ciddi şekilde gerilmiştir. Abhazlar, vatanlarında bütün bu olup bitenleri bir Gürcü İhtilali olarak algılayarak bu ihtilalcilere karşı Çarlık hükümetinin yanında yer almışlardır. Bunun etkisiyle Çar II. Nikolay 1907'de özel bir fermanla, Abhazlar'ı suçlu halk ilan eden 1877 yılındaki kararı kaldırmıştır. Abhaz halkı uğradığı asimilasyon politikalarına direnerek cevap vermiş ve çoğu defa ayaklanmıştır. 1917 Sovyet İhtilali'nde Abhazya'ya tekrar devlet olabilme fırsatı doğurmuştur.²⁴⁵

Abhazya, 15. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun çökmesinden sonra 1810 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun, 1810-1917 yılları arasında Çarlık Rusya'nın himayesinde kalmıştır. 1917'de Çarlık Rusya'nın dağılmasından sonra; Gürcistan Menşevik Ordusu, 1918'de Abhazya'yı işgal etmiştir. Gürcü Menşevikleri'nin Abhazya'yı işgali 1921'e kadar üç yıl boyunca sürmüştür. İşgalin ardından 31.03.1921'de bağımsız Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan edilmiştir ve 21.05.1921'de de Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, ASSC'nin bağımsızlığını tanımıştır. 1931'de Stalin'in baskısıyla statüsü düşürülerek Abhazya Özerk Cumhuriyeti olarak GSSC'ye bağlanan Abhazya; 21 Aralık 1991 tarihindeki dağılmaya kadar SSCB'nin bir öznesi olmaya devam etmiştir.²⁴⁶

3.4. Abhazya'nın Coğrafi Özellikleri

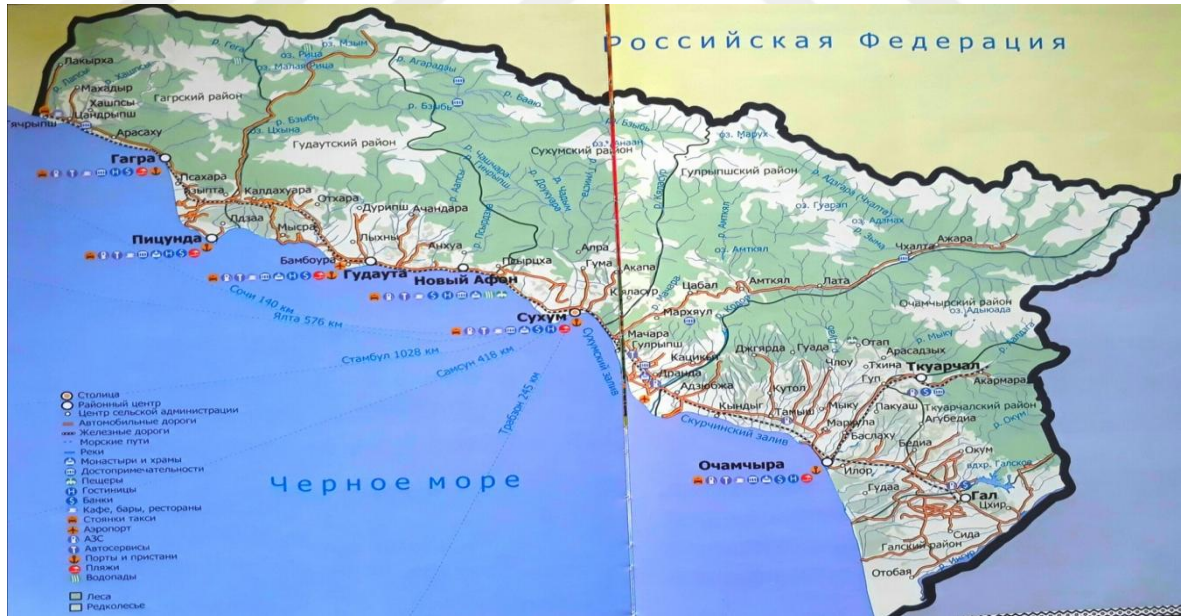
Abhazya, 43° 35' ve 42° 27' kuzey enlemi ve 40° ve 42° 08' doğu boylamları arasındadır. Ülkenin yüzölçümü, 8.700 km.²'dir. Abhazya Cumhuriyeti'nin doğusunda İngur Nehri, batısında Psou Nehri, kuzeyinde Kafkas Dağları, güneyinde Karadeniz bulunur. İngur Nehri, Gürcistan-Abhazya sınırını; Psou Nehri, Krasnodar Eyaleti ile olan sınırını; Kafkas Dağları, Karaçay-Çerkesk Cumhuriyeti ile olan sınırları oluşturur. Apsnı, aynı zamanda güneyde Karadeniz ile sınırdır. Abhazya Cumhuriyeti, toplamda yedi ilden

²⁴⁵ Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 375.

²⁴⁶ AC Dışişleri Bakanlığı, *Abhazya Cumhuriyeti*, (b.y.y.) 2008, s. 20.

oluşur. Bu yedi il; Gagra, Gudauta, Sohum, Gulripş, Oçamçıra, Tkuarçal ve Gal'dır. Bu yedi il aynı zamanda yedi idari bölgeyi oluşturur. Yerel ismi Akua olan Sohum şehri, Abhazya'nın başkentidir. Pitsunda, Bzıp, Mısra, Tsandripş ve Afon, Abhazya'nın ilçeleridir.

Karaçay-Çerkesk Cumhuriyeti ile olan sınırında bulunan Dombay-Ulgen Dağı, 4.046 m. ile en yüksek zirvesidir. İnkit, Şıkhına, Amtkeal ve Ritsa olmak üzere dört adet gölü bulunan Abhazya'nın turistik güzelliği ile dünyaca ünlü gölü Ritsa'dır. Abhazya'da İngur ve Psou dışında Kudri, Kelaşur, Bızıp ve Gumısta nehirleri ile beraber irili ufaklı 120 adet akarsu bulunur. Su kaynakları bakımından oldukça zengin olan Abhazya yer altı kaynakları bakımından da zengindir. Petrol, kömür, torf, barit, dolomit, mineral ve termal sular, mermer, kireç, alçıtaşı Abhazya'nın yer altı kaynaklarını oluşturur. Abhazya'da dünyaca ünlü Afon ve Krubera mağaraları dışında Snejnaya, Arabıka ve Abrskil mağaraları ile beraber toplam beş adet mağara bulunur. Gagra'da bulunan Krubera Mağarası; dünyadaki bilinen en derin mağaradır. Derinliği 2.190 m. ve uzunluğu 13.432 m. olan mağara adını Rus jeolog Alexander Kruber'den almıştır.²⁴⁷ Sahil şeridi 240 km. uzunluğundadır.²⁴⁸

Harita 3: Abhazya Haritası²⁴⁹

²⁴⁷ Abhazfed, a.g.e. s. 6, 11.

²⁴⁸ KADK, a.g.e. s. 4.

²⁴⁹ T. A. Achugba vd., *A Set of Maps of Abkhazia*, Novy Afon 2012, s. 102.

Abhazya, ekolojik yönden çeşitli tabiat korunma alanları ve tarihsel, kültürel objeleriyle benzersiz bir doğa kompleksidir. Kendine özgü bitki örtüsüyle subtropikal iklimin en kuzey bölgesidir.²⁵⁰ Çeşitli iklim bölgelerine sahip dağlık bir bölgedir. Yaklaşık % 70 orta ve yüksek alanlardan oluşmaktadır. Abhazya'nın kuzey ve doğu sınırı boyunca Kafkas Sıradağları uzanır. Bu doğal duvar ortalama 3.000 m. yüksekliği ile Abhazya'yı kuzeyin sert havasından korur. Ülke aynı zamanda Karadeniz'den gelen ılık ve nemli güneybatı meltemlerine açıktır. Bu nedenlerle ortalama 21.5-23.5 derece sıcaklıkta yumuşak bir iklimi vardır. Karadeniz sahilindeki güneybatı sınırında iklim subtropikaldir. Bu yörede palmiye, kaktüs, incir, zeytin ve turuncgil yetişir.²⁵¹ Kıyı bölgelerinde yarı-tropik iklimin yaşandığı Abhazya'da Mayıs sonlarından Ekim ortalarına kadar deniz mevsimi sürer. Yaz ortalarında ortalama deniz sıcaklığı yaklaşık 27 derecedir. Abhazya sahillerinde deniz tuzluluk oranı, Akdeniz ve Adriyatik Denizi'ne göre hayli düşüktür. Yazın ortalama sıcaklıklar gündüz 30, gece 20 derece civarındadır. Kışın Aralık ayının ortası ile başlayıp Mart ayının ortalarına kadar sürdüğü Abhazya'da kış ayı gündüz sıcaklığı yaklaşık 7-9 derecedir. Günlük ortalama yağış miktarı ise 3.56 kg/m.²'dir.

Abhazya İstatistik Kurumu tarafından 2011'de yapılan nüfus sayımına göre Abhazya'nın nüfusu 240.705 kişidir. 2011 yılı nüfus sayımına göre; Abhazlar 122.069 (%50,71), Gürcüler 43.166 (%17,93), Ermeniler 41.864 (%17,39), Ruslar 22.077 (%9,17), Megreller 3.201 (%1,33) kişi olarak belirlenmiştir. Bu sayıma göre Sohum bölgesi 76.523 kişiyle (64.478'i şehirli ve 12.045'i kırsal kökenli) rakamsal olarak en çok nüfusa; Tkvarçal bölgesi ise 16.000 kişiyle (4.821'i şehirli ve 11.179'u kırsal kökenli) rakamsal olarak en az nüfusa sahip idari bölgelerdir.²⁵²

3.5. Abhazya'da Din

Abhazlar, Hristiyanlığı resmi olarak 4. asırda İmparator Jüstinyen Dönemi'nde kabul etmişlerdir. Abhazya'da 325 yılında Pitsunda Piskoposu Stratofil, İznik Konsülü üyesi olmuştur. 4. yüzyıldan 10. yüzyıla kadar çok sayıda kilisenin bağlı olduğu Abhaz Kilisesi, idari olarak Bizans'a bağlı olmuştur. Abhaz Krallığı, özerk bir yapı taşımasına

²⁵⁰ Y. N. Voronov vd., a.g.e. s. 323.

²⁵¹ Sula Benet, a.g.e. s. 1-3.

²⁵² Anıt Baba vd., a.g.e. s. 8.

rağmen 10. yüzyıla ait önemli kiliseler; Abhaz Krallığı'nda denize ve Bizans'a yakın bölgelerde, Pitsunda ve Bedya arasında inşa edilmiştir.²⁵³

Hristiyanlık öncesinde Abhazlar, Tapşı dedikleri büyük ağaçlara taparlardı. Tapşı, Adigece Thapşı şeklinde yazıldığında Baş Tanrı anlamındadır. Hristiyanlık ile beraber Abhazlar, büyük ağaçlara tapmaya devam etmiş ama haça ve kutsal kitaba hürmet etmişlerdir. Örneğin Kuban Nehri civarındaki Anapa Abazalarının tümü ağaçperesttiler. Büyük ağaçlara çeşitli eşya, çiçek, kılıç ve silahlarla süsleme yapılırdı ve tüm ayinler bu büyük ağaçlar altında yapılırdı. Dualarında Meryem Ana'yı da anar ve İsa'ya hürmet gösterirlerdi.²⁵⁴

Abhazya'da Hristiyanlık 4. yüzyılda yayılmaya başlamıştır ve bu yayılmanın en önemli dayanak merkezi; Pitiunt (Pitsunda)'tır. 8. yüzyıl sonlarında Abhazya'nın Bizans'tan ayrılıp bağımsız olmasından sonra, Abhazya'da Hristiyanlığın yayılma hızı azalmamış, aksine Abhaz hükümdarlar hâkimiyet ve nüfuzlarını korumak için Hristiyanlık ideolojisinden yararlanmışlardır.

Osmanlı temsilcilerinin 1578'de Sohum kıyılarına tutunmalarından sonra Abhazya, Osmanlı himayesi altına girmiştir. Osmanlı etkisiyle İslam o dönemde yaygınlaşmamış olmasına rağmen Abhazya'da kilisenin gücü ciddi anlamda zayıflamıştır. Abhazya'da yaklaşık 300 yıl süren Osmanlı nüfuzu, daha ziyade üst tabakadan olmak üzere Abhazların bir kısmı arasında Müslümanlığı yaygınlaştırmaya başlamıştır ama Abhaz halkının geniş kitlesi Hristiyanlığa ait gelenekleri uygulamayı sürdürmüştür. Abhazya'nın 1810'da Rusya'ya ilhakından sonra Çarlık yönetimi, Abhazya'da Hristiyanlığın yeniden canlanması için önlemler almıştır. Rus Ortodoks Kilisesi temsilcileri birçok yöntem ve ayrıcalıklarla nüfusu Hristiyanlaştırmak için çaba göstermiştir. Abhaz Müslümanlarına dair ilk bariz tanıklık, Türk coğrafyacı ve seyyah Evliya Çelebi'nin Abhazya'da bulunduğu 1640'lı yıllara aittir. Çelebi, *Seyahatname* adlı kitabında Abhazya'da camilerin ve Abhazlar arasında çok sayıda Müslümanın mevcut olduğunu haber vermiştir.²⁵⁵

Abhaz soyundan gelen hükümdarlar zamanında kilise dili olarak Bizans dili kullanılmıştır. Abhaz Krallığı, Abhaz Hanedan Ailesi'nin elinden çıkınca kilise dili

²⁵³ Y. N. Voronov vd., a.g.e. s. 39.

²⁵⁴ P. Minas Bıjškyan, *Pontos Tarihi: Tarihin Horono Durduğu Yer Karadeniz*, çev: Hrand D. Andreasyan, Çivi yazıları Yayınevi, İstanbul 1998, s. 149, 155.

²⁵⁵ Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 115, 132, 133.

Gürcüce olmuştur. Abhazya'nın Katalikosu Pitsunda'da otururdu ve dinin merkezi Pitsunda idi. Abhazya'nın, Mingrelya'nın ve Gurya'nın tüm kiliseleri Pitsunda'ya bağlıydı.²⁵⁶

Abhazlar arasında 4. asırda Bizans etkisiyle yayılan Hristiyanlık ve 16. asırda Osmanlı etkisiyle yayılan İslam dinlerine ait inançlar; Abhazların eski pagan inançlarıyla kaynaşmıştır. Abhazya'daki Abhazların çoğunluğu Ortodoks Hristiyan, bir bölümü Müslüman durumda olsalarda; Kuzey Kafkasya'da, Türkiye'de ve Ortadoğu'da yaşayanların neredeyse tümü Müslümandır. Hiçbir dinin Abhazların toplumsal yaşamını tamamen belirleyemediği Abhazya'da farklı dinlere ait Abhazlar arasındaki sosyal ilişkilerde, örneğin evliliklerde belirgin bir sorun yaşanmaz. Abhazların toplumsal hayatı ve kuralları Xabze adlı Abhaz gelenekleri ve örflerince şekillenir. 2003'deki nüfus sayımında Abhazya'daki dinî aidiyet oranları; % 60 Ortodoks, % 16 Müslüman, % 3 Geleneksel Abaza dini mensupları, % 5 Pagan, % 8 Ateist, % 2 diğer inançlar ve % 6 inanç hususunda cevap vermek istemeyenler olarak saptanmıştır.

Apsnı'da her sülalenin koruyucu tanrısı vardır. En üst tanrı ise Ançua'dır. Geleneksel Abhaz dini semavi dinlerden önceki çağlardan gelen ve hala süren bir dindir. Hristiyanlar, Müslümanlar hatta Paganlar önemli günleri ortaklaşa sayılabilecek biçimde kutlar. Abhazya'da dinsel fanatizme pek rastlanmaz. Abhazya'da çok sayıda kilise; Sohum ve Gudauta'da toplam iki adet cami vardır. Sohum'da Aşkenaz Yahudilerinin gittiği bir sinagog ve cemaati Ermeni ile Polonyalı gruplardan meydana gelen bir Katolik ve bir Protestan kilisesi de bulunur.²⁵⁷

3.6. Osmanlı-Abhazya İlişkileri

Dünyanın en stratejik bölgelerinden ve kültür havzalarından biri olan Kafkasya'nın Osmanlı için önemi bu bölgenin en çok coğrafi konumundan kaynaklanmaktaydı. Osmanlı için kuzeyden gelebilecek tehditlere karşı bir duvar vazifesi gören bu sıradağlar, Rusların Kırım'ı almasından sonra güvenlik sağlama özelliğini yitirerek tehditkâr bir yapıya bürünmüştür. Kafkasların, Türk-Rus ilişkilerinin önemli maddelerinden biri olmasında

²⁵⁶ Valeri Beygua, a.g.e. s. 36.

²⁵⁷ Anıt Baba vd., a.g.e. s. 12, 13.

güvenlik endişesinin yanı sıra tarihî münasebetler, kültürel yakınlık ve akrabalık ilişkileri de etkili olmuştur.²⁵⁸

Anadolu'nun yaklaşık beşte üçü büyüklüğünde, yüzölçümü 455.000 km.² olan yerüstü ve yer altı zenginlikleri bakımından çok değerli 'Kafkas Elleri' topraklarından 15. ve 16. asırlarda Osmanlı Devleti de büyük oranda faydalanmıştır. 15. yüzyılda Sohum'un zaptıyla başlayan Kafkasya hareketlerinde Karadeniz ve Azak kıyıları, Fatih Sultan Mehmet devrinde fethedilmiştir. Tüm Abhaz, Çerkes, Kabartay ve Dağıstan toprakları Altınorda'nın mirasçısı Kırım Hanlığı'nın 1475 yılında Osmanlı'ya bağlanmasıyla Osmanlı Devleti'ne tâbi kılınmıştır. Yavuz Selim ve oğlu Kanuni Süleyman devirlerinde, Doğu Gürcistan ve Şirvan da Osmanlı Devleti'ne tabi kılınmıştır. III. Murad ise güçlü ordularıyla Ahıska, Gori, Tumanıs, Tiflis, Kakhet, Borçalı, Revan, Şirvan, Gence, Karabağ ve Nahçıvan'ı fethetmiştir. Bundan başka Derbend ve Bakü'de üslerinde konumlandırılmış Hazar Denizi Donanması ile dost Özbek Hanlığı'na yeniçeri gönderip, Hazar doğusundaki bu Türk Devleti aracılığıyla Şii İran'ı sıkıştırmıştır.²⁵⁹

Abhazya tarihinin önemli kısmı, Osmanlı ve Rus güçlerinin Kafkasya'yı ele geçirmeye dönük politik ve askeri çalışmalarıyla ilgilidir. 1453'te İstanbul'u fetheden Osmanlı, Karadeniz sahillerini kendi yayılmacı hedefleri arasına koyarak gözünü kuzeye çevirmiştir. 1455'te Osmanlı filosu, Sebastopolis'e (Sohum) ilk saldırısını yapmıştır. 15. yüzyılın 70'li yıllarına denk gelen bu dönem Abhazya'nın Hıristiyanlıktan uzaklaşmasının da başlangıcı olarak ortaya çıkmıştır. 1461'de Osmanlı Türkleri, Trabzon Pontus İmparatorluğu'nu fethetmiş; üç yıl sonra Kırım'ı ve Kafkasya sahillerinin Kırım'a komşu kısmını kendi hâkimiyeti altına almış; 1475'te de Kefe'nin düşmesiyle Karadeniz'deki Ceneviz koloni sistemi ortadan kaldırılmıştır.²⁶⁰

1453'te Bizans İmparatorluğu yıkılınca onun yerini alan Osmanlı Devleti'nin Abhazya'da yayılması 15. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır ve 18. yüzyılda askeri-siyasi egemenliği ile sonuçlanmıştır. Abhazya, 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın ileri hareket alanı haline gelmiştir. Abhazya'nın, 19. yüzyılda Rusya himayesi altına girmesinden sonra Osmanlılar, eski etkisini yeniden tesis etmek için çaba göstermiş, Osmanlı yanlısı yerel gruplar ve doğrudan askeri müdahale ile Abhazya'da Rusya ile

²⁵⁸ Abdullah Temizkan, a.g.e. s. 11.

²⁵⁹ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451 -1590)*, Sevinç Matbaası, Ankara 1976, s. XVIII- XIX.

²⁶⁰ Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 111, 112.

egemenlik mücadelesi vermiştir. 15. yüzyılın sonundaki bir dini metin olan Mtsneba Sasculo'da "Abhazya Hristiyanlıktan tamamen yüz çevirdi." şeklinde bir ifade yer alır. Gürcistan'da Hristiyan merkezi yönetimin çözülmesi Abhazya'da siyasi, sosyal ve etnik gelişmelerde değişimin başlamasına neden olmuştur. Osmanlı, bu çözülmeye istifade ederek Abhazya'ya komşu Kuzey Kafkasya'daki dağlı kabileleri teşvik edip onların Gürcistan'a saldırı düzenlemelerini sağlamıştır. Osmanlıların teşvikiyle dağlıların saldırılarının başladığı dönemde bugünkü Abhazya bölgesinin büyük bölümü Odişi Prenslığı (Samegrelo) sınırları içerisindeydi. 16. yüzyılda Tkshumi (Sohum) şehri Odişi sınırları içerisindeyken Abhaz Eristavlığı; Odişi Prensi Dadiani'ye itaat etmişti.

Ocak 1578'de Osmanlı ve İran arasında yeni bir savaş başlamıştı. Ağustos 1578'de Osmanlı, Tiflis'i ele geçirdi. Ardından Sohum'da da Beylerbeyliği kurma amacı ile Sohum Beylerbeyi olarak atanmış Abhaz kökenli Çerkes Haydar Paşa önderliğinde beş kadırgadan oluşan Osmanlı Donanması, 1578 yazında Sohum'u ele geçirdi. Haydar Paşa, Sohum'a atanana kadar Batum Sancakbeyi idi. Eylül 1578'de Osmanlı Kafkas Ordusu Başkomutanı Lala Mustafa Paşa tarafından İstanbul'a gönderilen raporda, Kafkasya'da ele geçirilen bölgeler sayılırken Sohum Beylerbeyliği, 4. sırada yer almıştır. 1578 yılında İran Seferi'nde oluşturulan ve başına Çerkes Haydar Paşa'nın getirildiği Sohum Beylerbeyliği'nin ömrü uzun olmaz. Haydar Paşa, Şubat 1580'de Sohum'dan Osmanlı Sultanı'na hizmetleri için kendine daha fazla toprak istediği mektup sonrasında; ilkbaharda saray tarafından geri çağırılır ve Osmanlılar, 1580 sonbaharında Sohum Kalesi'ni terk eder ancak Abhazlar üzerindeki etkisinden dolayı Kafkasya ile ilgili konularda Haydar Paşa'nın bilgisine başvurulmaya yine devam edilir. Sohum Beylerbeyliği ise Batum (Trabzon) Vilayeti'ne bağlanır.²⁶¹

Osmanlıların Gürcistan siyasetinde de Kuzey Kafkasya'nın batı kısmındaki dağlı grupların kışkırtılması ve organize edilmesinin önemli rolü vardır. Osmanlı desteği ile dağlılar Abhazya'ya iniyordu. Bu topraklara yerleşmek için başlayan mücadelede Osmanlılar, Batı Gürcistan'da kendilerine sağlam askeri ve siyasi dayanak oluşturmaya çalışıyordu. 1578'de Sohum'da Osmanlı askeri-siyasi idare birimi olarak Sohum Eyaleti kurulduktan bir yıl sonra 1579'da Osmanlılar, Gürcistan'ın Karadeniz limanı Poti'de de taştan bir kale inşa etmişlerdi. Bu tarihlerde, Abhazya ve Odişi'nin savunmasını Dadiani

²⁶¹ Zaza Tsurtsumia, *Osmanlı-Rus İlişkilerinde Abhazya*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, s. 7, 8, 9, 39, 40.

Prensler Ailesi yönetiyordu. Gürcü tarihi kaynaklarında Çerkes ve Abaza toprakları Cigheti, Çerkes Abazaları da Cighi adı altında geçmektedir.

Kıyı ticaretinde Türk tüccarlar için köle ticareti çok önemliydi. 1664-1665 yılları arasında Megrelya'da bulunan Antakya Patriği Makariy, köle ticareti konusunda, din adamları ve aristokrat sınıfı suçlayarak şöyle yazmıştır: "Bizzat Mokva Psikoposu Andrey'in sadece bir yıl içinde 60 kişi sattığına şahit olduk.". Yazar Lamberty ise: "Abhaz köleleri, Türkler arasında çok değerlidir çünkü kadınlarının güzelliği muhteşemdir. Genç oğlanların tercih sebebi ise Müslüman olup savaş sanatı eğitimi aldıktan sonra bu kölelerden mükemmel memur ve subay çıkar." yazmıştır. Türk bayraklı gemiler Karadeniz kıyılarına köle karşılığında satmak üzere çeşitli ülkelerden birçok kalemde mallar getirirlerdi.²⁶² Karadeniz'deki her limandan İstanbul'a köle getirilmiştir. 1606-1607 yılları arasındaki İstanbul gümrük kayıtlarına göre; Abhazy'a dan İstanbul'a toplam 537 köle getirilmiştir. En fazla kölenin getirildiği dönem ise Kasım 1607 olmuştur. 1606-1607 yılları arasında Abhazy'a dan gelen gemilerde en az 59, en çok 113 köle taşınmıştır. Çoğunluğu yetişkin olan kölelerin Çerkes ve kız olduğu tahmin edilmektedir.²⁶³

1641'de Abhazyayı gezen Evliya Çelebi, itaatsiz gördüğü Abhazların 25 kabilesini yazmıştır. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nden anlaşıldığına göre bu dönemde Osmanlı; Abhazy ve Samegrelo'yu kendi vasal ülkeleri olarak görmektedir. Evliya Çelebi, Abhazy ve Samegreol'daki köle ticaretine de dikkat çekmiş, yerlilerin gelir kaynağının köle ticareti olduğunu söylemiştir. Evliya Çelebi: 'Abazalar Megrelleri, Megreller Abazaları kaçırıyor ve köle tüccarlarına satıyordu.' diye yazmıştır. Bu dönemde (17.yy.), köle ticareti yaygındır ve Çelebi de kendi parasıyla Abhazy'a dan iki erkek köle almıştır. Gürcistan'dan Kırım'a giden Evliya Çelebi'nin kendi parasıyla aldığı ve Osmanlı büyüklerine hediye olarak götürmek için topladığı Gürcü kölelerin sayısı ise 18'dir.²⁶⁴ Milattan önce 4. Yüzyıldan milattan sonra 19. yüzyıla kadar asırlarca Kafkasya'nın Karadeniz kıyılarında, köle ticareti etkin şekilde devam etmiştir.²⁶⁵

17. yüzyılın onlu yıllarında, Odişi'deki iç çatışmalardan yararlanıp Dadianilere bağlılıktan kurtulan Abhazlar; Odişi'den ayrı, merkezi Zupu (Lıhni) olan Abhazy

²⁶² Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 119-120.

²⁶³ Zübeyde Güneş Yağcı, "İstanbul Gümrük Defterine Göre Karadeniz Köle Ticareti (1606-1607)", *History Studies Dergisi*, Y: 2011, C: 3, S: 2, s. 379, Erişim Tarihi: 09.04.2019.

²⁶⁴ Zaza Tsurtsumia, a.g.e. s. 44-45.

²⁶⁵ Y. N. Voronov vd., a.g.e. s. 42-43.

Prenslığı'ni kurmuştur. Abhaz Prens Şarvaşidze ise Osmanlı Sultanı'na haraç ödeyerek Osmanlı'ya bağımlı hale gelmiştir. Osmanlı, Gürcistan'da 17. yüzyılın sonlarında devam eden feodal iç savaşlardan yararlanarak, Poti ve Sohum kalelerini güçlendirmiştir. Poti ve Sohum kaleleri; tarih 1701'e geldiğinde Osmanlı'nın en önemli askeri deniz üsleri arasında sayılmaktadır. 1701'de Poti Garnizonu 35, Sohum Garnizonu ise 5 savaş topu ile donatılmış haldedir.

18. yüzyıl başlarında Batı Gürcistan, Osmanlı'nın siyasal etki alanı içerisinde; İmereti Krallığı ve Odişi, Guria, Abhazya Prenslıkları Osmanlı yönetimi altındaydı. Doğu Gürcistan topraklarında bulunan; Kartli ve Kaheti Krallığı ise İran Safevi Devleti'nin hakimiyetindeydi. 18. yüzyılda Abhazya'da Sohum Kale'yi inşa ederek, burayı askeri üs olarak kullanmaya başlayan Osmanlı İmparatorluğu; kendi siyasi nüfuzunu Abhazya Prenslık ailesi üzerinden devam ettirmiştir.²⁶⁶

Osmanlılar, Karadeniz ticaretinin ve bölgenin güvenliği için Sohum'da eski Ceneviz harabeleri üzerine dört tabyalı ve üç kapılı taştan bir kale inşa etmiştir. Sohum Kale'nin inşâ süreci; 1723'ten 1729'a kadar devam etmiştir. İnşaat için gerekli olan kereste ve taş bölgeden; işçiler ise Anadolu ve İstanbul'dan temin edilmiştir. Kalenin iâşe, mühimmat, cephan ve asker ihtiyacı da İstanbul, Anadolu, Rumeli ve Kırım'dan sağlanmıştır. Kuzey Kafkasya'da inşa edilerek kısa sürede Osmanlı Devleti'nin lojistik ve askeri üssüne dönüşen Anapa Kalesi, Soğucak, Faş ve Sohum kaleler zinciri, Karadeniz'de Çarlık Rusya tehdidine dönük olarak önemli bir savunma bloğu meydana getirmiştir.

18. Yüzyılda yükselen Çarlık tehdidi karşısında, bölgedeki diğer kaleler ile birlikte Sohum Kale de güçlendirilmiştir. Çeşitli devirlerde Osmanlı-Rus mücadelelerinde işgale uğrayan Sohum Kale, fiilen 1812 Bükreş Antlaşması'ndan sonra; resmen ise 1829 Edirne Antlaşması'nın ardından tüm Kafkasya ile birlikte Çarlık Rusya hudutlarında kalmıştır. 93 Harbi esnasında Sohum kısa süreliğine Osmanlı idaresine geçtiğinde; Osmanlılar Sohum Kale'nin kitabesini İstanbul'a getirmiş ve kitabe Sultan II. Abdülhamid tarafından Topkapı Sarayı bahçesine yerleştirilmiştir.²⁶⁷

²⁶⁶ Zaza Tsurtsumia, a.g.e. s. 10, 11, 47.

²⁶⁷ Cengiz Fedakar, "Kafkasya'da Osmanlı Tahkîmatı: Sohum Kalesi (1723-1729)", *Vakanüvis Dergisi*, Y: 2, S: Kafkasya Özel Sayısı, s. 163, 187, 189.

Gürcistan'a Rusya'nın yerleşmesinin ardından Abhazya'nın yönetici hanedan ailesinde Osmanlı ve Rus yanlısı gruplar arasındaki çatışma artmıştır. İzlediği siyaseti değiştirerek Rusya himayesine girmek için çalışan Keleş Bey'i, Osmanlı sarayında yetişen ve Osmanlı yanlısı olan oğlu Aslan Bey 1808'de öldürtmüş ve kendisini Abhaz prensi olarak ilan etmiştir. Keleş Bey'in ikinci oğlu Sefer Bey ise Rus tâbiyetine girmiş, Hristiyanlığı kabul edip Giorgi ismini almış ve 1808'de Abhazya'nın Çarlığa bağlanması talebini Ruslara bildirmiştir ama Rusya o esnada Osmanlı ile ateşkes yaptığından bunu kabul etmemiş ve doğru zamanı beklemiştir.

Temmuz 1810'da ise Rus kuvvetleri Sohum Kalesi'ni işgal etmiştir. Ağustos 1810'da Giorgi Şarvaşidze, Rusya'ya sadakat yemini içeren belgeyi imzalayarak, Abhaz Prenslığı'nın Rus İmparatorluğu himayesine girmesine neden olmuştur. Sefer Bey'in (Giorgi) hükümdarlığı 1810'dan 1821 yılına kadar sürmüştür. Osmanlı, Abhazya'daki hâkimiyetinin yeniden tesisi için kendine bağlı Aslan Bey'i Rusya'ya karşı savaşmak için ekonomik ve siyasi olarak teşvik ederek silahlandırmıştır ancak 1829'da yapılan Edirne Ateşkes Antlaşması ile Osmanlılar Abhazya ve Kafkasya'nın batısındaki Rus hakimiyetini tanımak zorunda kalmıştır.²⁶⁹

Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki nüfuzunu büyük miktarda yitirmesine neden olan 1829 Edirne Antlaşması'nın imzalandığı tarihte; Abhaz Prensi Mikhail Şerwaşidze (Hamit Bey Çaçba)'dır. Şubat 1821'de ölen Sefer Bey'in yerine albay oğlu Dimitri (Ömer Bey) gelmiştir. Dimitri'nin 1823'te zehirlenip öldürülmesinin ardından Çar I. Aleksandr, Sefer Bey'in diğer oğlu Mikhail'i (Hamit Bey) Abhazya hükümdarı olarak görevlendirmiştir.²⁷⁰

18. yüzyılda, Sohum'da ve Abhazya'nın diğer kalelerinde Osmanlı garnizonları bulunuyor; yüzyılın sonunda ise Abhazya prensi Müslüman Keleş Bey, Sohum'da Osmanlı Donanması için tersane kurarak gemiler inşa ediyordu. Rusya'nın, 1783'te doğu Gürcistan'daki Kartli-Kaheti Krallığı ile Kırım Hanlığı'nı hakimiyeti altına alması ve Odişi'nin 1804'te Rus himayesine girmesinden sonra Keleş Bey'in de Rusya ile yakınlaşmasını önlemek için Keleş Bey'in oğlu Aslan Bey'in giriştiği mücadele sonucu 1808'de Keleş Bey öldürülmüştür. Osmanlı'nın silah ve para yardımıyla Aslan Bey ve

²⁶⁹ Zaza Tsurtsumia, a.g.e. s. 11, 58, 59.

²⁷⁰ Selçuk Sımsım, a.g.e. s. 118, 119.

tarafatları 20 yıl boyunca, Rusya'nın Abhazya'ya yerleşmesine karşı silahlı mücadele vermiştir.

Abhaz Prenslığı, 1810'da Rus İmparatorluğu içine girmiş; Osmanlı, 1829 Edirne Antlaşması ile Abhazya'nın Rusya sınırlarına girdiğini kabul etmiştir. 1830'lu yıllarda Kafkasya'da Rusya'ya karşı savaşan dağlılara, siyasi ve maddi yardım ulaştıran Osmanlı ve müttefiki İngiltere; Abhaz Müslümanlarını Rusya'ya karşı kışkırtmıştır. Kırım Savaşı sırasında Abhazya; Osmanlı ve Avrupalı müttefikler ile Rusya savaşının bir cephesi haline gelmiştir. 1864'te Abhazya Prenslığı'nin lağvedilmesi ve bölgede Rus kolonizasyonunun başlamasını, 1867'de Abhazların Osmanlı topraklarına olan bir diğer büyük göçü izlemiştir. Osmanlı yönetimi, Abhaz göçmenlerden Rusya ile savaşta oluşturulacak bir güç teşkil etmeyi amaçlamıştır.

19. Yüzyılda Osmanlı ve Rusya arasındaki iki harp döneminde, Abhazya savaş alanlarından biri olmuş; Abhazya ve Kuzey Kafkasya konusunda Ruslara karşı Osmanlı ile aynı çizgide hareket eden İngiltere de, İstanbul'daki diplomatlarını Kafkasya politikası için kullanmıştır. Kırım Savaşı'nda Osmanlı birliklerinin komutanı Ömer Paşa, Çerkes Zanuko Sefer Bey ve Şamil'in naibi Muhammet Emin; Sohum'daki Osmanlı karargâhından Tiflis'e sefer planları tasarlamışlardır. Rus-Kafkas Savaşları'nın bitmesinden sonra 1864'te Rusya, Abhazya Prenslığı'ni ortadan kaldırmış ve Prens Giorgi Şarvaşidze'yi Rusya'ya sürgüne göndermiştir.

21 Mayıs 1864'te yaşanan Büyük Çerkes Sürgünü'den üç yıl sonra 1867'de Rusya'ya karşı yapılan ayaklanmanın bastırılması ardından 20.000 kadar Abhaz da yine Osmanlı topraklarına sürgüne mecbur olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Abhazya'da gerçekleşen Osmanlı çıkarmasında, Abhazların bir kısmının Osmanlı'ya destek vermesinden ötürü Abhazlar yine büyük bir göç dalgasına zorunlu tutulmuştur. 1877'de Osmanlı topraklarına göç eden Abhazların sayısı 30.000'den fazladır.

I. Dünya Harbi'nde Osmanlı, Abhazya'ya askeri bir hareket planlamış ve Abhazya'yı Rusya'ya karşı kurulacak olan Kuzey Kafkasya İslam Devleti'ne dahil etmeyi amaçlamıştır. Bu dönemde Abhazya'daki Osmanlı yanlıları ve Rus Bolşevikleri; gerek birbirinden bağımsız gerek koordineli olarak Tiflis Merkezi Hükümeti'ne karşı savaşıyordu. Bu mücadelelerin sonucunda; 1918'de Abhazya Özerk Statü ile Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti sınırları içerisine girdi. Sovyet Rusya, 07.05.1920'de

Gürcistan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tanıdı. TBMM Hükümeti, 08.02.1921'de Gürcistan'ı tanıyarak diplomatik ilişki kurdu.²⁷¹

İngilizler, Çerkesleri koruma kisvesi altında onları kullanarak söz sahibi olmaya çalışmış ve dışardan müdahalelerle Kafkasyalıları, Ruslara karşı bir koz olarak kullanmayı amaçlamışlardır. Osmanlı'nın asıl amacı ise Rusya'nın Kafkasya'nın güneyine sarkmasının önüne geçmek olmuştur. Bazı Osmanlı yöneticileri, Kırım'ı istirdat etme hayalleri kurmuşlardır ama böyle bir güçlerinin olmadığını anlamaları kısa sürmüştür. İngilizler, Çerkes Meselesi'ni, Hindistan'daki İngiliz görevlilerinin endişelerinin artması sonucunda, Doğu Sorunu çerçevesi içinde ele almaya başlamışlardır. İngilizler, Fransa'nın tüm Avrupa'yı Napolyon ile meşgul ettiği zamanlarda dahi Rusya'nın Gürcistan'ı ilhakına tepkilerini göstermişlerdir. Kafkasyalıların beklenmeyen direnişi, İngilizlerin Hindistan'daki çıkarlarını korumuştur. Kafkasyalıların özgürlüklerine düşkünlükleri, kendilerinden çok başkalarının işine yaramıştır. Kafkas Dağları, doğal bir engel olarak Rusya'nın Hindistan heveslerini kursağında bırakmıştır.

Kafkasya'da uzun yüzyıllar sürmüş mücadele, Kafkasyalılar bakımından yurt savunmasından başka bir şey değildir. Büyük güçlerin çıkarlarının nerede başlayıp nerede bittiğinin farkında bile değildiler. Kendi topraklarını savunmak için bilinçli olarak yürüttükleri mücadelenin özneleri olmaları; onların büyük devletlerin oynadığı büyük oyunun nesneleri olmalarına engel olamamıştır. 19. yüzyılda, Rusya, Osmanlı, İran ve Kafkasyalılar arasındaki meseleler, çözülmesi zor bir kör düğüme dönüşmüştür. Bu çözümsüzlük, büyük güçler tarafından Kafkasyalıları hesaba katan bir çözüm üretmekten çok siyasî rakiplerinin çıkarlarına engel olacak biçimde Kafkasya'nın suistimal edilmesinden kaynaklanmıştır.²⁷²

3.7. Abhaz Sürgünü

Ruslar, 1801'de Birleşik Kartli ve Kaheti Krallığı'na son vererek Doğu Gürcistan'ı ilhak etmişlerdir.²⁷³ Gürcüler, kendi istekleriyle, gönüllüce Çarlık Rusyası'nın hakimiyetini kabul etmişlerdir. Gürcistan'ın ilhak kararında Kutaisi bölgesi Rusya'ya zorla yani silah

²⁷¹ Zaza Tsurtsumia, a.g.e. s. 12-13.

²⁷² Abdullah Temizkan, a.g.e. s. 517.

²⁷³ Sefa Tekin ve Rahşan Tekin, a.g.m. s. 31.

gücüyle katılmıştır.²⁷⁴ Gürcülerin kendi istekleri ile Rusya'ya katılımları politik açıdan Kafkasya'nın Ruslar tarafından işgal edilmesine neden olan ciddi bir tarihsel dönüm olmuştur. Bu hadiseyle Rusya hudutları Güney Kafkasya'da Osmanlı ve İran hudutuna dayanmış, Kuzey Kafkasya ise güneyden kuşatılmıştır.²⁷⁵ 1820'lerde Aleksey Ermolov'dan 1860'larda Nikolay Evdokimov'a gelinceye kadar tüm Rus komutanları St. Petersburg'u yanlış yönlendirmiş; Kafkasya'ya yönelik barışçıl politikaları kasıtlı olarak sabote etmişlerdir.²⁷⁶

Rus ordularına büyük direniş gösteren Şeyh Şamil'in 1859'da Rusya'ya teslim oluşuyla başlayan ayrılımlar; 21 Mayıs 1864'ten sonra daha fazla şiddetlenmiştir. 1860'da 4.000.000. olan Kafkasyalı nüfus, 1897'de 1.660.000 kişiye inmiştir. 21 Mayıs 1864 tarihli Büyük Çerkes Sürgünü ile anavatanlarından sürülen Kafkasyalı nüfus 1.500.000 kişi civarındadır. 1859-1866 yılları arasındaki "Büyük Sürgün" devrinde Kafkasya'dan Abhazlar ve Adigeler %85 düzeyinde, Ubıhlar bütünüyle, Oset, Çeçen ve Dağıstanlılar %10 olmak üzere insanlar zorla sürülerek Osmanlı'ya yerleştirilmişlerdir. Kafkasya sürgünlerinde, Osmanlı'nın bu çapta ani ve kitlesel göçlere hazırlıksız olmasından ötürü çıkış limanlarında, yollarda ve ilk yerleşim alanlarında çevreye uyum sağlayamama, salgın hastalıklar, bilhassa sıtma ve benzeri nedenlerden ötürü beş yüz bin civarında insan hayatını kaybetmiştir.

1864 Büyük Sürgünü'ne giden tarihlerde, Grand Dük Michael, Çerkes seçkinlerine; bir aylık süre zarfında Kuban ötesinde gösterilen yere veya Osmanlı İmparatorluğu'na gitmelerini, aksi takdirde savaş esiri muamelesi göreceklerini söylemiştir. Olayların şahidi askeri danışman Fransız Arthur Fonvill, 1864 Büyük Sürgünü'nde gemilere kapasitenin beş katı yolcu bindirildiğini gözlemlemiştir. 600 kişiyle çıktıkları yolda Trabzon'a ancak 370 kişinin sağ varabildiğini yazmıştır. Osmanlı idaresi, sıkıntılı alanlarda tampon, bataklıkları ıslah ve tarıma kazandırma, bilhassa Marmara'da bozulan Müslüman nüfusu dengeleme ve orduya ait asker gereksinimini karşılamak amacıyla Çerkes göçmenlerden tümüyle yararlanmıştır. Vatanlarını Çarlık egemenliğinden kurtarmak ve geri dönmek kararında olan Çerkesler, yasalarca askerlikten muaf tutulmalarına rağmen 1877-78 Harbi'nde, kendilerine ait atları ve silahlarıyla gönüllüce Anadolu ve Rumeli cephelerine

²⁷⁴ Vasili Lvovich Velichko, *Kafkas-Rus Dosyası*, çev: İbrahim Gazigil, Astana Yayınları, Ankara 2016, s. 25.

²⁷⁵ Abdullah Temizkan, a.g.e. s. 440-441.

²⁷⁶ Walter Richmond, a.g.e. s. 10.

koşmuşlardır. 93 Harbi'nde, süvari kuvvetlerinin tamamına yakını Kafkasyalı muhacirler oluşturmuştur.²⁷⁷

Abhazya tarihinde 1810-1880 yıllarında devam eden göçmen süreci; Abhaz halkı açısından insani bir felaketi temsil eder. 1864'te Çar Rejimi Kafkasları ele geçirince Abhazya, Rusya'nın bir vilayeti olur. Çar'ın sömürgeci politikası ise Abhazlara uygun değildir. 1821, 1824 ve 1857 yıllarında ise birçok köylü ayaklanmaları gerçekleşmiştir. En büyük ayaklanma ise 1866'da yüksek rütbeli birkaç Rus memur, Abhazlar tarafından öldürüldüğü zaman Lıhni'da yaşanmıştır. Sonuçta, ayaklanma Ruslar tarafından bastırılmış ve 1866'da Abhazlar hain ilan edilmiştir.²⁷⁸ 1864-1917 yılları arasında Abhazya, önce Sohum Askeri Şubesi, 1883'ten itibaren de Sohum Okruğu adıyla doğrudan Kafkasya'daki Çarlık idaresine bağlı kalmak zorunda kalmıştır.

Kafkas Savaşları (1817-1864) ve Rus-Çerkes Savaşı'nın (1768-1864) sonrasında Çerkesya'daki insanların çoğunluğu Osmanlı İmparatorluğu topraklarına sürgün edilmiştir. 21 Mayıs 1864, Büyük Çerkes Sürgünü'nün tarihidir. Gürcülerin, kendi istekleriyle Rusya'ya katılmalarına rağmen Abhazlar, Çarlık İdaresi'ni reddederek Kuzey Kafkasya'da bağımsızlık mücadelesi sürdüren kardeş Kafkas halklarına katılmışlardır. Yenildikleri bağımsızlık savaşı sonrası 1864'ten itibaren Abhaz halkı Çarlık yönetimince zorunlu göçe tabii olmuştur. Abhazya, hiçbir dönem Abhazlarca isteğe bağlı şekilde terkedilmemiş, boşaltılmamıştır.

Abhazya'da kalanlar ise politik mücadeleyi her daim sürdürmüştür. 08.11.1917'de oluşturulan Abhaz Halk Konseyi'nce Abhazya Anayasası ve Abhaz halkının bağımsızlık deklarasyonu kabul edilmiştir. 11 Mayıs 1918'de Uluslararası Batum Konferansı'nda 'Dağlı Cumhuriyeti' diğer adıyla Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ilan edildiğinde Dağıstan, Çeçenistan, Osetya, Kabartay ile birlikte bu federasyona Abhazya'da dahil olmuştur.²⁷⁹²⁸⁰ 11 Mayıs 1918 Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti tarafından hukuken tanınmış ancak Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan gibi Güney Kafkasya devletlerince tanınmamıştır.²⁸¹ Beyaz Orduların sonrasında Kızıl Ordu'nun saldırılarına maruz kalan Kuzey Kafkasya

²⁷⁷ Cahit Aslan vd., *Biz Çerkesler*, Kaffed, Ankara 2005, s. 40-44.

²⁷⁸ Sula Benet, a.g.e. s. 11.

²⁷⁹ Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 374-375.

²⁸⁰ Kaniko Zerine, "Sonu Ağıtla Biten Savaş", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, çev: Erdal Özden, Y: 2006, S: 2, s. 40.

²⁸¹ Rahmi Tuna, *11 Mayıs 1918 Cumhuriyeti'ne ve Dönemin Olaylarına Özet Bir Bakış*, İstanbul 2015, s. 67.

yerlilerinin 11 Mayıs 1918’de dünyaya ilan ettikleri Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti sınırları içinde; 1919’da 4.222.860 kişi bulunuyordu. Bu nüfusun 3.228.259’i yerli halk; 892.362’i Kazak, Rus ve Ukraynalı; 100.969’u yabancı unsurlardan oluşuyordu. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti sahasında yaşamakta olan bu kitlelerin yüzde dağılımları ise şu şekildeydi: yerli halk % 76.47; Rus, Kazak ve Ukraynalılar % 21.14; diğer etnik unsurlar % 2.39’du.²⁸²

1864’e kadar etnik anlamda bağdaşık bir nüfusu olan Abhazya’ya, 19. yüzyılda Rus, Rum, Ermeni, Bulgar, Alman, Eston yerleşimciler gelmeye başlamıştır. 19. yüzyılın 70-80’li yıllarından itibaren batı Gürcistan’ın komşu bölgelerinden Kartveller ve Megreller de Abhazya’ya akmaya başlar. Sürgün edilen Abhazların yerleri hızla doldurulurken nüfusun çok hızlı yer değiştirmesi neticesinde etno-demografik durum radikal şekilde değişir. 1886’da Abhazlar, nüfusun % 85,7’sini teşkil ederken, 1897’de ise %55,3’üne tekabül eder. Abhazya’nın Kartvel kolonizasyonun şiddeti Çarlık Rusyası’nın makamlarını bile endişelendirmiştir.

1810’dan 1919’a kadar çeşitli dönemlerde devam eden Abhaz Sürgünü’nün evreleri içinde 1821-1824, 1830, 1837, 1841 yıllarına ait sürgün verilerini kimse bilmiyor ancak yabancı kaynaklara göre 1919’a kadar sürgün edilen Abhazların toplamının 500.000 civarında olduğu iddia edilir. Sürgünler sırasında salgın hastalık, açlık ve kötü koşullardan ötürü ölen muhacirlerin sayısı binlercedir. Özellikle Trabzon, Samsun ve Kefken civarındaki muhacir kamplarında ölenlerin sayısı çok yüksektir. Abhazlar, Anadolu, Balkanlar, Mezopotamya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika dahil Osmanlı İmparatorluğu’nun hakim olduğu geniş bir coğrafyaya yerleştirilmişlerdir. Osmanlı devlet adamı Ahmet Mithat Paşa’nın projesi kapsamında; Adige, Abhaz ve Ubıhlardan oluşan 120.000 kadar Çerkes göçmenin Osmanlı’nın Avrupa kısmına (Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk, Makedonya) yerleştirildiği bilinir.²⁸³ Abhaz Sürgünü’nde, 1864, 1867 ve 1877-1878 yılları çok sayıda Abhazın sürüldüğü ve daha çok belge olan dönemler olduğundan Abhaz Sürgünü üç başlık altında incelenebilir.

²⁸² Nail Sönmez, Orhan Doğbay, *Birleşik Kafkasya İdealine Adanan Ömür M.Aydın Turan*, Kafkas Vakfı Yayınları, İstanbul 2018, s. 149.

²⁸³ Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 248, 249.

3.7.1. 21 Mayıs 1864 Tarihli Birinci Büyük Sürgün

Kafkasya tarihi bir kitlesel sürgün ve göç tarihidir. Büyük Katerina, 1760'larda Karadeniz'in kuzeydoğu kıyılarının Rusya'ya ait olması gerektiğine karar verdikten sonra Rus askeri kuvvetleri Çerkesleri yüksek dağlara sıkıştırıncaya kadar parça parça kuşatmaya çalışmıştır.²⁸⁴

Karadeniz'i kimin kontrol edeceği hususundan kaynaklanan Kırım Harbi; Kafkas toplulukları için bir dönümdür. İngiltere, Fransa, Sardinya ve Osmanlı'dan oluşmuş kuvvetlerin Mart 1856'da Sivastopol'ü almasıyla harp Rusların yenilgisiyle sonuçlanmış ve ardından imzalanan Paris Antlaşması'nca; Rusya ve Osmanlı İmparatorlukları, Karadeniz'de askeri birlik bulundurmama hususunda anlaşmışlardır. Kırım Harbi sonrasında Rusya, Balkanlar'da Batılıları tehdit edecek bir pozisyonda olmadığından yine Kafkasya'ya yönelmiştir. Yerli toplulukların direnişlerini sonlandırmak amacıyla General Baryatinsky komutasında 250.000 kişilik bir ordunun Kuzey Kafkasya doğusunda konuşlanması sonrası İmam Şamil 1859'da esir edilir ve esir olarak Rusya'ya sürgüne gönderilir. Dağıstan ve Çeçenya zaferleri sonrasında Doğu Kafkasya'daki Rus kuvvetleri, gerilla savaşına devam eden Çerkeslerin bulunduğu Kuzeybatı Kafkasya'ya yönelir. 1860'da, Yevdokimov'un Kuban Bölgesi Ordu Komutanı atanmasının ardından Batı Kafkasya'yı işgal planı Prens A. Baryatinsky tarafından faaliyete geçirilir. Şamili'nin esaretinden beş yıl sonra 1864'te Kbaada'da gerçekleşen son savaşı Çerkesler kaybeder. 21 Mayıs 1864'te Kbaada'da düzenlenen askeri törende Rus Orduları Komutanı, Kafkasya'nın batısının işgal edilme planının neticelendiğini ve Kafkas Savaşı'nın bittiğini duyurur. 21 Mayıs tarihi; Büyük Çerkes Sürgünü'nün simgesi kabul edilir. Rusya, 90 seneden uzun süren savaşlarda itaat ettiremediği Çerkesleri başka arazilerine ya da Osmanlı'ya sürgün etme kararı alır. Yevdokimov, bölgede kalan Çerkesleri Osmanlı'ya gönderebilmek amacıyla sivilleri terörize eden acımasız bir politika uygulamıştır. Çerkesler ciddi bir dış yardım olmaksızın işgalci kuvvetlere inatla direnmiştir.²⁸⁵

İmam Şamil'in esaretinden sonra da sürdürülen mücadele başarıya ulaşamayınca nihayetinde Çerkeslerin 21 Mayıs 1864'te Kbaada Yaylası'nda yenilmeleriyle Çerkes-Rus Savaşları sona ermiştir. Salgın hastalıklar, dayanıklı olmayan gemiler ile gerçekleşen yolculuklar nedeniyle göçmenlerin önemli kısmı Osmanlı topraklarına ulaşamamış veya

²⁸⁴ Walter Richmond, a.g.e. s. 10.

²⁸⁵ Kaffed, *21 Mayıs 1864-2014 150. Yıl*, Ankara 2014, s. 7- 9.

ulaşması sonrasında hayatını kaybetmiştir. Göçmenler, Trabzon, Samsun, Sinop, İstanbul, Varna limanlarına deniz yoluyla; Kars, Erzurum, Batum taraflarına kara yoluyla Osmanlı topraklarına gelmişlerdir.²⁸⁶

Kafkas Savaşı, 21 Mayıs 1864'te, Abhazya'nın Ahçıpsı bölgesinde yer alan Gubadü köyünde (Kbaada/Krasnaya Polyana/Kızıl Çayır) sonlanmıştır. 21 Mayıs 1864 Büyük Çerkes Sürgünü; Abhaz, Adige ve Ubıhlarla ortak yaşanmıştır. Çerkeslerin yenilgileri üzerine Abhaz Prenslığı lağvedilmiş ve bölgede yaşayan Abhazlar Osmanlı topraklarına sürülmüştür.²⁸⁷ 1864'ten üç yıl sonra Sohumkale civarındaki yerli Abhazlar tekrar sürgün edilmişlerdir. Bölgeden bildiren İngiliz Konsolos Gifford Palgrave'a göre Abhazya'daki Müslümanların dörtte üçünü kapsayan 1867 göçü ile Ruslar değerli topraklardaki Müslümanları sadece söküp atmak değil, bir taraftan da aç ve fakir bir topluluğu fırlatarak Osmanlı Devleti'ni zorda bırakmayı amaçlamışlardır. Osmanlı ise bu durumu nispeten hazırlıklı bir şekilde karşılamak için çalışmalar yürütmüştür.²⁸⁸

Rusya'nın emperyal, yayılmacı, baskıcı ve Ruslaştırma politikalarından ötürü Kafkasyalı halkların 19. yüzyılda Osmanlı topraklarına zorunlu göçü, Osmanlı'daki refah ve güvenlik seviyesinin yüksekliği gibi nedenlerden ziyade anayurt Kafkasya'daki zulum, terör, savaş, kıtlık gibi olumsuz nedenlerden kaynaklanmıştır. Kafkas Müslümanlarının Dar-ül İslam'a göçleri Osmanlı Devleti tarafından desteklenmiştir. Kafkas Müslümanları, Osmanlı Devleti'ne göçten sonra belli bir refah seviyesine gelinceye kadar birkaç yıllığına vergiden muaf tutulmuşlardır.²⁸⁹

Osmanlı Devleti, tüm Çerkes göçlerinde ve göçmenlerin yerleşiminde her zaman bir strateji ve iskân politikası uygulamıştır. Osmanlı, Çerkeslerin Ortadoğu'ya yerleşmesinde de stratejiyle hareket etmiştir. Bugün Ortadoğu Çerkesleri dediğimiz zaman Suriye, Ürdün, İsrail, Irak ve Türkiye'nin güney illerinde var olan Çerkes nüfus kastedilir. Örneğin Suriye'ye olan göçleri incelediğimizde Çerkeslerin Kafkas-Rus Savaşı esnasında ve ardından sürgün edilmelerinin sonrasında Osmanlı'nın iskân siyasetinin bir sonucu olarak 1860'lı yılların ortasında Suriye'ye geldiklerini görürüz. Osmanlı idaresinin

²⁸⁶ Abdullah Saydam, "Rusya'nın Kafkasya'yı İşgali", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Y: 1990, S: 5, s. 255- 256.

²⁸⁷ Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 163-164.

²⁸⁸ Mesut Erşan, "I. Dünya Harbinde Osmanlı Devleti ve Abhazya", *VAKANÜVİS Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Y: 2017, C: 2, Kafkasya Özel Sayısı, s. 148.

²⁸⁹ İrfan Kalaycı, "Tarih, Kültür ve İktisat Açısından Çerkesya (Çerkesler)", *Avrasya Etüdleri*, T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Y: 2015, C: 1, S: 47, s. 79- 80.

Suriye’de Çerkes yerleşim alanları kurmasının altında pek çok stratejik neden vardır. Bu stratejik hedeflerden bazıları şunlardır: Yerli halka nazaran daha ileri tarım bilgisine sahip Çerkesler ile boş toprakları değerlendirmek; yükselen özgürlük taleplerine ve İstanbul’a problem olan Dürzîlere karşı askeri yetenekleri kuvvetli olan Çerkeslerden faydalanmak; Çerkesler aracılığıyla Osmanlı’daki Müslüman nüfusu arttırmak, Hicaz Demiryolu güzergâhında Çerkes yerleşimleri sağlayarak demiryolu güvenliğini tesis etmek; zengin su yataklarına sahip Golan Tepeleri’ni Çerkesler aracılığıyla güvence altına almak.

Çerkesler Suriye’ye Kuzey Kafkasya ve Balkanlar üzerinden yerleştirilmişlerdir. 1860’da Kuzey Kafkasya’dan gelen ilk grup Ermenilerin bulunduğu Zeytun sahasını koruma göreviyle Suriye’nin kuzeyi Maraş Sancağı’na yerleştirilmiştir. 1872’de ise bin kadar Çerkesin Hama, Humus kentleri ve Havran Sancağı içerisindeki Golan Tepeleri’ne yerleşimleri sağlanmıştır. Çerkeslerin Kuzey Kafkasya’dan Suriye’ye göçleri düşük düzeylerde de olsa 1920’ye değin devam etmiştir ve son Çerkes grubu II. Dünya Harbi’nden sonra Suriye’ye gelmiştir. Çerkesler yoğun biçimde Golan Tepeleri, Mavera-i Ürdün, Hama, Humus ve Halep, Amman, Ceraş, Kuneytra ve Mumbuc gibi yerlerde yaşamaktadır. Sayıları yüz bin civarında olan Suriye Çerkeslerinin büyük kısmı Şam, Halep ve Humus’ta yaşamakta iken Suriye’deki savaş nedeniyle bir kısmı tarihi vatanlarına dönmelerine yardımcı olunması talebiyle Rusya’ya başvurmuş ve 2012 yılı itibariyle Kuzeybatı Kafkasya cumhuriyetlerine; Türkiye’de Hatay-Reyhanlı ve İstanbul’a; Lübnan’a; Ürdün’e; BAE’de Dubai’ye yerleşmeye başlamışlardır.²⁹⁰

3.7.2. 1867 Yılında Yaşanan İkinci Büyük Sürgün

1866’da Lıhni köyünde gerçekleştirilen isyan sonrasında 1867 yılında gerçekleşen zorunlu toplu sürgündür. İsyan, Abhazya’nın devlet olarak 1864’te ortadan kaldırılmasından sonra Rusya içlerine sürülen Abhaz Kralı Mihail Çaçba’nın sürgünde hayatını kaybetmesiyle 26.07.1866 tarihinde 7.000 kişinin Lıhni Meydanı’nda toplanmasıyla gerçekleşmiştir. Lıhni Meydanı’ndaki toplantıyı izleyen Rus askerlerinin

²⁹⁰ Hasan Kanbolat vd., "Suriye Çerkesleri", ORSAM, No: 130, Ankara 2012, s. 4, 8, 18, 20., Erişim Tarihi: 12.11.2019, Bağlantı: https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/Analiz_130_tr.pdf

öldürülmeleriyle ayaklanma Sohum'a kadar genişlemiştir. 20.000 kişiyi ayaklanmaya iten gerçek neden ise Rus yönetimince Abhazya'da düzenlenen tarım-toprak reformudur.²⁹¹

Öncesinde 1861'de Rusya'da denenmiş bu reformlar, Abhaz köylülerinin hayat biçimine uymamıştır. Çoğunluğu özgür köylülerden oluşan Anxayüla ile orta ve alt sınıf Axaşüla ve Axuyü Ağırwaların sahip olduğu arazilerin yine kendilerine verilmesi amacıyla Rus idaresinin talep ettiği ücretler rahatsızlık yaratmıştır. Lıhını Meydanı'na toplanan 7.000 Abhaza dağılma emri veren Rus Albay Konyar ve beraberindeki Kazaklar topluluğa hakaret edince Abhazlar Albay Konyar dâhil 54 Kazak subayını öldürmüştür. Ayaklanma tüm ülkeye yayılmıştır. Sonrasında son Abhaz hükümdarı Çaçba Mihail'in (Hamit Bey) oğlu Georgiy Çaçba Abhaz hükümdarı ilan edilir ve ayaklananlar Abhaz devlet sembollerinin devam etmesini isterler ama Kutais Valisi General Svyatopolk Mirski komutasındaki birlikler isyanı bastırır. 30 kadar isyancı öldürülür, bir kısmı ceza evlerine konur ya da Sibiry'a sürülür ve 1867'de büyük bir sürgün dalgası ile tüm Dal-Tsabal, Dranda ve Pitsunda'dan yaklaşık 20.000 kişi göç etmiştir.²⁹²

3.7.3. 93 Harbi'nde Yaşanan Üçüncü Büyük Sürgün ve Abhazların Geri Dönme Teşebbüsleri

Zorla sürülen Çerkesler Kafkasya'ya geri dönmek amacıyla hep fırsat kollamışlardır. 1877'de yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı, Kuzey Kafkasyalılar adına mühim bir fırsat şeklinde değerlendirilmiştir. İhtiyar genç birçok insan Türk kuvvetleriyle beraber Balkan ve Doğu cephelerinde Ruslara karşı çarpışmıştır.²⁹³

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı olan 93 Harbi sebebiyle Osmanlı'lar Abhazya'ya Maan Kamlat ve Maan Özbek komutasında büyük bir çıkartma yapmıştır. Savaşın Rusların zaferi ile sonuçlanması sonucu 50.000'den fazla Abhaz sürgün yollarına düşmüştür.²⁹⁴ Çerkeslerin 1864'te Çerkesya'dan sürülmesinden sonra hayatta kalabilenlerin nerdeyse yarısı 1878'de Ruslar tarafından Balkanlardaki yeni yurtlarından da kovularak bir zorunlu göçe daha tabi tutulmuşlardır.²⁹⁵

²⁹¹ Vahdang Abhazou, a.g.e. s. 9

²⁹² Valeri Beygua, a.g.e. s. 81, 88.

²⁹³ Cahit Aslan vd., a.g.e. s. 42.

²⁹⁴ Valeri Beygua, a.g.e. s. 99-101.

²⁹⁵ Walter Richmond, a.g.e. s. 10-11.

93 Harbi'nde Abhazların Osmanlı'ya destek vermeleri Ruslar tarafından cezalandırılmalarına neden olmuştur. Rusya'nın iç bölgelerinden getirilen göçmenlerin Abhazya'ya planlı yerleştirilmeleri sonucunda Abhazlar, Rus göçmenler ile çevrelenerek dağlara çıkmaya ya da Osmanlı'ya göçe zorlanmıştır. 300 sene devam eden Kafkas-Rus Savaşları'nın Rus zaferiyle sonuçlanması Kuzey Kafkasya ve Abhazya'da ciddi nüfus kaybına sebep olmuştur. Abhazlar, nüfusunun 5/6'sını ölümler ve göçlerle yitirmiştir. Boşalan Abhazya arazilerine Gürcüler, Ruslar, Ermeniler, Rumlar, Estonlar ve diğer halklar yerleştirilmiştir.²⁹⁶

Yüzyıllarca ekolojik, ekonomik, politik ve dini baskıların içinde kültürlerinin önemli bir kısmını koruyarak olağanüstü bir performansla zorlukların üstesinden gelen Abhazlar, kültürel değişimler konusunda çok seçicidirler. Geleneklerine düşkün olan bu insanlar, geleneklerini etkileyecek herhangi bir değişimi hep çok yavaş yavaş uygulamışlardır.²⁹⁷ Gittikleri yerlerdeki kötü hayat şartları, kültürlerine ve doğalarına düşkünlüklerinden dolayı Abhazlar, anavatanlarına geri dönme teşebbüslerinde bulunmuşlardır. 19. yüzyıldan itibaren politik sebeplerden ötürü vatanlarından ayrılmak zorunda kalan Abhazlar, sürgünde yaşadıkları zorluklar ve topraklarını terk etmenin vermiş olduğu derin üzüntü, psikolojik eziklik, barındırıldıkları yerlerde yaşadıkları sorunlar, iktisadi meseleler gibi birçok sebepten dolayı geri dönüş için defalarca teşebbüste bulunmuşlardır.

Abhazların ülkelerine geri dönüşü 93 Harbi sonrasında imzalanan Ayastefanos (San-Stefano) Barış Antlaşması sonrası hızlanmıştır. Abhazlar öncelikle Batum'a, oradan da Abhazya'ya gitmeye çalışmıştır. Batum'dan organize şekilde dönen Abazaların sayısının tespitini belirleyecek bazı listeler mevcuttur. Örneğin, 10.09.1878'de düzenlenen listede 167 kişi, 31.01.1879'da 47 kişi, 16.02.1879'da 219 kişi yer alır. Bu listelerde, sosyal duruma ilişkin sütunda Ankhayü (Köylü), dini inanca ilişkin sütununda ise Ortodoks gibi sosyal ve dini konumlarını belirten kısımlar da vardır. Sohum bölüm komutanı, 03.08.1879 tarihli telgrafında, Batum'dan hiçbir geçim kaynağı olmayan 1.000 kişinin geldiği, bildirilmiştir. 1869'dan itibaren 10 yılı aşkın süre "Droebe" gazetesinden ünlü Gürcü aydın S.S. Meshi, Abhazlar'ın ulusal felâketinden bahsetmiştir. Abhaz ve Çerkes

²⁹⁶ Mesut Erşan, a.g.m. s. 150.

²⁹⁷ Sula Benet, a.g.e. s. 149.

göçmenlerin yurtlarına geri dönüşlerini memnuniyetle karşılayan Meshi, Çar hükümetini, sömürgeleştirme politikasını ve Kafkasya'nın boşaltılmasını şiddetle eleştirmiştir.

1881 yılında Abhazya'ya 13.258 kişi geri dönmüştür. Bu rakam Abhazya'nın o zamanki toplam nüfusunun % 21'idir. 1883'te ise Abhazya nüfusu 64.189 kişiye ulaşmıştır.²⁹⁸

3.8. Sovyetler Birliği Dönemi'nde Abhazya

1917 Şubat Devrimi, bütün Rus olmayan topluluklar gibi Kuzey Kafkasyalıların bağımsızlık ümitlerini de güçlendirmiştir. Mayıs 1917'de Vladikafkas şehrinde gerçekleşen Kuzey Kafkasya Halklarının Genel Kongresi'nde, yerel hükümet görevlerini üstlenen "Merkez İcra Komitesi" seçilmiştir. 11 Mayıs 1918'de Kuzey Kafkasya Merkez İcra Komitesi, II. Kongre'nin yetkileriyle Kuzey Kafkasya'yı bağımsız bir Cumhuriyet ilan etmiştir. Bu cumhuriyet hukuken günümüzün tüm federe Kafkas Cumhuriyetlerini kapsar. 11 Mayıs 1918 tarihli Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti, General Denikin'in Beyaz Rus Gönüllü Ordusu ve ardından Sovyet Kızıl Ordu'nun saldırıları ile 1921'de tamamen ortadan kaldırılmıştır.²⁹⁹

1917 Ekim Devrimi'nin ardından Gürcistan'da Menşevik Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti kurulur. Menşevik Gürcü Devleti, Abhazya'yı işgal etmeyi denese de 08.11.1917'de kurulmuş olan Abhaz Halk Sovyeti işgal girişimi önlemiştir. Gürcistan'a katılma konusunda direniş gösteren Abhazya, 04.03.1921'de Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni ilan eder. Ardından kurulan Gürcistan SSC ise 21.03.1921'de, Abhazya SSC'yi tanıdığını açıklamıştır. Mart 1921'de Sovyet hakimiyetinin kuruluşu Abhazlar için Menşevik Gürcü işgalcilerden kurtulmak anlamı taşıyorken; Şubat 1922'de özel bir ortaklık anlaşması ile Abhazya ve Gürcistan SSC'lerinin birleştirilmesi bu durumu değiştirmiştir.³⁰⁰

Çarlık Rusya'nın Abhazların büyük çoğunluğunu sürmek suretiyle yok etmesi, ardından Gürcü Menşevikleri'nin Abhaz halkına yaptığı eziyetler, Abhazları Sovyet egemenliğinin güvenlik şemsiyesi altına itmiştir. Sovyet rejimini bir umut olarak görüp

²⁹⁸ Selçuk Sımsım, a.g.e. s. 227, 228, 233, 234.

²⁹⁹ Cahit Aslan vd., a.g.e. s. 42.

³⁰⁰ Vahdang Abhazou, a.g.e. s. 11.

benimseyen Abhazların ümitleri kısa süre içinde boşa çıkmıştır. Sovyetler Dönemi'nde Abhazların devlet yapılanması ile ilgili hakları kısıtlanmış, etno-demografik statüleri altüst edilmiştir.³⁰¹

Günümüzde yaşanan Gürcü-Abhaz düşmanlığının temeli, 1917 Bolşevik İhtilali sonrasında belirsiz dönemde atılmıştır. Abhazya bağımsız bir üye olarak Kafkas Dağlı Halklar Birliği'ne katılmıştır. 1917 yılında Sohum'da gerçekleşen Abhaz Halkı Kongresi sonrasında ilk Abhaz parlamentosu olan Abhaz Halkı Konseyi Nestor Lakoba tarafından kurulmuştur. 1918'de Abhazya'yı işgale girişen henüz yeni kurulmuş olan Gürcü Demokratik Cumhuriyeti'nin Menşevik kuvvetleri, Abhazya'yı askeri idareye bağlayarak I. ve II. Halk Konseyi'ni dağıtmıştır. Menşeviklerin yasadışı eylemleri ile sarsılan Abhazlar, bölgede Bolşeviklerin güç elde etmesinden hemen sonra Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni (ASSC), 4 Mart 1921 tarihinde ilan etmişlerdir. Abhazya SSC Anayasası, 1925 yılında Abhaz armasının, bayrağının, bağımsızlığının ve kendi politik geleceğini tayin etmeyi kabul eden birkaç yasanın onaylanmasıyla yürürlüğe girmiştir.³⁰²

Abhazya'da ilk Sovyet Anayasası, III. Abhazya Sovyetler Kongresi'nde, Nisan 1925'te kabul edilmiştir. Ancak Stalin'in baskısıyla Şubat 1931'de, Abhazya SSC'nin İttifak Cumhuriyeti statüsü, Özerk Cumhuriyet olarak düşürülür ve Abhazya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dahil edilir. Abhazya'nın egemenlik haklarının çiğnenmesi, statüsünün Gürcistan özelinde özerklik düzeyine düşürülmesi, Sovyet yönetimine karşı güvensizliğe ve günlerce süren halk mitinglerine neden olur. (18-26 Şubat 1931). Abhazya SSC, Şubat 1922'den Şubat 1931'e kadar İttifak Cumhuriyeti olarak adlandırılmıştır.

Abhazya Başbakanı Nestor Lakoba'nın Tiflis'te Beria'nın evinde öğle yemeğinde zehirlenerek 28.12.1936'da ölmesinden (öldürülmesinden) sonra, Abhazya yakın tarihinin trajik dönemi başlamış; Abhazların siyasi ve entelektüel elitini tümüyle yok eden bir dizi olay cumhuriyetin üzerine çökererek Gürcüleştirme politikası hız kazanarak devam etmiştir. Abhazca yer isimleri Gürcüce isimlerle değiştirilmiştir. Bilinçli şekilde demografik yapıyı bozan iskân politikası uygulanmıştır.³⁰³

³⁰¹ Valeri Beygua, a.g.e. s. 8.

³⁰² Anzhela Patarya, a.g.t. s. 48.

³⁰³ Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 376

N. Lakoba'nın öldürülmesinden sonra Abhazya'nın görünürdeki otonom cumhuriyet hakkı bile kalmamıştır ve Gürcistan'ın bir rayonu (bölgesi) gibi görülmek istenmiştir. 1937-1953 yıllarını kapsayan bu dönem, Abhazya için bir zulüm dönemi olmuştur. 1941 yılına kadar toplum liderleri, aydınlar, sanatçılar, politikacılar, bilim adamları teker teker ortadan kaldırılmıştır. Abhaz okullarının kapatıldığı, Gürcüce eğitimin zorunlu hale getirildiği bu dönemde Abhazca radyo yayınları durdurulmuş; Abhazlara ait olan her şey ortadan kaldırılmış ya da Gürcüleştirilmiştir.³⁰⁴ Abhazya'da Sovyet döneminde uygulanan Ruslaştırma ve sonrasında Stalin döneminde uygulan Gürcüleştirme politikaları; Abhaz dili ve edebiyatının da gelişip ilerlerlemesini uzun seneler olumsuz yönde etkilemiştir.³⁰⁵

Abhazya, GSSC içine Stalin tarafından suni bir şekilde dâhil edilmiştir.³⁰⁶ 1931'de Sovyetler Birliği'nin liderliğine Stalin'in geçmesiyle Abhazya'nın on senelik cumhuriyet statüsünün özerk cumhuriyet statüsüne dönüştürülüp Gürcistan'a bağlanması Sovyetler tarihinde sadece Abhazya'da yaşanmıştır. SSCB döneminde politik statüsü düşürülen tek ülke Abhazya'dır. 1931'den sonra Abhazların aslında hiç var olmadığı ve Gürcülerin bir kolu olduğu şeklinde inkâr siyaseti izlenmiştir. Gürcistan yönetimlerinin izlemiş oldukları imha-inkâr ve Gürcüleştirme politikaları, Abhaz meselesinin temel noktalarından biridir. Abhazya'nın Gürcüleştirilmesi siyasetinin, 1931'den 1978'e kadar en ağır şekilde uygulanmasıyla Abhazların genel nüfusa oranı 1900'ün başlarında % 55'lerden 1940'larda %25'lere, 1970'lerde % 18'lere düşmüştür. Gürcü-Megrel-Svan nüfus oranı ise son elli yılda %20'lerden % 45'lere çıkartılmıştır. Stalin devrinde Abhaz siyasetçi, aydın ve seçkinlerinin çoğu öldürülmüş, hapsedilmiş veya sürgün edilmiştir. Abhazların mallarına el konulmuştur. Abhazca konuşma, okuma-yazma yasaklanmış, adlar değiştirilmiştir. Stalin'in ortaya koyduğu Gürcüleştirme Siyaseti kapsamında; Stalin'in 1953'te ölümüne kadar geçen süre Abhazya için çok serttir.³⁰⁷

1937-1953 arasındaki dönemde Gürcistan'dan on binlerce Gürcü-Mergel Abhazya'ya göç ettirilmiş ve Abhazya nüfusundaki oranları ciddi olarak arttırılmıştır. Gürcistan'ın demografik yayılma hareketi, Stalin sonrası dönemde de devam etmiştir.

³⁰⁴ Vahdang Abhazou, a.g.e. s.11.

³⁰⁵ Sefer E. Berzeg, "Abhazya'da Neler Oluyor? ", *Kafkasya Gerçeği Dergisi*, Y: 1990, S: 2, s. 3.

³⁰⁶ Natella Akaba, "Abhazya Ve Kosova", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2006, S: 2, s. 26.

³⁰⁷ Filiz Cicioğlu, Muharrem Saran, Sezai Babakuş, "Abhazya Cumhuriyeti'nin Yasal Statüsünün Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirmesi", *Canlar Ülkesi Abhazya*, düz: Anıt Baba, Behice Bağ, Adnan Özveri, İstanbul 2014, s. 93.

Abhazya'daki Gürcülerin nüfusa oranı 1886'da yalnızca %6 iken 1989'da bu oran %45,7'yi bulmuştur.³⁰⁸

Tiflis tarafından desteklenen Gürcülerin demografik manada genişleme siyaseti ile Gürcülerin, Abhazya nüfusundaki oranı artırılmıştır. Bu politikalar, bölgenin yerli unsuru Abhazlarda büyük travmalar yaratmıştır. Abhazların, ülkenin politik, iktisadi, sosyal, kültürel faaliyetlerinden büyük oranda mahrum bırakılmaları Abhazların ulusal biçimde bilinçlenmesini ve hareketlenmesini sağlamıştır. 1953'te Stalin'in ölümünden sonra Gürcistan'ın Abhazya'yı denetim altına almak amacıyla anayasal haklarını sınırlama girişimlerinden ötürü 1967 ve 1978'de geniş çapta gerginlikler yaşanınca 1978 yılında Abhazya ve Gürcistan anayasaları, 1977 SSCB Anayasası'na uygun biçimde güncellenmiştir. Bu değişimle Abhazya-Gürcistan ilişkileri, Abhazya lehine biraz daha düzelmiştir. Stalin'in ölümünden sonra 1957, 1967, 1978 ve 1989'da Abhazlar haklarını geri almak adına ayaklanmışlardır. Büyük kitlesel gösterilerin yapıldığı yıllarda 1978'deki halk hareketi çok geniş çaplı yaşanmıştır. Abhaz aydınları tarafından Abhazya'nın GSSC'den ayrılmasını talep eden siyasi mektupların ve kitlesel protestoların sonucu Abhazlar Moskova'dan birtakım haklarını geri elde edebilmişlerdir. Abhaz okulları tekrar açılarak Rusça ile beraber Abhazca öğretim dili haline gelmiştir. Abhazya Televizyonu'nun binasının inşaatına başlanmış, Abhazca dergiler yeniden yayına girmiştir.

Mart 1989'da Abhazya Ulusal Forumu Aydınlara'nın açılışında 35 binin üzerinde katılımcı Lihni köyünde toplanmış ve Abhazya'nın gidişatını tekrar düzenleme amacıyla Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi yetkililerine başvuruyu kapsayan Lihni Bildirisi'ni imzalamışlardır. 1989 yılı Gürcü-Abhaz düşmanlığının büyümesiyle akıllardadır. 1989 yılına ait bir düzenlemeyle Gürcüce, öğretimde ve yüksek öğretimde zorunlu hale getirilmiştir. SSCB'nin çözülme süreci ve sert Gürcü milliyetçi söylemle 1989'da Sohum'daki protesto ve kavgalar, iki tarafın kayıplarının yaşandığı kanlı çarpışmalara evrilmiştir. Perestroika (Yeniden yapılanma) ve Glasnost (Açıklık) politikalarının tüm SSCB'de yayılması yeni politik gelişmelere sebep olmuştur.³⁰⁹

Abhazya'daki hadiseler Kuzey Kafkasya'daki soydaşlar ile dayanışmayı güçlendirmiştir. 25-26 Ağustos 1990'da Sohum'da Kafkas Dağlı Halkları I. Büyük Toplantısı gerçekleşmiş ve Kafkas Dağlı Halkları Assamble'si kurulmuştur. 14-15 Ekim

³⁰⁸ Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 377.

³⁰⁹ Anzhela Pataraya, a.g.t. s. 49, 50.

1990'da Nalçik'te gerçekleşen ikinci toplantının ardından 1-2 Kasım 1991'de düzenlenen üçüncü toplantı ile Kafkas Dağlı Halkları Konfederasyonu oluşturulmuş, merkezi de Sohum olarak ilan edilmiştir.³¹⁰

SSCB'nin dağılmasından sonra 1991'de yaşanan belirsiz durum sonrası Gürcistan yönetimi, Abhazya'nın bağımsızlık yolunda atmış olduğu adıma karşılık BM'e kabul edilmesinin 14. gününde, 14 Ağustos 1992 tarihinde hiçbir siyasi diyalog girişiminde bulunmaksızın Abhazya'ya karşı silahlı saldırı başlatmıştır. 30 Eylül 1993'e kadar 13 ay süren savaşta, Abhazya Gürcistan kuvvetlerini yenerek işgal birliklerini hudut dışına sürmüş ancak nüfusunun da %10'unu kaybetmiştir.

1917 Devrimi sonrası yaşanan süreçte Abhazya'da, 31.03.1921'de kurulan Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni (ASSC), Gürcistan Mayıs 1921'de tanımıştır. 21.12.1922'de ASSC, SSCB Anlaşmasını imzalayarak SSCB'nin kurucu üyelerinden biri olmuştur. Buna rağmen 1931'de ASSC, Stalin'in gücüyle yapay bir biçimde GSSC içinde ÖSSC'ne dönüştürüldükten sonra Abhazya'da Abhazlar adına çok karanlık bir dönem yaşanmıştır. Terörle ve baskıyla uygulanan Gürcüleştirme politikalarıyla 1937'den 1953'e kadar GSSC'den AÖSSC'ye seksen binden fazla Gürcü göç ettirilip yerleştirilmiştir. Abhazlar, komünist totaliter rejim sırasında 1931, 1957, 1964, 1967, 1978, 1989 yıllarında kitlesel gösteriler, grevler şeklinde bağımsızlık mücadelelerini SSCB'nin çöküşüne kadar sürdürmüşlerdir.

Sovyetler Birliği anayasasına göre özerk cumhuriyetler kendi topraklarında münhasır hâkimiyet hakkına sahip olduklarından aslında Gürcistan'ın egemenliği Abhazya topraklarını Sovyetler döneminde dahi kapsamamıştır. SSCB çökünce aralarında de-facto ya da de jure gibi hukuki hiçbir bağ olmayan Abhazya ve Gürcistan olmak üzere iki ülke oluşmuştur. Gürcistan-Abhazya arasında herhangi bir devlet-hukuk ilişkisinin kalmamış olduğu; 4 Nisan 1994'te BM ve Rusya'nın arabuluculuğu, AGİT'in katılımıyla Gürcistan-Abhazya arasında imzalanmış olan Gürcistan-Abhazya Anlaşmazlığının Siyasi Yolla Çözülmesine İlişkin Önlemler Hakkındaki Anlaşma'da tespit edilmiştir. Bu hukuki duruma rağmen BM, Stalin'in yapay bir şekilde oluşturduğu Sovyet Gürcistan sınırlarını siyasi olarak kabul etmektedir.³¹¹

³¹⁰ Vahdang Abhazou, a.g.e. s. 12-14.

³¹¹ AC Dışişleri Bakanlığı, a.g.e. s. 2, 19.

Abhazya'nın 20. yüzyıl boyunca vermiş olduğu varlık mücadelesi, 1992-1993 Savaşı sonrası kazandığı zaferle sonlanmıştır. Zaferde ve sonrasında devlet bağımsızlığının pekiştirilmesinde, Abhazya Yüksek Sovyeti'nde (Abhaz Parlamentosu) 1991-1996 yılları arasında görev yapmış milletvekillerinin çok önemli rolleri vardır. Halkın verdiği isimle "İlk Parlamento"ya Vladislav Ardzinba başkanlık etmiştir.³¹²

3.9. 1992-1993 Abhaz-Gürcü Savaşı

3.9.1. Savaşın Başlangıcı ve Ordunun Kurulması

4 Ağustos 1992 tarihinde Gürcistan Cumhuriyeti, BM'ye kabul edildi. On gün sonra Gürcistan askeri birlikleri savaş ilan etmeden Abhazya'ya girdi ve bir sene sürecek savaşı başlattı.³¹³

23.07.1992 tarihinde Abhazya Parlamentosu 1978 Anayasası'nın kaldırılmasına ve özerlik öncesi devre ait 1925 Anayasası'na dönülmesine karar verdi. Bu kararla Abhazya'nın bağımsızlığı resmi olarak ilan ediliyordu. Abhazya Parlamentosu, geleceğe yönelik tartışmalar gerçekleştirdiği 14.08.1992 tarihli parlamento oturumunda Gürcistan idaresi tarafından silahlı saldırıya uğramıştır. 14.08.1992'de Gürcistan askeri birlikleri Kılıç Askeri Operasyonu'nu başlatarak Abhazya'yı Gürcistan'a bağlamaya çalışmıştır. Kara, deniz ve hava yolu ile gerçekleştirilen saldırılar sonrasında Abhazya'nın Gal, Oçamçıra, Sohum ve Gagra şehirleri Gürcü birliklerin kontrolüne geçmiştir. İlk zamanlarda kuvvet kazanan Gürcistan ordusu daha sonra savaşa Kafkasya Halkları Konfederasyonu gönüllü birliklerinin ve iddalara istinaden Rus kuvvetlerinin girişi ile savaşta kaybeden olmuştur. Ayrıca çatışmalar sırasında bölgedeki Ermenilerin Bagramyan adlı bir tugay kurarak Gürcü birliklere karşı savaşması da dikkat çekmiştir.³¹⁴ 12.08.1992'de Abhazya Yüksek Sovyeti; Gürcistan Konseyi'ne hukuki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi adına çağrıda bulunmuş ve tasarlanan federal bir anlaşma taslağını müzakere etmek için parlamentosunu 14.08.1992'de toplantıya davet etmiş iken 14 Ağustos saat 03.30'da 58 zırhlı araç, çok sayıda top ve 2.000 askerden oluşan Gürcü birlikler, Abhazya

³¹² Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 377.

³¹³ Y. N. Voronov vd., a.g.e. s. 9.

³¹⁴ Araz Aslanlı, "Bölgesel ve Küresel Dengeler Açısından Abhazya Sorunu", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Y: 2005, S: 5, s. 124.

Parlamentosu'nu işgal etmeyi tercih etmiştir.³¹⁵ 14.08.1992 tarihinde Gürcistan Devlet Konseyi tarafından alınan kararla Gürcistan Silahlı Kuvvetleri'nin Abhazya'ya saldırısıyla Abhazya halkının 1992-1993 Vatan Savaşı başlamıştır.³¹⁶

14 Ağustos 1992'de başlayıp, 30 Eylül 1993 tarihinde Abhaz zaferiyle sonlanan savaş 413 gün sürmüştür. 04.03.1921'de kurulan ve 21.03.1921'de Gürcistan tarafından tanınan SSCB'nin kurucu ülkelerinden biri olan ASSC, 1922'de Stalin'in çabasıyla GSSC ile birleştirilmişti. 1931'de ise ASSC'nin statüsü, Stalin'in yapay düzenlemesi ile özerk cumhuriyete düşürülmüştü. Abhazya'nın, Stalin'in baskılarıyla özerk cumhuriyet statüsüne kadar düşürülmesi yıllar boyunca Abhaz halkı tarafından protesto edilen bir süreci doğurmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla diğer Sovyet ülkeleri gibi Abhazya'da bağımsızlık talebinde bulunmuştur çünkü SSCB Anayasası'na göre birliğe üye cumhuriyetler ve otonom cumhuriyetler aynı şekilde SSCB'den ayrılma haklarına sahiptiler.³¹⁷

1991 yılında, 15 cumhuriyet, 20 özerk cumhuriyet, 8 özerk bölge, 10 özerk toprak, 114 bölge ve 6 yerel bölge olarak 173 bölgesel birimi bir arada tutan SSCB'nin karmaşık yönetim yapısı 1991'e kadar geçen yetmiş seneyi aşkın sürede birçok değişikliğe uğramıştır. Bu hızlı değişimde yeni bölge ve devletler hızla doğup hızla yok olmuş, küçük cumhuriyetler büyük cumhuriyetlere hızla dağıtılmıştır. Stalin'in kötü niyetli haritacılığıyla Abhazya Özerk Cumhuriyeti ve Güney Osetya özerk bölgesi, Abhazlar ile Osetlerin karşı çıkmalarına rağmen Gürcistan yönetimine verilmiştir.³¹⁸ Gürcistan 1991'de SSCB'den bağımsızlık talep edince Abhazya ve Güney Osetya da haklı olarak bağımsızlıklarını ilan etmiş ancak Abhazlar 1992-1993'teki silahlı mücadele sonrasında bağımsızlıklarını kazanabilmişlerdir ve Abhazya'nın bağımsızlığı Batılı hükümetlerce hala tanınmamaktadır. Kafkasya bölgesindeki etnik ve siyasi sorunların büyük bölümünün temellerini Josef Stalin atmıştır. Kuzey Kafkasya'nın istikrarsızlığa sokulmasında SSCB'nin kaderinde çok önemli rol oynayan Stalin'in büyük etkisi vardır.³¹⁹

14.08.1992 tarihinde Şevardnadze ve çevresi tarafından başlatılan savaş, Abhaz Devleti'ni tasfiye etmek, Abhazya topraklarını idari olarak Gürcistan Cumhuriyeti'nin

³¹⁵ Timur Açugba, *Kronolojik Abhazya Tarihi*, Devlet Basımevi, çev: Oktay Chkotua, Sohum 2011, s. 120.

³¹⁶ Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 389.

³¹⁷ Vahdang Abhazou, a.g.e. s. 11, 14, 15, 16, 51.

³¹⁸ Eugene İvanov, *Sovyetler Birliği'nin Parçalanması*, çev: Serap Canbek, Erişim Tarihi: 07.03.2017,

Bağlantı: <https://jinepsgazetesi.com/2011/01/sovyetler-birliginin-parcalanmasi/>

³¹⁹ Abdullah Temizkan, Elchin Shakirov, "Rusya'nın Kafkasya Siyaseti Üzerindeki Stalin Gölgesi", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Y: 2017, C: 3, S: 2, s. 139-140.

sınırlarına dâhil etmek amaçları taşıyordu. Devlet Şurası askerleri, işgalden birkaç gün önce tanklarla İngur ötesine sefer için hazırıldılar çünkü Abhazya'ya giriş kararı 11.08.1992'de Gürcistan meclis toplantısında alınmıştı ve askeri harekâta "Kılıç" ismi verilmişti. Gürcistan yönetimi, Kılıç Harekâtı ile 2-3 gün içerisinde Abhazya'yı ele geçirmeyi, devlet yapısını ve meşru yönetimi tasfiye etmeyi ve burada Gürcistan'ın siyasi rejimini tesis etmeyi planlıyordu. Gürcistan Devlet Şûrası Başkanı, 11 Ağustos'ta askeri harekât planı kararı alındığını ve Gürcistan'da düzenin sağlanacağını bildirmiştir. Abhazya'ya girmek ve Gürcistan'ın Abhazya'nın işgalini dünya kamuoyu önünde açıklamak için demiryollarının güvenliği gösterilmiştir ancak demiryollarındaki tüm soygun vakaları (50'nin üzerinde) Gürcistan'da gerçekleşmiştir. Ağustos 1992'de İngur yakınında demiryolu köprüsü havaya uçurulunca Gürcü medyası bunu Abhazların, Gürcistan ulusal ordu birliklerinin ilerlemesini önlemek için yaptıklarını aktardığında Abhazlar, eylemle ilgileri olmadıklarını belirtmişlerdir. Olayın arkasında Rus askeri istihbaratını arkasına alan Zviadistler olduğu söylentiler arasındadır.³²⁰

14.08.1992 tarihinde, Abhazya Yüksek Sovyeti Başkanı Vladislav Ardznba, televizyon konuşmasıyla Abhazları Gürcü saldırganlığı karşısında organize bir direnişe davet etmiştir ve aynı gün Abhazya Yüksek Sovyeti seferberlik ilan ederek 18-40 yaş arasındaki vatandaşları vatan savunmasına çağırıştır ancak savaşa her yaştan insan katılmıştır. 18.08.1992'de Devlet Savunma Komitesi oluşturularak başkanlığına Abhazya Yüksek Sovyeti Başkanı V. Ardznba seçilmiştir. Ardznba bu görev ile tüm siyasi-askeri yetkileri devralmış ve hemen Albay V. Kakalia'yı Silahlı Kuvvetler Komutanlığı'na, Albay Sultan Sosnaliyev'i Kurmay Başkanlığı'na atamıştır.³²¹

16.08.1992'de tarafların ateşkes ilanı ile kuvvetlerin çatışma hattından geri çekilmesine anlaşılmışken ve Abhaz kuvvetleri anlaşma uyarınca 18.08.1992 tarihinde saat 14.00'te Gumista Nehri'ne doğru geri çekileceklerken; Gürcü kuvvetleri anlaşmayı ihlal ederek 17 Ağustos'ta Sohum'u işgal etmiştir. Gürcü askerleri Sohum'da parlamento binasına girerek; hükümet binasının cephesindeki Abhaz Devleti simgelerini ve Abhazya bayrağını indirmiştir. 17 Ağustos'taki radyo yayınındaki konuşmasında Şevardnadze; ülkenin tüm sınırlarında Gürcü egemenliğinin tesis edildiği ilanında bulunmuştur. 17 Ağustos itibarıyla yaklaşık 200 kişi tutuklanmıştır. İlk günlerde gazeteci A. Krivov, Gürcü

³²⁰ Selçuk Sımsım, a.g.e. s. 416- 418.

³²¹ Timur Açugba, a.g.e. s. 120-121.

muhafızların işe Abhaz yetkililerini, Abhaz askerlerini ve sivil toplum liderlerini, tutuklamakla başladığını, bildirmiştir. 18.08.1992'de Gürcü birlikleri Sohum'u kontrol altına aldığıında Abhazya hükümet binasında Gürcü heyeti üyeleri ve Tiflis yönetimi temsilcileri ile sürekli görüşmelerde bulunan Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcıları Sergey Bagapş, Zurab Labahua ve İçişleri Bakanı Aleksandr Ankvab'dır. Bu önemli Abhaz isimler Abhazya'nın geleceğinde önemli görevler alacaktır. Ardınba Hükümeti Sohum'u terk ederek, Gudauta'ya taşınmış ve Gudauta, Yüksek Şura Başkanı V.G. Ardınba liderliğindeki Abhaz Hükümeti ve 34 parlamento milletvekilinin geçici karargâhı olmuştur. 18.08.1992'de Abhaz birlikleri de ele geçirilen Sohum'u terk etmiş ve Gumista'nın sağ sahiline konuşlanmıştır. Sol sahil, düşman kontrolünde kalınca aylarca sürecek savaşın iki cephesinden biri olan hat oluşur. Diğer hat, Doğu Oçamçıra cephesidir.³²²

17.08.1992'de Gürcistan Savunma Bakanı T. Kitovani; Gürcü televizyonundan insanları durduramayacağını, doymaları gerektiğini beyan etmiştir. Beklenmedik saldırı, insanları hazırlıksız yakaladığından ilk gelişmeler kendiliğinden, düzensiz ve kaotik olarak yaşanmıştır. Ağustos boyunca Gürcü Mhedion birlikleri Oçamçıra, Sohum, Gagra kentlerinde çok uluslu Abhaz nüfusunun devlet kurumlarını, mağazaları, depoları, garajları, evleri, daireleri talan etmiştir. Binekler, yük-yolcu araçları, gemiler, vagonlar, uçaklar, askeri ganimetler yağmalanan kamu ve şahsi mallarla birlikte Gürcistan'a tahliye edilmiştir. Savaşın sonuna yaklaşırken işgal altındaki Oçamçıra kentinden çok az sayıda Abhaz sağ çıkabilmiştir. Abhazya Başsavcılığı'nın, Toplumsal ve Etnik Temelli Suçlar Bölümü'ne bu konu ile ilgili 5.000'den fazla şikâyet dilekçesi verilmiştir. 1992-1993 Abhaz Gürcü Savaşı'nda, Abhazya'nın genetik havuzu büyük zarara uğramıştır. 22.08.1992'de, Gürcistan Devlet Konseyi Başkanı Eduard Şevardnadze Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü muhafaza etmek adına 1.000.000. asker toplama amacıyla seferberlik ilan etmiştir. Kısa sürede yaşanan kanlı olaylardan sonra 15.09.1992'de Abhazya Yüksek Sovyeti, "Gürcistan Devlet Konseyi Birlikleri'nin Abhazya'ya Silahlı Saldırısı" ile "Abhaz Halkına Uygulanan Soykırım" konularında iki ayrı kararnameyi kabul edecek duruma gelmiştir.³²³

Gürcü Başkomutan G. Karkaraşvili, 25.08.1992'de Sohum TV'den seslenişinde Abhazlara: "Tüm kuzey Kafkasya'yı cezalandırmaya yetecek gücümüz var. Ardınba yanlılarını uyarıyorum! Ayrılıkçılar emin olsunlar ki 100.000. Gürcü'nün ölümü pahasına

³²² Selçuk Sımsım, a.g.e. s. 421-423.

³²³ Timur Açıgba, a.g.e. s. 122-123.

bile olsa 97.000. Abhazın tümü ölecektir! Ardznba beyefendiye tavsiyede bulunmak istiyorum. Abhaz ulusunun nesilsiz kalmaması için gerekeni yapsın." söyleminde bulunmuştur. Şevardnadze, Şubat 1992'de yüzbaşı olan Karkaraşvili'yi kısa sürede önce general sonra Gürcistan Savunma Bakanı olarak atamıştır. Şevardnadze; beş milyonluk Gürcistan'da bir milyon kişi bulacağından emin şekilde açıklamalarda bulunmuştur. Savaş süresince Gürcü olmayanların kentten ayrılmaları yasaklanmıştır. 1992-1993 Savaşı'nda Abhazya'daki Gürcü aydınların büyük kısmı, yazarlar, bilim adamları, öğretim görevlileri, gazeteciler, oyuncular Abhazya karşıtı kampanyaya dâhil olmuştur. Oçamçıra, Gulripş, Sohum, Gagra talan edilirken ele geçirilenler deniz yolu ve karayolu ile Gürcistan'a götürülmüştür.

Gürcü Ordusu'nun Abhazya'yı işgali sonrasında Abhazların Kuzey Kafkasya'daki soydaşları, kardeş Abhaz halkına destek vererek büyük bir dayanışma sergilemiştir. Gürcü saldırısının başladığı haberlerinin yayılmasıyla Abhazya'ya savaşçı saflarına gelen insanlarla Abhazya Gönüllüler Hareketi doğmuştur. Kuzey Kafkasya'daki gönüllüler hareketinin merkezi Yuri Şenibe, Yusuf Soslambek, Ali Aliev liderliğindeki Kafkasya Dağlı Halkları Konfederasyonu (KDHK) olmuştur. Abhaz Ordusu savaşın ilk günlerinde gönüllüler için silah bulamıyor iken halk para, tüm değerli eşyalarını toplayarak askeri araçların temin edilmesi için savunma fonu oluşturmuştur. Bu savaşta mağlubiyetin olmaması gerektiğinin, bunun halkın yok edilmesiyle eşdeğer olduğunun bilincinde olan Abhazlar; toplanan kaynaklarla, Rus askerlerinden temin edilen bazı tanksavar araçlar ve hafif silahlar elde etmiştir. Özellikle Tkuarçal madencileri ve Oçamçıra köylüleri etkin askeri faaliyetlerde bulunmuştur. Oçamçıra'da, Aslan ve Zaza Zantarya kardeşlerin önderliğinde gerilla savaşı yürütülmüştür.³²⁴

KDHK; 11.05.1918 tarihinde kurulmuş olan Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ni yeniden diriltmek amacıyla 25-26 Ağustos 1989'da, SSCB'deki çözülme hareketlerine paralel zamanda Sohum'da toplanan Kafkas Dağlı Halkları I. Kongresi sonunda kurulmuştur.³²⁵ KDHK'nın misyonu özgür bir Kafkasya Federal Cumhuriyeti'nin kurulması olmuştur. Kongrede KDH başkanlığına, Kabardey asıllı Musa Yuri Şenibe seçilmiştir. İki sene süresince Kabardey-Balkar'ın başkenti Nalçık; Kuzey Osetya'nın başkenti Vladikafkas; Çeçenistan'ın başkenti Grozni ve Dağıstan'ın başkenti

³²⁴ Selçuk Sımsım, a.g.e. s. 424-428.

³²⁵ Vahdang Abhazou, a.g.e. s. 14.

Mahaçkale’de içtimalar düzenlenmiştir. 1-2 Kasım 1991’de yine Sohum’da toplanan III. Kongre’de KDH asamblesi federasyon şeklinde kendisini tekrar düzenlenleyip 1918’de kurulmuş Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti’nin hukuki mirasçısı olarak kendisini ilan etmiştir. Kongrede, halkların seçip gönderdikleri Abazin, Abhaz, Avar, Adıge, Çeçen, Dargin, Lak, Kabardey, Oset (kuzey ve güney), Çerkes ve Şapsığ delegeleri bulunurken Türk kökenli Balkar, Karaçay, Kumuk ve Dağıstan’dan Nogay halkları kongreye katılmayı kabul etmemiş, Dargin ve Lezgiler de gönderilen çağrıya yanıt vermemişlerdir. KDHK anlaşması, konfederasyonu oluşturan halkların milli meclislerinde de onaylanmıştır. 21.08.1992’de ise KDHK’nın hudutları kapsamındaki Gürcülerin tamamının savaş esiri olarak tutuklanması ve değişik gruplardan gelen gönüllülerin Abhazya’ya ulaştırılması emriyle Kafkasya’nın çeşitli bölgelerinden binlerce gönüllünün Abhazya’ya gitmesi ve ortaya konan işbirliği ile Abhazya zafere ulaşmıştır.³²⁶

3.9.2. Savaşın Seyri ve 27 Temmuz 1993 Tarihli Soçi Anlaşması

15 Ağustos’ta Sultan Sosnaliyev liderliğindeki 18 kişilik ilk Kabardey gönüllüler grubu Gürcü askerlerinin kuşatmasından geçerek Gudauta’ya ulaşmıştır. Konfederasyonun askerleri dağ geçitleri üzerinden Abhazya’ya ulaşmaya başladığında Rus sınır muhafızları ve askerleri, gönüllülerin ilerlemelerini engellemeye çalışmış ama başarılı olamamışlardır. Gönüllülerin savaşa girme hazırlığı Moskova’yı endişelendirmiştir. Çeçen, Adıge, Abazin, Oset ve birçok diğer gönüllülerin Abhazya’ya ulaşmasını, Uluslararası Çerkes Birliği Başkanı hukukçu Prof. Dr. Yuriy Kalmikov; Kafkas halklarının soy ve tarihi bağları dikkate alındığında, Abhazlara yapılan zulmün Rusya ve yurtdışındaki Abhaz-Adıge ortak kökenine bağlı insanları ayaklandıracacağı tahmin edebilirdi, şeklinde yazmıştır.

Ünlü Abhaz yazar F. İskender ise; sadece yüz bin Abhazın yaşadığı küçük bir ülkeye karşı dev ordu harekete geçtiğinde her dürüst insanın, kaldı ki komşu bölgede yaşayan insanların yüreğinin sızlamaması mümkün değildir, demiştir. Gönüllüler hareketini Abazinler (Aşuva, Aşkaruva), Avarlar, Adıgeler, Ermeniler (Abhazya dışından), Balkarlar, Belaruslar, Yunanlar, Darginler, Yahudiler, İnguşlar, Karaçaylar, Kazaklar, Kırgızlar, Kumıklar, Laklar, Lezgiler, Almanlar, Osetinler, Polonyalılar, Ruslar,

³²⁶ Cem Oğuz, "KHK, Kafkas Halklarının Birlik Mücadelesi", *Perceptions Journal of International Affairs*, der: Fehim Taştekin, Y: 1999, C: 4, S: 2, Erişim Tarihi: 08.04.2018, Bağlantı: <https://turkiyeabhazyayitanisin.wordpress.com/2012/02/15/kafkas-halklari-konfederasyonu-khf/>

Tabasaranlar, Tatarlar, Türkmenler, Ukraynalılar, Çeçenler, Estonlar oluşturmuştur. Cepheye Transdinyester askerleri, Moskova, St. Petersburg, Nijniy Novgorod ve diğer kentlerden çok sayıda Rus da Abhaz birliklerinin safında savaştı. Savaşın ilk günlerinde tüm Kuzey Kafkasya'da Abhazya saldırısına karşı protestolar yapılmıştır. Pek çok sivil toplum kuruluşu, siyasi örgüt ve oluşum Abhazya'ya gönderilmek üzere gönüllüler topladığını ilan etmiştir.

17 Ağustos'ta KDHK Başkanı Y. Şanıbe dünyaya seslenişinde, tüm Kafkasya ve Kafkas kültürünün yok olması riskiyle yüz yüze kalındığını ilan etmiştir. Aynı gün Kabardey-Balkar Bakanlar Kurulu, Gürcü birliklerini kınayarak Abhazların kendi geleceklerini tayin etme hakkına tam destek verdiklerini kararname ile kabul etmiştir. Kararnamede, Abhaz halkına içerikli ve karşılıksız insani yardımın temini öngörülmüştür. Rusya bilgisi dâhilinde başlayan savaşta, Kuzey Kafkasya faktörünü göz ardı etmiş; Konfederasyon birliklerinin katılımını arzu etmemiştir. Nalçik'te, Abhazya'daki gelişmelere Nart, Hase, Abaza'ta gazetelerinde geniş yer verilerek sürekli 'Abhazya Ateş Çemberinde' başlıklı televizyon yayını gerçekleştirilmiştir. Ağustos 1992'de, Türkiye diasporasından gelen 33 kişiden oluşan ilk gönüllü savaşçı grup Soçi'den deniz yolu vasıtasıyla Gudauta'ya ulaşmıştır. 1992-1993 Savaşı'nda Türkiye'den Abhazya'ya gidip Abhazların yanında savaşarak şehit olan, Abhaz kökenli ilk Türk vatandaşlarının isimleri; Tsıba Efkân Çağlı, Kuadzba Vedat Akar, Argun Zafer Alış, Abağba Bahadır Özbağ, Yeğoj Hanefi Aslan'dır.³²⁷

08.01.1993 tarihinde Abhazya Yüksek Sovyeti Prezidyumu kararıyla Abhazya Silahlı Kuvvetleri Başkomutanlığı'na V. Ardzınba getirilmiştir. 21.03.1993'te Ardzınba'nın imza attığı kararnameyle Diasporada yaşayan kişilerin Abhazya ile ilişkilerini sağlayabilmek amacıyla 'Geriye Dönüş Komitesi' kurulmuştur. Bu kurum, savaş ortamında savunma bakanlığının ardından oluşturulan ikinci devlet organı olması dolayısıyla anavatanın diasporaya bakış açısını çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. 05.04.1993'te KDHK ve Güney Rusya Kazakları arasında Abhazya'ya askeri yardım sağlamasını kapsayan bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır.³²⁸

1993 baharında Abhazlar askeri olarak güçlenince Rusya, Tiflis'i korkutmaya ve Şevardnadze'yi BDT'e girmeye zorlamıştır. Rusya'da başarılı bir politikacı, bilim adamı,

³²⁷ Selçuk Sımsım, a.g.e. s. 429, 430, 431, 433, 437.

³²⁸ Timur Açıgba, a.g.e. s. 124.

siyasetçi ve aydın olan Yuri Kalmikov; Gürcü-Abhaz Savaşı'nda Dünya Çerkes Birliği ve Kabardey Halk Kongresi'ni Abhazlara yardıma yönlendirmiştir. Kalmikov, Şevardnadze'ye mektubunda Kardeş Abhaz halkını soykırıma karşı korumak için tüm Çerkesleri ve 5 milyonluk Adige diasporasını ayağa kaldırma hakkını saklı tuttuğu uyarısında bulunmuştur. Nisan 1993'te, Abhazya Parlamentosu Heyeti'nin Moskova'yı ziyaretinde Savunma ve Güvenlik Dairesi Başkanı S. Stepaşin ile gerçekleşen görüşmede Abhaz Heyeti, Abhazların acımasızca yüz üstü bırakıldığını beyan etmiş ve bu tür ikili tutumun devam etmesi durumunda, Abhaz tarafının Rusya'nın arabuluculuğunu yeniden gözden geçirmek zorunda kalacağını bildirmiştir. 1993 baharında Abhazya'da çatışmalar şiddetlenmiştir.³²⁹

Gürcistan yönetimi, Abhaz meselesi ile uğraşırken Şevardnadze'ye karşı muhalefetin liderliğini üstlenen Gamsahurdia ve taraftarlarının gayretleri de Gürcistan'da büyük çatışmalara neden olmuştur. Gürcistan Başkanı Şevardnadze'e karşı eski Başkan Zviad Gamsahurdia'nın başlattığı mücadele toplumu yeni bir iç savaşa sürüklemişken; zor durumda kalan Şevardnadze, Zviadistlere karşı iktidarının devam etmesi için dış yardımın zorunlu olduğunu hissederek Rusya'ya yardım etmesi karşılığında Gürcistan'ın BDT'ye katılmasını kabul edeceğini bildirmek zorunda kalmıştır.³³⁰

24 Temmuz'da Tiflis'te Gürcü parlamentosunda 9 saatlik sert tartışmalar sonrasında Şevardnadze, Abhazlarla ateşkes anlaşmasını akdetmeye yetkilendirilmiştir. 27.07.1993'te Soçi'de uluslararası kuruluşlar ve barış kuvvetlerinin çatışma alanına getirilmesi ile bölgenin silahtan arındırılmasını kapsayan "Abhazya'da Çatışmayı Sonlandırma ve Riayet Edilmesini Denetleme Mekanizması Anlaşması" imzalanmıştır. İmzalanan ateşkes anlaşması ile 28 Temmuz'dan itibaren çatışmanın sonlandırılması; çatışma bölgesine derhal uluslararası gözlemcilerin gireceği, çatışmanın sonlandırıldığı günden itibaren 10-15 gün içerisinde Gürcistan askeri birliklerinin Abhazya'dan çıkartılacağı, tüm eylemlerin Birleşik Komisyon'un gözetiminde olacağı ve Gumista, Psou, İngur nehirleri boyunca uluslararası gözlemcilerin yerleştirileceği belirtilmiştir. Tarafların birbirlerinin imzalarına güvenmediği ateşkes öncesinde Şevardnadze anlaşmayı, ara belge olarak tanımlamış ve Gürcistan televizyonuna, bu çatışmanın tam çözüm belgesi değil şeklinde beyanda bulunmuştur.

³²⁹ Selçuk Sımsım, a.g.e. s. 468, 471.

³³⁰ Merve İrem Yapıcı ve Utku Yapıcı,, a.g.e. s. 302.

Anlaşmanın savaşı bitirecek teminat olmadığı ve askeri harekâtların yeniden başlayacağı öngörülürken Abhazlar kış gelmeden işgalcilerden kurtulmak arzusundaydılar.³³¹

27 Temmuz Anlaşması ile geçici bir ateşkes sağlanmıştı ancak Abhaz Ordusu 16 Eylül 1993'te Sohum, Oçamçira ve Tkvarçal'da Büyük Taarruz Hakekatı başlattı.³³² 17.09.1993'te Şevardnadze'nin bir kez daha seferberlik ilan etmesinden 4 gün sonra 21.09.1993'te Rusya, Abhazya'ya ambargo ilan etti. Şiddetli çatışmaların içinde 27.09.1993'te Abhaz birlikleri Sohum'a girdi ve Bakanlar Kurulu binasında Abhazya bayrağını dalgalandırdı. 30 Eylül 1993 tarihinde saat 20.00 sularında tüm cephelerde Abhaz zaferi elde edildi.³³³

3.9.3. Kültürel Yıkım ve Savaşın Bilançosu

Savaşın gerçekleştiği Abhazya'da Abhazlara ait olan kültür abideleri, tarihi eserler, müze ve kütüphaneler imha edilmiş, tiyatrolar, kurumlar, okullar, arşivler, üniversiteler talan edilmiş, soyulmuş ve yakılmıştır. Değerli folklor kayıtları, dilbilim belgeleri, tarihi belgeler, ender kitap ve el yazıları yok edilerek her türlü etno-kültürel geleneklere ait türlü izin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.³³⁴ 22 Ekim 1992'de askeri gereklilik olmaksızın Abhazların tarihsel hafızası ve ulusal kimliğinin kalbi olan Abhazya İnsanî Araştırmalar Enstitüsü ve Abhazya Ulusal Arşivi kundaklanmıştır.³³⁵

Abhazya Devlet Müzesi Arkeoloji Bölümü şefi N. K. Şenkovo'nun tanıklığında yakıp yıkılan kundaklanan arkeolojik değerlerden bazıları:

a. Batı Transkafkasya'da çıkarılan 500'den fazla mezara ait 10.000'den fazla materyal içeren 36 sandık, Sibilium Kalesi'nden antik-erken ortaçağ nekropolü, 2.-7. yüzyıllara ait 200'den fazla materyal, 30'dan fazla Rum, Bizans sikkeleri ve benzeri olmayan Abhazya'da basılmış IV. Mitridat dönemine ait gümüş sikkeler, Avrupa müzelerinde onurla sergilenebilecek binlerce eser.

³³¹ Selçuk Sımsım, a.g.e. s. 476, 477, 483.

³³² Stanislav Lakoba vd., a.g.e. s. 390.

³³³ Timur Açıgba, a.g.e. s. 126.

³³⁴ Selçuk Sımsım, a.g.e. s. 453.

³³⁵ AC Dışişleri Bakanlığı, a.g.e. s. 2.

- b. Sibilium ve Şapki Kaleleri kazılarında Bizans-Apsillere ait 15.000 parçalık 40'tan fazla sandık, Tunç Devri ve Geç Ortaçağ dönemine ait eşsiz parçalar, 6. yüzyıl Grek Yazıtları, Türk pipoları vb.
- c. 14.-17. yüzyıl tapınak ve mezar kazılarında 5.000 parçadan oluşan 15 sandık materyal.
- d. Voronov Tapınağı ve mezarlardan çıkarılan 10 sandık.
- e. Abhazya'nın tüm bölgeleri ve Tsabal'dan toplanan çok çeşitli arkeolojik materyaller, M.Ö. 4. yüzyıla ait Sohum bölgesinden çıkarılmış mezar kalıntıları, Tsabal'dan neolit ve Atsanguara'dan erken ortaçağ yerleşimlerine ait materyaller, Napra Sunağı'ndan bulunutular, Apsillerin ilk piskoposu Sibiliumlu Konstantin mühürüyle materyaller, Sibilium, Şapki ve Gerzaula'dan su boruları, Mramba'dan antifiksler, Dranda'dan amforalar vb.
- f. 1976-1991 yılları arası Tsabal kazı belgeleri, 1982-1988 yılları arası Tsabal kazı sonuçları, 1986-1991 yılları arasında gerçekleşen Apsil Mezarları Monografisi (Sibilium Nekropolü).
- g. Abhazya ve Gürcistan arkeolojisi üzerine incelemeler yapan D. Bakradze, İ. Gzelişvili, A. Apakidze, O. Caparidze, L. Tseretli, V. Lekvinadze, G. Dunduya, A.Kalandadze gibi arkeologların özgeçmişleri.³³⁶

1992-1993 Savaşı'nda Gürcü birlikleri tarafından Abhazya Devlet Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Enstitüleri, Sohum Fizik-Teknik Enstitüsü, Deneysel Patoloji ve Terapi Merkezi talan edilmiş, bütün dokümanları, kütüphanesi, arşivi, etnografik, arkeolojik ve antropolojik koleksiyonlarla birlikte Abhazya Dil Edebiyat ve Tarih Enstitüsü, binlerce eşsiz belgenin olduğu Abhazya Devlet Arşivi yakılmıştır. 22.10.1992'de Gürcü birliklerin Sohum'da, Abhaz Devlet Arşivi'ni ateşe vermesinden dolayı bina kül olmuş ve hiçbir arşiv sayfası sağlam bırakılmamıştır.

Abhaz tarihçi Dr. K. Şamba, Abhazya'nın işgalinde sayısız yaşamların yanı sıra birçok bilim, kültür ve eğitim kurumunun imha edildiğini; yakılan milli mirasın arasında Ordinaryüs N. Y. Marr ve Abhaz edebiyatının temel taşı D. İ. Gulya tarafından kurulan Abhazya Bilimsel Araştırmalar Enstitüsü'nün bulunduğunu belirtmiştir. Dr. Şamba, Oçamçıra ilçesinin Tamş köyündeki ve Gulrıps ilçesinin Tsebelde köyündeki tüm arkeolojik ve etnografik anıtların yakıldığını; Gagra Tarih-Arkeoloji Müzesi'nin talan

³³⁶ Y. N. Voronov vd., a.g.e. s. 312-314.

edildiğini; Eşera taş gömütlerinin yıkıldığını bildirmiştir. Abhazya Devlet Arşivi'nin kundaklanması ve tamamen kül olması sonucu tüm arşiv belgeleri, 19. yüzyıldan itibaren neşredilen tüm kitap ve gazeteler kül olmuştur. Abhazya'nın çeşitli yüksekokullarının lisansüstü öğrencileri, mezunları, Abhaz-Ermeni ilişkileri uzmanı Vitaliy Butba, Arkeolog Muşna Hvartskia ve Laşa Kogonia, Fizikçi Adgur İnal-ipa gibi önemli isimleri hayatlarını kaybetmişlerdir.³³⁷

22.10.1992'de yakılan Abhazya Dili-Edebiyatı ve Tarihi Yüksek Okulu Kütüphanesi; zenginliğiyle Kafkasya bölgesinde seçkin yapıtlarıyla tek olan bir kurum olmuştur. Abhazoloji ve Kafkasoloji ile ilgilenen bilim merkezleri araştırmacılarının büyük çabalarıyla oluşturulan sistem bir anda yok olup gitmiştir. Bu tür merkezlerin yok edilmesiyle Abhaz kültürü, uzun yıllar sürecektir derin yaralar almıştır. Abhazya'da yaşanan savaşta 21.000 aile yağmalandığı ile ilgili bildirimde bulunmuştur. Maddi zarar sadece Ağustos 1992 göstergeleriyle beş yüz milyar rublenin üzerinde gerçekleşmiştir.³³⁸

Abhazya'nın tümünü kapsayan savaşta yaklaşık 5.000 Abhazya vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Abhazya'da her aileden en az bir kişi savaşta hayatını kaybetmiştir. On binlercesi yaralanmış ve sakat kalmıştır. Abhazya'nın maddi kaybı ise 10 milyar doların üzerinde olmuştur. Abhazya tarihi, kültürü ve ekolojisi yüksek oranlarda bozulmuş, yıkıma uğramıştır. Savaş sonucunda 17. 200 ev tamamen yanmış, 8.500 ev hasarlı hale gelmiştir.³³⁹ Özellikle işgal altında kalan Sohum, Oçamçira, Gagra şehirlerindeki sit alanları büyük ekolojik tahribata uğramıştır. Pshu-Gumista Sit Alanı, Mokva Doğal Mimari Etnografik Sit Alanı, Tsabal Doğal Tarihi Mimari Arkeolojik Sit Alanı, Anakopya Doğal Mimari Koruma Alanı çok büyük ekolojik hasara maruz kalmıştır.³⁴⁰

Şevardnadze'nin talepleri üzerine BDT tarafından Abhazya'ya ambargo kararı alınarak uygulanması RF'ye bırakılmıştır. RF, Eylül 1994'te Abhazya sınırını kapatmıştır. Ekim 1994'te denizden de abluka oluşturulunca Abhazya dünyadan tecrit edilmiş ve çok ağır bir ambargo ile baş başa kalmıştır.³⁴¹

Çatışmalar sırasında Batı'nın ve ABD'nin değerlendirmesine bir örnek oluşturması bakımından 29.08.1992 tarihli Washington Post'tan Michael Dobbs yazısında; Büyük

³³⁷ Selçuk Sımsım, a.g.e. s. 454-458.

³³⁸ Y. N. Voronov vd., a.g.e. s. 11, 311.

³³⁹ Selçuk Sımsım, a.g.e. s. 491.

³⁴⁰ Y. N. Voronov vd., a.g.e. s. 325-327.

³⁴¹ Filiz Cicioğlu, Sezai Babakuş, Muharrem Saran, a.g.m. s. 94.

Kafkasya bölgesinde tehlikeli boyutta silahlı gerginliklerin yaşanmaması için Rusya'nın doğrudan doğruya anlaşmazlığa karışmamasını ve karışmamış olmakla da en doğru hamleyi yaptığını dile getirmiştir. Dobbs yazısında; Şevardnadze'nin Batı'da tutulan biri olduğundan ve batılı politikacıların Abhazya'yı Gürcistan'ın bir parçası olarak gördüklerinden bahsetmiştir.³⁴² Gorbaçov'un yardımcısı Şevardnadze'ye BM, önde gelen batılı ülkelerin ve BDT ülkelerinin liderleri büyük destek vermiştir. SSCB'nin çöküşü RF dışındaki güçlerin çıkarlarını açığa çıkarmış; Karadeniz'de ve Kafkasya'da (Abhazya, Güney Osetya, Karabağ, Transdinyester) kanlı savaflara yol açmıştır.³⁴³

Savaşın bittiği 30.09.1993'ten sadece 1997'e kadar BM, AGİT ve RF'nin inisiyatifleriyle meselesinin çözümü adına yüzlerce toplantı yapılmış ve dört yüze yakın belge imzalanmış ancak somut bir gelişme sağlanamamıştır.³⁴⁴

3.10. 1993-2008 Yılları Arasında Abhazya

1993 Zaferi'nin ardından 26.11.1994'te Abhazya Parlamentosu anayasasını kabul etmiştir. Anayasaya göre; Abhazya'nın devlet dili Abhazca'dır. Kamu kuruluşlarında Abhazca ile Rusça resmi dildir. Devlet; yasama, yürütme ve yargıda kuvvetler ayrılığı esasına göre düzenlenmiştir. Başkanlık Sistemi ile yönetilen cumhuriyetin ilk başkanı olarak Vladislav Ardzinba parlamento tarafından seçilmiştir. Vladislav Ardzinba, Abhazyanın özgürlüğüne kavuşmasında ve sonrasında verilen mücadele de çok değerlidir. 1997'de Gürcistan'a ilişkileri federatif bir yapı olarak düzenleyen ve karşılıklı statüleri tespit eden bir teklif sunan ancak yanıt dahi alamayan Abhazya, projesini geri çekip bağımsızlığa yönelmiştir. 3 Ekim 1999'da Abhazya'da gerçekleşen referandum ile toplumun % 98'i bağımsızlıktan taraf oy kullandıktan sonra Rusya'nın Abhazya ile ilgili politikası da gittikçe iyileşmeye başlamıştır. Abhazya vatandaşlarına vize engelini kaldıran Rusya; isteyen Abhazya vatandaşlarına da Rusya vatandaşlığı imkanı tanımıştır.

³⁴² Gülşah Uzun, *Abhazya Meselesi'nin Türkiye'deki Abhaz Diasporasına Etkileri*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 16.

³⁴³ Y. N. Voronov vd., a.g.e. s. 9.

³⁴⁴ Okan Mert, *Gürcistan'ın Kafkaslarda Jeopolitik Önemi Ve Türkiye'nin Kafkasya Politikasında Gürcistan*, Gebze İleri Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Strateji Bilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2004, s. 33-34.

2000'li yıllara dek Abhazya'nın izole hali sürmüştür. Rusya-Gürcistan arasındaki işbirliği havası ise 2003'te Gürcistan'da yönetimin değişmesiyle bozulmaya başlamıştır. Gürcistan yönetiminin gözünü tümüyle batıya dönmesi ve Abhazya Sorunu'nu Batılı devletler üzerinden çözme çabaları, Rusya-Gürcistan ilişkilerini fazlasıyla bozmuştur. Gürcistan'ın Rusya ile ilişkileri bozulunca Abhazya adına fırsat doğmuş ve Abhazlar RF vasıtasıyla dünyaya açılmaya başlamıştır. Bu senelerde Abhazya, demokratik ve katılımcı bir siyasi yapı oluşturmaya uğraşmış, meclisiyle bilhassa savaşın sonrasında toplumuna yeten bir devletleşme sürecine başlayarak iktisadi yapıyı oturtma çabası göstermiştir. Gürcistan ise ateşkes anlaşmasını çok kez ihlal etmiş; Mayıs 1998 ve Ekim 2001'de, Abhazya topraklarına büyük çaplı saldırılarda bulunmuş ve Abhaz kuvvetlerince geri püskürtülmüştür.³⁴⁵

AB, AGİT ve BM kurumları tarafından çeşitli düzeylerde Abhazya sorunu için çeşitli toplantılar, Cenevre süreci kapsamında BM Temsilcisi gözetiminde ve BM Genel Sekreterliği'nin Dostları Grubu liderliğinde müzakereler süreci kesintilere rağmen sürmektedir. Şubat 2006'da Cenevre'de BM Genel Sekreterliği Dostluk Grubu ile yapılan Abhaz-Gürcü sorunun çözümü görüşmeleri sonrasında dönemin Abhazya Dış İşleri Bakanı olan Sergey Şamba BM'nin ortaya koyduğu ve Gürcü tarafının ısrarla savunduğu; Abhazya'nın bağımsız devlet olma statüsünü ortadan kaldıran Boden Belgesi'ni şiddetle reddetmiştir.³⁴⁶ 2006 yılında Abhazya Başkanı Sergey Bagapş, Abhazya dış siyasetinin öncelikli hususunun BDT'ye girmek ve RF ile siyasi ve iktisadi olarak yakınlaşmak olduğunu bildirmiştir. 1997 yılından itibaren Abhazya'da mayın temizleme çalışmalarını yürüten The Halo Trust adlı İngiliz kuruluşu 1997'den 2006'ya kadar 7.479 mayın ve 6.741 patlamamış patlayıcı bulmuştur. Yürütülen çalışmalar sonucunda 7.915.455 m.²'lik alan temizlenmiştir.³⁴⁷

2005 sonrasında RF'nin etkisiyle; ambargonun kalkmasıyla iktisadi hayatı canlanan Abhazya, 2005-2008 yıllarında dünya ve diaspora ile iletişimini hızlandırmış, global iktisadi nizamın parçası olma yolunda gayret sergilemiştir. Bu süreçte Abhazya'da siyasi partiler kurularak seçimler gerçekleştirilmiş ve ülke normalleşmeye adım adım

³⁴⁵ S. Lakoba vd., a.g.e. s. 378.

³⁴⁶ "BM, Boden Belgesi'nin Alternatiflerini İncelemeye Hazır", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2006, S: 2, s. 90, 91.

³⁴⁷ "Öncelikli Hedef BDT'ye Girmek", "Mayın Temizleme Çalışmaları 2007 Sonunda Tamamlanacak", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2007, S: 3, s. 74, 75.

yürümüştür. 2005'ten sonraki bu süreç Ağustos 2008'de gerçekleşen 5 Gün Savaşı ile bambaşka bir boyut kazanarak evrilmiştir.³⁴⁸

3.11. 2008 Savaşı ve Abhazya'nın Mevcut Durumu

1993-2007 döneminde popülasyonu %20 civarında azalan Gürcistan'ın, iktisadi olarak ilerleyememesinin en esaslı sebeplerinden biri; Abhazya ve Güney Osetya'ya dönük saldırgan militarist söylemi ve askeri harcamalarıdır. 2003'te Şevardnadze darbe ile devrilerek ABD'de eğitim gören, Batı yanlısı değil Batılı olarak görülen Saakaşvili; Gürcistan Başkanı olmuştur. Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü gerçekleştireceğini bir başka deyişle Abhazya ve Güney Osetya'yı işgal edeceğini bildiren Saakaşvili devrinde Gürcistan'ın askeri harcamaları hızlı şekilde artmıştır.

Stockholm International Peace Research Institute verilerince; 2003'ten sonra dünya genelinde askeri harcamaları en hızlıca yükselen ülke Gürcistan'dır. Gürcistan askeri harcamalarının milli gelire oranı 2003'te %1,1 iken 2007'de oran %9,2'ye yükselmiştir. Dünyada silahlanma harcamaları en fazla olan devletlerden İsrail dahi % 8.6 oranı ile Gürcistan'ın arkasında kalmıştır. Hızla gelişen Gürcü askeri gücünün, Rusya'nın dev askeri varlığı karşısında etkisiz kalacağı herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Gürcistan'ın komşuları Azerbaycan, Ermenistan ve Türkiye ile ilişkileri hayli iyi iken 2003'ten 2007'ye reelde on iki kat artan ve senelik sekiz yüz milyon doları geçen askeri harcamalarının ana amacının Abhazya ile Güney Osetya'ya askeri saldırı girişimi olduğu tahmin edilen bir durumdu.³⁴⁹ Saakaşvili'nin, Gürcistan halkına 2008'e kadar Abhazya'yı almayı vaat ettiği biliniyordu. Gürcistan; 25.07.2006'dan beri Moskova Anlaşması'nca silahsızlandırılmış bölge olan ve Abhazya'nın kontrolünde olmayan Kodor Vadisi'nin yukarı kısmını, uluslararası anlaşmalar ve diğer protokollere aykırı olarak Abhazya'ya karşı silahlandırıyor.³⁵⁰ Tüm bu gerilimler yaşanırken Abhazya uluslararası alanda siyasi olarak tanınma çabası ile ilgili çalışmalarına devam etmiştir. 30.09.2006'da merkezi

³⁴⁸ Osman GÜDÜ, "Sovyetler Birliği Sonrası Kafkasya'da Savaşlar ve Yeni Yapılanmalar", *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Üzerine 4. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi: Çatışma Çözümü, İşbirliği ve Demokratikleşme İçin Yerel ve Uluslararası Perspektifler*, der. Alâeddin Yalçınkaya, Şükrü Yazgan, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2015, s. 219-220.

³⁴⁹ Erol Taymaz, "Bağımsızlıktan Sonra Abhazya ve Güney Osetya'yı Anlamak", Erişim Tarihi: 05.08.2017, Bağlantı:

<https://m.bianet.org/biamag/diger/116576-bagimsizlikten-sonra-abhazya-ve-guney-osetya-yi-anlamak>

³⁵⁰ "Gürcü lider, Kodor'un adını değiştirdi!", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2007, S: 3, s. 79.

Moskova'da bulunmak üzere bağımsızlıklarının tanınabilmesi amacıyla kader birliği yapan Abhazya, Güney Osetya ve Transdinyester Parlamentoları temsilcileri Sohum'da buluşarak bu üç devletin oluşturduğu Abhazya, Güney Osetya ve Transdinyester Parlamentolar Asamblesi Anlaşması'nı imzalamışlardır.³⁵¹

07.08.2008 gecesinde Gürcistan birlikleri Güney Osetya'nın başşehri Shinval'de Rus arabulucular ile sivillerin olduğu bir topluluğa saldırınca; Rus ve Oset askeri birliklerinin cevabı hızlı olmuştur. Rus birlikleri Güney Osetya'daki sivilleri himaye etmeyi gerekçe göstererek Güney Osetya'ya girmiştir. Yaşanan olaylar üzerine Abhazlar da Gürcistan hudutunda olabilecek askeri hareketlerden endişe duyup Rus otoritelerinden destek talep etmesinin ardından; Gürcistan kuvvetleri, Güney Osetya hududundan çıkarılmıştır. Rus güçleri hudutu gözetmek amacıyla Abhaz güçlerine yardım etmiştir. Bu gelişmelerin ardından RF Başkanı Medvedev ve Abhazya ile Güney Osetya'nın liderleri Bagapş ve Kokoity'nin 26.08.2008 tarihinde biraraya geldiği toplantıda; Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıkları resmi olarak tanınmıştır.

Bağımsızlığın tanınmasıyla Abhazya'nın uluslararası alandaki statüsü, hızla değişmiştir. Bu değişiklik bölgede ve küreselde önemli gelişmeleri doğurmuştur. Abhazya, tanınmayan, izole bir ülke konumundan çıkarak uluslararası sahada tanınan, bahsedilen ve global savaşımın çekirdeğinde bulunan bir devlete evrilmiştir. 2008'den günümüze Abhazya uluslararası sistemin saygın bir üyesi olarak nasıl hayatta kalır ve dünya Abhazya ve Kafkasya'ya dönük nasıl politikalar izler tartışmaları; Abhazya'nın gündemini oluşturmaktadır.³⁵²

2008 Savaşı'nda Rusya'nın Gürcistan'a askeri müdahalede bulunacağına ihtimal verilmediğinden uluslararası toplum bu krize hazırlıksız yakalanmıştır. BM Güvenlik Konseyi, RF'nin veto kartı sebebiyle pek çok hadisede yaşandığı gibi bu çatışmada da önleyen bir karar alamamıştır. ABD'nin ve NATO'nun bazı ortaklık bağlarına rağmen Gürcistan'ı askeri anlamda RF'ye karşı gözetecek yasal bir yapısı da yoktur. Almanya,

³⁵¹ "Tanınmamış Devletler Parlamento Asamblesi Moskova'da Toplandı", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2007, S: 3, s. 80.

³⁵² Filiz Cicioğlu, Sezai Babakuş, Muharrem Saran, a.g.m. s. 95.

Fransa, İtalya ve İspanya gibi öncü AB üyelerinin Rusya ile önemli ekonomik ilişkilerin olması Rusya'ya karşı sert önlemler alınmasına engel olmuştur.³⁵³

2000 sonrasında Güney Kafkasya'ya bakıldığında, RF'nin artan ağırlığı söz konusudur. 2008'deki 5 Gün Savaşı ve sonrasında RF'nin Abhazya ve Güney Osetya'yı resmen tanıması; dünyaya Rusya'nın bölgedeki en etkin güç olduğunu ve faaliyetlerinin büyük güçler tarafından önlenemeyeceğini göstermiştir.³⁵⁴

Abhazya'nın anayasası, bayrağı, milli marşı, diğer devlet sembolleri 2008'deki resmi tanıma öncesinde de mevcuttu; seçimle gelmiş bir parlamentosu, devlet başkanı, başbakanı, bakanlar kurulu, özgür dış siyaseti, küçükte olsa bir ordusu, iç ve dış hudut denetim birlikleri, hukuk düzeni, devlet koruması altında bulunan sosyal ve iktisadi kuruluşları bulunmaktaydı. Abhazya kârlı turistik altyapısını, tropikal tarım imkânlarını ve doğal zenginliklerini kullanarak belirli bir iktisadi seviyeye ulaşmayı bile başarmıştı. Abhazya, 1993'deki bağımsızlığından 2008'deki resmi tanınmasına kadar geçen sürede üç başkanlık ile dört parlamento seçimi yaşamıştı. Dini inançların özgürce ifade edildiği ibadet merkezleri, sanat ve kültür merkezleri bulunan, kültürel kuruluşların sorunsuz çalışabilir bir ülke olduğu Abhazya, bugün uluslararası hukuk açısından; daimi bir nüfus, tanımlanmış bir toprak parçası, bir hükümet ve diğer devletler ile ilişki kurabilme kapasitesiyle devlet sayılmak için gereken bütün ölçütleri karşılar durumdadır. 1993'den günümüze Gürcistan'ın tüm yetki ve denetiminden bağımsızca kendisini yöneten bir devlettir.

Abhazya, RF tarafından 26.08.2008 tarihinde tanınmasıyla tam yetkili devlet pozisyonuna gelmiştir. RF haricinde sırayla Nikaragua (2008), Venezuela (2009), Nauru (2009), Vanuatu (2010) ve Tuvalu (2011) Abhazya'yı tanımıştır. Uluslararası hukuka göre, BM üyesi iki devletce tanınmak bağımsız bir devlet sayılabilmek adına yeterli iken Abhazya; bu şekliyle siyasi geleceği güvence altına alınmış ve resmi olarak tanınan devletler düzeyine yükselmiştir.³⁵⁵ Abhazya ile ilgili tartışmaların başında, Abhazya'nın başta RF ve Venezuela gibi BM üyesi devletlerce tanınmasına rağmen uluslararası alanda

³⁵³ Süleyman Erkan, "2008 Rusya-Gürcistan Savaşı Ve Uluslararası Toplum", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi (UIİİD)*, Y: 2016, C: 17, S: 17, s. 41.

³⁵⁴ Ali Faik Demir, "Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikaları Ve Bölgesel Dengeler Açısından Önemi 2003-2013", *Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış*, Ed. Okan Yeşilot, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014, s. 78-79.

³⁵⁵ Cahit Aslan, "Kafkasya'dan Karadeniz'e Sürdürülebilir Güvenlik: Kafkasya'nın Kadim Halkları Üzerinden Bir Değerlendirme", *Akademik Bakış Dergisi*, Y: 2014, S: 43, s. 8-9.

algılandığı yasal statüsüdür.³⁵⁶ Abhazya, 2008 sonrasında Rusya'nın ve Venezuela'nın Abhazya'yı resmen tanıması ile *de facto* (fiili) durumdan *de jure* (hukuki) konuma gelmiştir.³⁵⁷

2010 yılında Rusya ve Abhazya'nın imzaladıkları askeri anlaşmaya göre, 49 yıl boyunca Rus askeri birlikleri herhangi bir karşılık ödemediği belli bölgelerde konumlanacaktır.³⁵⁸ 2014 yılında Soçi'de V. Putin ve R. Hacimba'nın kalemleriyle; RF ve Abhazya arasında İttifak ve Stratejik Ortaklık Anlaşması'na imza atılmıştır. Anlaşmaya göre; RF, Abhazya'nın uluslararası alandaki konumunu güçlendirerek Abhazya'nın uluslararası kuruluşlara üye olması için çalışmalarda bulunacaktır. Anlaşma uyarınca; taraflardan birine saldırılırsa diğer taraf saldırının kendisine de yapıldığını kabul edip askeri ve gerekli tüm yardımı yapacaktır. RF ve Abhazya orduları bir yıl içinde ortak savunma birliği meydana getirecek ve Abhazya Ordusu üç yıl içinde RF tarafından modernize edilecektir. Abhazya-Gürcistan sınırı RF ve Abhaz birlikleri tarafından korunacaktır.

Donetsk Halk Cumhuriyeti (DHC) ve Suriye de; Abhazya'nın bağımsızlığını resmen tanıyan devletler olmuştur. 2014'te Ukrayna'dan tek taraflı olarak bağımsızlığını duyuran DHC Mayıs 2015'te; Suriye yönetimi de Mayıs 2018'de Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını resmen tanıdıklarını bildirmişlerdir. Abhazya Başkanı Raul Hacimba, devlet başkanlığı internet sitesinden yaptığı beyanında; Abhazya ve Suriye'nin büyükelçilikler düzeyinde diplomatik temaslar kurduğunu ilan etmiştir.³⁵⁹

3.12. Abhazya'nın Yasal Statüsü ve Uluslararası Hukuk

AC Dış İşleri Bakan Yardımcısı Iraklı Khintba 2013 yılındaki bir röportajında; Abhazya'nın savaş sonrası yıkıma ve BDT ülkelerinin uyguladığı ağır ambargoya rağmen zafer tarihi 30 Eylül 1993'ten beri bağımsız olduğunu; bağımsızlığının ilk beş senesinde devletin kurumsal yapısının neredeyse tamamını oluşturduğunu; Ağustos 2008'den beri organize bir devlet olduğunu; resmi tanınmanın yalnızca gerçeğin ilanı olduğunu;

³⁵⁶ Filiz Cicioğlu, Sezai Babakuş, Muharrem Saran, a.g.m. s. 95.

³⁵⁷ Gülşah Uzun, a.g.t. s. 12.

³⁵⁸ A. Faik Demir, a.g.m. s. 79.

³⁵⁹ Sputnik Avrupa, *DHC Abhazya Ve Güney Osetya'yı Tanıdı*, Erişim Tarihi: 05.10.2019, Bağlantı: <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201505121015442215/>

kalkınmışlık bakımından da Abhazya'dan bir çağ geride olan yarı devletler ile dolu bir BM tablosu var iken Abhazya'nın dünyada siyasi olarak tanınmamış oluşuna hayret ettiğini, belirtmiştir.³⁶⁰

2008 öncesinde bile Freedom House isimli Amerikalı sivil toplum örgütüncü 'yarı bağımsız' ülke sınıfına alınmış olan Abhazya, devletlerarası hukuk açısından devlet sayılma gereklerini karşılar durumdadır. 1933 Montevideo Konvansiyonu'nun Devletlerin Hak ve Yükümlülükleri konulu 1 no'lu maddesince devlet; daimi bir nüfus, belirli bir toprak, bir hükümet, diğer devletler ile temas kurma kapasitesine sahip olmalıdır. ABD Dışişleri Bakanlığı Kasım 1976'daki bildirgesinde ise devlet olma koşullarını; bariz bir biçimde tanımlanmış bir toprak parçası ve nüfus üzerinde etkin denetim, bu bölgenin organize bir hükümetce idaresi ile dış temasları etkince yürütecek ve uluslararası yükümlülükleri uygulayabilecek bir yönetim kapasitesi olarak belirtmiştir. Abhazya Cumhuriyeti, bu şartların tümünü karşılar durumdadır. Abhazya Anayasası'nın 47. ve 53. Maddelerince, Abhazya uluslararası ilişkileri yürütebilme beceri ve altyapısına sahip, bağımsız dış politikası bulunan, uluslararası bağlantılarını Dışişleri Bakanlığı ile sağlayan bir devlettir. Yeni bir devletin tanınmasıyla ilgili iki teori bulunur:

1. Açıklayıcı Teori: Buna göre tanımlanmış bir toprağı, daimi bir nüfusu, kendini denetleyebilen bir hükümeti, var olan kapasitesiyle faaliyetlerini gören yapılar devlet olarak açıklanır ve resmi tanınma gerekliliği de yoktur. Bu teoride diğer devletlerce resmi olarak tanınsın veya tanınmasın devlet olma şartlarını yerine getirmiş her yeni devlet yürürlüktedir.

2. Yapıcı Teori: Açıklayıcı Teori'den farklı olarak tanınmanın bir devletin mühim niteliklerinden bir tanesi olduğunu savunur. Bu teoride; devlet olmak için gerekli hak ve yükümlülükler yalnızca tanınma vasıtasıyla elde edilebilir. Yapıcı Teori, bir ülkenin devlet sayılması adına kaç devletce tanınması şartını ise belirtmez. Bu durumda kısıtlayıcı yapıcı teori uyarınca dahi Abhazya, BM üyesi iki devletce tanınmasının ardından uluslararası hukuk bakımından devlet sayılmak adına gerekli ölçütleri, diğer devletlerce diplomatik tanınma dâhil olacak şekilde yerine getirmiş görünmektedir. Abhazya'nın başka

³⁶⁰ Olga Allenova, *Rusya'nın Abhazya'yı Tanınması Çok Şeyi Değiştirdi*, Erişim Tarihi: 07.08.2018, Bağlantı: <https://www.kommersant.ru/doc/2263824?isSearch=True>

devletlerce siyasi olarak tanınmaması, devletlerarası hukuka aykırılığundan değil siyasi ve jeopolitik nedenlerden kaynaklanmaktadır³⁶¹

3.13. Türkiye'nin Abhazya Politikası

I. Dünya Savaşı sonrası Kurtuluş Savaşı esnasında gelişen Türk-Sovyet ilişkileri, 1925 Paris Anlaşması ile pekiştirilmiş iken II. Dünya Harbi ardından gerçekleşen hadiseler durumu değiştirmiştir. Yirmi yıl boyunca Türk-Sovyet ilişkilerindeki dostluğun en büyük göstergelerinden biri olan ve Türkiye-SSCB ilişkisinin temeli sayılan Paris Anlaşması'nın 1945'te SSCB tarafından feshi ilişkilere büyük darbe vurmuştur. Stalin'in vefatına değin T.C. ve SSCB arasında Kuzeydoğu Anadolu toprakları ile Boğazlar konularında nota savaşı yaşanması, SSCB'nin Doğu Avrupa ve Asya'da hızlı genişlemesi karşısında Türkiye, Batı bloğuna yakınlaşmıştır. SSCB'nin Türkiye'ye uyguladığı baskıcı siyaset Türkiye'yi Batı ile ilişkilerin geliştirilmesine yöneltmiştir. Türkiye, SSCB tehdidini çok yakın hissettiği bu zamanda bile Mustafa Kemal Atatürk'ten miras kalan dostluğa dayanan, gerçekçi, ölçülü, ulusal çıkarları ve ülke bütünlüğünü ön planda tutan dış siyaset anlayışına sahip çıkıp, uzlaşma ihtimalleri üzerinde durarak SSCB'yi tahrik etmemeyi tercih etmiştir. Stalin yönetimine karşı Rusların içlerinde biriktirdiği öfke Stalin'in ölümü ile ortaya çıkınca; 1953 sonrasında SSCB önderleri nispeten daha ılımlı bir siyaset anlayışı sergilemişlerdir.³⁶² TBMM, 18.02.1952'de NATO'ya girmeye ilişkin kanunu 1 çekimser oya karşın 399 kabul oyla onaylayınca Türkiye, NATO'ya resmen üye olarak Sovyet tehdidine karşı batı bloğunda yerini almıştır. T.C.'nin NATO'ya resmi üyeliğinden kısa bir süre sonra ve 1953'te Stalin'in ölümünün ardından Sovyet idaresi, Boğazlar'daki hak iddialarından vazgeçtiğini resmi olarak bildirmiştir.³⁶³

Soğuk Savaş süresince Türk Dış Siyaseti, Batı Bloğu'nda yer aldığından SSCB ile ilişkileri düşük seviyede tutmuştur. 1990 başlarında T.C.'nin bölgeye ilişkin takip ettiği siyasete bakınca ilgisinin odaklandığı hususların farklı olduğu gözlemlenir. T.C.'nin Kafkasya Politikası denilince önce Ermeni sorununun akıllara gelişi, Türkiye'nin bölgede en iyi iletişim kurduğu devletin Azerbaycan oluşu, enerji konusunun T.C.'nin Kafkasya

³⁶¹ Filiz Cicioğlu, Sezai Babakuş, Muharrem Saran, a.g.m. s. 96.

³⁶² Cenk Şen, *Stalin Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri (1923-1953)*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2006, s. 193-195.

³⁶³ İlyas Topçu, "Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-Sovyet Rusya İlişkileri Ve Türk Basını", *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, Y: 2017, C: 3, S: 9, s. 108.

Politikası'nda öncelikli olması gerekçeleri görülür. 1990'lardan itibaren programlı bir Kafkasya siyasetinin olmayışı; Türk Dış Politikası adına olumsuzluk yaratmıştır. Bu programsızlık T.C.-ABD, T.C.-RF ve T.C.-AB ilişkilerini negatif yönde etkilemiştir. 1990'larda Türkiye kendisini bölgeden uzak tutma siyaseti izlesede bunun bedelleriyle 2000'li yıllarda yüzleşmiştir. Türkiye 2000'li yıllardan itibaren, Abhazya'nın küresel alandaki değerini fark etmeye başlamıştır.

2005 yılında RF'nin Abhazya'ya uygulanan ambargoyu kaldırması ile birlikte Kafkas diasporası; Abhazya'ya dönük ziyaretlerini arttırmış ve Türk karar alıcıları, bölgeye dönük siyaset üretmek zorunda kalmışlardır. Bir bölge ülkesi olarak bölgeye ilişkin bir politika üretmek zorunda olan Türkiye; Ağustos 2008'de yaşanan 5 Gün Savaşı'nda Kızılay yardımları, zorunlu göçe karşı önlemler gibi insani tedbirler almak haricinde bir adım atamamış, savaş sırasında enerji hatlarının güvenliğine odaklanmıştır. Savaş bitmeden 11.08.2008'de Başbakan Erdoğan, Türkiye'nin bir tür Kafkaslar İttifakı içerisinde olabileceğini ve RF'nin de bu ittifakta yer alması gerektiğini bildirmiştir.³⁶⁴

Sovyetlerin çöküşünden önce Türk Dış Politikası Batı eksenli olduğundan SSCB ve Türkiye temasları donmuş durumdaydı. Abhazya da dâhil olmak üzere tüm Kafkasya ülkeleri bu dondurulmuş durumu yaşamıştır. 1990'lardan sonra Türkiye'nin Kafkasya'daki ana çatışmalara dahil olmasında ise Türkiye'nin Kafkas diasporasının büyük katkısı olmuştur ancak bu durum bilinçli değil konjonktürel gelişmelerle gerçekleşmiştir. SSCB dağıldıktan sonra 1991'de KAFKUR ve 1993'te KAFDER kurulmuştur. Kafkasyalıların oluşturduğu bu derneklerde Abhazlar ve Kafkasyalı topluluklar yer almıştır.

Abhazlara ait ilk örgütlü tepki; 1992-1993 Abhaz-Gürcü Savaşı'nda verilmiştir. Savaş döneminde kurulan Kafkas-Abhaz Dayanışma Komitesi aracılığıyla temas sağlanarak Abhazya'ya destek sağlanmış ve Abhaz-Gürcü Savaşı için asker gönderilmiştir. Komite aracılığı ile Türkiye'de Abhazya için yardım kampanyaları ve mitingler düzenlenmiş, dönemin Cumhurbaşkanı dâhil olmak üzere siyasi çevrelerle diyaloglar gerçekleştirilmiş, bölge ile iletişim kurmak için Abhazya Cumhuriyeti'ne mobil telefon tahsis edilmiştir. İlk Abhaz-Rus-Türk üçlü görüşmesi; Kasım 2015'te yaşanan uçak krizinin sonrasında Nisan 2016'da gerçekleşmiştir. Türk ve Rus yetkililer; Abhazya'nın başkenti Sohum'da biraraya gelmiştir. 2016 yılının Kasım ayında Abhazfed Yönetimi,

³⁶⁴ Filiz Cicioğlu, Sezai Babakuş, Muharrem Saran, a.g.m. s. 97, 98.

Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'ndeki Uluslararası İlişkiler Başkanlığı'nı ziyaret etmiş ve Abhazya ile ilişkiler, Abhazların serbest dolaşım hakları gibi talepleri iletmışlerdir.³⁶⁵

Türkiye Gürcistan Büyükelçisi Ertan Tezgör'ün Haziran 2006'da Abhazya'yı ziyareti de gerçekleşmiş önemli temaslardan biridir. 2006'da gerçekleşen temaslarda Türk elçilik heyeti; Abhazya Başkanı S. Bagapş ve Başbakan A. Ankvab ve Dışişleri Bakanı S. Şamba ile ayrı ayrı görüşmüştür. Tezgör; Türkiye-Abhazya arasında doğrudan deniz yolu bağlantısı kurma konusunu görüşmeye hazır olduklarını, Türkiye'deki Abhaz diasporasının Abhazya'da serbest şekilde yatırım ve ticaret yapabilmesi ile yakından ilgilendiklerini belirtmiştir.³⁶⁶

3.14. 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı Sonrası Gürcistan

Kafkasya'ya bakışı son derece net olan Rusya; 2008 Rus-Gürcü Savaşı'nda AB ve ABD'yi karşısına almak pahasına bile olsa bölgeden vazgeçmeyeceğini net bir biçimde göstermiş ve Gürcistan'da bölünmüş yapının devamını sağlamıştır. RF'nin Güney Kafkasya'da ve Gürcistan'da siyasetinin ana amacı AB ve NATO varlığının önlenmesidir.³⁶⁷

26.08.2008 tarihinde RF Başkanı Medvedev; Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarının tanındığı kararnameyi RF adına imzalamıştır. 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'nda yarısını Gürcü ve Oset sivillerin oluşturduğu 850'ye yakın insan hayatını kaybederken, 100.000'in üzerinde insan da evlerini terk etmiştir. Savaş Saakaşvili'yi ve devleti, toprak bütünlüğü hususunda geri dönüşü hayli güç olan bir hale sürüklemiştir. İç siyasette birinci olan bir konuda başarısızlık yaşanmış; ülkenin alt yapısı kullanılamaz hale gelmiş; ekonomi dara girmiş; ülke genelinde büyük hayal kırıklığı yaşanmıştır. Küresel ve bölgesel dengeler ise tamamen değişikliğe uğramıştır.

Uluslararası toplumun RF'ye gösterdiği, Rusya'nın G8'den çıkartılması, BM'de baskı altında tutulması, 2014 Soçi Kış Olimpiyatları'nın boykot edilmesi, NATO'nun RF ile ilişkilerinin askıya alınması ve RF'nin DTÖ üyeliğinin belli olmayan bir tarihe atılması ve benzeri baskılar, RF üzerinde herhangi bir sonuç yaratmayacağı anlaşıldığından

³⁶⁵ Gülşah Uzun, a.g.t. s. 27, 28, 34.

³⁶⁶ "Türk Elçilik Heyeti Abhazya'yı Ziyaret Etti", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2007, S: 3, s. 75.

³⁶⁷ Röşen Şahbazov, *Yeni Küresel Sistemde Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya*, Eko Avrasya Yayınları, Ankara 2015, s. 195.

yürürlüğe sokulmamıştır. Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliği gündeme geldiyse de somut adım atılmamıştır. Almanya, Fransa ve İngiltere gibi AB ülkeleri, Rusya'ya yaptırımlar hususunda soğukkanlılıklarını korumuşlardır. NATO içerisinde RF'ye yönelik somut yaptırımlar konusunda uzlaşma sağlanamamıştır.

İsviçre'nin arabuluculuğunda yürütülen Cenevre görüşmelerinde; Abhazların ve Osetlerin de yer aldığı tüm taraflar toplanmaktadır. AB, ABD, BM ve AGİT temsilcilerinin de yer aldığı görüşmelerde yapılan onlarca oturuma rağmen somut sonuç alınamamıştır. 2008'de Brüksel'de gerçekleşen Uluslararası Bağışçılar Konferansı'nda Gürcistan için 4.500.000.000 \$ hibe ve düşük faizli kredi paketinden meydana gelen yardım toplanmıştır. ABD tarafından sağlanan 250.000.000. \$ değerinde doğrudan bütçe yardımı, Gürcistan'ın savaş ve iktisadi sorunların yansımalarını atlatmasına yardımcı olmuştur. Para, altyapının yeniden inşasına ve evsiz kalanlara yaşam alanlarının kurulmasına harcanarak Gürcistan ekonomisinin çökmesinin önüne geçilmiştir.

Saakaşvili, süreçten Rusların karşısında duran Batılı kahramana dönüşerek çıkmıştır. Bu algıda medya ve muhalefetin etkisizliği etkili olmuştur. 2009'da başlayan anayasa değişikliğiyle kuvvetli yürütmeye dayanan rejim; devleti 2013'ten sonra yürürlüğe girecek yeni sisteme taşımıştır. 2013 Başkanlık seçimleri sonrasında yürürlüğe giren değişiklikler, meclis etkinliğini sınırlayan yarı başkanlık sistemini yaratmış ve Başbakan siyasette belirleyici unsur durumuna gelmiştir. 2010 seçimlerinde Saakaşvili'nin % 65'ten fazla oy alması ve partisinin mecliste ve yerel yönetimlerde üstünlük sağlaması; diğer yerel yöneticilerin tümünün partice atanması; ülkede tek parti düzenine geçildiği tartışmalarını yaratmıştır. Şevardnadze devrini hatırlatan biçimde siyasi üstünlerin baskın düzen kurma çabaları yükselen yolsuzlukla birleşerek bir çeşit oligarşik düzen yaratmaktadır.

2008 Savaşı sonrasında Gürcistan'ın RF ile sınırlarının kapanmasıyla Türkiye bağlantısı öne çıkmıştır. 2011'de hududun Gürcistan kısmının Türkiye tarafından yenilenmesiyle pasaportsuz geçişlere olanak tanıyan bir sistem kurulmuştur. Savaş sonrasında karşılaşılan en ciddi mesele Gürcistan'ın Türk ticari gemilerine Abhazya'ya mal taşımaları iddiası ile el koymasındır.³⁶⁸

³⁶⁸ Mitat Çelikipala, "Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model mi?", *Kafkaslar Değişim Dönüşüm, (Avrasya Üçlemesi III)*, der. M. Aydın, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012, s. 96-101.

Gürcistan, Rusya'yı devletinin hâkimiyet, güvenlik ve toprak bütünlüğünü tehdit eden bir güç biçiminde nitelemekte; Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıyan Rusya ise bu devletlerle politik, iktisadi, ticari ve en mühimi askeri işbirliği tesis etmektedir. RF'nin Abhazya ile imzaladığı askeri üs antlaşmaları, RF-Gürcistan ilişkilerinin tekrar tesis edilmesi hakkında üstesinden gelinmesi zor bir değişim yaratmıştır. Rusya, Abhazya ve Güney Osetya ile 2011'de gerçekleştirdiği ortak tatbikatlar ile hudut güvenliği eğitimleri yapmış ve bu sahaları Gürcistan'a tümüyle kapatmıştır.

Gürcü-Rus Savaşı'nın ardından Gürcistan; dostluk ve işbirliği çağrısı yaparak Kuzey Kafkasya devletleriyle yeni ilişkiler kurmaya ve RF'nin bölgedeki zayıflıklarından faydalanmaya çaba göstermiştir. Gürcistan; Ekim 2010'da Lars sınır kapısında Kuzey Kafkasya kökenli Rus vatandaşlara vize zorunluluğunu kaldırmıştır. Rus yetkililer Gürcistan'ın bu hamlesini Kuzey Kafkasya'yı kullandığı ucuz bir hile olarak nitelendirmiştir. Aynı strateji ile Gürcistan Parlamentosu, 21 Mayıs 1864 Büyük Çerkes Sürgünü tarihinden bir gün önce 20.05.2011'de Çerkes Soykırımı'nı tanımıştır. Gürcistan, 2012'de Karadeniz kıyısında yer alan Abhazya'ya yakın bir köyde Çerkes Soykırımı Anıtı dikilmesi kararı almış ve 2014 Soçi Kış Olimpiyatları'nı protesto eden sürece destek vermiştir.³⁶⁹

3.15. Abhazya'da İktisadi Siyasi ve Askeri Yapı

Abhazya, küçük bir memleket olmasına karşın güçlü bir ekonomik potansiyele sahiptir. Son yıllarda ülkede birçok değişim yaşanmıştır ve zorlu dış koşullara rağmen ekonomik alanda önemli adımlar atılmıştır. Özellikle RF ve diğer bazı ülkeler tarafından bağımsızlığın tanınması Abhazya'nın ekonomisinde belirgin bir büyüme yaratmıştır. Hızlı bir iyileşme dönemi yaşayan Abhazya ekonomisi büyüme göstererek ülkeye yeni yatırımları çektiğinden; Abhazya, aktif bir şekilde yatırım alanındaki mevzuatı iyileştirme çabası içindedir.

2015 yılı dış ticaret hacmi 345,3 milyon dolar olarak gerçekleşen Abhazya'da bu oran giderek artmaktadır. İhracata yönelik sanayi üretiminin geliştirilmesi için temel teşkil edebilecek rezervi belirlenmiş önemli doğal kaynaklara olan Abhazya'da tarım, ülke ekonomisinin geleneksel sektörüdür. Abhazya yüksek kaliteli ve ekolojik açıdan temiz

³⁶⁹ Mitat Çelikpala, a.g.m., s. 107- 109.

olan tarım ürünleri üreticisidir. Turunçgilleri, fındığı, üzümü ve çayı yüksek kaliteye sahiptir. Ülkede alkollü ve alkolsüz içecekler, şarap, likör, tatlı, karbonatlı ve karbon içermeyen içecekler, maden suyu ve bira üretimi yapılmakta; son derece modern şarap ve votka fabrikaları bulunmaktadır. Ülkede 2 adet havaalanı bulunur: Sohum Vladislav Ardzınba Hava Limanı ve Gudauta-Bambora Hava Üssü'dür. Abhazya'da Sohum, Oçamçıra ve Pitsunda'da olmak üzere 3 adet liman mevcuttur.³⁷⁰

Cennet bir doğaya sahip Abhazya'nın başlıca gelir kaynağı turizmdir. Gagra, Pitsunda, Novy Afon gibi turizm alanlarıyla, eşsiz güzellikteki Ritsa Gölü, Afon ve Krubera Mağaraları sayesinde ülkeye yurt dışından yaklaşık üç milyon turist gelmektedir. Abhazya'nın ana enerji (elektrik) üretimi, İngur Hidro-elektrik Santrali'dir. Santral enerjisinin % 60'ı Gürcistan, %40'ı Abhazya tarafından kullanılmaktadır. Santralin gücü 3.2 milyar kw/h potansiyeli ise yaklaşık 4.5 milyar kw/h'dır. Tarihin en eski İpek Yolu'nun denize açılan kapısı olan Abhazya, zengin kömür havzası ve kıymetli mermer yataklarına sahiptir. Tkvarçal bölgesindeki büyük kömür işletmeleri yüksek kaliteli kömür üretmektedir.

AC'nin Merkez Bankası görevini yürütmek için 1995'te Abhazya Bankası; 1998'de ise mevduat bankacılığı sistemi kurulmuştur ve günümüzde 13 özel banka faaliyettedir. Dış yatırımcıları çekmek için yabancı işletmelere vergilendirme ayrıcalıkları tanıyan Abhazya'da; yirmi bin dolardan fazla yatırım yapan yabancılar, çeşitli vergi muafiyetleri almaktadır. Beş yüz bin dolara kadar olan yabancı yatırımlar 3 sene % 25 gelir ve kazanç vergilerinden; bir milyon dolara kadar olan yabancı yatırımlar 3 sene % 50 gelir ve kazanç vergilerinden; bir milyon dolar ve üzeri olan yabancı yatırımlar 3 sene % 100 gelir ve kazanç vergilerinden muaftır. Eğer yabancı yatırımcılar, Abhazya'da; tarım ürünlerinin üretimi, işlenmesi ve saklanması, engellilere dönük teknik araçların üretimi, konut ve çevresel yapıların inşası, küçük çaplı hidro-elektrik santrallerinin yenilenmesi ve alternatif enerji üreten tesislerin inşasında faaliyet gösterirlerse gelir vergisinden muaf tutulurlar.³⁷¹ Abhazya'nın dolaşımdaki resmi para birimi Rus Rublesidir. Bu nedenle Abhazya Milli Bankası, Rusya Merkez Bankası ile sıkı ilişki içindedir.

Coğrafi konumuyla Abhazya, Türkiye için hayli değerlidir çünkü Kafkasya'nın ve Rusya'nın Karadeniz'den ana giriş kapısıdır. Enerji ekonominin umut veren sektörüdür.

³⁷⁰ KADK, a.g.e. s. 9.

³⁷¹ Abhazfed, a.g.e. s. 32-35.

Abhazya'da toplam uzunlukları 5.000 km.'den fazla 120 adet nehrin bulunması küçük hidro-elektrik santrallerin geliştirilmesi için uygun koşullar da yaratmaktadır. Abhazya-Gürcistan sınırındaki İngur Hidro-Elektrik Santrali; Kafkasya'daki en büyük hidro-elektrik santraldir. Abhazya, önemi giderek artan tatlı su kaynakları bakımından fazlasıyla zengindir. Ritsa Gölü ve Amtkel Gölü'nün yanında ülkede mineral açıdan zengin 150 kadar şifalı su kaynağı ve termal su alanları mevcuttur. Abhazya'da balıkçılık, madencilik, ormancılık, hafif sanayi, turizm ve hayvancılık alanında endüstriyel faaliyetler gerçekleştirilmektedir.³⁷²

Soğuk Savaş döneminde Sovyet Rivierası şeklinde şana, yüksek turizm potansiyeline ve gelirine sahip olan Abhazya coğrafi konum nedeniyle; özellikle enerjinin taşınmasında ve enerji güvenliğinin tesis edilmesinde en mühim güvenlik halkalarından biri olmasından dolayı göz ardı edilemeyecek değerdedir.³⁷³

1994'te Rusya ambargo kararı alınca Abhazların dış dünya ile tüm ilişkisi kesilmiş olmasına rağmen ve bu süreçte yaşanan büyük iktisadi zorluklara karşın Abhazlar; 1993'te Abhazya Bilimler Akademisi'ni kurmuş, 1994'te Abhazya Cumhuriyeti Anayasası'nı ilan etmiş, 1996'da da Abhazya Parlamentosu'nda seçim kararı almışlardır. Mart 2000'de Putin ile birlikte Abhazya'ya uygulanan ablukalar yumuşama sürecine girmiştir.³⁷⁴

24.11.2014 tarihinde Soçi'de devlet başkanları Putin ve Hacimba önderliğinde imzalanan İttifak ve Stratejik Ortaklık Anlaşması'na göre RF, Abhazya'da aylıkların yükselmesi amacıyla finansal destek sağlayacak ve Abhazların Rus vatandaşlığına geçmesini kolaylaştıracaktır. Anlaşmanın geçerliliği on yıldır ve süre beşer yıllık dönemlerde uzatılabilecektir. Gürcistan yönetimi ve NATO bu oluşumu kınayarak anlaşmayı tanımadıklarını açıklamıştır.³⁷⁵

Başkanlık Sistemi ile idare edilen Abhazya'da Devlet Başkanı'nın çok geniş yetkileri vardır. Yürütme organına, halkın özgür iradesiyle 5 yılda bir düzenlenen seçimlerde iş başına gelen Cumhurbaşkanı başkanlık eder. 35-65 yaş arası her Abhaz yurttaşı Abhazca okuyup yazabilme şartıyla cumhurbaşkanlığına aday olabilir. Yasama

³⁷² Anıt Baba vd., a.g.e. s. 5, 6, 7, 8, 78.

³⁷³ Didem Ekinci, "Çatışan Küresel Güçler Ve Karadeniz Güvenliği: Abhazya Üzerine Bir Değerlendirme", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Y: 2014, S: 40, s. 4, Erişim Tarihi: 04.10.2019, Bağlantı: <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=121385>

³⁷⁴ Gülşah Uzun, a.g.t. s. 18.

³⁷⁵ Sputnik, Rusya - Abhazya ortaklık anlaşmasına Duma'dan onay, Erişim Tarihi: 05.10.2019, Bağlantı: <https://tr.sputniknews.com/rusya/201501231013598005/>

organı yine 5 yıllığına seçilen 35 üyeli Abhazya Halk Meclisi (Azhvvlar Reilaazara) yani parlamentodur. Yargı gücü, bağımsız mahkemelerce yürütülür. Anayasa Mahkemesi en yüksek yargı organıdır. Ayrıca özel idari ve ceza mahkemeleri ile ekonomik konulara bakan tahkim mahkemeleri de faaliyet göstermektedirler.³⁷⁶ Beş yıllığına seçilen 35 milletvekilinden oluşan parlamentoda; yasama politikası, devlet kalkınması, insan hakları, bütçe, kredi kurumları, vergi, finans, ekonomik politika, reform ve inovasyon, savunma ve milli güvenlik, sosyal politika, çalışma ve sağlık, eğitim, bilim, kültür, din, gençlik ve spor, devletlerarası ilişkiler ve soydaşlarla ilişkiler, tarım politikası, doğal kaynaklar, çevre, dil politikası ve demografya konuları ile ilgili dokuz ayrı komite bulunur.

12.10.1992'de kurulmuş olan Abhaz Ordusu; barış zamanında 5.000 kişiden oluşur. Savaş zamanında ise bu sayı 50.000 kişiye çıkartılmaktadır. Abhazya'da askerlik zorunlu hizmettir ve askere alınma yaşı 20'dir ancak bu zorunlu görev ertelenebilir. Abhaz Kara Kuvvetleri; 40 adet T-72, 20 adet T-55, BMP-2, BMP-1, BTR-70, BTR-60, 7 adet BM-21 Grad, 9K37 Buk, 6 adet ZSU-23-4, 128 mm 2A18 Top, 85 mm D-44, 120 mm ve 85 mm Havan ile teçhiz edilmiştir. Abhaz Deniz Kuvvetleri; Sohum, Oçamçira ve Pitsunda'da konuşlandırılmış ve PSK Grif (Zhuk) sınıfı devriye botları ile teçhiz edilmiştir. Abhaz Hava Kuvvetleri; 2 Su- 27 avcı uçağı, 1 Mi G-21 fighter, 1 Yak-52, 2 Su-25 saldırı uçağı, 4 L-39 eğitim uçağı, 1 An-2 hafif nakliye uçağı, 7 Mi-8 helikopter ve 3 Mi-24 helikopter ile teçhiz edilmiştir.³⁷⁷

3.16. Abhazya Cumhuriyeti Demografya Politikası

Abhazya'nın demografya politikasının önceliklerinden biri diasporada yaşayan Abhazların tarihi vatanlarına geri dönmelerini teşviktir. Bu amaçla düzenlenen Abhazya vatandaşlık yasalarına göre Abhazya dışında bulunan Abhazlar; Abhazya Cumhuriyeti vatandaşı olarak kabul edilir. Kanlı savaş ortamı içerisinde 21.03.1993'te Abhazya Yüksek Sovyeti Başkanı V. Ardzınba tarafından imzalanan karanameyle diasporada yaşayan insanların anavatanlarıyla ilişkilerine destek vermek için Geriye Dönüş Devlet Komitesi

³⁷⁶ Anıt Baba vd., a.g.e. s. 81, 82.

³⁷⁷ Abhazfed, a.g.e. s. 26- 27.

kurulmuştur. Bu komite, savaşın sürdüğü esnada Savunma Bakanlığı'nın ardından oluşturulan ikinci devlet organı olmuştur.³⁷⁸

Abhazya'nın yöneticileri, diasporadaki Abhazlar ile ilgili bir Bakanlık kurmayı ihmal etmemişlerdir. Buna göre nerede yaşarlarsa yasasınlar Abhazlar; Abhazya Cumhuriyeti'nin vatandaşıdır. Diasporada yaşayan tüm soydaşları için Abhazya Cumhuriyeti siyasal olarak da vatandır. Çünkü Abhaz Parlamentosu dünyanın her yerindeki Abhazların; doğal olarak Abhazya vatandaşı olduğunu kabul eden yasaya sahiptir. Ekim 2005'te Abhaz Parlamentosu tarafından kabul edilen Vatandaşlık Kanunu'na göre Abhazya Devleti'nin vatandaşları yaşadıkları yer göz önünde bulundurulmaksızın Abhaz vatandaşıdır ve müracaatları doğrultusunda kendilerine Abhazya vatandaşlığı verilir. Dünyanın neresinde olursa olsunlar, tüm Abhazlar; Abhazya Devleti'nin vatandaşıdır. Kanunun başka bir özelliği de Abhazya vatandaşları aynı zamanda Rusya vatandaşı da olabilme hakkına sahiptirler.³⁷⁹ 2005 verilerine göre Abhazya vatandaşlarının % 80'i Rusya vatandaşlığına da sahip durumdadır.³⁸⁰

Kurucu Başkan Ardzınba, geleceği okuyabilen ve kurgulayabilen bir lider olarak vatanının ve halkının bekasının diaspora ile işbirliği içerisinde, diasporanın ülkeye döndürülmesi konusuna bağlı olduğunu biliyordu. Ardzınba, bu amaçla ilk adım olarak Geri Dönüş Devlet Komitesi'ni kurmuştur. Diasporanın, gerek kendi aralarında birbirlerine gerekse Kafkasya ülkelerine verdiği inanılmaz bir destek söz konusudur. Sadece 2018 yılında 10.000 Abhaz kökenli T.C. vatandaşı Abhazya vatandaşlığı almıştır.³⁸¹ Sovyet rejiminin çökmesiyle Türkiye'deki Kuzey Kafkasyalı toplulukların Kafkasya'ya yönelmesinde önemli artış gözlenmiştir.

Kuzey Kafkasya diasporasının ilk örgütlü tepkisi; Abhaz-Gürcü Savaşı'nda ortaya konmuştur. Türkiye'de faaliyet gösteren Kuzey Kafkasya kökenli kültür derneklerinin temsilcileri İstanbul'da toplanarak 23.08.1992 tarihinde Kafkas-Abhazya Dayanışma Komitesi'ni kurmuşlardır. KADK aracılığıyla gerçekleştirilen temaslarda Abhazya'ya

³⁷⁸ Timur Açugba, a.g.e. s. 124.

³⁷⁹ "Sohum, Abhaz Pasaportlarını Dağıtmaya Başladı", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2006, S: 2, s. 90.

³⁸⁰ "Sergey Bagapş: Abhazya, Rusya İle Ortak Üye Olmaya Hazır", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2006, S: 2, s. 89.

³⁸¹ Ahmet Ceylan Hapat, "10 Bin Kişi Abhazya Vatandaşlığı Aldı", *Bizim Sakarya*, Tarihi: 24. 03. 2018, Erişim Tarihi: 09.05.2019, Bağlantı: <http://www.bizimsakarya.com.tr/guncel/10-bin-kisi-abhazya-vatandasligi-aldi-h41680.html>

yardımlar yapılmış; Abhaz-Gürcü Savaşı'na asker gönderilmiştir. Komite savaş süresince her türlü insani, medikal ve ekonomik yardımda bulunmak, politik-diplomatik girişimlerde bulunmak, Türkiye ve diğer diyarlarda bulunan ilgili kişi, kurum ve kuruluşlara bilgi vermek, iletişim sağlamak gibi kapsamlı faaliyetlerde bulunmuştur. Ardınba, savaş sonrasında da KADK'nin mevcudiyetinin sürdürmesini ve Abhazya'nın diasporadaki resmi temsilcilik görevini üstlenmesini talep etmiştir. Bu nedenle kurulduğu 1992'den günümüze KADK; Türkiye-Abhazya arasında iletişim ve koordinasyon sağlamaktadır.³⁸²

Abhazya'nın 2008'de uluslararası alanda siyasi olarak tanınması sonrasında Abhaz derneklerinin bir kısmı KAFFED'den ayrılarak 2010'da merkezi İstanbul'da bulunan Abhaz Dernekleri Federasyonu'nu kurmuştur. Bünyesinde 13 adet üye derneği barındıran federasyonunun öncelikli amaçları; Abhazya'nın bağımsızlığının tanınması, Abhazya ile iş birliğini geliştirmede daha aktif rol oynamak ve Abhazya-Türkiye arasındaki ulaşımın engelsiz şekilde sağlanmasıdır.³⁸³

³⁸² KADK, a.g.e. s. I.

³⁸³ Abhazfed, a.g.e. s. 4.

SONUÇ

Karadeniz'in en önemli limanlarından biri olan Trabzon'dan Kafkasya'nın kadim halklarından biri olan Abhazların yaşadığı Abhazya Cumhuriyeti'nin başkenti Sohum'a olan mesafe kara yolu ile yaklaşık 435 km.'dir. Boeing 737 ya da Airbus 320 gibi tek koridorlu standart bir yolcu uçağının sahip olduğu seyir hızının saatte yaklaşık 900 km. olduğu düşünülürse, Trabzon'dan Sohum'a olan mesafe basit bir yolcu uçağı ile otuz dakikanın altındadır. Kafkas halklarının yüzyıllar boyunca yaşamış olduğu göçler neticesinde oluşturdukları diaspora kitlesinin en büyük çoğunluğunun Türkiye topraklarında yaşadığını da hesaba katarsak Abhazya Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti'nin birinci dereceden yakın çevresi ve komşusu konumdadır.

Dünyanın siyasi şekillenişine baktığımızda; önemli ve etkin jeopolitikçiler ile stratejilerin üretmiş olduğu büyük jeopolitik stratejilerin haritalarında seyir ettiğimizi farkına varabiliriz. Abhazya'nın da küçük ama stratejik olarak büyük bir ülke olmasını sağlayan faktörlerin en başında; yer aldığı coğrafi konumun jeopolitik değeri yatmaktadır. Yüzyıllar boyunca istikrarlı bir şekilde istikrarsız kalan Kafkasya, bugün de rekabete konu olan önemini korumaktadır. Abhazya'nın stratejik olarak değerli bir ülke olmasını sağlayan bir diğer önemli faktör; kültürel olarak Kuzey Kafkasya'lı olmasına rağmen coğrafi olarak Güney Kafkasya'lı oluşudur. Abhazya; Kafkasya'da Kuzey ve Güney Kafkasya'nın kesiştiği en kritik noktadır. Abhazya, Karadeniz'de değerli bir giriş-çıkış kapısıdır. Abhazya günümüzde yeniden aktif hale gelen Eski İpek Yolu'nun önemli bir durağıdır. Abhazya, değerli su kaynakları, tarım ve turizm zenginlikleriyle yatırım bekleyen potansiyeli yüksek bir üretim ve hizmet sahasıdır. Antik çağdan bugüne kadim Kafkas halklarından biri olarak Abhazlar; bugünkü Abhazya Cumhuriyeti ve çevresinde hep var olmuşlardır. Abhazya ve Türkiye, dünyanın en önemli ve stratejik bölgesi olan dünya adasının kalpgahında yer almaktadır.

Türkiye'nin jeopolitik konumu göz önüne getirildiğinde bir atomun çekirdeğini düşünebiliriz çünkü Türkiye etrafı sarılmış komşularla ve deniz yolları ile çevrilidir. Sahip olduğu bu özellik kendi lehine kullanamadığı müddetçe kendi aleyhine de işleyebilir. Dolayısıyla Türkiye'nin mutluluk ve istikrarı içerisinde bulunduğu coğrafyanın da mutluluk ve istikrarı ile doğrudan orantılıdır. 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Ortadoğu'da varlığını gösteren başta ABD'nin yarattığı etki olmak üzere yakın bölgemizde

yaşanan küresel rekabet, tüm coğrafyamızda hissedilmektedir. Suriye’de çıkan bir yangının Türkiye’ye sıçramayacağı nasıl ki düşünülemez ise aynı şekilde Kafkaslarda yaşanan çatışmaların ve kaosun etkilerinin Türkiye’ye yansımayacağı da düşünülemez. Soğuk Savaş döneminin 90’lı yıllarda SSCB’nin yıkılmasıyla bittiğini varsaymak yanlış bir tespittir. Bugün Kafkasya’da ve Abhazya-Gürcistan özelinde hala bu ve benzeri mücadeleler devam etmektedir.

SSCB’nin yıkılmasıyla ABD, Gürcistan’a önce yüklü mali yardımlar yapmış ardından da bölgedeki askeri etkisini arttırmıştır. Bu durumu, kendi varlığı ve yakın çevresi için tehdit gören, dünya enerji sevkiyatının en önemli liderlerinden olan Rusya; bugün en büyük ekonomik dayanağı olan sahip olduğu enerjinin sevkiyatında yol güzergâhını değiştirmektedir. Ekonominin yönünün sapmasından kaynaklanacak rekabet; Ortadoğu’da bugün yaşanan gelişmelerin yarın Karadeniz ve Hazar Havzası arasında bulunan Kafkasya coğrafyasına da sıçrayabileceğini gösterir niteliktedir.

Türkiye köklü tarihi, siyasi, coğrafi, kültürel yaşamışlıklarına ve ortaklıklarına rağmen Kafkasya bölgesi ya da aynı denizi paylaştığı Abhazya ile ilgili herhangi bir büyük stratejiye sahip değildir. Abhazların çok büyük bir kanadını oluşturduğu Çerkes halkları bugün başta Türkiye olmak üzere Suriye, Ürdün, İsrail, Filistin, Amerika gibi dünyanın pek çok farklı noktalarında olmalarına rağmen birçok farklı konuda ortak hareket edebilen ve ortak kararlar alabilen bir kitledir. Bu kitlenin büyük çoğunluğu ise Türkiye’dedir.

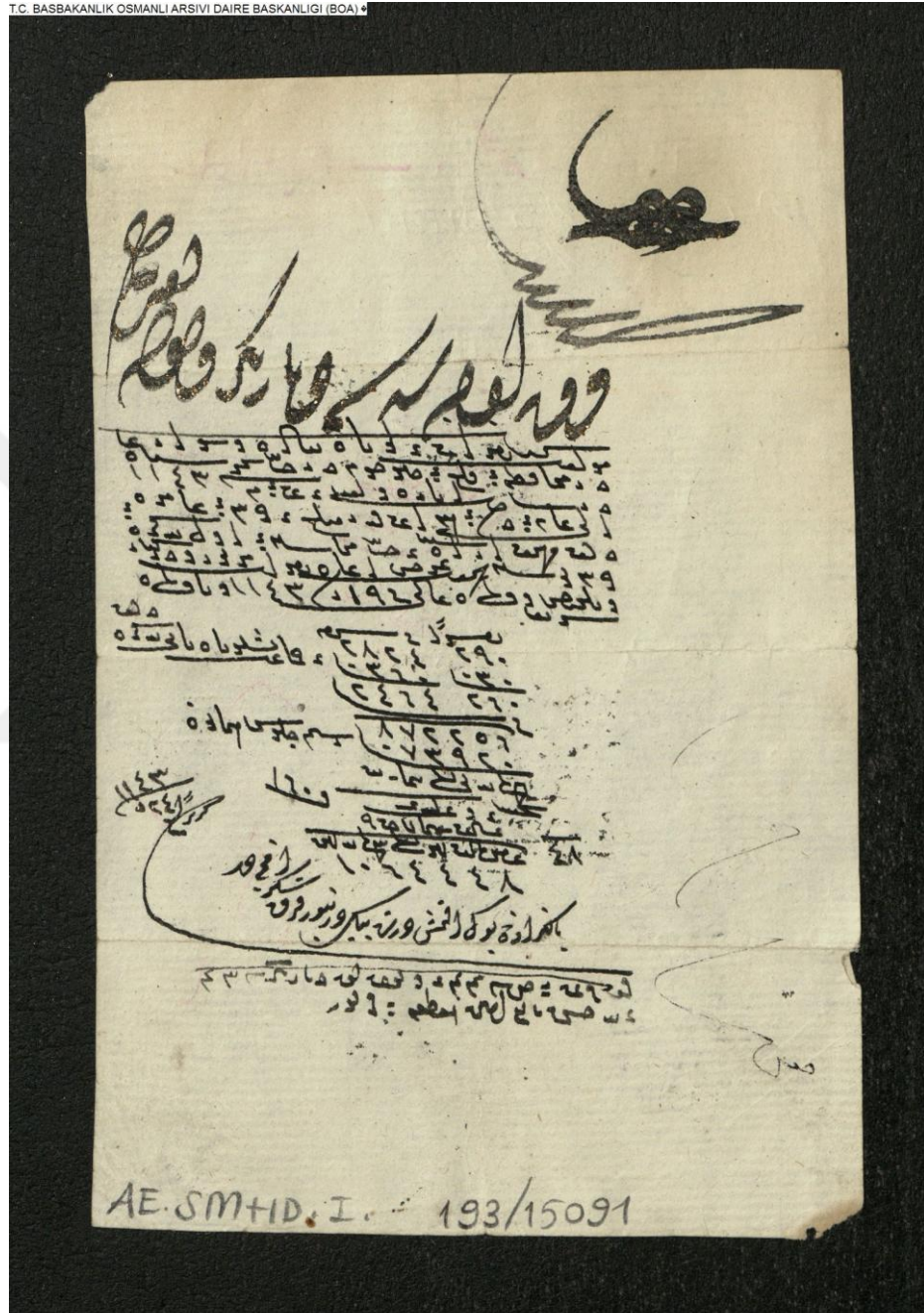
Stalin döneminde yapay bir biçimde Gürcistan’a bağlı bir özerk cumhuriyete dönüştürülen Abhazya, her zaman Abhazlara özgü bir ülke olmuştur. Sovyetler Birliği dönemindeki bu tür hukuksuz uygulamalara SSCB’nin dağılmasına kadar protestolar, sivil ve hukuki eylemler gerçekleştirerek mücadele veren Abhazlar; SSCB’nin dağılmasıyla her cumhuriyetin kendi bağımsızlığını ilan ettiği siyasal ve hukuki bir ortamda kendi gelecekleri adına arayış içerisine girmişlerdir. Abhazlar, 1992-1993 Savaşı’nda Gürcü birlikleri yenilgiye uğrattıktan sonra bağımsızlıklarını ilan etmiş ve Rusya Federasyonu’na da bağlanmak istememişlerdir. Abhazlar, 1992-1993 Savaşı sonrası uğradıkları tüm ambargolara ve kapanan kapılara rağmen bağımsızlıklarından taviz vermemiştir. En zor günlerinde bağımsızlığından taviz vermeyen bir ülke olarak Abhazya’nın Gürcistan’a katılabileceğini düşünmek yakın ve orta vadede ön görülmemektedir. Gürcistan’ın Abhazya’yı kendi bünyesine katmak için sarf ettiği çabanın temelinde ise Abhazya’nın

toprak, iklim, doğal zenginlik ve coğrafi konum gibi faktörler açısından sahip olduğu kıymetli nitelikler yatmaktadır.

Abhazya, 2008 Rus-Gürcü Savaşı sonrasında BM üyeleri Rusya ve Venezüella'nın kendisini tanıması sonrası uluslararası meşruluk kazanmıştır. Rusya'nın kaldırdığı ambargolar sonrası ekonomisi de canlanmaya başlayan Abhazya, 2014 Soçi Kış Olimpiyatları'ndan günümüze yükselen bir ekonomik büyüme göstermektedir. Abhazya hala birçok alt yapı sorununa sahiptir ve bu alanda en çok soydaşının yaşadığı Türkiye'den dostluk ve işbirliği beklemektedir. Abhazya'da sadece Rus varlığının olmasını istemeyen Abhazlar, Türk yatırımcıları Abhazya'ya çağırmaktadır. Türkiye'deki Abhazların Türkiye Cumhuriyeti'nden beklentisi ise Abhazya'ya olan tüm ambargoların kaldırılması ve Abhazya'nın siyasi olarak tanınmasıdır.

EKLER

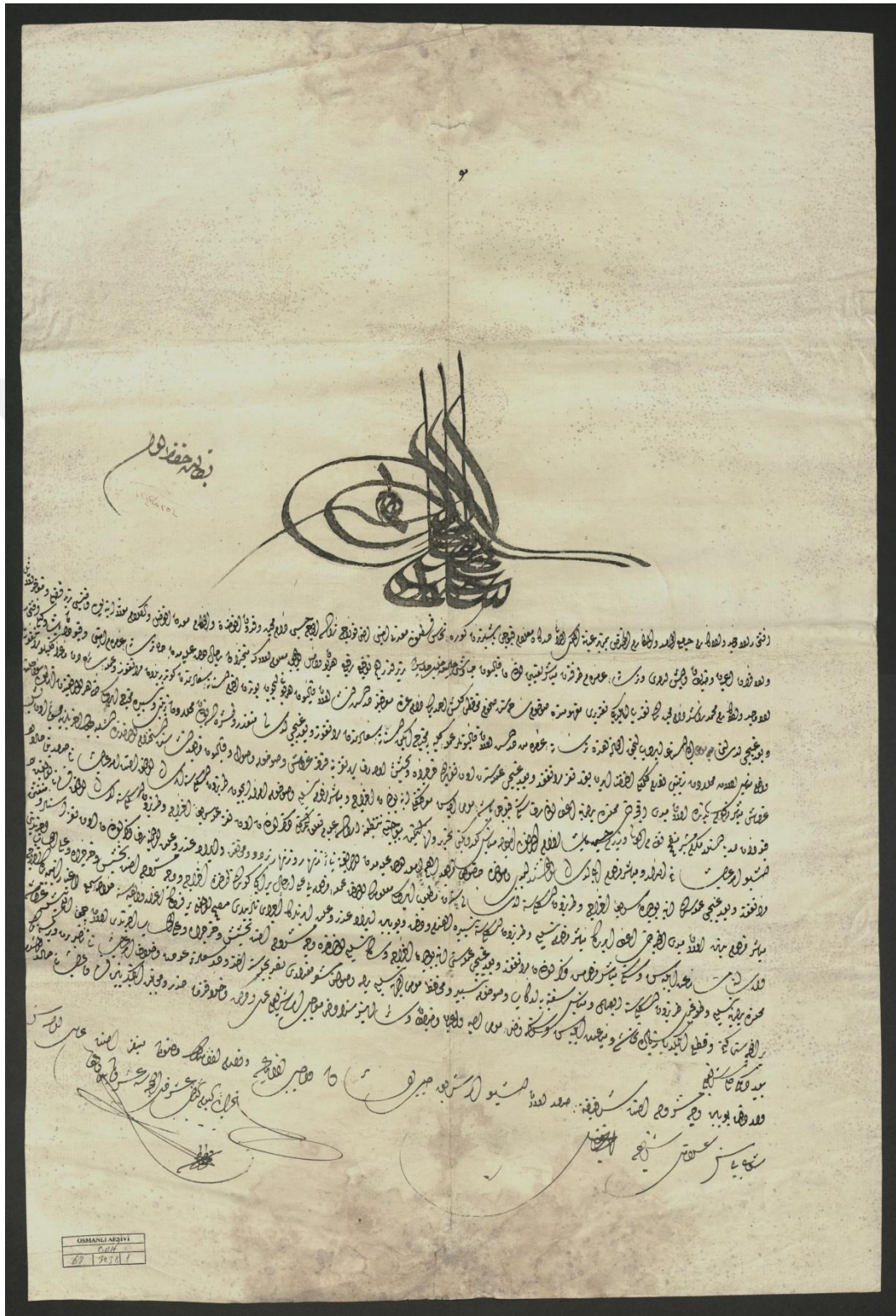
Ek 1: Sohum Kalesi'ni muhafaza eden yerli süvari ve piyade neferatının 1143 senesi mevacibinin Diyarbekir Voyvodalığı malından ödenmesi.³⁸⁴

AE.SMHD.I.00193.15091.001

³⁸⁴ BOA, AE.SMHD.I. / 193 - 15091.

Ek 2: Sohum'da yapılmakta olan kalyon için külliyyetli marangoz, burgucu ve sair ameale gönderilmesi.³⁸⁵

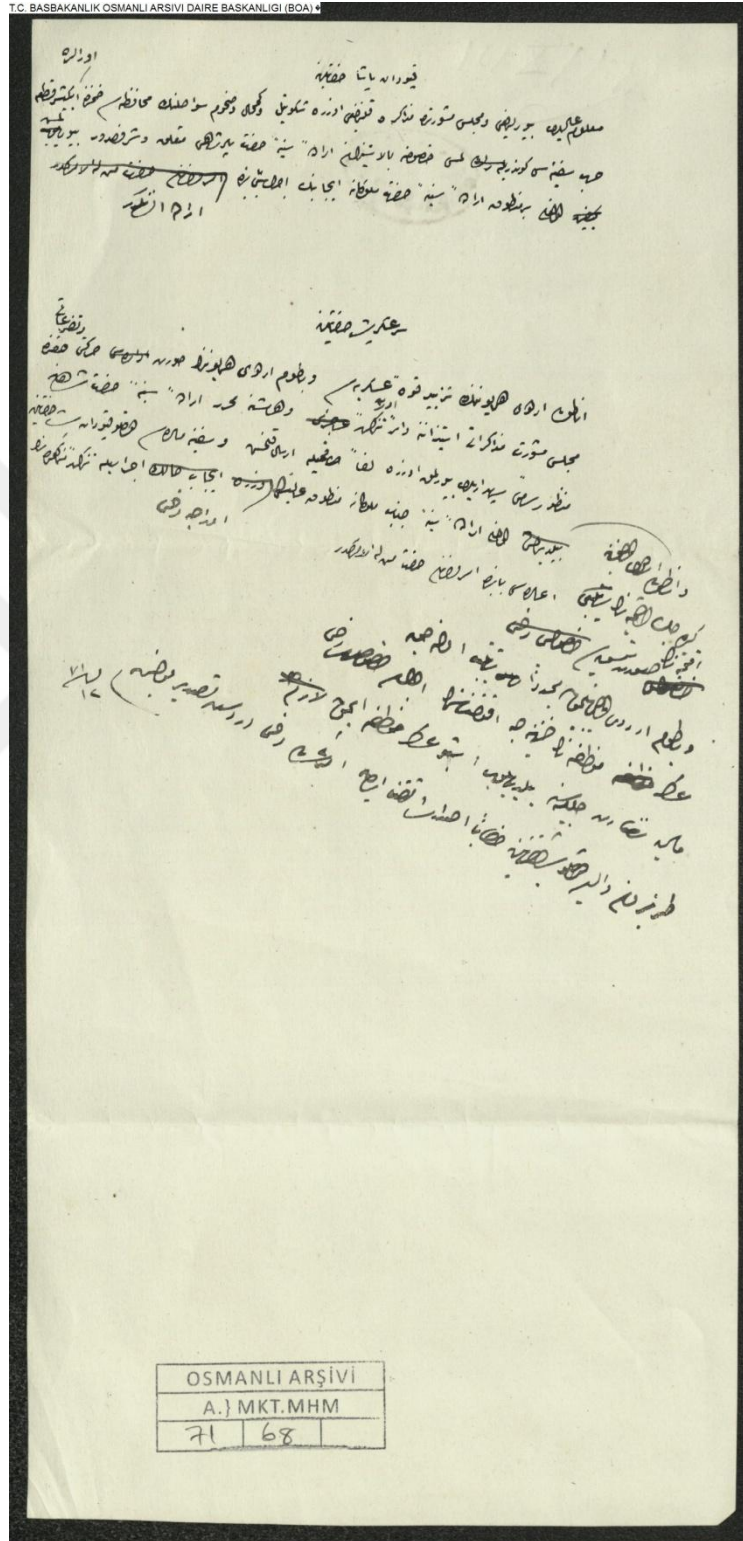
³⁸⁵ BOA, C..BH.. / 68 - 3238.

بہارِ خفا

[illegible]

OSMANLI ARŞİVİ		
C. 54		
68	5238	2

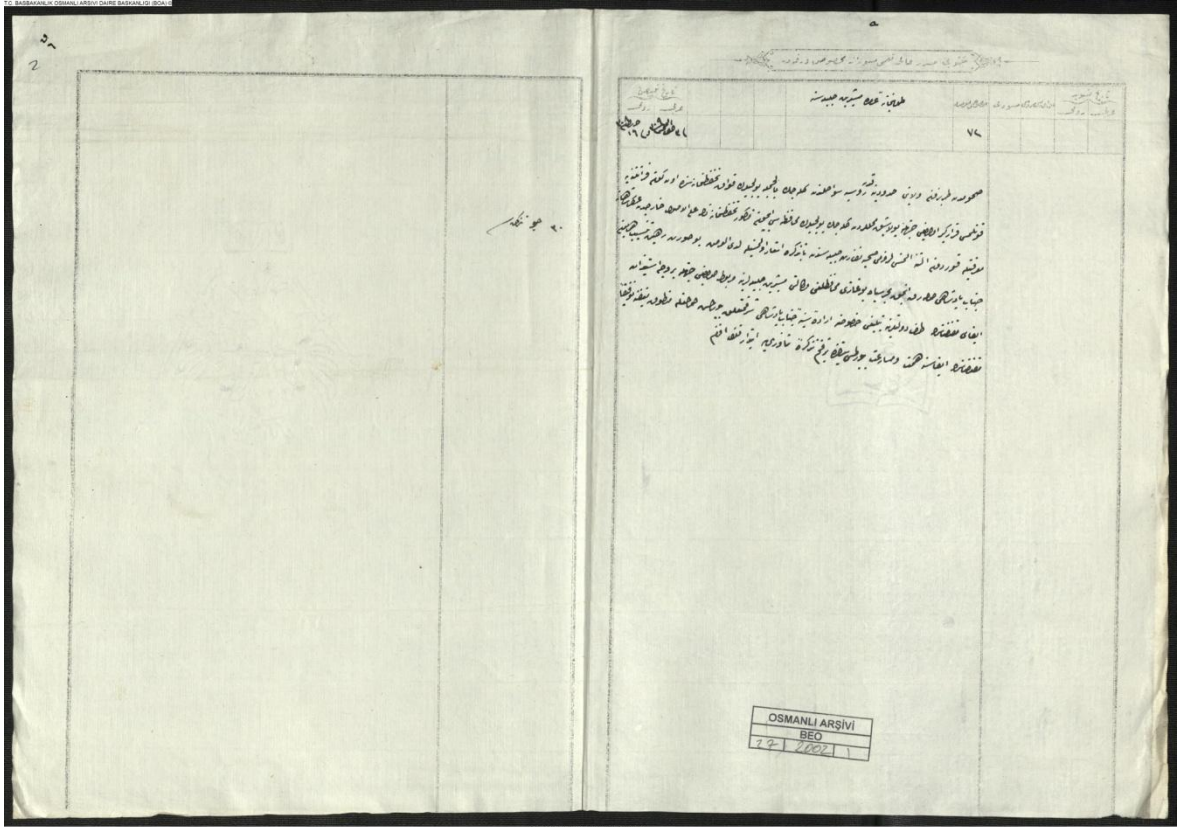
Ek 3: Şekvetil, Kemhal, Sohüm sahillerinin muhafazası için iki kıta askeri sefine gönderilmesi ile ilgili irade-i seniyyenin icrası.³⁸⁶

A.}MKT.MHM.00071.00068.001

³⁸⁶ BOA, A.}MKT.MHM. / 71 - 68.

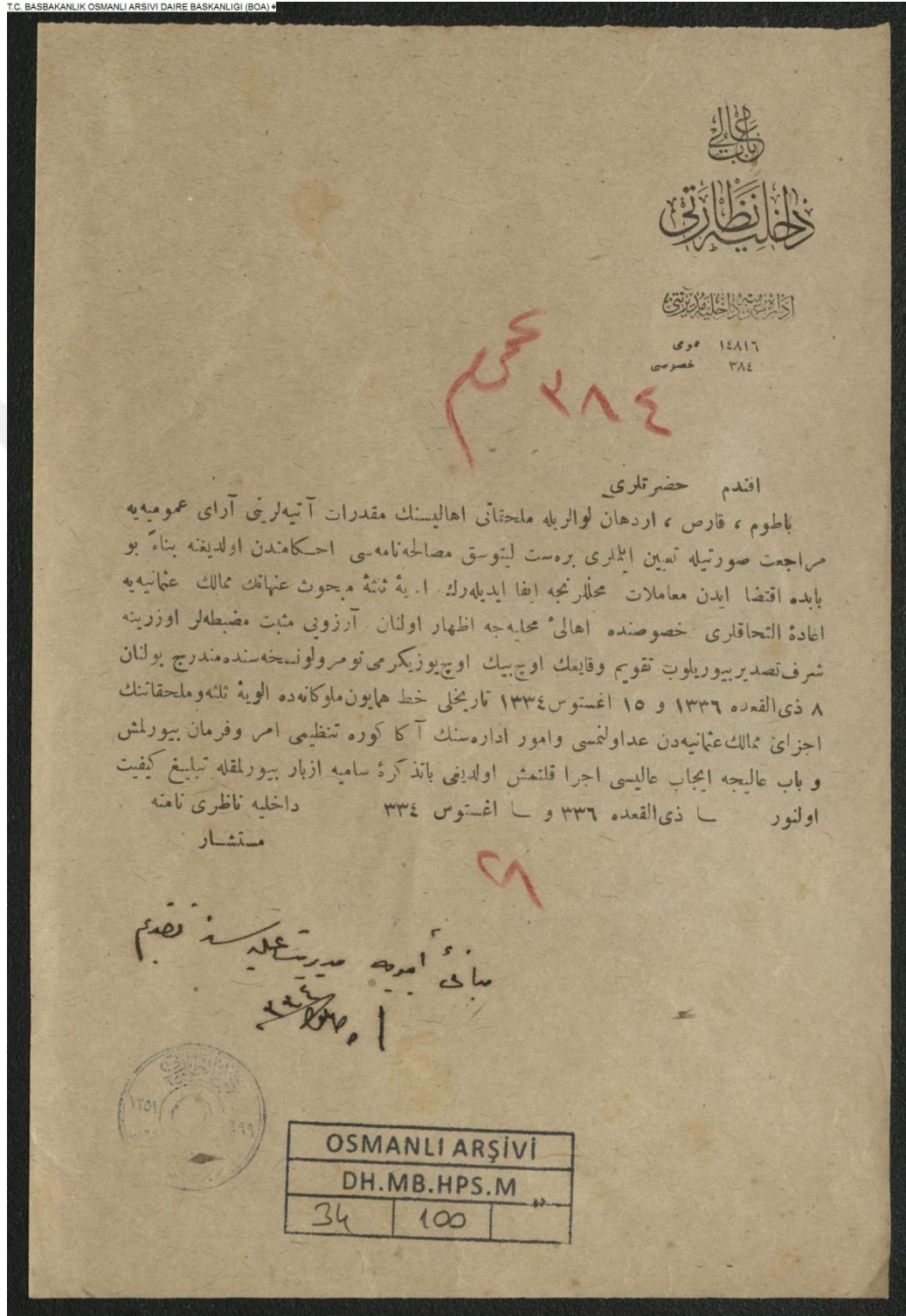
**Ek 4: Sohum'dan Trabzon vilayeti hududuna kadar Rusya sevhilinden gelecek
bircümle yolcuların, Kavak Tahaffuzhanesi'nde on gün karantinaya konulması.
(Tophane; 1693)³⁸⁷**

BEO.000027.002002.001

³⁸⁷ BOA, BEO / 27 - 2002.

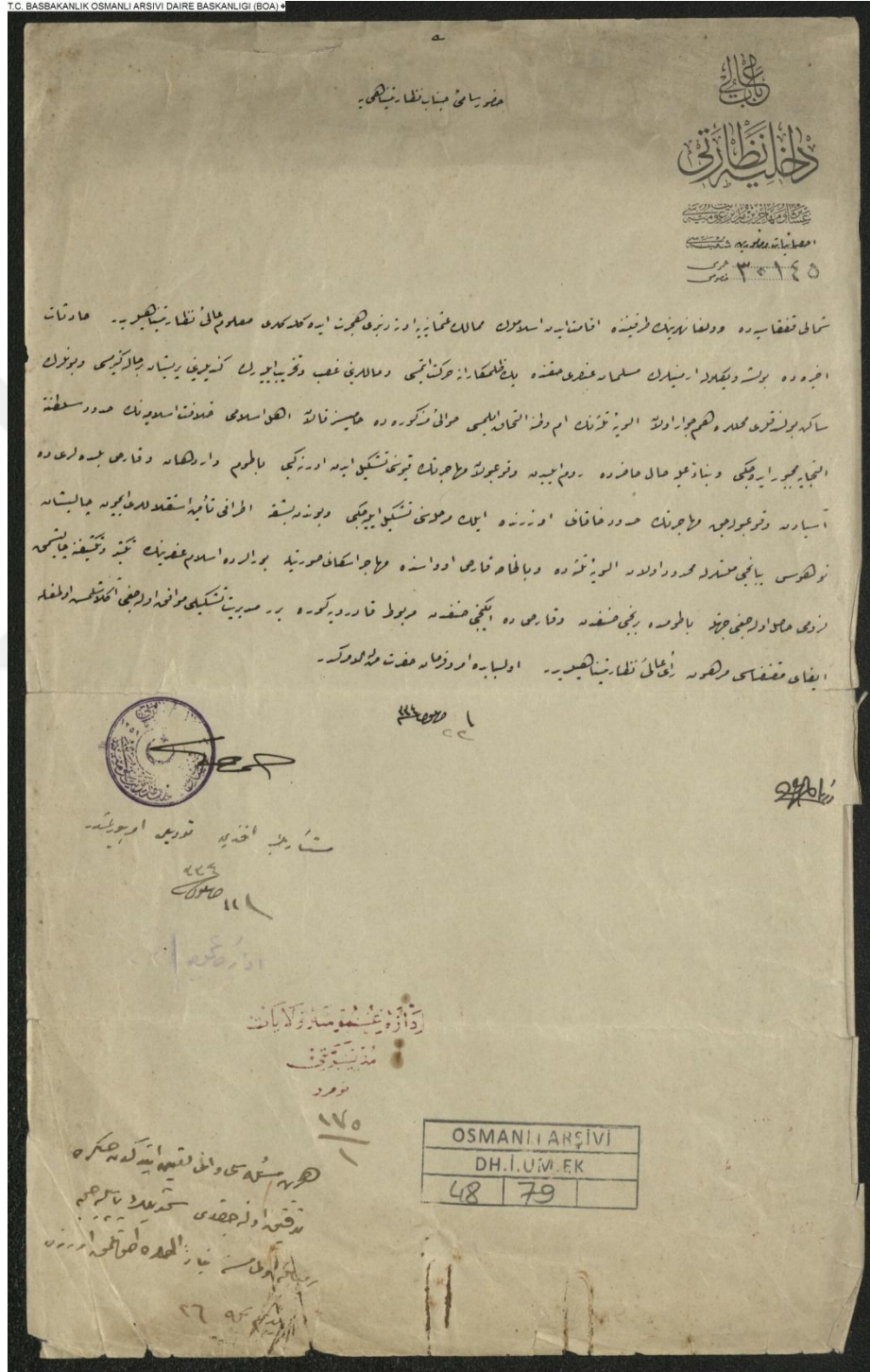
Ek 5: Batum, Kars ve Ardahan livalarıyla mülhalatı ahalisinin Brest Litovsk Barış Anlaşması gereğince yapılan oylama ile Osmanlı topraklarına katıldığı.³⁸⁸

DH.MB.HPS.M.00034.00100.001

³⁸⁸ BOA, DH.MB..HPS.M... / 34 - 100.

Ek 6: Kuzey Kafkasya havalisinde yaşamakta olup çeşitli sebeplerle Osmanlı Devleti'ne iltica eden müslümanlardan Ardahan, Batum ve Kars üzerinden ülkeye girmeleri muhtemel olanların bu havalide iskân edilebilmeleri için Batum ve Kars'da birer müdüriyet teşkilinin uygun olacağı.³⁸⁹

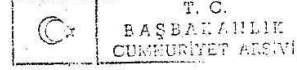
DH.İ.UM.EK.00048.00079.001

³⁸⁹ BOA, DH.İ.UM.EK. / 48 - 79.

Ek 7: Rusya'nın Abhazya, Acaristan ve Güney Ermenistan bölgelerinde yetiştirilen kinin ve muz hakkında inceleme yapacak Batum Konsolosumuza 200 liralık döviz verilmesi.³⁹⁰

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı:
2

Kararname

10861

Rusyanın Aphazya ve Acaristan mntakasile cenubî Ermenis-
tanda yetiştirilen kinin ve muz hakkında tetkikatta bulunmak üzere
seyahat edecek olan Batum Konsolosluğumuza 1939 döviz cetvellerinin
"Staj, tetkik ve tetebbü" faslına Ziraat Vekâleti namına konulan
tahsisattan 200 liralık serbest döviz verilmesi; Ziraat Vekilliğinin
3/4/939 tarih ve 11605 sayılı teklifi ve Maliye Vekilliğinin 20/4/939
tarih ve 5979 sayılı mütalâanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince
27/4/939 tarihinde onanmıştır.

27/4/939

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
Ma. V. Mf. V. Na. V. İ. V. ve G. İ. V. V. S. İ. M. V.
G. İ. V. Zr. V. ve Na. V. V. Mu. Mü. V. T. V.

080 18 01 02 86 36 9

³⁹⁰ BCA, 30-18-1-2 / 86 - 36 - 9.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

DERGİLER

ABREG, Almir, "Yeltsin Dönemi Sonrasında Adigey Cumhuriyeti: Rus Medyasının Çapraz Ateşindeki Cumhuriyet", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2006, S: 2, ss. 12-15.

AKABA, Natella, "Abhazya ve Kosova", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2006, S: 2, ss. 26-29.

BERZEG, Sefer E., "Abhazya'da Neler Oluyor?", *Kafkasya Gerçeği Dergisi*, Y: 1990, S: 2, ss.1-12.

KANBOLAT, Hasan, "Kuzeybatı Kafkasya'nın Değişen Jeopolitiği", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2006, S: 2, ss. 4-9.

Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi, "Sergey Bagapş: Abhazya, Rusya İle Ortak Üye Olmaya Hazır", "Sohum, Abhaz Pasaportlarını Dağıtmaya Başladı", "BM, Boden Belgesi'nin Alternatiflerini İncelemeye Hazır" Haberleri, Y: 2006, S: 2, s. 88-92.

Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi, "Mayın Temizleme Çalışmaları 2007 Sonunda Tamamlanacak", "Türk Elçilik Heyeti Abhazya'yı Ziyaret Etti", "Öncelikli Hedef BDT'ye Girmek", "Gürcü lider, Kodor'un adını değiştirdi!", "Tanınmamış Devletler Parlamento Asamblesi Moskova'da Toplandı" Haberleri, Y: 2007, S: 3, ss. 74-80.

ŞAHİN, Enis, "Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin İlanı", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2007, S: 3, ss. 6-12.

TAVKUL, Ufuk, "Kafkasya Gerçeği", *Bizim Ahıska*, Y: 2010, S: 18, ss. 50-52.

TEKİN, Sefa ve Rahşan Tekin, "Güney Kafkasya Ve Gürcistan", *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2006, S: 2, ss. 27-32.

ZERİNE, Kaniko, "Sonu Ağıtla Biten Savaş", çev: Erdal Özden, *Kafkasya Araştırma Analiz Dergisi*, Y: 2006, S: 2, ss. 40-43.

KİTAPLAR

ABHAZFED, *Abhazya Cumhuriyeti*, İstanbul 2016.

ABHAZOU, Vahdang, *Seferberlik Zamanı*, çev: Oktay Çkotua, Alaşara Matbaa, Sohum 2002.

AC DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, *Abhazya Cumhuriyeti*, Sohum 2008.

ACHUGBA, T. A. vd., *A Set of Maps of Abkhazia*, Novy Afon 2012.

AÇUGBA, Timur, *Kronolojik Abhazya Tarihi*, çev: Oktay Chkotua, Devlet Basımevi, Sohum 2011.

AKENGİN, Hamza, *Siyasi Coğrafya: İnsan ve Mekan Yönetimi*, Pegem Akademi, Ankara 2012.

AMARŞAN, Vitali *Abhaz Kralı Açba Lewan*, çev: Papapha Mahinur Tuna, As Yayın, İstanbul 2008.

AMICBA, Gerg, *Orta Çağda Abhazlar ve Lazlar*, çev: Hayri Ersoy, Nart Yayıncılık, İstanbul 1993.

ASLAN, Cahit vd., *Biz Çerkesler*, Kaffed, Ankara 2005.

AVAGYAN, Arsen, *Türk Dış Siyasetinde Kuzey Kafkasya Siyasi Muhacereti (1920-1971)*, Belge Yayınları, İstanbul 2013.

AYDINGÜN, Ayşegül vd., *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset*, Terazi Yayıncılık, Ankara 2016.

BABA, Anıt vd., *Canlar Ülkesi Abhazya*, İstanbul 2014.

BAĞ, Yaşar, *Kafkasya ve Çerkesler*, İstanbul 2002.

BAŞLAMIŞ, Cenk ve Okay Deprem, *Rusya'yı Ayağa Kaldıran Lider*, Doğan Kitap, İstanbul 2018.

- BENET, Sula, *Abhazlar Kafkasların Uzun Ömürlü İnsanları*, Kafkas Derneği Yayınları, Ankara 2002.
- BEYGUA, Valeri, *Abhazya Tarihi*, çev: Papapha Mahinur Tuna, As Yayın, İstanbul 2000.
- BIJİŞKYAN, P. Minas, *Pontos Tarihi: Tarihin Horono Durduğu Yer Karadeniz*, çev: Hrand D. Andreasyan, Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul 1998.
- BİLESTKA, Yuliya ve Turgut Kerem Tuncel, *Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüşü Ve Ermeni Faktörü*, ss. 319-347.
- BİRSEL, Haktan, *Dengesiz Güçler Merkezi Avrasya*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010.
- BURAK, Dilek, *Loh Burak Ailesi: Kafkasya'dan Osmanlı'ya Gelen Prensler*, İstanbul 2014.
- BÜYÜKA, B. Ömer, *Abhaz Tarihi'nin İskeleti*, Abhazoloji Yayınları, İstanbul 1993.
- CEMİLLİ, Elnur, *ABD'nin Güney Kafkasya Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.
- DEFAY, Alexandre, *Jeopolitik*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005.
- DUGİN, Aleksandr, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, Küre Yayınları, İstanbul 2018.
- Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, *Güney Kafkasya'ya Güncel Bakış Sempozyumu*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul 2006.
- GORDİN, Yakov, *Kafkas Atlantisi 300 Yıl Süren Savaş*, CSA Global Publishing, İstanbul 2014.
- GÜRDENİZ, Cem, *Mavi Vatan'ın Güney Cephesi: Doğu Akdeniz*, Pankuş Yayınları, Ankara 2020.
- HASANOV, Ali, *Jeopolitik*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2012.
- KOLLAUTZ, A. *Abasgia: Abhazya Tarihi'nin Bizans Dönemi'ne ait Belgeleri*, çev: Bahriye Çelebi, As Yayınları, İstanbul 2000.
- KARABAYRAM, Fırat, *Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011.

- KARABULUT, Bilal, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi 1: Strateji Jeostrateji Jeopolitik*, Barış Kitabevi, Ankara 2013.
- KAFFED, *21 Mayıs 1864-2014 150. Yıl*, Ankara 2014.
- KAFKAS-ABHAZYA DAYANIŞMA KOMİTESİ (KADK), *Abhazya Cumhuriyeti*, İstanbul 2008.
- KANBOLAT, Hasan ve Hasan Ali Karasar, *Avrasya'da Stratejik Düşünce Kültürü ve Kuruluşları*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012.
- KARAAHMETLİ, Mehmet, *Lenin'in Ulusal Sorun Teorisi ve Sovyet Rusya'daki Uygulaması*, Toplum Yayınları, Ankara 1976.
- KIRZIOĞLU, Mehmet Fahrettin, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451 -1590)*, Sevinç Matbaası, Ankara 1976.
- LAKOBA, Stanislav vd. *İlk Çağlardan Günümüze Abhazya Tarihi*, CSA Global Publishing, İstanbul 2014.
- MACKINDER, H. J., *Tarihin Coğrafi Kalbi*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2013.
- MÜTERCİMLER, Erol, *Geleceği Yönetmek ve Kazanmak İçin Stratejik Düşünme*, Alfa Yayınları, İstanbul 2018.
- MÜTERCİMLER, Erol, *Yüksek Stratejiden Etki Odaklı Harekâta Geleceği Yönetmek*, Alfa Yayınları, İstanbul 2006.
- ÖZDEMİR, Volkan *Yenilenen Dünya Eskimeyen Türkiye*, Destek Yayıncılık, İstanbul 2019.
- ÖZEY, Ramazan, *Jeopolitik: Tanımlar, Teoriler ve Değişimler*, Pegem Akademi, Ankara 2018.
- PAMUKOĞLU, Osman, *III. Dünya Savaşı*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul 2019.
- POLAT, Soner, *Türkiye İçin Jeopolitik Rota*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2017.
- RICHMOND, Walter, *Çerkes Soykırımı*, çev: Erdoğan Boz, Koyusiyah Yayıncılık, Ankara 2018.
- SIMSIM, Selçuk, *19 ve 20. Yüzyıl Abazaların Politik Tarihi (1770-1993)*, APRA Yayıncılık, İstanbul 2016.

- SÖNMEZ, Nail ve Orhan Doğbay, *Birleşik Kafkasya İdealine Adanan Ömür M.Aydın Turan*, Kafkas Vakfı Yayınları, İstanbul 2018.
- ŞAHBAZOV, Rövşen, *Yeni Küresel Sistemde Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya: Genişleme ve Komşuluk Politikası Ekseninde*, EkoAvrasya Yayınları, Ankara 2015.
- ŞAMBA, Gerg K., *Abhazya'nın Arkeolojik Eserleri*, çev: Papapha Mahinur Tuna, As Yayınları, İstanbul 2008.
- TARAKÇI, Nejat *Devlet Adamlığı Bilimi*, TASAM Yayınları, İstanbul 2013.
- TAŞAR, Murat ve Yılmaz Tezkan, *Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya Ve Türkiye*, Ülke Yayın, İstanbul 2013.
- TEMİZKAN, Abdullah, *Araftaki Kafkasya*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018.
- TUNA, Mahinur, *Apsilya ve Tsabal*, As Yayınları, İstanbul 2001.
- TUNA, Rahmi, *11 Mayıs 1918 Cumhuriyeti'ne Ve Dönemin Olaylarına Bakış*, İstanbul 2015.
- TSURTSUMİA, Zaza, *Osmanlı-Rusya İlişkilerinde Abhazya*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018.
- ÜNAL, Uğur vd., *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2012.
- ÜNSAL, Şamil, *Avrasya'ya Yönelmek Politik Ekonomik Askeri Analizler*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2016.
- VELİCHKO, Vasili Lvovich, *Kafkas-Rus Dosyası*, çev: İbrahim Gazigil, Astana Yayınları, Ankara 2016.
- VORONOV, Y. N. vd. *Abhazya'nın Beyaz Kitabı 1992-1993*, çev: B. Behman ve K. Yükseler, Kafkas Derneği Yayınları, Ankara 2002.
- YAPICI, Merve İrem, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler*, USAK Yayınları, Ankara 2010.

TEZLER

- AMANOV, Şatlık, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya Politikası*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2007.
- MERT, Okan, *Gürcistan'ın Kafkaslarda Jeopolitik Önemi Ve Türkiye'nin Kafkasya Politikasında Gürcistan*, Gebze İleri Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Strateji Bilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2004.
- PATARAYA, Anzhela, *Tanınma Sorunu Yaşayan Ülkelerin Diplomasisinin Analizi: Abhazya Örneği*, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2017.
- ŞEN, Cenk, *Stalin Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri (1923-1953)*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2006.
- TORUN, Bilal, Alper *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Gürcistan'da Amerika Birleşik Devletleri-Rusya Federasyonu Rekabeti*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2016.
- TUNÇ, Ahmet, *Lenin Dönemi (1917-1924) Sovyet Rusya'nın Kafkasya Ve Azerbaycan Politikası*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2014.
- UZUN, Gülşah, *Abhazya Meselesi'nin Türkiye'deki Abhaz Diasporasına Etkileri*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Lisans Tezi, İstanbul 2017.
- YILDIRIM, Yusuf, *Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2010.

MAKALELER

- ASLAN, Cahit, "Kafkasya'dan Karadeniz'e Sürdürülebilir Güvenlik: Kafkasya'nın Kadim Halkları Üzerinden Bir Değerlendirme", *Akademik Bakış Dergisi*, Y: 2014, S: 43.
- ASLANLI, Araz, *Bölgesel Ve Küresel Dengeler Açısından Abhazya Sorunu*, Karadeniz Araştırmaları Dergisi (Karam), Y: 2005, S: 5, ss. 116-136.
- AYDIN, Mustafa, "Kafkasya'da Türk Dış Ve Güvenlik Politikalarının Değişen Dinamikleri", *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*, ed. Mustafa Aydın, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012, ss. 203-227.
- AYDIN, Mustafa, "Sohum", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C: EK-2, İstanbul 2016, ss. 525-528.
- AYDIN, Mahir, "Elviye-i Selâse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Y: 1995, C: 11, İstanbul 1995, s. 68.
- BESLENEY, Zeynel Abidin, "Sovyet Sonrası Dönemde Kuzey Kafkasya", *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*, ed. Mustafa Aydın, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012, ss. 113-144.
- BÜYÜKÇINAR, Ayşe Beyza, "Gürcü Kaynaklarına Göre Gürcistan Altın Çağ Döneminin Son Hükümdarı: Kraliçe Tamar", *KAREN: Karadeniz Teknik Üniversitesi Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Y: 2017, C: 3, S: 4, ss. 31-46.
- CİCİOĞLU, Filiz vd., "Abhazya Cumhuriyeti'nin Yasal Statüsünün Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirmesi", *Kocaeli Üniversitesi Uluslararası Kafkasya Kongresi 27.04.2012 Tarihli Tebliği*, ss. 91-99.
- ÇELİKPALA, Mitat, "Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model mi?", *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*, ed. Mustafa Aydın, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012, ss. 65-111.
- DEMİR, Ali Faik, "Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikaları ve Bölgesel Dengeler Açısından Önemi: 2003-2013", *Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış*, ed. Okan Yeşilot, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014, ss. 61-90.

- DEMİRAG, Yelda, "Bağımsızlıktan Kadife Devrime Türkiye-Gürcistan İlişkileri", *Başkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Y: 2005, C: 2, S: 7, ss. 125- 155.
- DOMAZETİ, Riad, "İran Milliyetçiliği", *Orta Doğu'yu Kuran İdeolojiler*, ed. Zekeriya Kurşun, Vadi Yayınevi, İstanbul 2019, ss.158-192.
- DOSTER, Barış, "Türkiye İçin 2 Kritik Soru: Jeopolitik Öneminin Farkında Mı? Stratejisi Var Mı?", *Avrasya'nın Kilidi Türkiye (Türk Jeopolitiği-1)*, ed. Barış Doster vd., Kaynak Yayınları, Ankara 2017, ss. 83-108.
- ELNUR, Hasan Mikail, "ABD'nin Kafkasya Politikası'nın Güvenlik Boyutu", *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Y: 2012, C: 4, S: 2, ss. 87-97.
- ELNUR, İsmayıl, "Rusya'nın Avrasya Birliği Politikası", *Avrasya Etüdlere Dergisi*, Y: 2016, C: 49, S: 1, ss. 125-151.
- ERDEM, Tolga, "Uluslararası İlişkilerde Yeni Perspektif: Astropolitiğe Giriş", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y: 2018, C: 20, S: 1, ss. 431-446.
- ERKAN, Süleyman, "2008 Rusya-Gürcistan Savaşı Ve Uluslararası Toplum", *Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi*, Y: 2016, S: 17, ss. 41-64.
- ERMAN, Kubilayhan, "Jeopolitik Teoriler ve Afganistan", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y: 2017, C: 4, S: 11, ss. 394-420.
- ERENDİL, Muzaffer, "Atatürkçü Uygulamada Milli Güç", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Y: 1989, C: 5, S: 14, ss. 353-368.
- ERŞAN, Mesut, "I. Dünya Harbinde Osmanlı Devleti ve Abhazya", *VAKANÜVİS Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Y: 2017, C: 2, Kafkasya Özel Sayısı, ss. 144-162.
- FEDAKAR, Cengiz, "Kafkasya'da Osmanlı Tahkîmatı: Sohum Kalesi (1723-1729)", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Y: 2017, C: 2, S: Kafkasya Özel, ss. 163-194.
- GAFAROV, Vasif, "Birinci Dünya Savaşı'nın Sonunda Kafkasya'da Osmanlı-Almanya Çatışması ve Osmanlı-Alman Protokolü (23 Eylül 1918)", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, Y: 2017, C: 1, S:2, ss. 99-144.

- GÜDÜ, Osman, "Sovyetler Birliği Sonrası Kafkasya'da Savaşlar ve Yeni Yapılanmalar", *Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Üzerine 4. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi: Çatışma Çözümü, İşbirliği ve Demokratikleşme İçin Yerel ve Uluslararası Perspektifler*, ed. Alâeddin Yalçinkaya ve Şükrü Yazğan, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2015, ss. 215-229.
- HATİPOĞLU, Esra, *AB'nin Karadeniz ve Güney Kafkasya Siyaseti: 2003-2013, Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış*, ed. Okan Yeşilot, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014, ss. 91-108.
- İMANBEYLİ, Vügar, "Modern Dönemde Kafkaslarda İşbirliği Modelleri", *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, Y: 2015, C: 4, S: 2, ss. 224-253.
- İŞCAN, İsmail Hakkı, "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Y: 2004, C: 1, S: 2, ss. 47-79.
- KAHVECİ, Hayriye, "Enerji Politikaları ve Uluslararası Rekabet", *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*, ed. Mustafa Aydın, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012, ss. 252-294.
- KALAYCI, İrfan, "Tarih, Kültür ve İktisat Açısından Çerkesya (Çerkesler)", *Avrasya Etüdleri*, TC Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Y: 2015, C: 1, S: 47, ss. 71-111.
- MUSAOĞLU, Neziha ve Uğur Özgöker, "Rusya - AB İlişkilerinde Stratejik Ortaklıktan Stratejik Depresyona", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Y: 2008, C: 4, S: 8, ss. 73-99.
- SANAHMETOĞLU, Nesrin, *Hazar'ın Stratejik Önemi ve Bölgesel Güvenlik Tehditleri, Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış*, ed. Okan Yeşilot, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014, ss. 7-60.
- SAYDAM, Abdullah, "Rusya'nın Kafkasya'yı İşgali", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Y: 1990, S: 5, ss. 239-259.
- ŞAHİN, Cemalettin ve Rauf Belge, "İbn Haldun'da Coğrafi Determinizm", *Akademik Bakış Dergisi*, Y: 2016, S: 57, ss. 439-467.

- TANRISEVER, Oktay F., "Rusya'nın Kafkasya Politikası: Sovyet Sonrası Geri Çekilme Söyleminden Emperyal Müdahaleciliğe", *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*, ed. Mustafa Aydın, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012, ss. 173-201.
- TEKİR, Osman, "Kuzey Kafkasya'da Mevcut ve Potansiyel Etnik Çatışma Alanları", *Kafkasya Çalışmaları Sosyal Bilimler Dergisi (JOCAS)*, Y: 2016, C: 2, S: 3, ss. 23-46.
- TEMİZKAN Abdullah ve Elchin Shakirov, "Rusya'nın Kafkasya Siyaseti Üzerindeki Stalin Gölgesi", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Y: 2017, C: 3, S: 2, ss. 139-162.
- TEMUR, Nezir, "Folklor-İdeoloji Bağlamında Sovyetler Birliği Dönemi Folklor Politikaları ve Bu Politikaların Kırgız Folkloruna Etkileri", *Bilig Dergisi*, Y: 2010 S: 5, ss. 219-232.
- TOPÇU, İlyas, "Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-Sovyet Rusya İlişkileri Ve Türk Basını", *International Journal Of Academic Value Studies*, Y: 2017, C: 3, S: 9, ss. 94-110.
- URAL, Selçuk, "Kurtuluşan Mondros Mütarekesi'ne Elviye-i Selâse'de Yaşanan Sorunlar", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Y: 2011, S: 47, ss. 647-676.
- YAĞCI, Zübeyde Güneş, "İstanbul Gümrük Defterine Göre Karadeniz Köle Ticareti (1606-1607)", *History Studies*, Y: 2011, C: 3, S: 2, ss. 371-384.
- YALÇINKAYA, Alaeddin, "Kuruluşundan Günümüze Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Y: 2017, C: 5, ss. 1-16.
- YAPICI, Merve İrem ve Utku Yapıcı, "Gürcü ve Abhaz Tarih Yazımlarında Abhazya Hakkında Tarihsel Topraklık İddiaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Y: 2016, C: 9, S: 43, ss. 987 - 994,
- YENİGÜN, Cüneyt ve Mehmet Ali Bolat, "Gürcistan: Yeni Dünyanın Doğu-Batı Sınırı", *Dünya Çatışmaları*, ed. İNAT, Kemal vd., Nobel Yayıncılık, Ankara 2016, Cilt:1, ss. 457-487.

- YILDIRIM, Yavuz, "Mukaddime'nin Osmanlı Dönemi Türkçe Tercümesi", *DÎVÂN İlmi Araştırmalar*, Y: 2006, S: 21, ss. 17-33.
- YILMAZ, Salih, "Yeni Avrasyacılık ve Rusya", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Y: 2015, S: 34, ss. 111-120.
- YILMAZ, Şuhnaz, "ABD'nin Kafkasya Politikaları", *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*, ed. Mustafa Aydın, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012, ss. 147-172.

İNTERNET KAYNAKLARI

- AKHALADZE, Lia, *Abkhaz Krallığı: VIII-X. Yüzyıl Arası*, Erişim Tarihi: 23.12.2019, Bağlantı: <http://www.gurcu.org/abkhaz-kralligi-icerigi-739.html>
- ALLENNOVA, Olga, *Rusya'nın Abhazya'yı Tanıması Çok Şeyi Değiştirdi*, Tarih: 08.08.2013, Erişim Tarihi: 07.08.2018, Bağlantı: <https://www.kommersant.ru/doc/2263824?isSearch=True>
- ÇELİKPALA, Mitat ve Cavid Veliyev, "Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye: Bölgesel İşbirliğinin Başarı Örneği", *Kadir Has Üniversitesi CIES*, Y: 2015, S: 3, Erişim Tarihi: 19.12.2019, Bağlantı: <https://www.khas.edu.tr/cms/cies/dosyalar/files/CIES%20Policy%20Brief%202003.pdf>
- EKİNCİ, Didem, "Çatışan Küresel Güçler Ve Karadeniz Güvenliği: Abhazya Üzerine Bir Değerlendirme", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Y: 2014, S: 40, Erişim Tarihi: 04.10.2019, Bağlantı: <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=121385>
- HAPAT, Ahmet Ceylan, "10 Bin Kişi Abhazya Vatandaşlığı Aldı", *Bizim Sakarya*, Tarih: 24.03.2018, Erişim Tarihi: 09.05.2019, Bağlantı: <http://www.bizimsakarya.com.tr/guncel/10-bin-kisi-abhazya-vatandasligi-aldi-h41680.html>

- İVANOV, Eugene, *Sovyetler Birliği'nin Parçalanması*, çev: Serap Canbek, Erişim Tarihi: 07.03.2017, Bağlantı: <https://jinepsgazetesi.com/2011/01/sovyetler-birliginin-parcalanmasi/>
- KANBOLAT, Hasan vd., "Suriye Çerkesleri", ORSAM, Y: 2012, S: 130, Erişim Tarihi: 12.11.2019, Bağlantı: https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/Analiz_130_tr.pdf
- Kırım Haber Ajansı, *Azerbaycan Ermenistan Ve Rusya Arasindaki Karabağ Anlaşması'nın Ayrıntıları Belli Oldu*, Erişim Tarihi: 17.11.2020, Bağlantı: <https://qha.com.tr/haberler/guvenlik/azerbaycan-ermenistan-ve-rusya-arasindaki-karabag-anlasmasin-in-ayrintilari-belli-oldu/274554/>
- OĞUZ, Cem, "KHK, Kafkas Halklarının Birlik Mücadelesi", *Percephons: Journal of International Affairs*, Y: 1999, C: 4, S: 2, Derleyen: Fehim Taştekin, Erişim Tarihi: 08.04.2018, Bağlantı: <https://turkiyeabhazyayitanisin.wordpress.com/2012/02/15/kafkas-halklari-konfederasyonu-khf/>
- Sputnik Avrupa, *DHC, Abhazya ve Güney Osetya'yı tanıdı*, Erişim Tarihi: 05.10.2019, Bağlantı: <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201505121015442215/>
- Sputnik Ortadoğu, *Suriye, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıdı*, Erişim Tarihi: 05.10.2019, Bağlantı: <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201805291033637124-suriye-abhazya-guney-osetya-bagimsizlik-tanidi/>
- Sputnik Ortadoğu, *ABD, Suriye'nin Abhazya ve Güney Osetya'yı tanımasını kınadı*, Erişim Tarihi: 05.10.2019, Bağlantı: <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201805301033655318-abd-suriye-abhazya-guney-osetya-kinadi/>
- Sputnik Rusya, *Rusya - Abhazya ortaklık anlaşmasına Duma'dan onay*", Erişim Tarihi: 05.10.2019, Bağlantı: <https://tr.sputniknews.com/rusya/201501231013598005/>

ŞİR, Yavuz Aslan, "Ermenistan'la Gürcistan Arasında Yeni Bir Dönem Mi Yeni Gerginlikler Mi?" *AVİM*, Y: 2019, S: 5, Erişim Tarihi: 15.01.2020, Bağlantı: <https://avim.org.tr/tr/Yorum/ERMENISTAN-LA-GURCISTAN-ARASINDA-YENI-BIR-DONEM-MI-YENI-GERGINLIKLER-MI>

TAYMAZ, Erol, "Bağımsızlıktan Sonra Abhazya ve Güney Osetya'yı Anlamak", Erişim Tarihi: 05.08.2017, Bağlantı: <https://m.bianet.org/biamag/diger/116576-bagimsizliktan-sonra-abhazya-ve-guney-osetya-yi-anlamak>

TRT Avaz, "Enerji Kaynakları ve Rusya", *50 Dakika Programı*, Y: 2014, Bölüm: 15, 1 Eylül 2014, Erişim Tarihi: 01.09.2017, Bağlantı: <https://www.youtube.com/watch?v=kAsNhH7msfY&t=52s>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler : **Filiz Koç**

Doğum Yeri : İstanbul

Eğitim

Lisans : 2005-2009 Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İşletme Bölümü

Burs : 2008 Çek Cumhuriyeti, Slezska Univerzita, Erasmus Programı

